Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Ocak 2006 • 5 YTL / 5.000.000 TL (KDV Dahil)

23

KÖKENİ, YERİ VE EVRİMİ İLE

CENNET

PİCASSO KİMDİR?

- Tarih boyu İpekyolu gezginleri
- Psikiyatri ekolleri soruşturması

Bilim ve Gelecek
SAYI: 23 / OCAK 2006

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Nalân Mahsereci

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir

ANKARA TEMSİLCİSİ
Ulaş Karakul
E-posta: ulas.karakul@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

ÇANAKKALE TEMSİLCİSİ
Engin Ulus
Tel: (0536) 425 95 52
E-posta: engin.ulus@mynet.com

ANTALYA TEMSİLCİSİ
Tuncay Gülcü
Tel: (0535) 569 33 82
E-posta: tuncaygulcu@gmail.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 50 YTL / 50.000.000 TL
6 aylık: 25 YTL / 25.000.000 TL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Kazım Dinçol Sitesi
No: 81 Kat 2 No: 229 Tel: (0212) 501 93 75

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Kıvılcımlı, Picasso, Zheng He…

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Pablo Picasso ve Zheng He… İlki, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin eski liderlerinden bir bilim insanı; ikincisi şu günlerde İstanbul'da, Sabancı Müzesi'nde resimleri sergilenen hepinizin bildiği ünlü sanatçı; üçüncüsü ise 600 yıl önce filosu ile dünyayı dolaşmış Çinli amiral. Bu üç farklı dünyanın üç isminin yan yana yazılışının ne anlamı var, diye sorulabilir. Kıvılcımlı, tabii ki Picasso'yu tanıyordu. Picasso, Kıvılcımlı ismini duymuş muydu; sanmıyoruz. Zheng He'yi ise, ne Kıvılcımlı ne de Picasso biliyordu herhalde. Çünkü bilselerdi, biri mutlaka hakkında yazar, diğeri de resmini yapardı. Bu üç isim, Bilim ve Gelecek'in elinizdeki sayısında buluştu. Çünkü ortak bir noktaları var. Üçü de günümüzün hâkim sistemi tarafından unutturulmaya, adı unutturulamasa bile gerçek kimliği silinmeye çalışılan isimler. Farklı cephelerde yer alsalar da, üçü de bugün Batı kapitalizmine karşı mücadelenin simgeleri. Özellikle genç kuşakların, bu büyük insanların düşüncelerini, eylemlerini ve niteliklerini bilmeleri gerekiyor.

Hikmet Kıvılcımlı'nın "Cennet" başlıklı incelemesini geniş bir sunuş ile birlikte kapak yaptık. Eminiz, bu değerli makaleyi okuduğunuz zaman bir mücevher ile karşılaştığınızı düşünecek ve hazinenin diğer parçaları ile tanışmak isteyeceksiniz. Kıvılcımlı'nın az bilinen başka çalışmalarını da önümüzdeki sayılarda yayımlayacağız. Amiral Zheng He'nin yolculuklarını yansıtan yazı ve hemen ardından gelen "İpekyolu gezginleri" makalesi, "coğrafi keşif" kavramını sorgulamanızı sağlayacak. Kağan Güner imzalı "Picasso kimdir?" adlı makale ise, "Picasso İstanbul'da" sergisi gezilmeden önce mutlaka okunmalı. O zaman "Sabancı" ile "Picasso" isimlerinin hiçbir zaman bir araya gelemeyeceğini anlayacaksınız. Üç dosyanın da ilgiyle okunacağını düşünüyoruz.

***

*Dergimiz Antalya'da bir temsilciye kavuştu: **İbrahim Tuncay Gülcü**. Genç bir Bilim ve Gelecek dostu. Çok yönlü bir üniversite öğrencisi. Halen Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema ve TV Bölümü'nde okuyor. Gülcü, müzik yazıları yazıyor, film çekiyor, senaryo yazıyor, görüntü yönetmenliği yapıyor. Kendisine, "Bilim ve Gelecek mutfağına hoş geldin" diyoruz.*

Ülkemizin çok önemli bir ili olan Antalya'da, bundan böyle dergimizin tanıtımı çok daha etkin bir biçimde yapılacak. Antalyalı bilimcilerin çalışmaları dergimizde çok daha fazla yer bulacak.

***

Sevgili ağabeyimiz, dergimizin İzmir Temsilcisi Levent Gedizlioğlu önceki ay yeğenini kaybetti. Bilim ve Gelecek emekçileri olarak, tüm Gedizlioğlu ailesine, bu acı kayıp dolayısıyla baş sağlığı diliyoruz.

***

Bütün okurlarımızın, yazarlarımızın ve dostlarımızın yeni yıllarını kutluyoruz. 2006, ülkemizin ve dünyanın tüm kol ve kafa emekçilerine, bütün insanlığa umut getirsin. Geleceğin uyum toplumuna giden yolda güçlü adımların atılacağı bir yıl olsun.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ
Ender Helvacıoğlu
Kıvılcımlı Hazinesi 4

KAPAK DOSYASI
Hikmet Kıvılcımlı
"Tarih Tezi"nin ışığında Cennet 8

Kağan Güner
Picasso kimdir? 21

DOSYA: Gezginler ve kâşifler
Ender Helvacıoğlu
Keşfin diyalektiği 29

Derleyen: Ulaş Başar Gezgin
Çinliler 1421'de Amerika'daydı 32

Prof. Daniel Waugh - Adela Lee / Çev. K. Deniz Öğüt
Önce Çinliler, sonra Araplar, en son Avrupalılar:
İpekyolu Gezginleri 42

Hazırlayan: Ruken Kızıler
Prof. Dr. Mehmet Sungur, Dr. Alper Hasanoğlu,
Doç. Dr. Ali Nahit Bababoğlu, Evren Asena.
Dr. Saffet Murat Tura, Doç. Dr. Haluk Özbay ile
Pskiyatri ekolleri üzerine bir soruşturma:
Hastaya göre mi ekol, ekole göre mi hasta?. 53

GÖĞE BAKMA DURAĞI / Dr. Alper Hasanoğlu
Hayatın anlamı 62

Dr. Deniz Akgün
Asklepion Tapınakları'ndan kaplıcalara 65

Doç. Dr. İsmail Tufan
Akdeniz Üniversitesi araştırması:
Türkiye'de, gençlere göre yaşlılar 72

YAYIN DÜNYASI / Nalân Mahsereci
Özer Or
"Fransız Tarih Devrimi"nin tarihi
Annales Okulu 78

Nalân Mahsereci
"Toprağın üstüne şiir diken adam" ve şiirleri 80

MERAK ETTİKLERİNİZ / Ruken Kızıler 84

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Nesin 86

GO / A. Utku Üzülmez 88

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 90

FORUM 91

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **8**

Kökeni, yeri ve evrimi ile CENNET

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Tevrat, İncil* ve *Kuran*'ın cennetlerini tarihsel bir olgu olarak ele alıyor:

* Musa ve İsa dinlerindeki cennet, geçmişte yitirilmiş ideal yerdir. Muhammed dininde, gelecekte kazanılacak ülkü ülkesi olur.

* Cennet konusunda öz belge *Tevrat*'tır. *Eski Ahit*, cennetin yerini açıkça söyler; Van Gölü çevresini işaret eder.

* Yahudi barbarın uygarlığa girişi, tam bir "cennetten kovuluş" olmuştur.

* "İnsanüstü"lük, insanın üstüne insan çıkması ile başlar. İlkin tapınılanlar da tapanlar gibi yerdedir. Sonra tapılanlar yerden yükselirler. Cennetin göğe çıkış süreci başlamıştır.

PARANTEZ **4**

Ender Helvacıoğlu

"Kıvılcımlı Hazinesi"ni yazdı...

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, sadece Türkiye Sosyalist Hareketi'nin eski liderlerinden biri değil. Aynı zamanda, tarih, sosyoloji, antropoloji ve dilbilim alanında nitelikli eserler vermiş, özgün tezler ortaya atmış bir bilim insanı. İslam ve dinler tarihi üzerine araştırmaları taransa, materyalist bir "Kuran Ansiklopedisi" ortaya çıkabilir. Bu, Aydınlanmacı Turan Dursun'un yarım bıraktığı büyük eserin, Sosyalist Hikmet Kıvılcımlı ile tamamlanması anlamına gelir...

Gezginler ve kâşifler dosyasını sunarken...

"Keşifler Çağı"nı ve "coğrafi keşif" kavramını sorguluyoruz

29

• Çinli Amiral Zheng He, Keşifler Çağı'nın başlamasından 50 yıl önce, döneminin en gelişmiş teknolojisiyle donatılmış 300 gemisi ve 30 bin mürettebatıyla dünyanın tüm okyanuslarında dört dönüyordu... Ve büyük olasılıkla Colomb'dan yarım yüzyıl önce Amerika'ya da gitmişti... **Sayfa: 32**

• Tarih boyu İpekyolu gezginleri... **Sayfa: 42**

İpekyolu sürekli "keşfedilmiş"; önce Çinliler, sonra Araplar, en son Avrupalılar tarafından. Öyleyse "keşfedilmiş" yerine "ele geçirilmiş" sözcüğünü kullanmak daha doğru değil mi?

Picasso kimdir? "Sevdalınız komünistti"...

21

Kağan Güner, "Picasso kimdir?" sorusunu yanıtlayabilmek, Picasso'nun sanatının ve politik bilincinin felsefi-tarihsel zeminini ortaya çıkartabilmek için, sanat tarihine farklı bir okuma geliştiriyor. Ve Picasso'nun sanatından ayrı düşünülmemesi gereken politik portresini çiziyor: Fransız Komünist Partisi'ne üyelik kartını, ölene dek cebinde taşıdı... Nazi işbirlikçilerini yargılayan komitenin başındaydı... CIA'nın ağzından SSCB aleyhine demeç alma çabalarına hiçbir zaman prim vermedi...

Psikiyatride hastaya göre mi ekol, ekole göre mi hasta?

53

Psikiyatri ekolleri üzerine yaptığımız soruşturmayı, **Prof. Dr. Mehmet Sungur, Dr. Alper Hasanolu, Doç. Dr. Ali Nahit Bababolu, Evren Asena, Dr. Saffet Murat Tura, Doç. Dr. Haluk Özbay** yanıtladı...

Beynimizin fizyolojisini ve biyokimyasını en ince ayrıntısına kadar öğrensek ve pek çok ruhsal bozukluğun organik kaynaklarını açıklayabilsek de insanlarla ilişkilerimizi yalnızca organik düzeyde tartışabilir miyiz?..

GÖĞE BAKMA DURAĞI

62

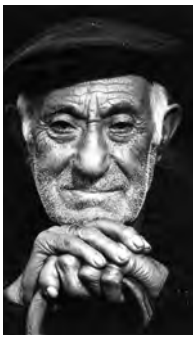
Dr. Alper Hasanoğlu bundan sonra her ay, "Göğe Bakma Durağı"nda, yani psikoterapi seanslarında edindiği deneyimle, insanı ve insan hakkında okuyup yazdıklarını Bilim ve Gelecek okurlarıyla paylaşacak. İlk yazıda, psikoterapi açısından temel bir soruyu sorguluyor:

"Hayatın anlamı nedir?"

Doç. Dr. İsmail Tufan'ın makalesi: Akdeniz Üniversitesi araştırması

72

Türkiye'de gençler, yaşlılar hakkında ne düşünüyor?

Akdeniz Ünv. öğrencileri arasında yapılan araştırma, gençlerin gözünde yaşlıların büyük ölçüde otorite ve statü kaybına uğradıklarını ortaya çıkardı. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan teoriye göre, modernleşme sürecine giren toplumlarda eğitim düzeyi sürekli yükselir ve bilgi tekeli zamanla gençlerin eline geçer.

Kıvılcımlı hazinesi

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, sadece Türkiye Sosyalist Hareketi'nin eski liderlerinden biri değil. Aynı zamanda, tarih, sosyoloji, antropoloji ve dilbilim alanında nitelikli eserler vermiş, özgün tezler ortaya atmış, bilimsel sosyalist kuramı Türkiye toprağından yola çıkarak geliştirmiş bir bilim insanı. Eserleri tarihsel materyalizmin gücünü kanıtlıyor. İslam ve dinler tarihi üzerine araştırmaları taransa, materyalist bir "Kuran Ansiklopedisi" ortaya çıkabilir. Bu, Aydınlanmacı Turan Dursun'un yarım bıraktığı büyük eserin, Sosyalist Hikmet Kıvılcımlı ile tamamlanması anlamına gelir. Zaten Dursun'ları ancak Kıvılcımlı'lar tamamlayabilir.

Ender Helvacıoğlu

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, sadece Türkiye Sosyalist Hareketi'nin eski liderlerinden biri değil. Aynı zamanda, özellikle tarih, sosyoloji, antropoloji ve dilbilim alanında nitelikli eserler vermiş, özgün tezler ortaya atmış, dahası bilimsel sosyalist kuramı Türkiye toprağından yola çıkarak geliştirmiş bir bilim insanı. Ne yazık ki genç kuşaklar Kıvılcımlı'yı, ne politik ne de bilimsel yönüyle tanıyor. Bizim gibi orta yaşını sürenler bile onun çalışmalarını yeterince bilmiyor ve yeni yeni değerlendiriyorlar. İşte gördüğünüz gibi, 50 yıl önce yazılmış bir makaleyi, bir define bulmuş gibi heyecanla alıp *Bilim ve Gelecek*'te kapak yapıyoruz. Bu, bir yönüyle, Türkiye'nin ve tabii bizim bir ayıbımız. Fakat okuduğunuzda anlayacaksınız, bu makale, Kıvılcımlı'nın çoğu diğer çalışması gibi, gerçekten bir hazine değerinde. Okudukça ve üzerinde düşündükçe büyüyen bir hazine.

Tabu yıkanlar

Türkiye'de İslam dini, İslamiyet tarihi ve özellikle *Kuran* üzerinde bilimsel ölçütlere sadık kalarak çalışmak, her zaman "tabu konu" olmuştur ve cesaret isteyen bir iştir. Tabii Genç Cumhuriyet dönemini farklı bir yere koymak gerekir. Osmanlı'yı yıkan ve gericilikle hesaplaşan bir devrimin verdiği ivmeyle ve bizzat devrim liderinin "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" şiarının yol göstericiliğiyle yola koyulan dönemin araştırmacıları, son derece radikal tezlere imza atmışlar, bizim bugün bile çekinerek yanaşabileceğimiz tartışmalar yapmışlar. Fakat 1940'lardan itibaren devrimin hız kesmesi, giderek donması ve karşı-devrim güçlerinin hâkim hale gelmesiyle birlikte, din araştırmaları yeniden "tabu" haline gelmiş. Bu tabuyu, 1980'lerde, bir İskender kılıcı keskinliğiyle yerle bir eden kişi Turan Dursun'dur. Dursun, "dinciler"in içinden gelerek, tartışılmaz bir "din âlimi" niteliğiyle gerçekleştirmiştir bu atılımı ve bu yüzden çok etkili olmuştur. Bu ekolü devam ettirenler arasında, Prof. Dr. İlhan Arsel'i, konunun çok önemli bir yanını, kutsal kitapların daha eski dönemlerdeki kaynaklarını ortaya seren Sumeolog Muazzez İlmiye Çığ'ı, ve tabii, çalışmalarını sık sık *Bilim ve Gelecek*'te de okuduğunuz Prof. Dr. Mehmet Dağ ile öğrencisi Yard. Doç. Dr. Hasan Aydın'ı özellikle belirtmek gerekir.

Peki, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın yeri neresidir? O, faklı bir ekoldür. Öne çıkan yönü din araştırmaları değil, ideolojik-politik kimliğidir. Kıvılcımlı'nın, sosyalist hareketin önünü açmak, bilimsel sosyalist düşünce ile ülkenin emekçi halkı arasında köprüler kurmak amacıyla İslamiyet araştırmalarına yöneldiği anlaşılıyor. Doktor'un bazı farklı özellikleri var:

Ateist değil, tarihsel materyalist

Kıvılcımlı ateist değildir; tarihsel materyalisttir. Dünyaya ve tarihe dincilik-dinsizlik zıtlığı perspektifiyle değil, sınıf çelişkileri açısından bakar. Bir üstyapı kurumu olan dinleri, sosyolojik ve tarihsel birer olgu olarak ele alır ve temelindeki sınıfsal süreçleri analiz etmeye çalışır. Tarihsel materyalist yöntem Kıvılcımlı'ya, araştırdığı toplumsal olguyu ve süreci (konumuz bağlamında İslamiyet'i) tarih içinde yerli yerine oturtma, zaman içindeki değişimlerini doğru olarak değerlendirme ve çok daha köklü bir tahlil yapma olanağı sağlar. Örneğin "Allah var mıdır?" veya "Cennet diye bir yer var mıdır?" gibi sorular, Kıvımcımlı'nın soruları değildir. Doğaldır ki, temel bilimsel bakış açısına sahip her kişi bu sorulara "yoktur" diye yanıt verecektir; ama esas sorun bu değildir. Kıvılcımlı, "Allah imgesi hangi koşullarda, hangi sınıfların ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır? Hangi işlevi görmüştür? Zamana ve mekâna göre hangi değişimlere uğramıştır ve neden uğramıştır? Cennet imgesi, kimlerin hangi

ihtiyaçlarının sonucunda gündeme gelmiştir?" gibi sorulara yanıt bulmaya çalışır. Kıvılcımlı, dönüştürmeye çalıştığı maddeye sadece "reddiye" yazmakla yetinmez; o maddeyi derinlemesine kavramaya, anlamaya çalışır. Köklü ve sonuç alıcı dönüştürücülüğün yöntemi de budur zaten. Tıpkı, kapitalizmi yok etmeyi amaçlayan Marx'ın, kapitalist sistemi en iyi çözümleyen kuramcı olması gibi.

Tarih Tezi'nin ışığında…

Kıvılcımlı sıradan bir tarihsel materyalist değildir; onun özgün bir "Tarih Tezi" vardır. O, Marx ve Engels'in esas olarak Avrupalı halkların tarihsel süreçlerini analiz ederek ortaya attıkları tarihsel materyalizmi, dünyalılaştırmaya çalışır. Burası son derece önemli; çünkü uygarlıklar tarihine en az 6 binyıllık bir derinlikle bakıldığında, Avrupa tarihi bunun küçük ve ana damarın kenarında kalmış bir parçasıdır. İnsanın uygarlaşmasının sırlarını çözümleyebilmek için, esas olarak bugün "Doğu" dediğimiz coğrafyanın halklarının binlerce yıllık geçmişini masaya yatırmak gerekir. Gerek ilk uygarlıkların (Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Hint ve Çin) yeşerdiği, gerekse barbarlıktan uygarlığa geçişin binlerce yıl süren atılımlarının yaşandığı esas tarih laboratuvarı bu coğrafyadır. Kıvılcımlı, Marx ve Engels'ten devraldığı yöntemle bu laboratuvara girmiş ve sonuçta hem çok daha kapsamlı sonuçlara ulaşmış hem de tarihi okumaya yönelik kuramsal katkılarda bulunabilmiştir.

"Tarih Tezi", Kıvılcımlı'nın her kapıyı açan anahtarıdır. Denebilir ki, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, insanlığın barbarlıktan uygarlığa geçiş sürecinin dünyadaki en olgun teorisyenlerinden biridir. Bir devrim teorisyenidir. Çalışmaları köklü dönüşüm dönemlerine yoğunlaşmıştır; tarihin kritik dönemeçlerini olabildiğince derinlemesine tahlil etmeye yöneliktir. Devrimler tarihini, en genel anlamda iki başlık altında inceler: Tarihsel Devrimler ve Sosyal Devrimler. Tarihsel Devrimler, insan topluluklarının sınıfsızlıktan sınıflılığa, barbarlıktan medeniyete geçiş atılımlarıdır. Sosyal Devrimler ise, sınıflılıktan (daha üst bir anlamda) sınıfsızlığa geçiş atılımları. Kıvılcımlı'ya göre, büyük insanlık yürüyüşü, insanlığın yükselişinin ana hattı (seyri) budur.

Kıvılcımlı, Tarihsel Devrimler ile Sosyal Devrimler arasındaki sürekliliği vurgulamış ve bu ikisini aynı zincirin halkaları olarak, "insanlığın ileriye doğru büyük yürüyüşü" üstbaşlığı altında toparlamıştır. Çoğu sosyalistin ve bilimcinin kavrayamadığı bu bakış açısı, insana büyük bir tarihsel derinlik, bir tarih bilinci kazandırır. Doktor'u farklı bir ekol yapan da budur. Bir örnek vermek gerekirse: Osmanlı'yı kuran serhat beyleri de, bu kuruluşu çürümüş Bizans'a son darbeyi vurarak tamamlayan Fatih Mehmet de, Osmanlı'yı yıkan Mustafa Kemal de aynı yolun yolcusudurlar. Osmanlı'yı kuran da devrim yapmış ve insanlığın ileriye dönük yürüyüşüne katkı koymuştur, Osmanlı'yı yıkan da. Devleti kuran da devrimcidir, yıkan da. Roma'yı kuranlar da ilericidir, yüzyıllar sonra Roma İmparatorluğu'na karşı ayaklanan Spartaküs ve arkadaşları da. Çürümüş Mekke Medeniyeti'ni yıkarak İslam Devleti'ni kuran Hz. Muhammed de devrimcidir, hilafeti kaldıran da... Tarihsel Devrimler ile Sosyal Devrimler'in bir ortak noktası var: Her ikisi de çürümüş medeniyetleri süpürmekte, insanlığın geleceğe yönelik yolunu temizlemektedirler. Kıvılcımlı bu kavrayışıyla, bütün tarihsel olguları doğru bir biçimde yerli yerine koyar. Bir zamanlar ilerici olanın zamanla nasıl gericileştiğini, onu kuranın da yıkanın da nasıl devrimci olabildiğini net bir şekilde açıklar.

Günümüzdeki ve tarihteki safları ayrıştırmak

Tarih Tezi'nin (daha doğrusu tarihsel materyalizmin) güncel politik bir önemi de var. Tarihin bu kavranışı bize (ilericilere), dönüştürmek istediğimiz toplumun maddesi ile nasıl birleşebileceğimizin de yolunu gösterir. Kısacası, ilerici aydınlar ile emekçi halkın birliği sorununun çözümü için kuramsal bir temel ve perspektif sağlar.

Kıvılcımlı ateist değildir; tarihsel materyalisttir. Dünyaya ve tarihe dincilik-dinsizlik zıtlığı perspektifiyle değil, sınıf çelişkileri açısından bakar. Bir üstyapı kurumu olan dinleri, sosyolojik ve tarihsel birer olgu olarak ele alır ve temelindeki sınıfsal süreçleri analiz etmeye çalışır. Örneğin "Allah var mıdır?" veya "Cennet diye bir yer var mıdır?" gibi sorular, Kıvımcımlı'nın soruları değildir.

Bazı sorular ortaya atarak açıklamaya çalışalım: Günümüzün iktidarı ele geçirmiş din bezirgânları, Hz. Muhammed'e mi benzemektedirler, yoksa Muhammed'in savaştığı Mekkeli yöneticilere mi? Hangisinin soyundan gelmektedirler? Günümüzün "Yeni Osmanlıcılar"ı ile, çürümüş Bizans'ı adım adım Anadolu'dan sürüp sonunda ininde basarak Osmanlı Devleti'ni kuran serhat beyleri arasında bir ortaklık var mıdır? Bizans'ı yıkan Osmanlı ile, donup, gericileşip, fethettiği tarafından fethedilip "Yeni Bizans" haline gelen Osmanlı birbirine taban tabana zıttır. Bu anlamda, günümüzün "Yeni Osmanlıcılar"ı aslında "Yeni Bizansçılar" değil midir? Her zaman emperyalizmin maşası ve gericiliğin odağı olmuş günümüzün etnik milliyetçileri ve Türk-İslam sentezcileri ile, 20. yüzyılın başında bir ümmet toplumundan modern bir ulus yaratmaya çalışan Mustafa

Kemal ve arkadaşları arasında bir ortaklık olabilir mi?

Tarihsel materyalizm (Tarih Tezi), sınıfsal saflaşmaları tarihin derinliklerine giderek ayrıştırır ve netleştirir. Muhammed'i, Osman Bey'i, Fatih'i, Bedreddin'i, Mustafa Kemal'i ve günümüzün ilericilerini-sosyalistlerini, yani Tarihsel Devrimcilerle Sosyal Devrimcileri, "çürümüş sistemleri yıkan devrimcilik" temelinde, tarihsel anlamda birleştirir (Şu noktaya dikkat: "tarihsel anlamda birleştirir" diyoruz, "uzlaştırır" değil. Uzlaşanların karşı tarafa savrulduklarını görüyoruz). Kimlere karşı? Mekkeliler'e, Bizans'a, "Yeni Bizans"a, çürümüş Osmanlı'ya, günümüzün emperyalistleri ve işbirlikçilerine karşı. Deyim yerindeyse, bizler, günümüzün ilericileri-sosyalistleri, Muhammed'in, Osman Bey'in, Fatih'in, Bedreddin'in ve Mustafa Kemal'in **onları aşan** torunlarıyız. Bu tarihsel çizginin ve safın, geleceğe açılan kanalının inşaat ustalarıyız. Var mı böyle bir tarihsel birikimi bu coğrafyadan söküp atabilecek bir güç!

Halkın damıtılmış refleksi, devrimcinin anasıdır

Emekçi halk, aydınlar gibi teori yapamaz. Ama bu tarih tezini sezer (aslında tarih tezinin kendisidir, vücut bulmuş halidir), kritik dönemeçlerde safını ona göre tutar. İlginçtir, (kritik noktada) hiç yanılmaz. "Kalın hat" dediğimiz, "omurga" dediğimiz budur. Bir refleks gibidir; tarihin derinlerinden damıtılarak oluşmuş ve en zor koşullarda gündeme giren bir refleks. Bu, halkın -belki kendisinin bile farkında olmadığı- bilgeliğidir. Bu tarihsel birikim ve bilgelik, coğrafyamızın halkının, en zor koşullarda dahi, nasıl olup da başını kaldırabildiğini, bu enerjiyi nereden bulduğunu da açıklar. Devrimci, bu enerjiye güvenmelidir; zaten başka sermayesi de yoktur. Emekçi aydın, özellikle de kafası karıştığı zaman, bu refleksе (halk bilgeliğine) baş vurmalıdır; yoksa aydınlığını kaybetmez belki ama emekçiliğini kaybedebilir. Büyük devrimcilerin "halka güven" derken kastettikleri de budur. Bir kişinin her koşul altında güvenebileceği, hiçbir zaman bilinçli bir kötülük beklemeyeceği tek insan kimdir? Anası! İşte, halkın damıtılmış refleksi dediğimiz şey, devrimcinin anasıdır. En umutsuz anda koşup gelen, umutsuzluğu umuda çeviren güç.

Tarih Tezi, günümüzün ilericilerine, bu yok edilemez bilgelik ve enerji ile birleşebilmenin anahtarını sunar. Kıvılcımlı'nın hem bir bilimci hem de bir politik lider olarak önemi buradadır. Toplum ile bütünleşerek, kaynaşarak toplumu dönüştürmenin, ileriye taşımanın teorisini yapmış ve bu tarzın ipuçlarını miras bırakmıştır Doktor Kıvılcımlı. Sözünü ettiğimiz halk refleksini özümseyip, bunu bilinçli eyleme dönüştürmeyi (bu da emekçi aydınlarının görevi) becerebildiği zaman günümüz ilericileri-sosyalistleri, yenilmez olacaklardır. Tarihsel Devrimlerin topluma kazandırdığı potansiyel enerjiyi, Sosyal Devrimlerle kinetik enerjiye dönüştürmek… Devrim mühendisliği budur.

Masallar, masal anlatmıyor!

Kıvılcımlı'nın Tarih Tezinin ışığında oluşturduğu bir orijinal tezi daha var. Doktor der ki: "Barbar yalan bilmez". Kıvılcımlı, insanlığın binlerce yıl önce oluşturduğu söylenceleri, efsaneleri, destanları, masalları, mitolojik metinleri, kutsal kitapları bu gözle okur. Büyüsel düşünüş biçiminin etkisiyle yazılmış bu sözlü ve yazılı söylencelerin, mistik örtüsü atındaki "yalan bilmez gerçeğe" ulaşmaya çalışır. Doğaüstülüğün örtüsü altındaki çıplak doğayı, metafiziğin örtüsü altındaki saf fiziği keşfetmeye uğraşır. Bu bakış açısı ve çabası ona, son derece keskin bir analiz gücü kazandırmıştır. Bu söylenceler Tanrılarla, cinlerle, perilerle, meleklerle, yarı-Tanrı varlıklarla, peygamberlerle, yarı-insan yarı-hayvan yaratıklarla, devlerle, cücelerle, cennetler ve cehennemlerle, tufanlarla, mucizelerle vb. doludur. Kıvılcımlı bütün bunların, saf gerçeğin, mistik bir dille (kutsallaştırarak) oluşturulmuş ifadeleri olduğunu düşünür. Örneğin Enuma Eliş Destanı'nı, Gılgamış Efsanesi'ni, Tufan Efsanesi'ni, *Tevrat*'ı ve *Kuran*'ı bu yöntemle ve tabii Tarih Tezinin ışığında okur. Bambaşka ve şaşırtıcı sonuçlara ulaşır (Elinizdeki sayıdaki "Cennet" adlı makalede bu yöntemin çarpıcı bir uygulanışını bulacaksınız).

Kıvılcımlı der ki: "Barbar yalan bilmez". Kıvılcımlı, insanlığın binlerce yıl önce oluşturduğu söylenceleri, efsaneleri, destanları, masalları, mitolojik metinleri, kutsal kitapları bu gözle okur. Büyüsel düşünüş biçiminin etkisiyle yazılmış bu sözlü ve yazılı söylencelerin, mistik örtüsü atındaki "yalan bilmez gerçeğe" ulaşmaya çalışır. Doğaüstülüğün örtüsü altındaki çıplak doğayı, metafiziğin örtüsü altındaki saf fiziği keşfetmeye uğraşır.

Örneğin ona göre, tufanlar en eski Tarihsel Devrimlerdir; peygamberler ise, yukarı barbar halkların medeniyete geçiş devrimlerinin önderleri. Yaratılış ve İlk Başlangıç efsaneleri ilk uygarlıkların (devletlerin) kuruluşunu anlatır. İlk Cennetler, medeniyete, daha üstün bir toplumsal örgütlenmeye geçen, ama medeniyetin kaçınılmaz sonucu olan keskin sınıfsal farklılaşmayla (efendi-köle, zengin-yoksul zıtlaşmaları) da tanışan barbarın, eski dayanışmacı, paylaşmacı, efendilik kölelik bilmez toplumuna duyduğu özlemini anlatır. *Tevrat*'ın cen-

neti daha somuttur ve geçmişteki altın çağa (barbar topluma) gönderme yapar; yüzlerce yıl sonra oluşturulan *Kuran*'ın cenneti ise çok daha soyuttur ve geleceğe dönüktür. İlk Allahlar, aslında uygarlık kurucusu yöneticilerdir; daha sonraları soyutlaşırlar ve tekleşirler. Allah, en komplike biçimini *Kuran*'da bulur. İlk Tanrılar insana daha çok benzerler, insana yakındırlar, taş çatlasa dağda otururlar. Bu nedenle peygamberler onlarla dağlarda temas ederler. Sonraları Tanrılar göğe yükselmişler, insandan uzaklaşmışlardır; cennetlerini ve cehennemlerini de yanlarına almışlardır. Bunlar aynı zamanda sınıflaşmanın giderek derinleştiğinin ve uygar toplumun olgunlaştığının göstergeleridir. İlk cennetler Irak Çölü'nün kuzeyindeki yeşil vadilerdir; daha sonra göğe terfi ederler. Adem, medeniyete sürüklenen barbarı temsil eder; cennetten kovuluş, medeniyete geçiştir. *Tevrat*'ın anlattığı "Hayır ve Şer Ağacı" çürümüş medeniyeti temsil eder; korkulan, ama meyvesini yemeden de edilemeyen medeniyet. Şeytan, medeniyetin kendisidir; yılan da tarıma dayalı örgütlenmenin (bereket) sembolü, yani yine medeniyet. Oğul kurban etme yerine koyun kurban etme, avcılıktan çobanlığa geçişi anlatır. *Kuran*'da geçen Allah'ın 99 ismi, Kıvılcımlı'ya göre, o dönemin düşünürünün toplumsal determinizminin ilkelerini ifade eder. Ve daha birçok örnek…

Hepsi gerçeği yansıtır, der Kıvılcımlı; yeter ki okumayı bilelim. Derin tarih ve antropoloji bilgisinin yanı sıra, sadece çok sayıda dile değil dilbilimine de hâkimiyeti, bu okumaları çok daha rafine kılmıştır.

Tarihsel materyalist bir Kuran tefsiri

Turan Dursun'un *Tabu Can Çekişiyor* ve *Kuran Ansiklopedisi* adlı eserlerinin nasıl devrimci bir etki yarattığı biliniyor. Aslında Hikmet Kıvılcımlı'nın bütün çalışmaları tarandığında, onun da tarihsel materyalist bir "Kuran Ansiklopedisi" yazmış olduğu anlaşılır. *Bilim ve Gelecek*'in bu sayısında yayımladığımız makalesini, ansiklopedinin "Cennet" maddesi olarak da okuyabiliriz. Özellikle Tarih Tezi Işığında *Allah-Peygamber-Kitap* adlı eser, bulunmaz bir kaynak ve bir başyapıttır. Bu kitaptan biraz söz edelim.

Eser ilk olarak *Kuran*'ın kaynaklarına yoğunlaşıyor. Kıvılcımlı'nın deyimiyle "Kutsallaştırma Prosesi"nin *Kuran*'a ve Hz. Muhammed'e kadarki gelişimini analiz ediyor. Doktor, İslamiyet'in esas kaynağının İbrahim Peygamber olduğu kanısındadır. Kıvılcımlı bu bölümlerde, Ortadoğu toplumlarının ve kadim uygarlıklarının düşünüş biçimlerindeki gelişimi, sosyoekonomik temelleriyle çok çarpıcı bir biçimde çözümlüyor.

Eserin giriş bölümünde ve "Kutsallaştırmanın Son Halkası *Kuran* ve Hz. Muhammed" başlıklı ikinci bölümünde Kıvılcımlı, Allah'ın *Kuran*'da geçen 99 adını ve *Kuran*'ın bütün ayetlerini teker teker ele alarak, yukarıda özetlediğimiz yöntemle analiz ediyor. Bu bölümün her altbaşlığı, bir "Cennet" makalesi değerinde. Denebilir ki Hikmet Kıvılcımlı, tarihsel materyalist bir *Kuran* tefsiri yazmıştır.

İşte Kıvılcımlı'nın özellikle bu eseri ve diğer kitaplarındaki bazı makaleler taranarak çok değerli bir "Kuran Ansiklopedisi" ortaya çıkarılabilir. Belki bir gün bir *Bilim ve Gelecek* ekibi bu işi üstlenebilir. Böyle bir çalışma, Aydınlanmacı Turan Dursun'un yarım bıraktığı büyük eserin, Sosyalist Hikmet Kıvılcımlı ile tamamlanması anlamına gelir. Zaten Dursun'ları ancak Kıvılcımlı'lar tamamlayabilir. Bu da, Türkiye toplumunun ulaştığı aşamanın bir gerçeğidir.

Dahası var: Hikmet Kıvılcımlı'nın yukarıdaki çalışmalarının yanı sıra *Tarih Tezi, Komün Gücü* ve *Dinin Türk Toplumuna Etkileri* adlı eserleri "İnsanlığın Kutsallaştırma Prosesinin Serüveni" başlığı altında toplanabilir. Müthiş bir çalışma olur.

Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi ve söylenceleri okuma yöntemi, Türk mitolojilerine uygulanabilir (Kıvılcımlı aslında buna bir ölçüde girişmiştir de). Ergenekon Efsanesi'nin, Türklerin Türeyiş Efsaneleri'nin, Oğuz Destanı'nın, Türk Yaratılış Destanları'nın, Manas Destanı'nın ve irili ufaklı yüzlerce söylencenin bu yöntemle okunması ve altındaki gerçeklerin ortaya çıkarılması, Türkler'in tarihine ilişkin çok değerli bilgilere ulaşmayı sağlayabilir. Böylelikle bu alanı tekellerine alan gericilerin ve onların etkisi altında kalanların yalanları ve zırvalıkları yerle bir edilebilir. Gericiler yalan söyler, ama Kıvılcımlı'nın vurguladığı gibi "barbar yalan bilmez".

Kısacası Doktor Hikmet Kıvılcımlı bir hazine. Genç ve yaratıcı araştırmacıları bekliyor. Biz Bilim ve Gelecek'in önümüzdeki sayılarından itibaren bu çalışmanın bazı adımlarını atmaya başlayacağız. En azından Kıvılcımlı'yı dergimizin bir yazarı yapacağız.

Teşekkür

Hikmet Kıvılcımlı'nın -bu sayıda kapak yaptığımız- "Cennet sözcüğü nereden geliyor" adlı broşürünü duymuş, ama hiçbir yerden ulaşamamıştık. Bu makalenin 1994'de Diyalektik Yayınları'ndan çıkan bir kitapta yayımlandığını biliyorduk, ama kitabı sahaflarda bile bulamadık. Bu makaleyi internet grubumuz kanalıyla bize yollayan Sayın Mutlu Öztürk'e teşekkür borçluyuz. Bilgisine başvurduğumuz Sayın Demir Küçükaydın'a da değerli katkıları için teşekkür ederiz.

Bu dosya fikri, konusu bambaşka bir sohbetin dallanıp budaklanması sonucu ortaya çıktı. Dolayısıyla esas çerçevenin şekillenmesi anonimdir. Bu sohbete katılan Asaf Güven Aksel'e, Chiviyazıları Yayınevi sahibi Özcan Sapan'a, Ali Arda'ya ve Kıvılcımlı'nın makalesinden ve cennet üzerine fikirlerinden bizi haberdar eden Taylan Kırteke'ye de çok teşekkürler.

Çok uzattık; sizi Kıvılcımlı hazinesinin bu nadide parçasıyla baş başa bırakalım…

"Tarih Tezi"nin ışığında Cennet

Musa ve İsa dinlerindeki Cennet, geçmişte yitirilmiş bir ideal yer gibi kalır. Muhammed dininde Cennet, gelecekte kazanılacak ülkü ülkesi olur. Cennet konusunda biricik öz belge Tevrat'tır. Eski Testament, "Eden Bahçesi"nin yeryüzündeki semtini en ufak mistifikasyona kaçmaksızın, düpedüz ve açık seçik söyler. Yazılanlar, Van Gölü çevresini işaret eder. Semit Barbarın "Medeniyete Giriş"i, hem maddi, hem manevi bakımdan tam bir "Cennetten Kovuluş" olmuştur. "İnsanüstü"lük, insanın üstüne insan çıkması ile başlar. İlkin tapınılanlar da tapanlar gibi yerdedir. Sonra tapılanlar yerden yükselirler. Cennetin göğe çıkış süreci başlamıştır.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı

"CENNET" SÖZCÜĞÜ NEREDEN GELİR?

Bütün dinlerde "CENNET" demek: Tanrıya inanmışlar için, uçsuz, bucaksız mutluluğun, hazzın, şehvetin (Latince: "Délicaes"nin) en yücesine (Latince: "Beatus" kertesine) erişilecek yer, demektir. Bu deyimleme, Cennetin moral ve soyut kavranışıdır.

Cennet sözcüğünün bir de objektif ve somut anlamı vardır. Cennet'in Hıristiyanlık kültüründeki karşılığı "paradis" sözcüğü, Grekçe: "paradeisos: bahçe" anlamlı sözcükten çıkar. İslam kültüründe "paradeisos" sözcüğü tümüyle tercüme edilmiştir: "El-Cennet": "Bahçe ve bostan ve kimine göre bostan içinde yemiş ağaçları olsa âna Cennet derler; eğer üzüm ağaçları olsa âna Firdevs derler" (1).

Grekçe'den gelme "paradis" sözcüğü, İsa dini olan Hıristiyanlığa *Ancien Testament*'ten (*Eski Ahit*), İ-

sa'dan önceki kutsal Semitçe kitaplardan aktarılmıştır. Bugün Hıristiyanlığın "BIBLE" (Grekçe: "Biblim: Kitap, mükemmel kitaptan) adı ile anılan kutsal kitabı, biri ESKİ, öbürü YENİ olmak üzere iki "Testament: Ahit"i bir araya toplar. Testament, Grekçe "diateke" sözcüğünün Latince "testament" sözcüğü ile olduğu gibi çevrilmesidir. Anlamı, açıkça: "Alliance: İttifak: Ahit"tir. Kutsal gelenekçe: Tanrının ulusu ve peygamberi ile sözleşmesi, ahitleşmesi demektir. Bütün kutsal kitaplar gibi *Tevrat*'ta da Allahla kulların ahitleşmeleri sık sık görülür.

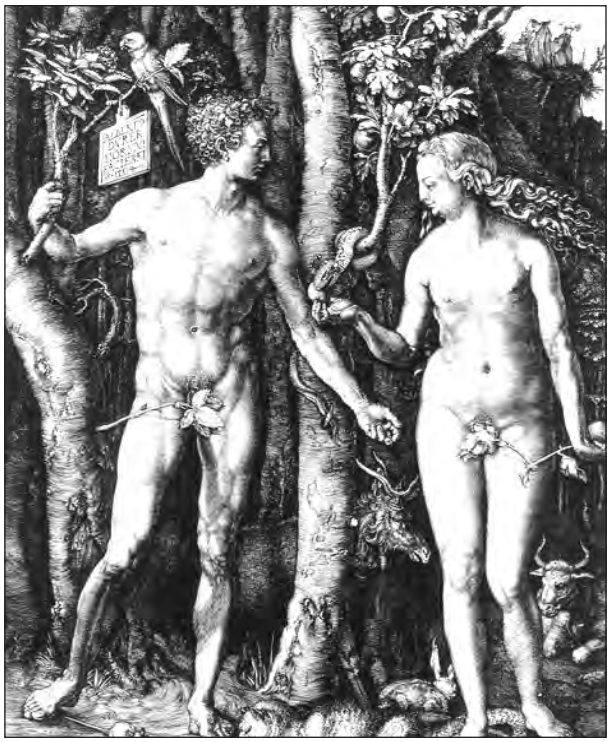
"Abram doksan dokuz yaşına gelince, Ezeli (Yahve) Abram'a göründü. Ve ona dedi: Ben tüm güreli Tanrıyım. Yüzüm önünde yürü ve doğru ol. Seninle benim aramda ahit kuracağım ve seni sonsuz çoğaltacağım" (2).

"Seninle ve senden sonraki torunlarınla, kuşaklarına göre, aramda ahdimi kuracağım: Bu ebedi bir sözleşme olacaktır, bu ahit gereğince ben senin ve senden sonraki dölünün Tanrısı olacağım" (3).

"Ey İsrail oğulları! Size sunduğum nimetlerimi, AHD'imi yerine getirin ki, ben de AHD'imi yerine getireyim." (Allah'ın, *Kuran'ı Kerim*'de Muhammed peygambere karşı direnen Yahudiler'e Eski Ahdi anıltısı) (4).

İskenderiye'deki ünlü deniz fenerini yaptırtan Ptolemee II Philadelphe, İÖ (İsa'dan Önce) 283-246 yılları, *Eski Testament*'i (*Tevrat*'ı), 72 İbrani bilgininin eliyle Grekçe'ye (Yunanca'ya) çevirtti. Bütün Batı dillerine yaygın "PARADİS" sözcüğünün, tercüme edildiği İbranice aslına ne denli uygun düşeceği bundan anlaşılabilir.

Böylece, Musa ve İsa dinlerindeki (Yahudilik ve Hıristiyanlık'taki) Cennet anlamının aynı İBRANİCE sözcük olduğu ikircilik götürmez.

Adem ile Havva cennette, Albert Dürer'in tablosu.

İslamiyet'in kökenindeki İbrahim geleneği

Müslümanlığın Arapça "CENNET" sözcüğü nereden gelir? Araplar'ın da İbraniler gibi Semit (Sam oğulları) ırkından geldikleri bir yana, İslam dini, bütün ana prensiplerini doğrudan doğruya İbrahim peygamberden aldığını saklamadı. Buna en değerli belge *Kuran*'dır:

"Onlar: 'Yahudi (Musa dininden) ve Nasrani (İsâ dininden) olun, hidayet bulursunuz' dediler. Sen onlara de ki: "Hayır, biz temiz tektanrıcı (muvahhid'i pak) olan İbrahim dinine uymuşuzdur. İbrahim çoktanrılılardan (müşriklerden) değildir" (5).

Muhammed yalvaca, Musa ve İsa'nın Tektanrılı dinleri dururken, yeni bir İslam dini kurmaya niçin kalkıştığı çok sorulmuş olacak. *Kuran* durmadan karşılık verir:

"Yoksa İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Esbah Yahudi veya Nasrani mi idiler dersiniz?" (6)

"İbrahim, ne Yahudi'dir, ne Nasrani'dir, ama temiz tektanrıcı bir MÜSLÜM'dür" (7).

İslamlık, kendisine kaynak bildiği İbrahim geleneğinin, *Tevrat* ve *İncil*'den daha ilk ve orijinal olduğunu Yahudi ve Hıristiyanlara muştular.

"Ey Kitaplılar! İbrahim hakkında niye çene çalıp duruyorsunuz? Tevrat da, İncil de ancak İbrahim'den sonra indirilmiştir. Hâlâ buna akıl erdiremiyorsunuz…" (8)

Kuran, İbrahim'den sonraki katmaları, yazma bozmaları hep kuşkuyla hatta paylayarak karşılar:

"Kitabı elleriyle yazıp da, karşılığında onu az pahalıya satmak için: Bu Allah tarafındandır, diyenlerin vay hâline!" (9)

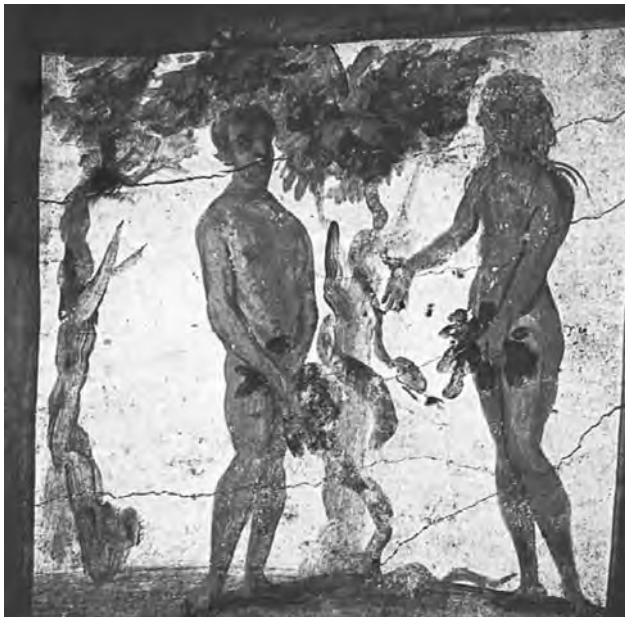
Yahudilik ve Hıristiyanlık, çokca alışveriş yaptığı çökkün Mısır ve Irak, daha sonra Grek ve Roma medeniyetlerinin aşırı soysuzlaşmalarına bulaşmıştı. İslamlık, en basit çöl bedevisi İbrahim'in İbrani geleneğini, içinde doğduğu Arabistan toplumlarının yapısına daha uygun buldu. Allah o ilk, saf geleneği yansıtıyordu:

"Biz, İbrahim'e ondan önce iyilik (hayır) ve düzeltim (salah) yolunu vermiştik. Onun buna yeterli (ehil) olduğunu biliyorduk" (10).

Muhammed dininin hemen bütün ekonomik (zekât vs.) ve sosyal (namaz vs.) davranışları İbrahim geleneğine dayanıyordu:

"Onları (İbrahim vs. yalvaçları) buyruğumuzla yola getirici kıldık, onlara iyilik işlerinde bulunmayı, namazı dosdoğru kılmayı, zekât vermeyi vahyettik" (11).

İslamlığın çıkmak üzere bulunduğu günlerde, Musa ve İsa dinlerinin çoktan içine düştükleri çıkmaza karşı da çıkacak yeni bir gidiş aranıyordu. Musa dini İsrail ülkesinde, İsa dini Bizans İmparatorluğu'nda ununu elemis, eleğini asmıştı. 7. yüzyıl başlarında en işlek cihan ticaret yolunun Hicaz'dan geçişi, öylesine yaman bir gelişim yaratmıştı ki, "Hanef" adını alan kişiler adım başında hep o yeni yolu seçmeye çalışıyorlardı. Mekke ve Medine KENT (Cite)leri o zamanki yeryüzünün en büyük kervan konakla-

Adem ve Havva'yı gösteren MÖ 3. yüzyıldan kalma bir tablo.

rı olmuşlardı. *Kuran*: "Li iylâfi Kureyş'in iylâfi him rihlete's sitâi ves sayf: Kureyş binleri, yaz kış kervan göçüren binler" diyordu. Bu kervan göçü ve medeniyetler arası evrensel alışveriş rolüne en uygun gelenek, İbrahim peygamberinkiydi:

"Terah, oğlu İbrahim'i, torunu ve Haran'ın oğlu Lot'u, ve oğlunun karısı olan gelini Saray'ı aldı. Birlikte Keldan'daki Ur'dan çıktılar, Kenan Ülkesi'ne geldiler" (12). "İbrahim, güneye doğru ilerleyerek yoluna devam etti" (13). "Ülkede bir kıtlık oldu; ve İbrahim oturmak üzere Mısır'a indi" (14). "İbrahim koyunlar, öküzler, eşekler, er hizmetçiler ve kadın hizmetçiler, kancık eşekler ve develer aldı" (15).

"Abram, Mısır'a güneye doğru çıktı; karısı, kendisinin olan her şey ve Lot ile birlikte" (16). "Abram sürüce, gümüşce, altınca pek zengin olmuştu. Gidişini güneyden Bethel'e dek, ilkin çadırının bulunduğu yere; Bethel ile Ay arasına dek yöneltti" (17).

Bu sosyal ve tarihsel paralellik Hicaz yollarında herkesi İbrahim geleneğine itiyordu:

"Birçok rivayetlere göre Mekke ve Medine ahalisinden birçokları Hazret'i İbrahim'in dinini yenilemeye kavuşturacak bir Yenilikçinin (Müceddi-tin) ortaya çıkmasına yaklaşıldığını söyleyerek Hz. İbrahim'in dinini arıyorlar idi" (18).

"Welhausen, Allah sözcüğünün, eskiden çeşitli tanrılıklara verildiği, sonraları Zât'i Ecell'i Teâlâye ait bir öz ad (has isim) olarak kullanıldığı sonucuna varıyor" (19).

Hatta, "İSLAM" sözcüğü İbrahim'in kendisine tabi olmak anlamına geldi. Âl'i İmrân suresinin 67. ayetinde:

"İbrahim'u … kane haniyfen, muslimen İbrahim . . . HANİF (eğrilikten dönmüş) ve MUSLİM (yaramazlıktan ırak, uysal, alçakgönüllü) idi" denilişi de bunu gösterir.

Arabistan, hele Hicaz halkı en eski çağlardan beri büyük kervancı İsmail oğullarından olmakla tanınır. Yakup oğulları, babalarından kıskandıkları Yusuf'u satmak istedikleri vakit o İsmailliler'i gördüler:

"Gözlerini kaldırınca, Galaad'dan gelen bir İsmailliler kervanını gördüler; onların develeri, Mısır'a taşımakta oldukları ıtırlar, balsam ve mirsâfi yüklü idi" (20).

İsmail, *Tevrat*'a göre İbrahim'in Mısırlı cariyesi ("servante": hizmetçi kadını) olan Hacer'den doğar. Mısır, kadim Yunanistan'da Delf Tapınağı'nı kurmak için, Grekler'in içine siyah kadın misyonerler göndermişti. Hacer de, Hicaz'a ulaşmış öyle bir misyoner kadındır. İlk Kabe yerine kurduğu çardakta, İsmail'i doğurdu. Semit geleneği Hacer'i İbrahim'e bağlıyor. Sonra, İbrahim'in öz karısı Sare'nin şerrinden çöle kaçmış gösteriyor:

"Saray Hacer'i hırpaladı ve Hacer ondan uzağa kaçtı. Ezelî'nin meleği Hacer'i çöldeki bir su kaynağı yanında, Schur yolu üzerindeki kaynağın yanında buldu… Ezelî'nin meleği ona dedi: İşte sen gebesin, ve sen bir oğul doğuracaksın, o çocuğa İsmail adını vereceksin… İsmail bir yabaneşeği gibi olacaktır, onun eli herkese karşı olacak, ve herkesin eli ona karşı olacaktır; ve o bütün erkardeşlerinin karşısında oturacaktır. Hacer, kendisiyle konuşmuş olan Ezelî'ye 'Atta-El Roy' (Acep gördüm mü?) adını verdi: Çünkü Hacer: o beni gördükten sonra acaba ben bir şey gördüm mü? dedi: Onun için bu kuyulara 'Lasay roy: Bir şey görmedim' kuyuları denildi; bu kuyu Kadeş ile Bared arasındadır" (21).

Kadeş, Lut Gölü ile Akabe Körfezi arasındaki mesafenin orta yerine düşer. Sonradan "Abram" nasıl "Abraham" olacaksa, öylece ilkin "Saray" iken sonra "Sara olan Sare: İbrahim'in hem karısı, hem kızkardeşi durumundadır. Sare, ilkin Mısır'da Firavun'un, sonra Kenan Ülkesi'ne dönünce Abi-Melek'in koynuna girecektir. Hacer'i İbrahim'in koynuna sokan da o Sare'dir.

Sare'nin kıskançlık çıkarması, bu gerçekler önünde, geleneğin İsmail'i İbrahim'e teyellemek ihtiyacından doğmuşa benziyor. Gene de, *Tevrat* Hacer'i tek başına çöle kaçırtıyor; ve Kadeş'ten pek aşağılara indirtmiyor.

İslam geleneği bu kadarla yetinmiyor. İbrahim, İsmail doğduktan sonra Hacer'i oğluyla alıp, eliyle ta Mekke'ye dek getiriyor:

"İbrahim Hacer'i tesarruf eyledi. Gebe olup, İsmail aleyhisselam doğdu… Hacer'le İsmail'i taş yanına (Mevzi'i Hacer'e) iletip indirdi. Ve evin yeri ("Mevzi'i Beyt": Kabe'nin kurulacağı yer) bir kızıl tepe idi" (22).

"Meyve ülkesinde bahçe"

Bütün ayrıntılar gösteriyor ki, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, İslamlık'ta da başlıca ilkeler: genellikle Semit barbarların, özellikle İbrahim adına bağlanmış bulunan İbranilerin geleneklerinden çıkar. Dolayısıyla her kutsal kavram ve eylem gibi Cennet sözcüğünün de tek doğru aslı İbranice'den alınmadır. İlk İbranice'yle yazılı kılığa giren

Tevrat geleneğinin "Tekvin" bölümü şöyle der:

"Ezelî Tanrı (Yahve) Eden'de bir bahçe ağaçlandırdı" (23).

Cennet, Fransızca'ya "Jardin d'Eden", Almanca'ya "Edensche Garten" diye çevrilen o "Eden'deki Bahçe"dir. İbranice'de "EDEN" sözcüğü "Fruchtland: Meyve ülkesi"-dir (24). Cennet sözcüğünün harfi harfine karşılığı: "Meyve ülkesinde bahçe" demektir.

İsa'ya adanan "İNCİL": yalnız İsa'nın başından geçenlerle doludur. Ahiret ve Cennet üzerine *Eski Testament*'te (*Tevrat*'ta) yazılanlar olduğu gibi benimsenmekle yetinilir. Bugün Hıristiyanlığın kutsal kitabı: Hem *İncil*'i, hem *Tevrat*'ı rahatlıkla içine alan "BIBLE" adıyla ellerde dolaşır. Hıristiyan Cenneti, *Tevrat*'ın "Eden Bahçesi"nden başkası olamaz.

İslam Cenneti'nin, aynı *Tevrat*'taki "EDEN" olduğunu, en ufak bir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde açıkça ortaya koyan ve bu gerçeği yedi surede yedi kere tekrarlayan en büyük belge *Kuran'ı Kerim*'dir:

"Aden cennetlerinde, temiz pak barınaklar adamıştır" (25).

İbrahim, derin uykudan uyanıyor (*Kutsal Kitap* çizimlerinden).

"Aden cennetleri de vardır" (26).

"Aden cennetleri altında ırmaklar akar" (27).

"Adadığı Aden cennetleridir" (28).

"Aden cennetleri vardır" (29).

"Aden cennetlerine girecekler" (30).

"O da Aden cennetleridir" (31).

Tevrat'taki İbranice "EDEN", Arapça *Kuran*'da: (ayin ile) "ADEN" diye söylenir. *Tevrat*'ta "Eden Bahçesi" bir tektir; *Kuran*'da birden çok "Aden Cennetleri" vardır.

DİPNOTLAR

1) Mustafa bin Şemseddin el-Karahİsârî: "Ahterî'i Kebîr", 1316, Dersaadet.
2) Genese, 17/1,2. La Sainte Bible, par Louis Segönd, Paris, 1962.
3) Genese, 17/7.
4) Kuran: sure Bakara, Ayet 40.
5) Kuran: su. Bakara, ay. 136.
6) Kuran: su. Bakara, ay. 141.
7) Kuran: su. Al'i İmran, ay. 167.
8) Kuran: su. Al'i İmran, ay. 65.
9) Kuran: su. Bakara, ay. 79.
10) Kuran: su. İbrahim, ay. 51.
11) Kuran: su. İbrahim, ay. 73.
12) Genese: 11/31.
13) Genese: 12/9.
14) Genese: 12/10.
15) Genese: 12/16.
16) Genese: 13/1.
17) Genese: 12/2, 3.
18) A.R.: Genel Tarih, C.5, s.149.
19) A.R.: Keza, s.14.
20) Genese: 37/20.
21) Genese: 16/6,7,11,12,13,14.
22) "Tarih'i Mekke'i Mükerreme", Bezm'i Alem Sultan yazması, s.9.
23) Genese: 2/7.
24) Das Kluge Alphabet, Berlin 1935, C.5, s.72.
25) Kuran: su. Tövbe, ay. 72.
26) Kuran: su. Ra'ad, ay. 24.
27) Kuran: su. Kehf, ay. 31.
28) Kuran: su. Meryem, ay. 61.
29) Kuran: su. Taha, ay. 73.
30) Kuran: su. Fatıma, ay. 31.
31) Kuran: su. Sad, ay. 50.

CENNET NEDİR VE NEREDEDİR?

Musa ve İsa dinlerindeki Cennet: Geçmişte yitirilmiş bir ideal yer gibi kalır, Muhammed dininde Cennet: Gelecekte kazanılacak ülkü ülkesi olur. *Kuran*'ın Cenneti anlatışı yüzde yüz pratik amaçlar güder. 113 suresinden 61'inde Cennet tam 99 kere anılır. Bu anışların hepsi, Cenneti imrenilecek yer olarak göstermekle yetinir.

Kuran cenneti nasıl anlatıyor?

Tevrat'taki tek Cennete karşılık, *Kuran*'da Cennet sınıflandırılmıştır. Kimisi "En yüksek cennet"dir (1), kimisi daha alçaktadır. "Bu iki Cennetten başka iki Cennet daha vardır" (2).

Bu da, İbrahim zamanındaki sınıfsız toplum (Orta Barbarlık Konağı) için bir tek Cennet yettiği halde, İslamlıkla Mekke ve Medine (Yukarı Barbarlık Konağı) kentlerinden Medeniyete (Sınıflı Topluma) geçilirken, Cennetin de birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü "MEVKİ"lere ayrılması gerektiğini belirtir.

Hangi mevkili olursa olsun, Cennetlerin hepsinde aynı tema ve nitelik durmaksızın işlenir:

"Cennetin niteliği şudur: Altından ırmaklar akar. Yiyecekleri de gölgeleri de bitmez, tükenmezdir" (3).

"Orada (inananlar) tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle bezenecekler, ince dibadan, kalın dibadan yeşil elbiseler giyeceklerdir" (4).

"Onların giyitleri ipektendir" (5).

"İncilerle süsleneceklerdir" (6).

Havva Adem'e elmayı veriyor (*Kutsal Kitap* çizimlerinden).

Michelangelo'nun *Cennetten Kovuluş* adlı tablosu.

(Cennettekiler) "Lezzet içindedirler... Gölgeler altında tahtlara yan gelirler" (7).

"Pınarlardan dolu kadehlerle dolaşacaklar… Şarap dupduru… Sarhoş da olmayacaklar. Yanlarında yalnız güzel gözlü vardır. Onlar sanki örtülü bir devekuşu yumurtadırlar" (8).

"Yanlarında gözlerini dikmiş yaşıt kızlar vardır" (9).

"Birbiri üzerine yapılmış çardaklar altından ırmaklar akar" (10).

"Altın tabaklar ve tepsiler içinde… pek çok meyveler…" (11)

"Pınarlar çevresinde ince atlaslar, sırmalı kuşaklar giyecekler… Kendilerine ahu gözlü, ak yüzlü kadınları da yoldaş yapacağız" (12).

"(Cennettekiler) İlk ölümden başka ölüm acısı tatmayacaklar" (13).

"Adanan Cennetin niteliği şudur: Orada bozulmamış su ırmakları, tadı değişmemiş süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları… her çeşit meyveler… ve yarlığanma vardır" (14).

"Dokunulmamış kadınlar… Yakut, Mercan…" (15)

"Onlar koyu yeşil renkte karamtıraktır" (16).

"Hurma, nar…" "Güzel huylu ve güzel yüzlü kadınlar, çadırlar içinde, perde ardında huriler vardır" "Yeşil yastıklara yaslanırlar" (17).

"Altından örülmüş taht… hep taze kalan çocuklar… Bir kaynaktan hâlis şarap dolu sürahiler, ibrikler, bardaklar… Kuş eti… İnci gibi kara gözlü huriler. Dikensiz Arabistan kirazı ağacı… Kat kat yüksek yataklar" (18).

"Kimi yüzler teru taze olacak" (19).

"Ne güneş, ne de sert soğuk görmeyecekler. Gümüşten şeffaf kablar, sürahiler, selsebil adlı zencefil katılmış şarap… Her yerde taze çocuklar, dolaşacaklar. Onları gördüğün zaman saçılmış inci sanacaksın… Üzerlerinde ince ve kaim dibadan yeşil giyitler, gümüşten bilezikler…" (20)

Cennet konusunda biricik öz belge Tevrat

İşte *Kuran'ı Kerim*'de Cennet üzerine bütün anlatılanlar bunlardır. Bu Cennet Bahçeleri yerde midir, gökte midir? *Kuran*'da kesin hiçbir açıklama yapılmaz. Yalnız üç yerde şu üç gerçek belirtiliyor:

1) Cennet düzova değil, yayla gibi yüksek bir yerdir: "Meyveleri yakın olan yüksek bir Cennet…" (21) denir.

2) Bu yükseklik göğün altındadır: "Onlara melekler inecekler" (22) ayetinden bu anlaşılıyor.

3) Cennetin yeri bildiğimiz topraktır: "Cennete bölük bölük gönderildiler" ve dediler: "Hamdolsun Tanrı adadığını yerine getirdi ve bizi (Cennetin) toprağına mirasçı kıldı" (23).

Bu üç belirtiş, İslam ana kitabı *Kuran*'ın, İbrani geleneğine ne kadar dürüstçe uyduğunu, Cenneti *Tevrat*'ta olduğundan başka türlü bir yer saymaya kalkışmadığını ortaya koyar. Yalnız o yeri, kendi çağının insanlarına daha çekici ayrıntılarla bezer.

O gelenek saygısı, Hıristiyan kilisesinde titizliğini yitirir. *Tevrat*'ın Ptolemee çağında İbranice'den Grekçe'ye çevrilen "Version des Septante"i (Yetmişlerin Metni) bile, İS (İsa'dan sonra) 383 yılları Saint Jerome'un rötuşundan geçerek, Katolikliğin resmen öne sürdüğü "Vulgate" *Tevrat* biçimine sokulmuştur. Yapılan haksız değişiklikler yüzünden, İsrailliler'le Protestanlar *Tevrat*'ın "Vulgate" çevirisini "Apochryphe: Örtülü" (aslına uygunsuz) bulurlar. Bununla birlikte, o "apokrif" metin dahi, Cennetin aslını açıklamakta oldukça aydınlıktır.

Tevrat'ın Cennet tarifi kısa ve özlüdür:

"Ezelî Tanrı (Tanrı Yahve) yerden, görülmesi hoş ve güzelce yenilecek her çeşit ağaçlar bitirdi" (24).

"Eden'den bir ırmak çıkıyordu ve oradan dört kola ayrılıyordu" (25).

Kuran, şiirli bezeyişleri dışında, Cenneti her ağıza aldıkça, mutlaka *Tevrat*'ın o kestirme özdeyişini: "Cennâtun tecri min tahtih-hel anhâr: Altında ırmaklar akan Cennetler" lite-motifiyle değişmez klişe olarak hiç bıkmaksızın tekrarlar durur:

"Altlarında ırmaklar akan Cennetler vardır". "Gökler ve Yer kadar geniş olan Cennete çabuk olun!" "Altında ırmaklar akıp, daim kalacakları cennetine" (26).

En kısa karşılaştırma, Cennetin sözcüğü gibi niteliğinin de, hiç değilse Yakındoğu dinlerinde, hep Semit geleneklerini yazılı biçime aktarmış olan *Tevrat*'a, yahut doğrudan doğruya ağızdan aktarılmış mitolojiye dayandığını belli eder. Homeros ve Hezyod'un mitolojileri: Yukarı Barbarlık Konağını henüz aşamamış olan Grek KENT (Cite)lerinin nispeten pek uzaktan ve dolayısıyla etkisi altında kaldıkları Irak-Mısır ana medeniyetleri ile olan münasebetlerini taslaklaştırır. *Tevrat* "Pentateuque"u (Musa'nın beş kitabı); henüz Orta Barbarlık Konağını aşamamış Semit göçebelerinin pek yakından ve doğrudan doğruya etkisi altında kaldıkları Irak-Mısır ana medeniyetleriyle olan münasebetlerini anlatır. Hıristiyanlığın dört *İncil*'i, Grek ve Roma Medeniyetleri'nin tarihcil mahşeri içinde, çöküş Cehennemiyle bunalmaktan Cenneti düşünmeye vakit bulamaz. *Kuran*, İbrani geleneklerinden binlerce yıl sonra, kanıksanmış medeniyetlerin kutsal yazılar içine

işledikleri bir çağda geldiği için, Cennetin objektif gerçekliğinden çok, prozelitizme (inanç propagandasına) daha elverişli düşen subjektif çekiciliği üzerinde durmuştur.

O yüzden, Cennet konusunda biricik öz belge *Tevrat*'tır. *Eski Testament*'te kalabilmiş izler üzerine basa basa, Cennet'in yoluna ve gerçekliğine ulaşılabilinir.

Tevrat, cennetin yerini somut olarak anlatıyor

Eski Testament, "Eden Bahçesi"-nin yeryüzündeki semtini en ufak mistifikasyona kaçmaksızın, düpedüz ve açık seçik söyler:

"Sonra Ezelî Tanrı (İbranicesi: Tanrı-Yahve) doğu yanında Eden'de bir bahçe ağaçlandırdı, ve oraya biçimlendirdiği insanı koydu". "Bahçenin ortasında Hayat Ağacı ile Hayır ve Şer Bilgisi Ağacı vardı" (27).

İbrahim, Irak ile Mısır arasında dolaştığına göre, onun için "DOĞU" Kharkhar Dağları'yla Ararat Dağı arasında bir yerdir. Bu yer neresi olabilir? *Tevrat*, onu da şaşılacak kadar net bir coğrafya sınırı olarak çizer. Bu sınır, Eden Bahçesi'ni sulamak üzere çıkan ırmağın dört kolu arasında bulunur. Dört ırmak ise, ikirciliğe yer bırakmayacak adları ile bugün de herkesin tanıdığı yeryüzü akarsularıdır:

"Birinci ırmağın adı Pishon'dur; bu altın bulunan Havilâ ülkesinin tümünü kuşatan ırmaktır. O ülkenin altını saftır: Orada bdellium ile onix (yeşim-yakut) taşı da bulunur. İkinci ırmağın adı Guihon'dur; o bütün Gush ülkesini saran ırmaktır. Üçüncü ırmağın adı Hiddekel'dir; bu Asurya'nın doğusuna akan ırmaktır. Dördüncü ırmak, Fırat'tır" (28).

Barbar geleneği, sonra medenileşecek (yalancılaşacak) döllerin neler katabileceğini hiç düşünmeksizin bu kadar açık konuşur. Karanlık İlkçağ ve Ortaçağ insanlarını bir yana bırakalım, bugüne dek nice bilginlerin gözünü kırpmadan söylenmiş ve esirgenmemiş iliklerine kadar doğru Barbar sözüne inanmamakta direnişleri ibret alınacak bakarkörlüklerdendir. Örneğin, İspanya Kralı'nın 15. yüzyıl başında (1403) Timurleng'e yolladığı elçi-casus Ruy Gonzales de Claviho'nun anılarını aktaran Victor Chklovski, kendinden pek emin olarak şunları yazar:

"Arzingan (Erzincan) şehri, Fırat Irmağı'na yakın bir düzovada yapılmıştı". Claviho, hiç tökezlemeksizin der ki: "Fırat Cennet'ten kaynak alıp çıkmış ırmaklardan birisidir" (29).

Evet: Fırat'ın Cennetten çıktığını söylerken tökezleyecek ne var? Claviho'nun sözü şunu gösteriyor ki: İsa'dan binlerce yıl önce olduğu gibi 1500 yıl sonraları da, Fırat Cennetten kaynak alan bir ırmak sayılmaktadır. Bugün, Anayasası *Tevrat* ve *İncil*'e dayanmayan Sovyet Ülkesi'nde bir bilgin çıkıyor:

1) Erzincan kadim kentini bir "ŞEHİR" sanıyor. (Kadim "KENT" ile, sonraki "ŞEHİR" arasındaki derin sosyal ve tarihsel farkı, hatta zıddıyeti önemsemiyor. Tarih kimyası henüz böylesine bir "Simya" bilimi durumundadır!)

2) O tersine, tarih kavrayışı, Fırat'ın Cennetten çıktığını belirten geleneğe inanmamak için, Cennetin mutlaka gökte bulunduğuna katlanıveriyor.

Dört ırmak nereyi işaret ediyor?

Yukarıdaki ırmak adlarına göre Cennetin yerini bulmak güç olmasa gerektir. Fr. Delitzsch *Wo Lag das Paradies* (1881) adlı eserinde Cenneti Irak'ın hemen doğusuna koyar:

"M. Delitzsch Gihon ile Pishon'u, Bâbil'in Shatt-en-Nil ve Pallaco pas adlı başlıca kanalları olarak kabul eder. Kendisi, Eden (Assur. Ednou) deyince, bunun Ana ve Tekrit'ten Acem Körfezi'ne dek uzanan Mezopotamya kısmı olduğunu seve seve belirtir". (Oppert'in Göttingische Gelete Anzeigen, 1881, s. 801-851 eserindeki tenkite bakıla) (30)

Cennetin Irak toprağında olması bütün tarihsel ve sosyal niteliklere uymadığı gibi, Delitzsch'in ırmak adlarından yanılmasından da belli olmuştur. Delitzsch'ten 33 yıl önce, pek dindarca disiplinle bir *Tarihsel Coğrafya Atlası* yayınlayan Houze, Cennetin yerini ("Eden"i) tam bugünkü Türkiye'nin Van Gölü çevresine yerleştirmiştir (31). *Tevrat*'ın tek cümlesinden başka hiçbir izahat vermeyerek, yalnız harita üzerinde Eden'in yerini yeşile boyamakla yetinen Houze, 20. yüzyılın bilimsel araştırmalarıyla haklı çıkmıştır.

Dicle'nin ilk adı "İdigna" yahut "İdignou" idi. Semitler "İdigla"ya çevirdiler. Zamanla sözcük "İdiklât"tan "tiklat"a döndü. İbranice'de "Hiddegel" oldu. Persler Dicle'ye "Ok" anlamına gelen "Tiygr" adını verdilerse de, Araplar'da ırmağın ilk semitçesi "Dicla" olarak yaşadı.

Dicle için A. Parrot; "Doğudan Asurya'ya akar" (32) diye tercüme yapar. Louis Segönd'un, İbranice'den tercümesinde ise: "Doğudan Asrya'ya akar" (33) denir.

Fırat adı, Akkadca "Ulu Irmak", yahut "Yüksek Kıyılı Irmak" anlamına gelen: "Puranunu" iken, Kaldeenler'de "Purat", sonra "Puratou" oldu (34). Cennetin Fırat ve Dicle ile münasebeti kimsece çürütülemez.

"Guihon" yahut "Gehon", Hazer Denizi'ne dökülen ARAS ırmağıdır. *Tevrat*'a göre, bu ırmağın "sarıp çevrelediği GUSCH" Ülkesi, Ermenistan kuzeyindeki Gökçeçoban Gölü ile, Azerbaycan güneyindeki Rumi-

Musa Peygamber'in kutsal emirleri getirişini tasvir eden bir çizim.

ye Gölü arasındaki bölgedir. Houze atlasında bu yere "CHUS" adı verilir (35).

"Pishon" yahut "Pichon", Eden Bahçesi'nden Semit geleneğinin çıkarttığı birinci ırmaktır. Fırat-Dicle-Aras Irmakları'nın kaynak aldıkları bölgede çıkan Çoruh Irmağı'nın adı tutmuyor. Batum'un kuzeyinde Karadeniz'e dökülen "Phasis" yahut "Fhison" ırmağının adı "Pichon"u tutuyor. Kaynağı Kafkaslar'da...

Tevrat'taki Pichon Irmağı'nın: saf altın, bdellum, yakut, yeşim bulunan "Havilâ" Ülkesi'ni "sarıp çevrelediği" yazıldığına göre, o değerli maden ve taşların Kafkas gibi sayılı bir dağda bulunacağı anlaşılabilir. Limet, Irak Medeniyeti'nin bakırı nerden bulduğunu ararken, şunu yazar: "Meluna, hakikate çok yakın olarak Necit yüksekliklerini, belki eski Bible'ın Havilah'mi temsil etse gerektir" (36).

Bu kanıya uyulsa, Cenneti Arabistan Çölü'nün ortasına getirmek icap eder. Bu ise, gene *Tevrat*'ın tariflerine hiç sığmaz. "Ravilah"ı Güney Kafkas eteklerine yerleştirmek, her bakımdan Cennet çevresinin niteliklerine uyar.

Cennet, çöl ortamlı Irak'ta olamaz

British Museum'da saklanan ve İÖ 3 binli yıllar ortasına ait olduğu bilinen "Cylindre de Tentation: İğfal Silindiri" adlı mühür, Irak Medeniyeti'nin örnek belgesidir. Bu mühürün üstünde Adem'in kandırılış sahnesi işlenmiştir: Ortada dokunulması yasak edilen ağaç; iki yanında iskemlemsi kareler üstüne karşılıklı ilişmiş "Adem" ile "Havva"; kadının arkasında kandırıcı şeytan yılan havaya doğru yükselmiştir…

A. Parrot diyor ki: "Tartışmayı daha fazla uzatmayalım. Yalnız şu kadarını söyleyebiliriz ki, bu 3. bin yılının şekilleştirmesi her hâl ve kârda Mezopotamya (Irak) dünyasına tamamiyle uygundur". "Orada insanlar, gölgelikler altında, alanlarını, -hiç de korkunç veya tehlikeli görünmeyen-, hayvanlarla ve kuşlarla paylaşarak, Tanrılarla arkadaşça yaşarlar" (37).

Tanrının Musa'ya gözüküşünü temsil eden bir çizim.

Arkeoloji buluşlarının son sözü gibi ileriye sürülen bu görüş, 1960 yılında bile, öntarihle-tarih arasındaki münasebetin ne kadar az kavranıldığını bir kere daha ispat eder. Çünkü:

1) "İmrenç silindiri" (İğfal Üstüvanesi) elbet Irak'ta yapılmıştır. Ancak o silindirde anlatılan sahne, Irak'ta geçmiş olamaz. Irak türlü meyvelerle dolu Eden Ağaçlığı değil, tüm çöl ortamıdır. Irak'ta ne dağ, ne de geleneğin anlattığı madenler ve taşlar (altın, yakut, yeşim) bulunur. Demek sosyal ve tarihsel ekonomiyi belirlendiren COĞRAFYA gerçeği, "iğfal" sahnesini ister istemez Irak dışında bırakır.

2) İnsanlarla hayvanların ve Allahların arkadaş olmaları da, ne hayvanların o zaman tehlikesiz bulunmaları gibi bir "tabiat" olayıdır, ne de şakaya gelecek kadar önemsizdir. M. Parrot'nun takıldığı "hayvanlar": tabi değil, sosyal hayvanlardır. Toplum içinde ilk cinsel yasakların yarattığı sosyal bölümlenmelerin TOTEM'leri kadar ciddi sembollerdir. Onun için, hepsi aynı toplum yaratığı olan Allahlarla insanlar ve hayvanlar öylesine senli benli, içli dışlı yaşarlar. Medeniyet (Sumerler), o Totemli Barbar toplumlarını Irak'ta bire dek yok etmekle yayılmıştır. Aynı olay daha sonra Mısır'da tekerrür edecektir.

Semitler nereden geldiler?

Bu olayı öğrenmek için, son arkeoloji buluşlarını beklemeye bile pek hacet yoktu. Yaratılış üzerine ilkin G. Smith'in bulup 1376'da Londra'da yayımladığı Kaldeen metinlere (Chaldoean Account of Genesis) göre:

"Apsu (sınırsız uçurum) ile Mammou Tiâmat (deniz mahşeri) birleştiler ve alelacayip çöl kuşu gövdeli savaşçılar, karga suratlı insanlar, insan başlı boğalar, dört gövdeli ve balık kuyruklu köpekler dünyaya geldi. Bu ucube döl, Tanrıların etkisi altında ortadan kalktı" (38).

Buradaki "Tanrılar", tıpkı daha sonra Mısır'ı fethedecek olan Byblos (Finike) asıllı Oziris Tanrı gibi "medenileştirici kahraman"dırlar. "A-lel-acayip" yarı-hayvan-insanlar ise, medenileştirici kahramanların boyunduruklayıp yok etmeye çalıştıkları Totemli Barbarlardır.

Irak'ta medeniyet kurulduktan sonra, çevre barbarlarla uzun alışveriş ve savaş münasebetleri gelişti. En aktif barbar toplumlardan Semitler: "Sumerler'le birçok kuşaklar boyunca ticaret ve savaş yaptılar" (39). Semitler, henüz Avcılık (Aşağı Barbarlık Konağı) ile Çobanlık (Orta Barbarlık Konağı) toplumlarıyla, yaşadıkları Cennet ülkeden Irak Medeniyeti'ne ucuz hammadde ve iş-eli sağlayan kaynak oldular. Semitlerin ülkesini, 19. yüzyılda bile çoğu bilginler Eden Bahçesi yönünde buluyorlardı.

"O acayip ulusun (Sumerler'in) yanı başında, anıtlar bize, mizacı ve enginlikleri bambaşka olan bir başka ırk tanıtıyor; o ırkın konuştuğu dil İbranice'yle, Arapça'yla ve öteki Semitik lehçelerle pek yakın akrabadır. Bilginlerin çoğu (Lenormcnt, Hommel, Sayce) bu ırkın kuzeyden ve doğudan menşe aldıklarına inanıyorlar ve onu ilkin Ermenistan'da, Ararat Dağı'nın eteğinde, Dicle ile Kyros (Kurab, İran ırmağı) ve Fırat'ın yukarı mecraları arasında yerleşmiş gösteriyorlar; başka bilginlerse (Sprenger, Schrader) bu ırkın ilkel oturduğu yeri Arabistan Yarımadası içinde güneylere doğru koyuyorlar. En eski anıtlar, bu ırkı, Dicle, Fırat ve Acem Körfezi üze-

rine yerleşmiş gösteriyor. En önemli kısmı, iki ırmak arasındaki mesafede, ülkenin ilk sahipleriyle yan yana yaşıyordu; sonra Kaldeen nüfusunun üstün elemanı oldu" (40).

Adem, şeytan ve yılan ne anlama geliyor?

"Génèse" (*Tevrat*'ın TEKVİN bölümü): Adem'den Nuh Tufanı'na kadar 1654 yıl geçtiğini yazar. Semitler'in atası Sem, Adem'den sonraki 1656'da doğmuş gösterilir. Anlatılanların masal karanlığından tarihsel kişiliğe doğru gelişmesi, Adem'den sonra 1959'da dünyaya geldiği belirtilen Abram (Sonra kutsallaşınca: "Abraham", İslamlıkta: "İbrahim") ile başlar. Abram Irak'taki UR Kenti ile Mısır arasında gidip gelen bir göçebe örneğidir. Yolu üstünde gözüne kestirdiği Kenanlılar ile Fariyenler'in toprağında, yeğeni Lot (Lût) ile arası açılınca, kardeş kanı dökülmemesi için: "Avram, çadırlarını kaldırdı. Mamre meseleri arasında oturmaya gitti" (41).

İbrahim Als. zamanında oğul kurban etme yerine koyun kurban etme başlar. İbraniler'in artık Avcılık (Aşağı Barbarlık Konağı) kıtlığından Çobanlık (Orta Barbarlık Konağı) bolluğuna geçtiklerini gösterir. İşte o Aşağı ve Orta Barbar Semit ulusları, eski Sumer Medeniyeti'ni dört yanından çevreleyip, Cennetin dört ırmağı gibi sarmıştır. Karşılıklı etki ve tepkiler, Barbar Semitler'le Sumer Medeniyeti'ni, tıpkı Cennetteki Barbar Adem'le Şeytan Medeniyet kılığında karşılaştırmıştır. Göreceğiz: "Yılan", bütün Barbar uluslarda tarım ekonomisi başlarken Bereket (yani toprak verimi) sembolüdür. Aşağı ve Orta Barbarlık Cennetinde yaşayan Semit Ademi, o güzelim yaylalardan tarım bereketine dayanmış Irak çöl-ovalarına çeken Şeytan, o "yılan"dır.

Barbarlıktan medeniyete geçiş: Cennetten kovuluş

"Yılan"a (tarım bereketine) kanarak Van yaylalarından (Cennetten) Mezopotamya'ya (Çifteırmak arasına) inen Semitler, Fırat ve Dicle boyunca yeni yeni kentler kurarak "Yukarı Barbarlık Konağı"na geçince, Sumer Medeniyeti'nin artı, eksi bütün etkilerini ta içlerinde buldular. Eskiden beri medenileşmiş Sumer kentlerinde ilkin "Damgar" adlı bezirgânlar:

"Tapınakların hizmetinde idiler" (42). Sonra, devlet koltuğunda müteahhitlikle sivrilen modern bezirgânlar gibi: "Damgarlar iyice ayrı seçi bir sosyal sınıf teşkil ettiler" (43). Ulusun ortak malı olan Tapınak zenginliklerini çapul ettikçe: Fakir-Zengin, Köle-Efendi, Borçlu-Alacaklı ve ilh.. kutuplaşmaları ve çekişmeleri Sumer Medeniyeti'ni içinden çürüttü. Sumer çevresini saran taze Semit kentleri için, iç tezatlarla koflaşmış Sumer Medeniyeti elini uzatsan kolayca alabileceğin olgun bir meyveye benziyordu. *Tevrat*'ın anlattığı "Hayır ve Şer Ağacı" o çürümüş medeniyetti.

Tevrat buradaki büyük tarihsel dilemmi tertemiz ve dupduru anlatıyor:

"Ezelî Tanrı insanı aldı, ve onu eksin ve korusun diye Eden Bahçesi'nin içine koydu. Ezelî Tanrı insana şu buyruğu verdi: Sen bahçenin bütün ağaçlarından yiyebilirsin: ana, hayır ve şer bilgisi ağacından yemeyeceksin, çünkü onu yediğin gün ö-

İsa Peygamber ve şeytan (*Kutsal Kitap* çizimlerinden).

leceksin" (44).

Kimi geri kalmış ülkelerde, "Batılılaşmak" sloganı ortaya atıldığı zaman, tıpkı medenileşmeye bakan Semit'e Ezelî Yahve'nin buyruğunu andıran tartışmalar olmuştur: "Batılılaşalım ama, Batının iyi yanlarını alıp, kötü yanlarını atalım!" Semit Barbar kendi kandaş toplumunun eşit kardeşlik düzenini bozmaksızın medenileşebilir miydi? "Ezelî Yahve": Barbar Semite onu buyuruyordu: Damgar soygunu ile kardeşi kardeşe, babayı oğula düşüren, insanları züğürt-zengin, köle-efendi, iyi-kötü diye zıt kutuplara bölen "Hayır ve Şer Ağacından sakın yeme, ölürsün!"

Semit geleneği barbarlıktan medeniyete geçişini böyle gördü.

Gılgameş Destanı: "En eski Bâbil yazması... Hammurabi zamanında (1800 yıllarında) meydana getirilmiştir". (45) "12. tablet ise, İsa'dan önce takriben 2 bin yılında yazılmış olan Sumerce bir metnin sadık tercümesidir" (46). İmrenç Silindiri bu her iki metinden en az 500 yıl daha öncelere düşer. Gerçek tarihte taze Semit kentlerinin bütün barbar Semitler'i de peşine takarak Sumer Medeniyeti'ni "Tufan"a boğduğu yıllar, aşağı yukarı "Sargon öncesi" denen yıllardaki, İÖ 3 bininci yıllardaki gelişimin sonucudur. İÖ 2750 yılında Sargon adlı bir su yolcunun oğlu Semit, Basra Körfezi'nden Akdeniz'e dek işlenmis ülkelerin birliğini gerçekleştirdi. "Akkad-Sumer İmparatorluğu" adı verilen yeni medeniyet devletini kurdu.

"Bu yeni-Sumer devri, en sonunda İÖ 3000 yılına doğru başlamış bulunan endüstri medeniyetinin apojesini (son haddini) markalar" (47). İbrahim, İÖ 2366 yılı UR Kenti'nden göçer (Houze).

Tevrat'ın insanlığa aktardığı gelenek uydurma değildir. Semit geleneğinde Cennet özlemi bu tarihsel durumlarda doğmuştur. Adem'in (ilk Semit Ata'nın) dört ırmak kaynağı Van Gölü çevrelerinde yaşadığı mutluluk, medenileşen Semit'in gözünde tütmüştür. Çünkü, Semit

Barbarın "Medeniyete Giriş"i, hem maddi (coğrafya), hem manevi (sosyal) bakımdan tam bir "Cennetten Kovuluş" olmuştur.

1) MADDİ-COĞRAFYA bakımından: Meyvelik ve sulak Doğu Anadolu yaylaları, kızgın kum çölü Irak Ovası yanında gerçekten bir Cennet iklimdi. O yüksek yayla Cennetinden güney aşağılara, Cehennem gibi zift kaynayan sıcak petrol toprağı Irak düzüne inmek, göklerdeki Cennetten katı yere düşmekten acıydı. Semit insan, başına gelenleri bu iklim farkından daha güzel maddeleştirecek sembol bulamazdı.

2) MANEVİ-SOSYAL bakımdan: Barbarın bir türlü unutamadığı, boyuna dönüp dolaşıp tekrar yaşadığı öntarih toplumu ne kadar ilkel ve geri bir ekonomi düzeni olursa olsun, sosyal insan münasebetleri yönünce, medeniyetle kıyaslanamayacak kertede temiz ve yüksek bir kardeş rejimi, kankardeşliği sosyalizmi idi. Barbarlıkta medeniyetin imrendirici maddi zenginlikleri yoktu, ama medeniyetteki korkunç sınıf uçurumları, Kölelik-Efendilik rezillikleri de yoktu. İlkel sosyalizmin eşit kardeşlik Cennetinden çıkıp, petrollü Irak'ın katran kazanları gibi kaynayan medeniyet tezatları içine girmek, göklerdeki Cennetten "Hayır ve Şer Bilimi Ağacı"nın kazığı ile kazıklanmaktan ayırtsızdı.

Bugün en basit çocuk ansiklopedileri bile "Cennet" sözcüğünün karşılığını şöyle yazar: "ilk insan çiftinin suçsuzluk (masumluk) ve esenlik (nesve) içinde yaşadığı yer" (48).

Bütün veriler Van Gölü havzasını işaret ediyor

Van Gölü yaylasının coğrafya niteliği, ilkel sosyalizmin toplum niteliği ile paralel düştüğü için, insanoğlu Semit, geride ve yukarı yaylada bıraktığı sosyal-geografik hayatını ideal Cennet hayatı olarak dinmez bir nostalji (sıla acısı) ile andı. O hayattan ayrılmayı ne aklına, ne mantığına sığdıramadığı için, olsa olsa bir "Şeytan igvâsı" sayar. Medeniyet bereketi gibi bir "Yılan"a kanıp uyduğunu, kendi kendisini asla affedemediği için, Hıristiyan dininde büyük bir doğma olan "peche originel" (aslından günahkârlık) geleneğini kuşaktan kuşağa kutsallaştırır.

Yeni Ahit geliyor (*Kutsal Kitap* çizimlerinden).

Böylece en kutsal geleneklerin ısrarla deyimlendirdikleri Cennetin yeri: Semitlerin Ergenekon'u eski Ermenistan adlı bölgeden başkası olamaz. Türkiye'nin Adana bölgesi olan eski Kapadokya da bu çerçeveye girer mi? Orada, bugün Seyhan, Ceyhan adlı ırmaklar, *Tevrat*'taki Gihon, Pison adlarını andırabilir. Seyhan: eski Sarus'tur, Ceyhan: eski Pyramus'tur. Orta Asya'dan oralara gelmiş göçebeler, Anayurt Türkistan'daki Seyhun ve Ceyhun kardeş ırmakların adlarını yeni yurtlarındaki benzerlerine vermiş olabilirler. Nitekim *Tevrat*'taki Gihon Irmağı'nın sonradan Aras olması da, gene Türkistan'daki Seyhun (Siriderya) Irmağı'nın eski adı "Arax"tan bu mekanizma ile çıkmış olsa gerektir. Seyhun ve Ceyhun'un Pison ve Gihon'la karıştırılması, Cenneti Türkistan gibi bütün ideal sürü hayvanlarının kaynağı olan ve insanlığın, Engels'ce avcılıktan çobanlığa geçişinde önemli rol oynayan bir bölgeye de götürebilirdi. Fakat, Seyhan ve Ceyhun Aral Gölü'nden çıkmazlar, tersine oraya dökülürler. Maden zenginligi ancak Kafkaslar'la Toros ve Antitoroslar semtinde bulunur.

Bütün bu söylediklerimiz ve Cennetin kutsal kitaplarda tarifi, dört ırmağın belirli adlarıyla çıktığı ve en zengin bakır ve kıymetli taş madenlerinin bulunduğu, yemiş ağaçlarıyla dolu sulak yeşillikler dünyası Van Gölü havzasından başka yere uygun gelemez.

DİPNOTLAR

1)K uran: su. Mümin, ay. 10.
2) Kuran: su. Rahman, ay. 60.
3) Kuran: su. R'ad, ay. 24, 25.
4) Kuran: su. Kehf, ay. 31.
5) Kuran: su. Hac, ay. 23.
6) Kuran: su. Fatima, ay. 31.
7) Kuran: su. Yaşın, ay. 54.
8) Kuran: su. Saffat, ay. 41-49.
9) Kuran: su. S'âd, ay. 50.
10) Kuran: su. Zumer, ay. 20.
11) Kuran: su. Zuhrûf, ay. 7, 13.
12) Kuran: su. Duham, ay. 54.
13) Kuran: su. Duhan, ay. 56.
14) Kuran: su. Muhammed, ay. I5.
15) Kuran: su. Rahman, ay. 54, 56.
16) Kuran: su. Rahman, ay. 62.
17) Kuran: su. Rahnan, ay. 66, 70, 75.
18) Kuran: su. Vakıa, ay. 27.
19) Kuran: su. Kıyamet, ay. 22.
20) Kuran: su. Dehr, ay. I9, 20.
21) Kuran: su. Râkka, ay. 22.
22) Kuran: su. Fussilet, ay. 30, 32.
23) Kuran: su. Zumer, ay. 73, 74.
24) Génèse: 2/9.
25) Génèse: 2/10.
26) Kuran: su. Al'i Imran, ay. 15, 133, 136.
27) Génèse: 2/8, 9.
28) Génèse: 2/11-14.
29) V. Chklovski: Le Voyace de Marco Polo, Paris, 1939, s.94.
30) G. Maspero: Histoire Ancienne des Peuples de l'Orient, 1893, s.145.
31) A. Houz&: "Atlas Üniversel Historigue et Geographigue" (Fransa Üniversitesi'nin Büyük Üstadı "Üniversite Konseyinde müzakerelerde bu eser üzerine olan raporu dinleyip, eseri kabul etti. 1 Haziran 1949" vs. kaydıyla).
32) Andre Farrot: "Sumer", Paris, 1960, s. 38.
33) Louis Segönd: La Sainte Bible. 2/14. Paris, 1962.
34) C.-P. Tiele: "Histoire Comparee des Ancienne Religions de l'Egypte et des Peuples Semitiques", Paris , 1882, s. 152-157.
35) A. Houze: Atlas, Carte No. l.
36) Henri Limet: "Le Travpil du Metal au pays de Sümer au temps de la III'eme Dynastie d'Ur", Paris, 1960, s.92.
37) A. Parrot: Sümer, s.38.
38) G. Maspero: Anılan eser, s.144.
39) H. G. Wells: "Esquise de l'Histoire Üniverselle", Paris 1948, s.76.
40) G. Maspero: Anılan eser, s.137, 138.
41) Génèse: 13/18.
42) H. Limet: Anılan eser, s.77.
43) Keza.
44) Génèse: 2/15, 16, 17.
45) O. Prof. Landsberger: Giriş, G. D. , s.6.
46) Gilgameş Destanı, s.851 not.
47) H. Limet: Anılan eser, a.73.
48) Maxime Petit: "Histoire Generale des Peuples", C.I, Libr. Larusse, Pariss. 16/2.

CENNETİN GÖĞE ÇIKIŞI

İlkin, basit bir yeryüzü meyveliği olarak bilinen ve kutsal kitaba da öyle geçirilen CENNET, nasıl olmuş da gökyüzüne çıkmıştır?

Bu yukarıya çıkış, göklere yükseliş prosesi: yalnız Cennet için değil, hemen bütün insanüstü anlayış, inanç ve dinler için de doğrudur. İlkin tapınılanlar da tapanlar gibi yerdedir. Sonra tapılanlar yerden yükselirler.

"İnsanüstü"lük, insanın üstüne insan çıkması ile başladı

Babil dini, en kadim biçiminde, lokal (mahalli) tapınçlar ve tabiat tapıncı (kültü) idi... Daha sonra, üç Tanrılık evreni paylaştılar: Anu gökte, Enlil atmosferle yerde, Ea en ilk Okyanus suları üzerinde egemendi".

Modern çağda "vahşi" adıyla anılan (gerçekte Aşağı Barbarlık Konağını henüz aşmamış bulunan) toplumlar üzerine yapılan araştırmalar da, ilk inanç ve tapınçları yercil biçimlerde bulur:

"Vahşi, kendisiyle şu dünyada var olan öteki şeyler arasına bir sınır işareti, çizgisi çekmez". "Bu büyü ve sihirbazlığa inanç... ölümden sonra ruhun daha bir zaman var olduğuna inanır... Ruh, ölümden sonra çoğu daha kötüleşir" (onlara göre). "Bir kimsenin gücü veya ruhu böbreklerinin içyağı veya yüreği içinde, yahut da saçlarının bir lülesinde oturur... Kimi bir kuş veya başka hayvan biçiminde vücudundan ayrılıp serbestçe dolaşır" (1).

Akkad Kralı Sargon.

Yerdeki ruhların göğe çıkıp TANRIlaşması: insanüstü olması, insanın üstüne insan çıkması ile başlar. Irak'ta olanların tersine, Mısır'da hiç değilse üstün inancın doğrudan doğruya Ra Tanrı ile başlaması, Mısır'a medenileştirici kahramanın dışarıdan geldiğini ispat eder. Medenileştirici Kahraman, geri totem inançlı barbara her zaman gökler kadar yüksek Tanrı gibi görünmüştür.

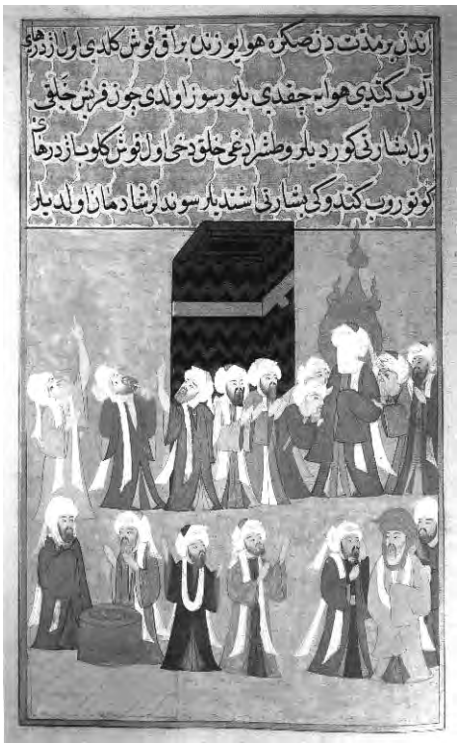
"Küba Valisi Velasquez Meksika uluslarını boyunduruklamayı genç muavinlerinden biri olan Hernan Cortez'e havale etti. Beriki, 1519 yılı başlar başlamaz seferini düzüp batıya doğru yelken açtı, sonra Meksika kıyısı boyunca Cullua'ya (Fransızların Saint-Jean- d'Ulloa'sına) kadar uzanıp, yaylada yerleşik Aztekler'in hükümdarı Montezuma ile münasebetlere geçti. Montezuma, Tanrısı Quetzalacoalt'ın Cortez'de kişileştiğini görerek. Cortez'e şerefler ve sunular sunmaya koşuştu" (2).

Cennetin göğe çıkışı da, biraz değişik şartlarla, aşağı yukarı bu mekanizmaya uydu. Mısır geleneği, dışarıdan gelme "Medenileştirici Kahraman Tanrıların" bile ilkin yerde, insanlarla senli benli olduklarını anlatır:

"Tanrılar insanın eğitimini üzerlerine aldılar ve birbiri ardından yeryüzünde gözüktüler. Egemenlikleri binlerce yıl sürdü ve halef selef oluşları Tanrısal sülaleleri meydana getirdi" (3).

Madenler nereden gelecek?: Irak dışı yüksekliklerden

Tanrıların yeryüzünde bulundukları bir çağda, Cennetin de başka yerde olamayacağı kendiliğinden

Hz. Muhammed Kabe'de (*Siyer-i Nebi* çizimlerinden).

anlaşılır. Cennetin sonradan göklere çıkarılmasındaki sosyal ve tarihsel mekanizma Tanrıların sonradan yerden göğe çıkışlarına benzer. Fakat bu çıkış veya çıkarılışta başka birçok teknik ve geleneksel gerekçeler de bulunur.

Arapça'da "El-Cennet" sözcüğü iki enteresan anlama gelir: 1) "Bahçe ve bostan"; 2) "Kunbet derler" (4)... Bu iki anlam yan yana, daha doğrusu iç içe ve organik bağlantılı olarak insan kafasında yerleşince İbrani geleneğinden Arap geleneğine geçerken Cennet sözcüğünün "kunbet-bahçe" anlamına girmesi kendiliğinden olabilir. "Kunbet" Acemce'de: "Kubbe, tersine tas biçiminde yapı" demektir.

"İlk Kaldeenler dünyayı altı oyuk ve tersine devrilmiş bir kayık biçiminde tasavvur ederlerdi. Bu kayık, asrımızda kullanılan sobe kayıklardan değildi; kabartmaların bize gösterdikleri ve aşağı Fırat oymaklarının bugün hâlâ kullandıkları türden yusyuvarlak bir tekneydi. Kalde (Keldan Ülkesi) dünyanın göbeği (merkezi) sayılıyordu. Dicle'nin epey uzağında yerle göğü birleştiren ülkelerin Dağı: Kharsay Kalamma, Kutsal Dağ, Tanrıların dağı dikiliyordu. Anna denilen gök, kocaman

Hz. İsa dağda (*Kutsal Kitap* çizimlerinden).

bir yarım küre biçimi külahtı; alt kısımları, Okyanus Irmağı ötesinde yer kayığının kıyılarına dayanıyordu" (5).

3-4 binyıl yeri göğü tersine dönmüş bir kayık gözüyle gören gelenek için, Medeniyet çevresinde görülmeyen yeşil Cenneti yalana sapmaksızın gök kubbede saymak güç olamazdı.

Hicaz gibi ilk Irak Medeniyeti de, çöl ortasındaydı. Yemiş ağaçlı dağ: Medeniyet tekniği için ölüm kalım elemanı olan TAŞ ve MADEN'in çıktığı kutsal kaynaktı. Irak'ta:

"Amaçsız milli (balçıklı) topraklar, ırmakların iki yanlarında kilometreler boyu uzanıyordu. Gerçi kalker tepecikler kuartzit ile kötü kaliteli bir yapıtaşı sunuyordu; ama, orada büyük miktarda iyi sileks (çakmak taşı) bulmak imkânsızdı. Onun için, yalnız (palmiye gövdeleri dışında) keresteyi değil, iyi kalitede yapıtaşını değil, en basit aygıtların yapılması için gereken malzemeyi de dışardan içeriye sokmak zarurî idi" (6).

"Aşağı Irak'ın lahki toprağında hiçbir maden izi yoktu. Demek metali dış bölgelerden getirtmek gerekiyordu" (7).

Bu eksikler nereden tamamlanabilirdi? Irak dışı yüksekliklerden:

"Dicle'nin doğusunda Zagros Dağları'nın vadileri ile İran Yaylası, kuzeyde Kürdistan ve Ermenistan, vadilere taşmaya eğgin, dolu bol bir nüfusu besleyecek kadar bereketli bölgelerdiler" (8).

Bakır: Doğudan, kuzeyden; Altın: güneyden ve Arabistan'dan; Kurşun: "Ancak kuzeyden ve kuzeydoğudan gelebilirdi". "Kalay: belki batı menşeli kabul edilecek, ama daha doğruya yakın olarak Kafkas ve İran Yaylası'ndan gelir" (9).

Bu maddelerden en değerli kullanım sağlayanı kalay, geldiği dağlara ve ilgili insanlara adını verecek kertede çağını damgalamıştır:

"Hrozny, Grekçe kalay demeye gelen "KASSITEROS"un Kassitler'den gelmişe benzediğini" söyler. "Ona göre Kassiteroslar, Irak'ın kuzey doğusunda yerleşik olup Kafkas asıllı idiler. Ermenistan'da da kalay jizmanları hâlâ bulunmaktadır" (10). "Öyle görünüyor ki, seyrek bulunduğu için pahalı olan kalayla yüzde yüz kâr eden Kapadokyalılar (Konya civarlılar), pek de uzak olmayan kara yollarıyla ulaşılabilir semtlerden tedarikte bulunurlar. Şüphesiz, Sumer "DAMGAR"ı için de bu böyle idi" (11).

Kapadokya'nın bugün dahi tanınmış şehri TARSUS, besbelli adını kalaydan almıştır:

"İncil metal ticaretinin ve bu arada kalayın (Tarsis), yani İspanya ile yapılan bir alışveriş olduğunu bize bildiriyor. Pline de bu ayrıntıyı teyit ediyor... W. F. Albright'e (1941) göre, Tarsis Finikece bir sözcük olup "MINE" (maden filizi) veya "FONDERIE" (dökümhane) anlamına gelir. Bu sözcüğün biçimi: Taf'il=Tarsisu=Rasasu: "fondre: Izabe: maden eritme", "etre coule: döküm yapılmak" demektir. Arapça Rass: bir akıcının akması anlamına gelir" (12).

Ahterî'i Kebir'e göre, "Rass": "Binayı muhkem etmek ve birbirine darlık getirmek ve bazısını bazısına ulaştırmak" (bitiştirip kaynaştırmak); Er-Rasas (yahut Risas): Kalaydır.

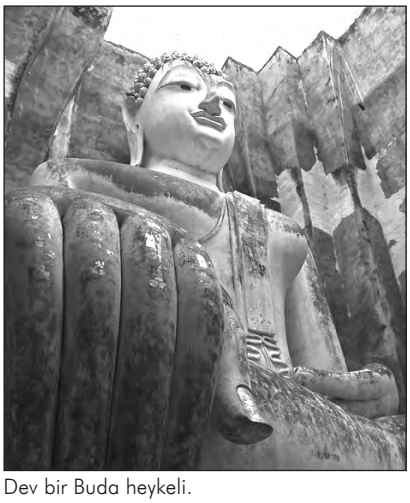
Yakındoğu toplumlarında bütün medeniyet münasebetlerine bu kertede işlemiş olan madenlerin başlıca kaynakları yüksek (Iraklı için "yerle göğün birleştiği") dağlardır.

Bütün Allahlar dağ tepelerinde

Ekonomi temelindeki bu önem, toplumun en üstyapı münasebetlerinde yankı yapacaktı. Hele, Sumer medeniyetine baskın yapan bütün üstün gelmiş barbarların hep o yüksek dağlardan inme oluşları, ister istemez bütün insanüstü inançları Irak toprağından yukarılara çıkarttı. Bunu tapınakların yapılışında görüyoruz:

"Yeni gelenler fatih bir azınlığı teşkil ediyorlarsa, gelişleri büyük işler için gereken sermayenin birikişini şımartmış bulunmalıdır". "12. Erech çağında yurttaşlar balçıktan yapma bir çıkıntı yükseltmeyi tasarladılar; bu çıkıntının üzerine tanrı Anu, yahut hakkında henüz pek az sarih bir fikir besledikleri (Anu'nun) selefi inebilirdi. Babil'in belli başlı sanktuerlerinin (en kutsal tapınak yerlerinin) ve hatta Asur sanktuerlerinin bütün tarihsel devre esnasında bağlı bulundukları bu ZIKKURAT'ın ilk tipi artık 12 metre yükseklikteydi". "Ak Tapınak, 17 üstüne 22 metrelik bir sanktuerdi, iri balçık tuğlalardan yapılmış, kireçle badanalanmıştı. Zikkurat'ın tepesindeki platformun yarısından azını işgal ediyordu" (13).

Ondan sonra gelen bütün medeniyetler, kaynak aldıkları Irak Medeniyeti'nin bu geleneğini olduğu gibi ele aldılar: Tanrılar "yerle gö-

Dev bir Buda heykeli.

ğü birleştiren" dağ yüksekliklerinde temsil edildiler. Bütün Allahlar dağ tepelerinde toplattırıldılar. Yeryüzünde her medeniyet ayağı basan toprağa Ana Irak'ın damgasını vuran silindir mühürlerde Tanrı kişiler, hep üst üste konulmuş yuvarlak taş yığınları ile temsil edilen sembolik dağlar arasında gözüktüler. Sumer Tanrısı Samas iki tepe arasında idi (14). Girit mühründe yaban keçileri (Totem Tanrılar), tıpkı Sumer mühüründeki tepe sembolü olan, yalnız bu sefer bir tek kayalık üstünde gözüktüler (15).

"Kuran" sözcüğünün anlamı

Dağın kutsallığı, geleneklerin inip kitaplaşması ile kitaplara da geçmiş görünür. Sumerce "KUR": maden, "KUR AN NA": Maden Dağı demektir (16). İslamlığın kutsal kitabı "KURAN"dır. İlkin daha çok ezberlemekle saklanan, hurma dalına yahut kabuğuna, deriye, kürek kemiğine, taşa çizilen "vahiy"ler *Kuran* adını taşır. Ancak Peygamber Muhammed öldükten sonra, Yemame Savaşması'nda 70 "KRRA" (*Kuran* ezbercisi) ölünce, Hz. Ebubekir'in Peygambere vahy kâtipliği ve tercümanlık etmiş bulunan Zeyd Ibn'i Sabit-Ul-Ensârî'ye derlettiği kitaba "bir isim koymak" gerekmiş, İbn'i Mes'ut'un teklifi üzerine toplantıda ve danışmayla: "Habeş'te olduğu gibi MUSHAF ismi" konmuştu. Ahterî'i Kebir, *Kuran* sözcüğüne: "Cemetmek ve kıraet mânâsına da gelur" der.

Oysa, "cem" edilmeden önceki vahiyler asıl "KURAN"dı. O bakımdan KURAN sözcüğünün aslının unutulmuş "MADEN DAĞI"ndan gelmesi düşünülebilir. Nitekim, *Kuran* içindeki en kesin bölümlere verilen "SURE" adı, Ahterî'i Kebir'ce: "Şiddet ve kesret"tir. İzmirli İsmail Hakkı'ya göre: "SURE adlandırmasına gelince, bunda muhtelif izah vardır: YÜKSEK MENZİL manasına veya şeref ve şan manasına veya alamet manasına gelen 'SUR' veya memleketin etrafına çevrilen hisar manasına gelen 'SUR' münasebeti gözetilerek tesmiye olunmuştur" (17).

Hz. Muhammed Hira Dağı'nda (*Siyer-i Nebi* çizimlerinden).

KURAN sözcüğünün, Irak Medeniyeti'ndeki en eski kültür diliyle ilgisi düşünülebilir mi? İslamlıktan hemen önceki çağda, kendilerine "ARAP" denilen iki barbar toplum, Arabistan'ın kuzeyinde iki sınır devletciği kurmuştu. Suriye'deki Araplara Gassan oğulları deniyordu. Gassanlılar: "Güney Arabistan ahalisinden Ezd kabilesine mensuptular. "Irak'taki Araplar'a Munzır oğulları deniyordu. Onların kurdukları ve Roma'ya karşı Acem şahlarının öncülüğünü yapan 'Hiyre'liler de Güney Arabistan ahalisinden idiler... Bir kısmı Tihame ve Bahreyn yanlarına yerleşmiş, bir kısmı da KÛFE'den 3 mil mesafede 'HIYRE' şehrini kurmuşlardı" (18). İşte, *Kuran* bu Hiyrelilerin yazısı ile yazılmıştır:

"İslamın zuhurunda Araplar'da Nabati yazı ile, sonraları KÛFİ yazı adını alan Hiyri yazı vardı. Bu yazılarda nokta yoktu. *Kuran'ı Kerim* ve dini naslar Hiyri yazı ile, bildiri ve mektuplar gibi bayağı yazılar Nabati yazı ile yazılırdı." (19)

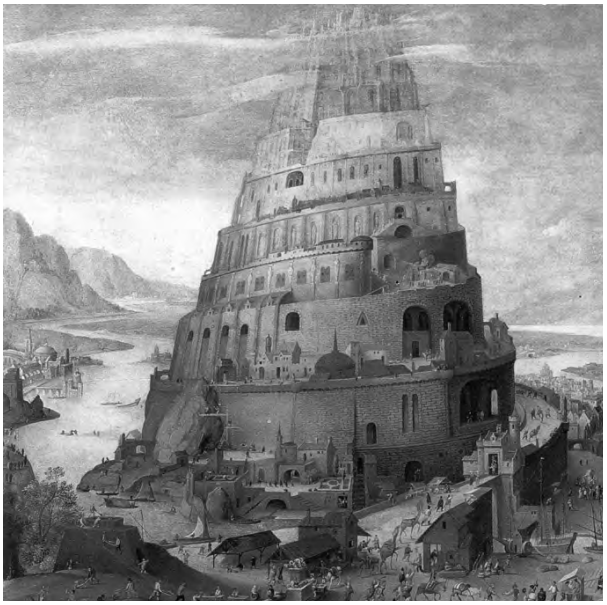
Munzır oğullarının kurdukları "Hiyre" ile İslam Araplar'ının kurduğu "Kufe"nin, hemen hemen tam en eski "BABİL" Kenti toprakları üzerinde kurulmuş bulundukları göz önünde tutulursa, Keldan Medeniyeti'nde "KURAN NA" sözcüğüne ortadan kesintili söylenişine dek tıpkı benzeyen "KUR'AN" sözcüğü için, bu tıpkılık bir tesadüf sayılamaz. Keldanca gibi Arapça'da da Kalay sözcüğünün "RASSAS" oluşu da, 3 binyıl önceki Semitler'le, 3 binyıl sonraki Araplar arasındaki dil ve kültür akrabalığını belirtir.

Ancak, bütün medeniyetler tarihinde hemen hiç aksamayan bir olay vardır: Medeniyetin bir konağında maddi üretim aracı olan şeyler, üretim alanındaki görevleri eski önemini yitirince, kültür aracı durumuna gelişirler. (Okla yayın gitgide bütün telli çalgılara prototip oluşu gibi), ilk "Maden dağı: KUR'AN NA" sözcüğü de, zamanla kutsallaşıp kadim kültürün özü olan, "Zikkurat" yapma dağının tepesine kondurulmuş Tanrı "ANU" sözcüğüne dönmüştür. Bu bakımdan, İslam Araplar'a dek aktarılan en eski maddi üretim kaynağı "Maden Dağı: KUR'AN NA-"nın, 3 binyıl kullanıla kullanıla büyük medeniyetler geleneğinin manevi kutsal kültür anıtlarına ad olması, ilkin sanılabileceği kadar fonetik yakıştırması olmasa gerektir.

Dağ Kültü'nden Gök Kültü'ne

İlk Irak Medeniyeti, maden filizlerini kervanla Sumer kentlerine dek taşımaktansa, madenin bulunduğu yerde, dağda dökümhaneler açmayı zamanla daha ekonomik buldu. Bu işletmeler Medeniyet Şeytanını çevre barbarların içine yılan gibi soktu. Semit geleneği; Cennet, Adem, Havva, Şeytan, Yılan hikâyesi ile bu gerçek olayları sembollestirir... İsa'dan sonraki 20. yüzyılda, kapitalizmin sömürgelerde karşılaştığı ayaklanmalar gibi, ama onlardan bambaşka nicelikte barbar uyanış ve gelişmeleri, Irak düzündeki iç bunaltılarla çürüyen medeniyeti "TUFAN"ı andırır akınlarla kapladı. Sumer Medeniyeti yerine Akkad Medeniyeti böyle geçti.

Basit yeniden üretimli bezirgân ekonomisi çerçevesini bir türlü ya-

Tanrılar "yerle göğü birleştiren" dağ yüksekliklerinde temsil edildiler. Mezopotamya'daki zigguratlar (tapınaklar) bu inancın sonucunda inşa edildi. Yukarıda ünlü Babil Kulesi'ni temsil eden bir tablo

ramayan "kadim" insanlık için bu gidiş, (modern kapitalizmin ekonomik, politik krizleri gibi, ama onlardan gene bambaşka nitelikte) devir devir gelen Tarihsel Devrimler zinciri biçiminde "Fesat Çemberi" olarak gittikçe büyüdü ve Tarihsel helezon çizgisi ile yeryüzünde yayılarak "Tarih bir tekerrürdür" kanısına yol açtı.

Bütün o hengâmeler ortasında, en yersel alçaklıkta aşağı, "Chtonien: Yılansal" denilen yerde sürüngen seviyesinden en şâhikalaşmış yücesine doğru: DAĞ KÜLTÜ, basamak basamak GÖK KÜLTÜ'ne yükseldi. Dinlerin yerden göğe çıkış basamakları şöyle özetlenebilir:

1) "Dağ" Irak düzündeki medeniyet için yerle göğü birleştirir.

2) Önce gelişen medeniyetin can damarı: maden-kereste dağdan gelir.

3) Sonra iç tezatla çürüyen medeniyete üstün gelen Barbar, dağdan iner.

4) Fatih barbar yendiği insanlara üstün geldiği için "İNSANÜSTÜ" sayıldı; bu görünüşüyle medeniyette tapmaya hazır bulduğu inançlara uyarak "BEY", "EFENDİ", "TANRI" oldu.

5) Beliren TANRI'nın (Rab=Sahib =Efendi=Bey) sıfatlarıyla insanüstü olduğunu anlatmak için, düz Irak Ovası'nda bile, öteki insanlardan ayrı ve yüksek yapma DAĞ: "ZIKKURAT" üstündeki Tanrı evine, "TAPINAĞA" yerleştirilmesi gerekti.

6) Ondan sonra medeniyete uyanan bütün barbarların mitoloji denilen atadan toruna aktarma geleneklerinde dağ tepeleri "OLİMP"ler, Tanrıların gökyüzüne çıkışlarında ezeli durakları oldu.

7) Bütün Peygamberler DAĞ üstlerinde doğrudan doğruya Allahla yahut Tanrı elçisi ile buluştular. (İbrahim: Bethel doğusundaki dağda, Musa: Tu'u Sina'da Tanrıyla konuştu; İsa, Şeytanın onu götürdüğü "pek yüksek dağ"da sınavını kazandı; Buda Magadha'da, Hz. Muhammed Hara Dağı'nda ilk vahyi aldı).

8) Geleneklerce bütün kutsal kitap ve sayfalar GÖK'ten indi.

İBRAHİM: "More dağ zincirine dek yol aldı. Ezelî Abrama göründü... Abram Ezelî'ye bir mihrap kurdu... Oradan Bethel'in doğusundaki dağa taşındı... Orada da Ezelî'ye bir mihrap kurdu" (20).

MUSA: "Dağa çıktı ve bulut dağı örttü. Ezelî'nin sanı Sina Dağı'nın üstüne yerleşti... Ezelî sanın görünüşü, çocukların gözüne dağın üstünde her şeyi yutan bir ateş gibi göründü" (21). "Ezelî Mûsâ ile konulup dedi: İsrail çocuklarına söyle. İsrail oğulları bana sanktuer yapacaklar ve ben onların arasında barınacağım" (22).

İSA'yı Şeytan gene pek çok yüksek bir dağın üstüne götürdü. Ona bütün dünyanın krallıklarını gösterdi. İsa ona "Çekil Şeytan!" dedi, Çünkü yazılmıştır: Sen Beye (Tanrına) tapacaksın ve yalnız ona hizmet edeceksin. "O zaman Şeytan onu bıraktı. Bir de ne görsün? Melekler İsa'nın yanına gelip ona hizmet ediyorlar" (23).

BUDA'nın doğduğu yer "Nepal Taraii'nde yıkıntıları bulunan Kapilavastu"dur. Buda "Gezegenliği ve inzivaları sırasında Gayâ'ye yakın Magadha'da, bir Pippala incir ağacı altında iken KANUN ona vahyolundu" (24).

MUHAMMED: "Hazret her yıl ailesiyle, Mekke'ye 3 mil mesafede Hara Dağı'na çekilirdi. Bir gece Hara ortasında murakabeye dalınca: '- Yâ Muhammed! Sen Tanrı elçisinin, ben de Cebrailim' denildi. Hatice'nin amcası Varaka-t-ibni Nevfil dinleri incelemeleriyle Mekke'de büyük ün yapmıştı. Varaka: Musa'ya inen Cebrâil'in Hz. Muhammed'e de indiğini, demek, Muhammed'in bu millete Peygamber olduğunu haber vermişti" (25).

Bu klasik örnekler: DAĞ'ın Irak Medeniyeti ile Semit toplumları ve dinleri içinde taşıdığı özel önemi, dağda yükselişin Tanrı ile münasebet kurma anlamına geldiğini, bu yoldan Tanrılığın yavaş yavaş insanlar arasından gökyüzüne çıkış mekanizmasını belirtir. Tabii aynı prose (gidiş) ile, Tanrı buyruğundaki Cennet de, aslında yayla meyveliği ve Dağ havası olarak, kendiliğinden Tanrılar katına, göğe çıkmamazlık edemezdi.

DİPNOTLAR

1) A. Lang: "Mythes, Cultes et Religions", Paris, 1896, s.46.
2) M. Petit: Keza. C.II, a.14/1.
3) G. Raspero: "Hiat.Anc.des Peuples d'Orient", s.33.
4) M. Ş. K.: "Ahterî'i Kebir", s.237.
5) G. Maspero: Anılan eser, s.134.
6) Y.Gordon Childe: "L'Orient Prehistorique", Paris, 1935, s.124.
7) H. Limet: "Le Travail du Metale ete..", Paris, 1960, s.77.
8) V. G. Childe: Anılan eser, s.124.
9) H. Limet: Anılan eser, s.99.
10) H. Limet: Anılan eser, s.98.
11) H. Limet: Anılan eser, s.97.
12) H. Limet: Anılan eser, s.96.
13) V. G. Childe: Anılan eser, . s.140, 141, 142.
14) A. Parrot: Sümer, s.2.
15) C. W. Cream: "L'Adventure de 1'Archeologie", Londra 1957, Köln 1958, s.78.
16) H. Limet: "Le Travail etc..", s.98.
17) İzmirli İsmail Hakkı: "Türkçe KUR'AN'I KERİM Tercümesi", İstanbul, 1932, s.928-933.
18) A. R.: Genel Tarih. C: V, s.11.
19) İzmirli İ. Hakkı: "Türkçe KUR'AN..", s.939.
20) Genese: XII / 6, 7, 8.
21) Exode: XXIV / 15, 16, 17.
22) Exode: XXIV / 1, 2-8.
23) İncil, Mathieu, IV / 8, 9, 10, 11.
24) G. Courtillier: "Les Anciennes Civilisations de l'Inde", , Paris, 1930, s.61
25) A .R.: Genel Tarih, C: V, s.30.

Sanatının ve politik bilincinin temellerindeki tarihsel-felsefi zeminle

Picasso kimdir?

"Picasso kimdir?" sorusunu sormak birkaç nedenden dolayı anlamlı bir çabaya bürünüyor: Birincisi, tarihyazımının karakterini tartışmaya açmak bakımından. İkincisi, Picasso isminin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçen insanlık tarihinin büyük kültürel sıçramasındaki kilit önemdeki rolünü tartışmak açısından. Üçüncüsü ise "modernizm"in idealizmden materyalizme geçiş sürecine yaptığı katkı ve bu katkının sanatçının siyasallaşmasını bilince çıkarması bakımından Picasso'yu tanımak.

Kağan Güner

Sabancı Müzesi'nde 24 Kasım'da açılan ve 26 Mart 2006 tarihine kadar kalacak olan "Picasso İstanbul'da" sergisi dolayısıyla, 20. yüzyılın en büyük sanatçılarından Picasso hakkında yazılıp çizilenler, ülkemiz kamuoyunda geniş yer buldu. Kadınlarıyla, yaşamından cımbızla seçilmiş "renkli" ayrıntılarla ve hatta "yemekleriyle" magazinleştirilerek, yani zararsızlaştırılarak. Oysa Picasso hayatta olsa, bu durum karşısında, olasılıkla Nazım'ın dizesine başvururdu: "Sevdalınız komünisttir". Ve tüm yaşamı boyunca bağlı kaldığı dostlarına, Fransız Komünist Partisi'nden yoldaşlarına, Sovyetler Birliği'ne ve Stalin'in şerefine kaldırırdı kadehini… Kağan Güner, "Picasso kimdir?" sorusunu yanıtlayabilmek, Picasso'nun sanatının ve politik bilincinin felsefi-tarihsel zeminini ortaya çıkartabilmek için, boyutlu makalesinin ilk kısmında sanat tarihine, ufuk açan, farklı bir okuma geliştiriyor. İkinci kısımda ise, Picasso'nun sanatından ayrı düşünülmemesi gereken politik portresini çiziyor.

Picasso isminin 20. Yüzyıl Modern Sanatı'ndaki ağırlığı ve bu ağırlığın altındaki nedenler günümüzde hâlâ belirsizlikle örtülü. Bu belirsizlik büyük oranda "burjuva tarihyazımı"nın ustaca çarpıtmalarında yarattığı ve pazarladığı bir Picasso imajından kaynaklanıyor. "Picasso kimdir?" sorusunu sormak birkaç nedenden dolayı anlamlı bir çabaya bürünüyor: Birincisi, tarihyazımının karakterini tartışmaya açmak bakımından. İkincisi, Picasso isminin 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçen insanlık tarihinin büyük kültürel sıçramasındaki kilit önemdeki rolünü tartışmak açısından. Üçüncüsü ise "modernizm"in idealizmden materyalizme geçiş sürecine yaptığı katkı ve bu katkının sanatçının siyasallaşmasını bilince çıkarması bakımından Picasso'yu tanımak.

"Theosophical Society" Derneği'nin kurucusu Rus aristokratı Madam Helena Blavatsky ve Emekli Albay Henry Olcott.

Modernizme geçişin farklı bir okuması

Picasso'nun sanat tarihinde oynadığı rolün, insanlığın 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken yarattığı modernizm sıçraması içerisindeki öznel karakterini kavrayabilmek için, modern insanlık tarihinin değişik bir tarih okumasından konuya girebiliriz.

Tarih: 14 Ekim 1874. ABD'nin Vermont Kasabası'ndaki bir çiftlik evinde, Emekli Albay Henry Olcott ve o tarihte 43 yaşında olan bir Rus aristokratı Madam Helena Blovatsky arasında gerçekleşen toplantı, New York'ta bir apartmanda "Theosophi-

Wassily Kandinsky'nin bir portresi.

cal Society" adlı derneğin kurulması ile sonuçlanır. Olcott'un dernek başkanlığını yürüttüğü kuruluş, temel olarak Madam Blovatsky'nin karizmatik kişiliğinde şekillenir.

Blovatsky'nin roman karakterlerini andıran renkli hayatı, Sırbistan'ı dolaşan bir sirkte piyanistlik yapmak, Odesa'da mürekkep fabrikası açmak, Paris'te devekuşu tüyü ihracat şirketi kurmak ve İmparatoriçe Eugenie'ye içmimarlık yapmaya kadar uzanır. Blovatsky'nin hayatının diğer yelpazesinde ise Kızılderililer'le Kanada'da buluşmak, Garibaldi'nin ordusunda Mentana Savaşı'nda yer almak, Orta Asya'da gizli servislerle temasa geçmek, New Orleans'da voodoo büyücülerinden ders almak, Meksika İç Savaşı'nda savaşmak ve en önemlisi Tibet'te Usta Morya ile buluşmak vardır. Blovatsky bu buluşmadan sonra "Evren'in Gizli Doktrin Prensiplerinin Bilgisi" etrafında, Batı'daki okültizm faaliyetlerini başlatan Theosophy düşüncesini geliştirmeye başlar. Blovatsky'nin ezoterik tarih temelli idealist örgütlenmesi, aydınların ve sanatçıların evrensel devrimci bir kimlik arayışına girdikleri dönemin ihtiyaçlarına ilk elde karşılık verir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlık sosyal ve ruhsal tüm değer yargılarının altüst olduğu bir döneme girmiştir. 1870'de tarihin ilk işçi devleti Paris Komünü, barikatlarda 70 gün dayanır. Nietzche Tanrı'nın öldüğünü ilan eder. Darwin Evrim Teorisi'ni ortaya atar. Bilim ve teknolojideki devrimler sanat dünyasınının süregiden retoriğini de dönüştürür. Fotoğraf ve sinema yeni sanat dalları olarak tarih sahnesine çıkar. Resim sanatının "gerçekçilik" zemini fotoğrafa devredilirken, resim yeni arayışlara girer. Mimarlık tüm sanat dallarına devrimci bir şemsiye olur. Teknoloji ürünleri özgün formunu aramaya başlar. Sanat tarihinin stiller dönemi Rönesans, Barok, Rokoko, Neo Klasizm'in ardından Art Nouveau ile sona ermek üzeredir. Art Nouveau yaklaşan yeni dönemin habercisidir: "Jugendstile" (Yeni Stil). İnsanlık 20. yüzyıla adım atarken "yeni" ve "devrimci" bir durumun eşiğindedir. Sanat, bilim, kültür ve felsefe dünyasının sıçraması artık insanlığı kuşatan toplumsal, sosyal çeperleri zorlamaya başlamıştır.

Altın Çağ'ı arayan sanatçılar ve ezoterizme ilgi

Cemaat toplumundan cemiyet toplumuna geçiş sürecinde kültür ulusal kimlik üzerinden şekillenmeye başlarken, Avrupa'da proletarya evrensel sınıf kardeşliğinin tohumlarını atmaya başlar. Wasssily Kandinsky'nin daha sonraları tarif ettiği üzere "Kalın duvarlar un ufak olup her şey keskinliğini kaybederek bir belirsizliğe" girerken, *Komünist Manifesto*'nun satırlarında dönem "Avrupa'nın üzerinde komünizmin hayaleti dolaşıyor" olarak tarif edilir. *Manifesto*'nun aydınlarla ve sanatçılarla kitlesel buluşması 20. yüzyılın ilk çeyreğini beklese de, "evrensel kardeşlik" modernizmin arayışı olmuştur artık. Ulusal kültür kimliğinin en kırılgan olduğu ve evrenselliğin de en sağlam zemin olduğu resim sanatı çevrelerinde, Blovatsky'nin kesin bir hâkimiyet kurması rastlantı değildir. Blovatsky 1870'lerde şunları yazmaktadır: "21. yüzyıl Altın Çağ olarak insanlığı kucaklayacak ve edebiyat, resim, müzik insanlığın nefes aldığı evrensel değerler olacaktır".

Yeni çağın evrensel insan arayışına hitap eden bu satırlar, 20. yüzyılın ilk yıllarında Avrupa'nın öncü sanatçılarının neredeyse tamamını etkisi altına alır. Pablo Picasso gecelerini tarot kartları okuyarak geçirir. Amedeo Modigliani Ouija falının ustası olur. W. B. Yeats şiirin yeni damarını büyü sanatlarında aramaya başlar.

Ezoterik bilimler, sanatçıların Altın Çağ arayışında yaygın bir tutku halini alır. Cheirosophy (el falı), celestial dinamikler (astroloji), chromopthy (renk ile sağaltım), polygraphics (otomatik yazım) sadece Picasso, Yaets ve Modigliani'nin değil, fakat diğer öncü sanatçıların da ilgi alanı içindedir: Kandinsky, Paul Gauguin, Theo van Doesburg, Johannes Itten, Walter Gropius, Robert Delauney, Aleksandr Scriabin, Arnold Schoenberg, Paul Klee, Franz Marc, Boris Pasternak, Aleksandr Blok, Katharine Mansfield, T. S. Eliot, Madam Blovatsky'nin çevresindeki Theosophy, Antrosophy, Theozoology, Aisophy gibi okült gruplarının içinde moderniteye ezoterik bağlamdan entegre olurken, bir süre sonra Sovyet Kültür Devrimi'nin öncü sanatçısı olacak Tatlin 1905'li yıllarda Konya'da Mevlevi dergâhlarında, Kandinsky sevgilisi Gabriella Munter ile beraber Tunus'da sufi tekkelerinde dolaşmaktadır.

Sanat "dünyayı dönüştürecek bir faaliyet olarak" tarif edildiğinde, dönemin en gözde isimleri tarih sahnesindedir. Almanya'da Wassily Kandinsky, Çekoslovakya'da Frantisek Kupka, Rusya'da Kazimir Malevich ve Hollanda'da Piet Mondrian.

Kandinsky'ye göre sanatçı bir tür mesih ya da peygamber ve hatta bir büyücüdür. Renkler ve evrensel kübik formlar insan ruhu üzerinde spirütüel etkilerde bulunmaktadır. "Sanatçı insanlığın yüksek derecedeki gerçeğine ulaşmak için faaliyet gösteren kişidir".

Madam Blovatsky'nin Theosophic Renk Kuramları, abstract-sanatın ilk şekillenmesinde Kandinsky ve Mondrian vasıtasıyla önemli bir başlangıç noktası oluştururken, bu iki sanatçı ezoterik inançlarından hiçbir zaman vazgeçmeyen idealist sanatçılar olarak kaldılar.

Gerçekliğin tek bir algı boyutu olamayacağı, gerçekliğin, farklı açılardan bakışların entegral birliği olması diye özetleyebileceğimiz kübizmin tarihteki en büyük ustası Picasso oldu. Diego Velâsquez'in *Las Meninas* adlı tablosu (1656) ve Picasso'nunki (*Velazquez'in İzinde, Las Meninas*, 1957).

Sovyet Devrimi ve materyalizme yöneliş

Bu süreç 1. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla sona erdi. Aralarında Kandinsky'nin "Der Blaue Reiter" grubunun kurucularından Franz Marc da dahil olmak üzere, birçok okültist sanatçı savaş cephelerinde can verdi. Avrupa'yı bir baştan bir başa kırıp geçiren ölüm, yıkıntı ve felaket sanatçıları materyal bir dünyaya ve ruhsal bir devrimden ziyade sosyal bir devrimin saflarına çekmeye başladı.

Bauhaus'dan bir gözlemcinin aktardığına göre, öğrenciler Itten'in Mazdaznan (İran kökenli Zoroaster'in öğretisi) teknikleri, vejeteryanlık, yoga ve yoğurttan ziyade, Sovyet Devrimi ile daha çok ilgilenmeye başladılar.

Kandinsky, Bauhaus'a 1922'de geldi ve ezoterik öğretilerini daha bilimsel çerçevede anlatmaya başladı. Suskun bir ezoterik sanatçı olarak kaldı. Mondrian, Thesophy hakkında bir daha hiç konuşmadı ve kendi köşesinde 1944'e kadar New York'taki atölyesinde resimlerine devam etti. Öldüğünde atölyesinde Blovatsky'nin bir portresi bulundu. İnançlı bir ezoterik olarak hayattan ayrıldı. Gropius'un karısı okültist Alma Mahler bir daha ezoterizm hakkında tek bir söz etmedi.

Ne olmuştu? Birincisi, Sovyet Devrimi olmuş ve ezoterizmin hokus pokuslarının karşısına iki olgu çıkmıştı: Birincisi, konstruktivizm ve ikincisi ise Lenin'in *Ampiro-Kritisizm* kitabı. Konstruktivizm Sovyet Devrimi'nin 1932'ye kadarki resmi sanat politikası olarak abstrakt-sanatın temellerini ezoterist bilimlerden materyalist bilime çekti. Lenin'in *Ampiro-Kritisizm* kitabı Avrupa'daki idealist felsefe akımlarını ve Marksizm içine saklanmış gizli ezoterikleri felsefi planda mat etti. Althusser'in haklı olarak işaret ettiği gibi, Lenin'in 20. yüzyılın en büyük filozofu olmasının önemi Avrupalı idealistlerle yaptığı bu felsefi tartışmadır.

Bunlara ek olarak modernizm, Almanya ve Sovyet Rusya'da iki kardeş okulda kurumsallaştı. Almanya'da Bauhaus ve Rusya'da Vkhutemas. Bu iki okul, denebilir ki, modernitenin iki duayeni olarak sahne aldılar. Sonuç: 1920 yılı itibariyle modernite üzerinde idealizm ile materyalizm arasındaki iktidar mücadelesini materyalistler kazandı ve 20. yüzyılın öncü sanatçıları bu damardan yetişti. Pablo Picasso'nun tarih sahnesine çıktığı zemin de bu tarihsel kırılma noktası oldu.

Marksist sanat tarihi yazıcılığı nasıl olmamalı?

Sanat tarihi yazıcılığının Marksist çerçevede nasıl yapılmasına dair bir epilog arası, Picasso'yu tartışmamız açısından önem kazanıyor. Sanat tarihinin görsel sanatlar dallarının Marksistler tarafından algılanması, itiraf etmek gerekirse genellikle ekonomik determinizme mahkûm olup kaldı. Hauser'in 1950'li yıllarda basılan *Social History of Art* ve *The Philosophy of Art History* kitapları ya da Karl Mannheim'in Almanya'da 1930'lu yıllarda yayımlanan ve İngilizce'ye 1956'da çevrilen *Essays on the Sociology of Culture*'da "sanat tarihinin bir stiller tarihi olduğu ve empresyonizmin Batı Sanatı'nın son en büyük stili olduğu" belirtilir. Sanat tarihindeki Ortodoks Marksist geleneği temsil eden Hauser'in ardılı Hadjinicolaou'nun 1973'de Fransızca, 1978'de İngilizce olarak yayımlanan ve 1980'li yıllarda Kaynak Yayınları tarafından Türkçe'ye kazandırılan *Art History and Class Struggle* adlı eserinde de sanat tarihinin "görsel ideolojiler tarihi" olduğunu okuruz.

Sanat tarihinin "Social History of Art" olarak okunmasını öneren Marksist sanat tarihçileri T. J. Clark, Max Raphael, sanat tarihinin toplumdaki diğer iç elemetlerle beraber ilişkilendirilerek okunmasını önerseler de; sanat tarihine stiller dönemi olarak bakmaya devam ettiklerini ya da Meyer Schaapiro'nın anti-Stalinizm'den Marksizm'in red-

diyesine gidişini görebiliyoruz.

Hauser ve Hadjinicolaou ile başlatılan sanat tarihinin ekonomik determinizmle açıklanmaya çalışma çabasının kösteklediği yer, Soyut Sovyet Avant-Garde sanatının nereye konması gerektiğine dairdir. Bu açıklama yapılamadığı için de, Picasso'nun sanat tarihinde nereye konması gerektiği yazımızın başında da söylediğimiz gibi bir belirsizlikle örtülü kalmaktadır.

"Hegemonya" kavramıyla sanat tarihine bakmak

Konuya abstrakt-sanatın ezoterik tarihinden girmemin ve dolaylı bir anlatımı seçmemin sebebi de bu oldu. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken öncü sanatçıların geçirdiği dönüşümü abstrakt-sanat üzerindeki iktidar mücadelesi olarak Gramsciyan terminolojiden okursak, kültürel hegemonya mücadelesi olarak irdelemeliyiz. Ki bu mücadele tüm bir Soğuk Savaş Dönemi boyunca devam etmiştir.

Sanat Tarihi, Ortodoks Marksizm'in bir refleksi durumuna geldiği gibi "Stiller Dönemi" ya da "Görsel İdeolojiler Tarihi" değildir. Sanat tarihinin biricik öznesi de hegemonya mücadelesinin alanı dışında değildir, fakat o mücadele alanının içinde kendi retorik diliyle konuşmaktadır.

Empresyonizm Hauser'in iddia ettiğinin aksine "Batı'nın son büyük stili" değil, siyaset dışındaki son büyük akımıdır. Empresyonizmden sonra ortaya çıkan Konstrüktivizm, Fütürizm, Kübizm, Sürrealizm, Fovizm ve Dadaizm; hepsi de politik manifestolarla ortaya çıkmışlardır.

Sanat tarihini hegemonya kavramı içerisinde değerlendirdiğimizde; kuşkusuz birbirinin ardılı olan üretim ve yeniden üretim kavramları ile karşılaşıyoruz. Sanat üretiminin kendi iç dinamikleri yine Marksist gelenek içerisinde genellikle detay kabul edildi. Sanat, belirleyici olan ekonomik yasaların içerisinde, var olan durumu yansıtan bir faaliyet olarak anlaşıldı.

Bu anlayış içerisinde Picasso'yu kavramak mümkün değildir. Zaten kavranılmamış ve Stalin döneminde Gdanov tarafından "küçük burjuva sanatçısı" olarak tanımlanmıştır. Picasso'nun ise "Benim resmim komünist resimdir. İşçi ayakkabı üretiyor. Ben ayakkabı resmimle bu üretime devam ediyorum" açıklaması, ancak ve ancak "üretim-yeniden üretim" kavramları ile kavranabilir. Yine sanat tarihinde en fazla ürün vermiş bir sanatçı olarak resim tarihinde üretilmiş temel resimleri yeniden üretmesi ve kendi gerçeklik süzgecinden geçirmesi de Picasso'ya mahsustur. Picasso'nun az sonra detaylı değineceğimiz gibi, FKP'ye girerken "sanatçı siyasi bir canlıdır" tanımlaması ya da faşizmin ve daha sonra ABD emperyalizminin insanlığa yönelik tüm saldırılarına sanatsal üretimi ile tepki göstermesi (tarihi kendi üretimi ile "yeniden kodlaması") yine ancak Marksizmin "hegemonya" kavramı ile kavranabilir.

Modernizm üzerindeki iktidar mücadelesi ve tarihyazımı

Sanat tarihi genel insanlık tarihinin detayı değil, ana omurgasının elementlerinden biridir. Bu tarih içerisinde 20. yüzyılda modernizm üzerindeki iktidar mücadelesinin gözden ısrarla kaçırıldığını ifade edebiliriz. Zira modernizm Marx'ın gayet net tarif ettiği gibi sosyalizmin hem içindedir ve hem de dışındadır. Marksizmin modernizm karşısındaki tutumunun içkin ve aşkın iki özelliği birden barındırması bağlamında, tarihyazımı da iktidar mücadelesinin dışında değildir.

Picasso, *Jacqueline'in Türk Giysileri İçinde Portresi*, 1955.

Tarihyazımına ilişkin Hauser, "Tarih ideoloji ile objektif gerçeklik arasındaki diyalektik ve bitmeyen bir çatışmadır" diyor. Bu cümleyi ilk okuduğunuzda doğruymuş gibi gözükse de, gerçekten böyle midir? *Feurbach Üzerine Tezler*'de Marx şunu belirtiyor: "Objektif gerçekliğin insan düşüncesine yansıması teori ile değil, fakat pratik ile ilgili bir sorundur. İnsan düşüncesini pratikte sınar. Düşüncenin gerçekliği ve gerçeklik dışı tartışması pratikten koparılırsa, bu saf bir skolatizme dönüşür".

Sanat üretiminin sınandığı praxiste yer alan sanatçı, Marx'ın *Grundrisse*'de piyanist örneğinden yola çıkarak ifade ettiği gibi "yeniden üretim" sürecinin bir işçisidir. Piyanoyu yapan işçi "üretim", piyanoyu çalan piyanist ise "yeniden üretim" ilişkisinin içinde, üretim zincirinin yeniden üretim halkasını izleyici-dinleyiciye taşırlar. Bir sanat ürünü ulaştığı ve seslendiği kitlenin algı kapasitesinde yeniden ve yeniden üretilerek üretim sürecini devam ettirir.

Meksika'daki Zapatista mücadelesinin ilk başladığı yıllarda bir gazetede gördüğüm fotoğrafta, Zapata yerlileri hükümeti protesto için ellerinde *Guernica* tablosunun reprödüksiyonlarını taşıyorlardı. Zapatalı yerlilerin yüklediği anlam çerçevesinde *Guernica* Meksika'da yeniden üretiliyordu. Bu örnek dünyanın başka ülkelerinde de gerçekleşti.

Kübizm: Gerçekliğin yeni ve devrimci bir yorumu

Gerçeklik, sanatın başlıca konusudur. Hatta tek konusudur diyebiliriz. Sanat üretiminin en temel çabasının gerçekliğin sanatçının filtresinden nasıl çıkacağı ve nasıl yorumlanacağı üzerinde bir pratik olması nedeniyle, sanatçı gerçekliği yeniden üreten bir zanaatkârdır (sanatçıdır) sanat üreticisidir.

Gerçekliğin yeniden üretilmesi-

ne dair klasik yansıtma, yani ayna teorisi de 20. yüzyılın ilk yarısında üç ayrı kampa ayrıldı. Lenin ve Lukacs'da yansıtma "ayna" ve "sanat gerçekliği doğrudan yansıtır" olarak ele alınırken, Troçki "kırık ayna" ve "sanat gerçekliği kırarak ve çarpıtarak yansıtır" teorisini, Brecht ise "özel ayna" ve "sanat gerçekliği özel diliyle yansıtır" teorisini ortaya attı.

Picasso'nun sanat pratiğinin felsefesine, yansıtma teorileri kapsamında da bakabilmeyi ve değerlendirmeyi denesek ve bu yaklaşımlardan da birtakım sonuçlara varabilsek bile, Picasso pratiğinin kökleri esas olarak konstruktivizmin modernizm üzerinde kurduğu hegemonyadan kaynaklanmaktadır.

Konstruktivist pratik, gerçekliğin artık yeniden ve devrimci bir anlayışla yorumlanması perspektifini sanatsal üretime döktüğünde, bu dökümün en önemli çıktılarından birisi de kübizm oldu. Optik ve fizikteki son gelişmelerin de etkisiyle, gerçekliğin tek bir algı boyutu olamayacağı, gerçekliğin, farklı açılardan bakışların entegral birliği olması diye özetleyebileceğimiz kübizmin tarihteki en büyük ustası Picasso oldu.

Picasso ve materyalist evrensellik

Picasso'nun sanatındaki ikinci temel ise kozmopolit evrenselliğe karşı, materyalist evrenselliğin temellerine derinden hâkim olmasıdır. Materyalist evrensellik, modernist kimliği idealist kozmopolitizmin aksine ulusal kimlik ve yerel kültürden hareketle tanımlayan bir enternasyonalizmi tarih arenasına taşıdı.

Mayakovsky'nin Rus halk şiirini incelemesi, Meyerhold ve Stanislavski'nin proleter tiyatro kuramlarını Rus folklöründen çıkarmaları, Einsestein'in senaryolarını bir folklor müzesini andıran çalışma odasında oluşturması, Bela Bartok ve daha sonra Sostokovich'in 20. yüzyılın en büyük operalarını ve konçertolarını halk müziklerinden çıkarmaları ve Nazım Hikmet'in 1924'de *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte "ben

Picasso'nun beyaz güvercini, 1949 Uluslararası Barış Partizanları Kongresi afişinde.

konstruktüvist okulun bir üyesiyim" dediği demecinde de açıkça tarif ettiği gibi, 20. yüzyıl modernist edebiyatının başyapıtlarını Anadolu kültürü başta olmak üzere yerel kültürden çıkarmasının temelleri Picasso'da da fazlasıyla mevcuttur.

Jacquline'e giydirdiği efe kıyafetinden Afrika masklarına, Çin resminden Japon tiyatrosuna ve Avustralya yerli sanatından Aztek sanatına kadar dünyanın bütün kültür üretimlerini laboratuvarına sokmuş bir sanatçı olan Picasso'nun kültürel besin kaynağı ise İspanya'nın "spaniard" kolu değil, Katalan kimliği olmuştur. Barcelona'daki Picasso Müzesi'nin girişinde yer alan, "Pablo Picasso Barcelona'da yaşadığı yıl-

FKP'nin üç silahşörlerinden Picasso, diğer silahşör Frederic Joliot Curie'yi böyle çizmiş.

larda İspanyolca değil, Katalanca konuşmaya özel bir özen gösterirdi" betimlemesi de sanatçının Katalan kimliğine vurgu yapar.

20. yüzyılın üç büyük sanatçısı olan Picasso, Dali ve Miro'nun üçünün de İspanya'dan çıkması ve Miro ile Picasso'nun Katalanya'dan doğum vermesi kuşkusuz bir rastlantı değil. İspanya'ya miras kalan zengin resim geleneği ve Goya gibi sanat tarihinin ilk siyasi kimlikli ulusal savaşçı ressamının da İspanya toprağından çıkması; İspanya'daki Endülüs kültürü ile harmanlanmış müzik ve sanat hayatı; en önemlisi de kapitalizmin faşizme dönüşmesinin uluslararası ilk toprağının İspanya olması ve faşizme karşı direnişte Avrupa'nın en güçlü anarşist geleneklerinin İspanya ve Portekiz'de olması gibi sayısız nedenlerin toplamından çıkan bir sonuçtur aynı zamanda Picasso.

Tüm bu özellikleri ile de bir yanıyla incelmiş burjuva zevkleri ve süregiden sınıf savaşı ile yoğrulmuş kırılgan Parizyen yaşamına, boğa güreşlerinin kanı, şarabın ve kadının dionisyak zevkleri ile giren bir "Doğulu"dur aynı zamanda Picassso. Occidental'in içinde Akdeniz damarından akan bir Orient'tir.

Picasso'nun Fransa'da bir "cult" haline gelişi ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız ulusal kimliğinin restorasyonunda bir sembol oluşu ise Pablo Picasso hikâyesinin en ilginç yanlarından biridir.

Fransız Komünist Partisi kartını ölene dek taşıdı…

4 Ekim 1944'de, Paris'in kurtuluşundan 6 hafta sonra *L'Humanite* gazetesi 1. sayfadan manşet haberiyle Pablo Picasso'nun Fransız Komünist Partisi'ne katıldığını "Demokratik İspanya'nın Oğlu Komünist Aileye Katıldı" başlığı ile duyurdu. Ölümüne kadar cebinden çıkarmadığı ve şu anda FKP Müzesi'nde sergilenen Picasso'nun Parti Kart Numarası: 475537. 6. Seksiyon, 704 no'lu hücreye kayıtlı olan Picasso'nun Parti kartındaki aidat ödentileri "ödendi" pullarıyla beraber duruyor.

Picasso, *Guernica*, 1937. Kendisine uygulanan ambargodan dolayı Picasso'nun giremediği ABD'ye, *Guernica* "politik deklarasyonu" olarak girer.

Picasso FKP'ye girdiğinde, *L'Humanite*'de şu satırları kaleme almıştı: "… Siz bir sanatçıyı ne zannediyorsunuz? Eğer bir ressam ise sadece gözleri olan bir embesil mi, yoksa müzisyen ise sadece kulakları olan, şair ise kalbinin tüm katmanlarında sadece lirizm olan birisi mi ve hatta eğer boksör ise sadece adaleleri olan bir embesil mi? Tam tersine o aynı zamanda siyasi bir canlıdır… Hayır, resim sadece apartmanları dekore etmek için yapılmaz. Sanat düşmana karşı savunmada ve saldırıda bir savaş enstrümanıdır".

İşte bu satırlarla FKP'ye giren Picasso, daha sonraları partinin kendisini nasıl karşıladığını, "kendimi ailemin içinde buldum" diye anlatacak ve Parti ile arasının en kırgın olduğu günlerde bile bir dostuna "Eğer beni Parti'den atmaya kalkışırlarsa Parti'nin kapısına yapışırım. Beni kimse Parti'mden atamaz" diyecekti.

Fransa'daki işbirlikçiler sanata da el atıyor

Picasso'nun FKP'ye girişinden önceki süreci, Paris'te bir direniş sembolü olarak yükseldiği yıllardır. 1937'de Naziler İspanya'nın Bask ülkesindeki Guernica'yı bombaladıklarında, modernist sanata karşı da savaş açmışlardı. "Entarte Kunst"-da (Dejenere Sanat Sergisi) eserleri sergilenen ressamlar, Paul Klee, Oskar Kokoschka, Pablo Picasso, Max Beckmann, Max Ernst, Wassily Kandinsky, Georg Grosz, Otto Dix, Marc Chagall ve hatta kendisi Nazi olan Emil Nolde'ydi. Sergilenen eserler daha sonra yakılarak imha edildi. Bir kısmı da Goebells'in gizli kolleksiyonunda saklandı.

Aynı yıl Fransa işgalden yıllar önce Naziler'e kırmızı ışık yakarak Berlin'deki "Yahudi olmayan ve dejenere olmamış sanatçılar" sergisine geniş bir koleksiyon gönderdi ve Naziler'in sanat politikasını desteklediğini ilan etti. Fransa'daki ilerici Leon Blum Hükümeti'nin devrilip Nazi işbirlikçisi Vichy Hükümeti'nin işbaşına gelmesiyle beraber hükümetin ilk işi Paris Dünya Fuarı için Jacgues Lipchitz'e yaptırılmış olan İkarus heykelinin Champs-Elysee'den sökülmesi ve heykelin imha edilmesi oldu. Nedeni sanatçının Yahudi olması ve heykelin enternasyonal modernist tarzda yapılmasıydı. Ardından Fransız Sanatçıları Sendikası "Syndicat des Artistes et Artisans" tarafından yapılan açıklamada "Yabancı sanatçıların sendikadan çıkartıldığı ve bundan sonra yabancı sanatçılara Fransız sanatçılarla beraber eşit haklar tanınmayacağı" ilan edildi.

Paris boşaltılıyor, Picasso direnişte…

Paris'in işgalinden önce Alman ilerlemesi Avant-Garde sanatçıların Paris'i terk etmelerine neden oldu. Max Beckmann Fransa'nın güney sahillerine yerleşti. Piet Mondrian ve Fernand Leger 1939'da ABD'ye gitti. Daha sonra Marcel Duchamp, Andre Breton, Ernst Chagall da ABD'ye yerleşti. Joan Miro İspanya'ya döndü. Robert Delaunay ve Sonia Terk, Alpler'e saklandı. Henri Matisse Nice'e taşındı. Chaim Soutine Naziler'den saklanırken öldü.

1940 yazında New York Modern Sanatlar Müdürü Alfred Barr, Picasso'ya Fransa dışına çıkması için yardım teklifi götürdü. Fakat Picasso bu teklifi kabul etmedi ve Paris'teki atölyesini Nazi işgalinin merkezine taşındı. Picasso'nun işgal yıllarında Paris'te direniş hücrelerinde üstlendiği görevler vasiyeti gereği hâlâ açıklanmıyor. Fakat bilinen tek bir şey var. Franco Hitler'den özel olarak Paris işgal edildiğinde Picasso'nun sergi açmasının yasaklanmasını ve çalışmasının engellenmesini istediğinde, bunu Naziler seve seve kabul ettiler. Uluslararası ünü yüzünden dokunamadıkları Picasso, işgal yıllarında 400'den fazla tablo üretti ve Paris'i bırakmayan Avant-Garde sanatçılar, Picasso'nun sayesinde hayatta kaldılar.

Nazi işbirlikçilerini Picasso yargılıyor

Ekim 1941'de 13 Fransız sanatçısı Alman Propoganda Bakanlığı'nın Almanya'daki sergi tur teklifini kabul etti. "Le Voyage" adıyla düzenlenen serginin başını ressam Derain çekti. Fauves Maurice Vlaminck, Kees van Dongen, Othon Friesz ve Andre Dunoyer de Segonzac'ın da aralarında yer aldığı 3. Reich işbirlikçisi sanatçıların Paris'in kurtuluşundan sonra yargılandıkları komitenin başkanlığını Picasso yaptı. Picasso Naziler'le işbirliği yapan tüm sanatçıları Fransız adaletinin karşısına çıkarırken, Derain'in idam edilmesini de savundu. 29 Ekim 1944 tarihli *New York Times* gazetesi Paris'in kurtuluşunu şu başlıkla duyurdu: "Almanlar'a Karşı Direnen Picasso Devrimin Kahramanı Oldu".

Paris Nazi çizmelerinden kurtulduğunda, Vichy Hükümeti 650 bin

Fransız işçisini Almanya'ya kontratlı işçi olarak göndermiş, 135 bin kişi tutuklanmış, 70 bin kişi öldürülmüş, 35 bin devlet memuru işinden atılmış, toplama kamplarına gönderilen 76 bin Yahudi'nin ancak yüzde 3'ü sağ kalmış ve bunlara ek olarak İngiliz İstihbarat Servisi MI6 Naziler'in Stalingrad'da yenilmesinin ardından ellerindeki FKP direnişçi listelerini Naziler'e vermiş ve yüzlerce komünist militanın katledilmesine neden olmuştu.

Bu ortam içerisindeki Paris, tahmin edilebileceği gibi tüm galerilerinden ve sanatçılarından da yoksun kalmıştı. Soğuk Savaş Dönemi'nin Paris ve New York arasındaki kültür hegemonyası mücadelesi Paris'in kurtulduğu gün başlamıştı.

FKP'nin üç "aydın" silahşörü: Picasso, Aragon ve Frederic J. Curie

Fransız Komünist Partisi Genel Sekreteri Maurice Thorez Moskova'da sürgündeydi. Fransız Komünist Partisi Naziler'e karşı direnişin en önünde savaştığı için "Parti de la Reneissance Française" (Fransa'nın Rönesans Partisi) olarak anılmaktaydı. Ve FKP Moskova'nın da desteğini alarak önüne öncelikli bir görev koydu: Fransa'nın ulusal kimliğini yeniden inşa etmek ve ABD'ye karşı hazırlandığı kültürel savaşta Paris'i yeniden dünya sanatının merkezi olarak inşa etmek.

Parti bu karar doğrultusunda aydınları örgütlemeye özel bir önem verdi. Aydın örgütlenmesinin görevi David Caute'ye verildi. Caute bu görev doğrultusunda 5 maddelik bir aydın örgütlenme planı hazırladı: 1) Partiyi temsil edecek prestijli isimler; 2) Parti dışındaki aydınları etkileyecek ve eğitimli komünistlere yön verecek profesyonel parti aydınları; 3) Parti yayın organında veya örgütlerinde politik ajitasyon yapacak kadrolar; 4) Politik gazetecilik konusunda uzmanlaşmış kadrolar; 5) Kitleleri kültürel ve politik olarak yönlendirebilecek yaratıcı Marksist önder kadrolar.

Parti'nin bu aydın örgütlenme şeması içerisinde "Parti'nin Üç Silahşörleri" diye adlandırılan isimler, 1. maddedeki görevi yüklendiler. Bu isimler: Pablo Picasso, Şair Louis Aragon ve Nobel Fizik Ödülü sahibi Frederic Joliot Curie idi. Üç Silahşörler grubunun içindeki Aragon, karısı Elsa Triolet ile beraber MK üyesiydi ve CIA raporlarında Fransa'daki Stalinizm'in baş uygulayıcılarından birisi olarak tanımlanan rolüyle Picasso ve Curie'nin Parti MK'sı ile olan ilişkilerini kurmaktan ve sorunları gidermekten de sorumluydu. Parti'nin ikinci kategorisindeki profesyonel aydınlar arasında ise Domnique Deasnti, Pierre Daix, Annie Kriegel yer alırken, Parti diğer kategorilere direnişte görev almış kadrolardan ve hatta lise öğrencilerinden gazeteci ve militan kadroları yetiştirmeye başladı.

Picasso, ABD ambargosunu Guernica ile deler

2. Dünya Savaşı sona erdiğinde, *Guernica* modern resim tarihinin başyapıtı olarak sanat tarihindeki yerini aldı. Picasso'nun *Guernica*'yı yaptığı günlerde kız kardeşi Lola'nın oğlu olan iki yeğeni, Barcelona'da faşistlere karşı savaşmaktaydı. Picasso İspanya İç Savaşı sırasında FAI (Federacion Anarquista Iberica) ve POUM (Partido Obrero de Unificacion Marxista) örgütlerine düzenli maddi destekte bulunmuştu.

Guernica 1939-1981 arasında New York'ta kaldı. ABD Dışişleri Bakanlığı Picasso'yu soğuk savaş yıllarında kara listeye almıştı ve kendisine hiçbir zaman vize verilmedi. Yıllar sonra Picasso kadim dostu İspanya Komünist Partisi'nin şairi Rafael Alberti'ye, "Rafael, Guernica benim politik deklarasyonum olarak 24 saat New York'un göbeğinde duruyor. Müthiş keyif alıyorum" diyecekti.

Savaş sonrasında Amerikalı birçok gazeteci, Picasso'nun Nazi işgali sırasındaki işbirlikçileri affetmeyen tutumunu kaleme aldılar. 1943'de Apolillenaire'ın Pere Lachaise Mezarlığı'ndaki anma töreninde Picasso eski arkadaşı Andre Salmon'la tokalaşmayı reddedecek ve "Petit Parissien'e verdiğin demeci ve Naziler'i desteklediğini unutmadım" diyecekti.

Picasso 1945'lerden başlayarak Fransız ulusal kimliğinin restorasyonu politikası doğrultusunda Fransa'nın simgesi horoz ve ulusal bayrak renklerini kullanarak bir dizi resim gerçekleştirdi. 1951'de Stalin Şeref Madalyası ve 1962'de de Lenin Şeref Madalyası ile ödüllendirildi. SSCB 1981'de Picasso anısına pul çıkardı. 1949'da yaptığı beyaz güvercin dünya barış hareketinin simgesi haline geldi.

Stalin öldüğünde, *Les Lettres* gazetesinin 8 Mart 1953'de yayımlanan baskısı Picasso'nun Stalin deseniyle çıktı. Stalin deseni FKP içinde eleştirilere neden oldu ve Picasso'nun kalbi fena halde kırıldı; "Stalin'in gözlerinde liderimizin ışıltılı liderliği gözükmüyor" diye eleştirilerde bulunanlar yüzünden Picasso günlerce evinden çıkmadı. Daha sonra Parti'ye "Cenaze töreni-

Picasso'nun Kore Savaşı'nı protesto ettiği tablosu, *Kore'de Katliam*, 1951.

Stalin öldüğünde, *Les Lettres* gazetesinin 8 Mart 1953'de yayımlanan baskısı Picasso'nun Stalin deseniyle çıktı.

ne bir çiçek gönderiyorsunuz. Ve çiçeği beğenmeyenler çıkıyor. Ne yapalım beğenmesinler" diyecekti.

"Stalin'in şerefine!"

Picasso'nun Parti ile arasındaki esas sorunlar ise Gdanov'un Kültür Bakanlığı sırasında ve SSCB'de konstruktüvizmin yasaklandığı dönemlerde Sovyet yetkililerinin uluslararası barış toplantılarında Picasso'nun gözünün içine bakarak kendisini "küçük burjuva sanat üreticisi" olarak suçlamalarıyla olduysa da, Parti ile ideolojik mücadelesini hiçbir zaman bırakmadı.

1950'deki FBI listesinde ise Picasso tehlikeli bir Stalinist olarak tanımlanıyor ve SSCB'nin Avrupa içindeki önde gelen ajanı olarak ifade ediliyordu. Bugün FBI'ın Picasso ilgili raporlarının dörtte üçü siyah mürekkeple silinmiş durumda. Picasso'nun bugün Paris Müzesi'nde sergilenen 21x15 cm boyutlarında, Kasım 1949 yılında siyah mürekkeple yapılmış olan şarap kadehini kaldırmış bir el resmi vardır. Desenin üzerinde "Staline, Ata Sante" ("Stalin'in şerefine") yazılıdır. Yine 1949'da Roma'ya yaptığı bir ziyarette Stalin'in fotoğrafının önünde çektirdiği fotoğraf da, Paris'teki müzesinde yer almaktadır.

Picasso 1944'de arkadaşlarıyla atölyesinde çektirdiği fotoğraftaki birlikteliğe daima sadık kaldı. Bu fotoğraf karesinde, Picasso, Lee Miller, Roland Penrose, Nusch Eluard, Louis Aragon ve Elsa Triolet ile beraberdir. Sonraki yıllarda Picasso Kore Savaşı'nı, Vietnam Savaşı'nı yaptığı tablolarla protesto etti. SBKP'nin Stalin dönemini mahkûm eden açıklamalarını kabul etmedi. SSCB'nin Macaristan ve Çekoslovakya'ya yaptığı müdahaleleri benimsemedi ve hatta yakın arkadaş çevresinde "sanat politikalarında yaptıkları hatayı siyasette de tekrarlıyorlar" dediği aktarılır. Fakat asla basına bu konularda demeç vermedi.

CIA, SSCB hakkında demeç almaya çok uğraştı

Birkaç yıl önce yayımlanan CIA raporlarında da açıkça belirtildiği gibi, CIA Picasso'nun ağzından SSCB aleyhinde ufacık bir demeç alabilmek için birçok gazeteci gönderdi. Picasso ağzından çıkacak en ufak bir eleştirinin ABD tarafından kullanılacağının gayet bilincinde birisi olarak her seferinde sadece tek bir açıklama yaptı: "SSCB ile ilgili düşüncelerim aile içi bir meseledir. Sizi ilgilendirmez".

Hatta Macaristan işgali sırasında Parti içindeki tartışmaların oldukça sertleştiği günlerde, Picasso muhalifleri yatıştırmak için göreve çağrıldığında, Fransız basınına hayatında yaptığı ender beyanatlardan birini vererek şunları söyledi: "Fransız Komünist Partisi'ni birlik içinde davranmaya davet ediyorum. Macaristan'da bugün bir işçi devleti vardır. Ve bizim için önemli olan da bu işçi devletine sahip çıkmaktır".

Ölümünden kısa bir süre önce *Life* dergisinden Picasso ile röportaj yapmak için CIA eskortu ile gönderilmiş bir gazeteci, "Yaşlı komünist Picasso'nun ağzından bir laf alabilir miyim?" diye sözü dönüp dolaştırıp SSCB'ye getirir ve Picasso'nun SSCB'yi nasıl değerlendirdiğini sorar. Picasso şarabından bir yudum alır ve sonra eğilip sehpadan aldığı bir gazeteyi muhabirin kucağına atarak "İşte böyle düşünüyorum" der. Gazetede bir Sovyet tankının fotoğrafı vardır. Amerikalı muhabir şaşkınlık içerisinde, "Yani ne demek istiyorsunuz?" diye sorar. Picasso "Sizden daha iyi tank yapıyorlar" der.

Picasso gülümsüyor…

FKP'nin üç silahşöründen biri olan Picasso ile mücadele etmek CIA'nin savaş sonrasındaki başlıca uğraşı oldu. Tom Braden'in liderliğinde CIA içerisinde kurulan Kültür Sanat Dairesi'nin birincil görevi Paris'in karşısına New York'u bir dünya sanat merkezi olarak inşa etmekti. Ve karşılarında bileği bükülmeyen bir Picasso vardı.

Jackson Pollock başta olmak üzere Picasso'nun karşısına rakip olarak birçok Amerikalı sanatçı CIA tarafından gizlice sponsorluk desteği verilerek çıkarıldı. Ne yazık ki bu sanatçıların çoğunun da hayat hikâyeleri intiharla sonuçlandı. McCarthy döneminde, tüm bu sanatçılar dönek oldukları için seçilmiş ve "Bize en iyi hizmet edecek sanatçıları, örgütüne ihanet edenlerden seçin" diye emir gönderilmişti. Emir talimatnamesinde yine şu satırlar yer alıyordu: "Seçtiğiniz sanatçıların saf Amerikalı olmasına ve Picasso'dan etkilenmemesine dikkat edin. Mümkünse kovboy gibi maço tipleri seçin. Bizim için en ideali budur". Seçtiler: Jackson Pollock tam aradıkları kişiydi. Alkol komasına girdiği bir gece, "Picasso ile mücadele etmeye dayanamıyorum" diye haykıracaktı. Trajik bir şekilde öldü. Mark Rothko, Picasso'nun karşısına çıkarılan bir diğer sanatçıydı. Bileklerini keserek feci şekilde can verdi.

CIA bu dönemde Amerikan Abstrakt Sanatı'nı yaratabilmek için milyonlarca dolar döktü. New York Modern Sanatlar Müzesi'ni kurdu. Karşılarında yıkılmayan bir komünist vardı: Picasso. Gülümsüyordu. Cocteau ve Thorez ile Mart 1958'de Vallarius'da; Roma'da, 1949'da Stalin fotoğrafının önünde yine gülümsüyordu. Abidin Dino'yu yanaklarından öperken de gülümsüyordu. 1981'de SSCB'de basılan pulunda ise kararlı bir ifadeyle bakıyordu. Tarih noktasını koymuştu.

Gezginler ve kâşifler dosyasını sunarken...

Keşfin diyalektiği

"Amerika'nın keşfi" sona erdi mi? Çok bilmiş otoriteler, yeni bir şeyler bulduğunu düşünen çocuğu "Amerika'yı yeniden mi keşfediyorsun?" diye sustururlar. Oysa görülüyor ki, hem İpekyolu, hem Amerika, hem de Ümit Burnu sürekli yeniden "keşfediliyor". Bir doğudan batıya, bir batıdan doğuya... Bir dönem feodaller eze eze "keşfediyor", sonra burjuvalar arz-ı endam ediyor. Sıra kime gelmiştir? Bakalım, 500 yıl sonrasının tarihçileri hangi "kâşif"leri yazacak? Öyle anlaşılıyor ki, bir kez daha keşfedilenler keşfetmeye başlayacak. Bunun "en sonuncu keşif" olması dileğiyle...

Ender Helvacıoğlu

Dergimizin bu bölümünde arka arkaya iki makale okuyacaksınız. Biri tarih boyu İpekyolu gezginlerini ele alıyor; diğeri de Çinli amiral Zheng He'nin 15. yüzyılın başında dünyanın dört bir yanına yaptığı yolculukları anlatıyor. Bu makaleleri sadece hoş ve popüler yazılar olmaları veya ilginç iddialar içermeleri dolayısıyla yayımlamadık. Bu örneklerin "coğrafi keşif" kavramı konusunda bir tartışmaya kapı aralayabileceklerini de düşündük.

"İpekyolu gezginleri" başlıklı makalede bir nokta dikkat çekiyor: İpekyolu'nun ilk kâşifleri ve seyyahları Çinliler'dir. Sonra (9-13. yüzyıllar arasında) Araplar ve İslam Uygarlığı'nın gezginleri ön alıyor. 15. yüzyıldan itibaren de Avrupalılar, bu sefer batıdan doğuya yol alarak Asya'nın içlerini "keşfediyor"lar. Kısacası, uygarlığın merkezi hangi coğrafyaya kaymışsa, kâşif ve seyyahlar da oradan çıkmış. İpekyolu sürekli "keşfedilmiş"; önce Çinliler, sonra Araplar, en son Avrupalılar tarafından. Öyleyse "keşfedilmiş" yerine "ele geçirilmiş" sözcüğünü kullanmak daha doğru değil mi?

Zheng He'nin yolculuklarını anlatan yazıya da aynı sorunsal çerçevesinde bakabiliriz. Dönem, 1405-1430 arasıdır. Yani ünlü "Keşifler Çağı"nın başlamasına daha 50 yıl var. Çinli Amiral, döneminin en gelişmiş teknolojisiyle donatılmış 300 gemisi ve 30 bin mürettebatıyla dünyanın tüm okyanuslarında dört dönüyor. Gavin Menzies'in yazdıklarında bazı abartmalar bulunabilir, Zheng He ve filosu adı geçen her yere gitmemiş olabilir, ama söylenenlerin çeyreği bile gerçekse "Keşifler Çağı" kavramını sorgulamak gerekmiyor mu?

"Keşif" kavramının ideolojikliği

Aslında sorgulamaya çok daha kökten başlamak gerekir. Keşif, doğada (evrende) var olan, ama o ana kadar insanlar tarafından varlığı (veya mekanizması) bilinmeyen bir olgunun varlığının (veya mekanizmasının) tespit edilmesidir. Elektronun veya radyumun keşfi, yeni bir böcek türünün veya bir virüsün keşfi, kan dolaşımının keşfi, yeni bir galaksinin keşfi gibi... Coğrafi keşif ise, o ana kadar hiçbir insanın ayak basmadığı bir alana, insanlar tarafından ulaşılması demektir. Konuya bu tanımlar ışığında yaklaşıldığında, örneğin Kolomb'un Amerika'yı keşfinden veya James Cook'un Avustralya'yı keşfinden söz edilebilir mi? Kolomb Amerika'ya, Cook Avustralya'ya ayak bastığında, orada yerlilerle karşılaştılar. Demek ki onlardan önce de, o topraklarda insan yaşamı bulunuyordu. Kolomb'un ve Cook'un eylemlerine "coğrafi keşif" diyebilmek için, söz konusu yerlileri insandan saymamak gerekir. İlle de keşif demek istiyorsak, Kolomb'un veya Cook'un bireysel keşiflerinden söz edebiliriz; ama o zaman ben de Amerika'ya ilk gittiğimde Amerika'yı "keşfedeceğim" demektir!

Bazıları ise coğrafi keşif kavramını bir "uygar etkinliği" olarak tanımlıyorlar. Yani uygarlar keşfeder, barbarlar/vahşiler ise keşfedilir. Bir adım ötesi ırkçılık olan bu tanımı doğru kabul etsek bile, yine bir keşiften söz edemeyiz. Çünkü Amerika'da, Avrupalılar'ın ilk kez ayak basmasından yüzyıllar öncesinde kendilerine özgü bir uygarlık aşamasına ulaşmış ve bu süreçte, Avrupalılar'ı karşılaştıklarında şaşırtacak ölçüde ilerlemiş toplumlar bulunuyordu: Aztekler, Mayalar, İnkalar gibi...

Neresinden bakarsak bakalım, 15. yüzyılın ikinci yarısında başlayan, Avrupalı Kristof Kolomb'un, Vasco de Gama'nın, Magellan'ın, James Cook'un... yolculuklarıyla simgelenen "coğrafi keşif" kavramı, Avrupamerkezci bir kavramdır; ideolojik bir kavramdır (Bu büyük denizcilerin başarılarını kü-

çümsediğimiz sanılmasın. Onlar yepyeni ve devrimci bir uygarlığın ihtiraslı öncüleriydiler. Burada kavramsal bir tartışma yapıyoruz). Söz konusu olan, Avrupalılar'ın ilkleridir, insanlığın ilkleri değil. Kapitalist Batı, daha sonraki üstünlüğüne dayanarak, kendi ilklerini insanlığın ilkleriymiş (yani keşifmiş) gibi yutturmaya çalışmış ve bunda da (ders kitaplarımızda bile bütün bu yolculuklar coğrafi keşifler olarak sunulduğuna göre) önemli ölçüde başarılı olmuştur.

Keşfedilemeyenler de var

İlginç bir nokta daha var: Avrupamerkezci tarih, Amerika'nın, Avustralya'nın ve Afrika'nın "keşfi"nden söz eder, ama kimse örneğin "Çin'in keşfi veya Asya'nın keşfi" gibi bir söylemi ağzına alamaz. Bu durum, söz konusu ideolojinin tarihsel sınırlarını da belirlemektedir. Oysa ünlü Marco Polo, 13. yüzyılda uzun kara yolculuğundan sonra Çin'e ulaşmıştı. Marco Polo neden "Çin'in kâşifi" olamadı? Polo'nun, Kolomb'dan veya Cook'tan ne eksiği vardı? Çin'e ulaştığında gördüğü ihtişamlı uygarlık karşısında aşağılık duygusuna kapılmıştı da ondan... Avrupalılar bir türlü Çin'i "keşfedemediler". Siz bunu "fethedemediler" diye de okuyabilirsiniz. Bu nedenle Çin'in Avrupalı bir "kâşifi" yoktur. Asya; Amerika veya Avustralya gibi çıkmadı, hep çetin ceviz oldu, direndi, dolayısıyla "keşfedilemedi". Bu olgu, "coğrafi keşif" kavramının hem Avrupamerkezci ve ırkçı niteliğini, hem de sınırlılığını açığa çıkarmaktadır. 16. yüzyılın başlarında, Avrupalılar (Portekizliler) ilk kez deniz yoluyla Çin'e ulaştıklarında, onları gören Çin İmparatoru "barbarlar geldi" demiştir; ilginç değil mi... Ming Hanedanı İmparatoru Wang Yang-ming, bu çapulcuları bir sene kadar misafir etmiş, ama onlara "haydut ve korsan" muamelesi yapmıştır. Amerika'yı "keşfeden" ve orada tarihin en büyük soykırımını başlatan Portekizliler, Çin'e geldiklerinde yelkenleri suya indiriverdiler, çünkü Çin'de kendilerinden çok daha üstün bir uygarlıkla karşılaştılar ve orayı "keşfedemeden" geri döndüler.

Bazı tarihsel olgular

Coğrafya oldukça "ideolojik" bir bilimdir; tarih zaten öyle. Konumuzla ilgili göz ardı edilen veya araştırılmaya değer görülmeyen bazı tarihsel olgulara bakalım. Çinli amiral Zheng He'den başlayalım. Coğrafi keşifleri konu alan (okullarımızda okutulan ders kitapları da dahil) yüzlerce kitabın satır aralarında bile Zheng He'den söz edilmiyor. Oysa 15. yüzyılın başlarında okyanusların tartışmasız hâkimi Çin'di ve bu engin denizlerde Zheng He, muazzam filosuyla dolaşmakta, hem keşif hem de ticaret yapmaktaydı. Portekizli ve İspanyol maceracılar okyanusa açılacakları birkaç küçük gemi bulabilmek için Avrupalı kral ve kraliçelerin kapılarını aşındırırken (Kolomb, Osmanlı padişahından bile medet ummuş ama reddedilmiştir) ve tayfalarını ancak ölüm mahkûmlarıyla korsanlardan devşirebilirken, Amiral Zheng He, Kolomb veya Gama'nınkilerin en az 5-6 kat büyüklüğündeki yüzlerce gemisiyle (Yüzen Ejderhalar) ve emrinde (asker, tacir, diplomat) 30 bin kişiyle açık denizlerde seyrediyordu. Bu net bir üstünlüktür; ama Avrupamerkezci tarihçiler tarafından hasır altı edilmiştir. Oysa Avrupalılar bu çapta bir donanmaya, belki 18. yüzyılda bile ulaşamamışlardı (İngilizler'in ve Hollandalılar'ın 18. yüzyıldaki deniz gücünü 15. yüzyıl Çin'inkiyle kıyaslamak gerek). Uzmanlar, bütün Hint Okyanusu'nda, Güney Çin denizlerinde, Avustralya kıyılarında, tüm Doğu Afrika kıyılarında ve bu arada Afrika'nın en güney ucu Ümit Burnu'nda, Japonya açıklarında, Pasifik adalarında, hatta Güney Amerika'nın güneyinde bile Zheng He ve donanmasının izlerine rastlandığını belirtiyorlar. Eğer bütün bunlar doğruysa -ki sadece Amerika tartışmalıdır-, Batılılar tarafından yazılmış coğrafi keşifler tarihini çöpe atmak gerekir. Ne Vasco de Gama Ümit Burnu'nu dolaşan ilk kişidir, ne Kristof Kolomb Amerika'ya ve de James Cook Avustralya'ya (kıta dışından) ulaşan ilk kişilerdir. Bütün bu "keşif"lerin altındaki imza en azından Amiral Zheng He ve denizcileridir.

En azından diyoruz, çünkü Zheng He'den de önce bu denizlerde ve kıyılarda seyredenler vardı. Örneğin Viking gemicilerinin 11. yüzyılda Kuzey Amerika'ya ulaştıkları ve bazı yerleşim yerleri kurdukları kesindir. Ama öyle görülüyor ki, Kızıl Erik, oğlu, damadı ve arkadaşları Avrupamerkezciler tarafından adamdan sayılmıyor. Oysa Vikingler de Avrupalıdır. Ama kapitalist gelişimin tarihsel hattının öncesinde (dışında) kalmışlardır ve ataları, zamanında bütün Batı, Orta ve Güney Avrupa'yı korkudan titretmek gibi büyük bir suç işlemiştir. Koskoca Amerika'nın keşfinin onuru, böylesi barbarlara bırakılabilir mi hiç!

15. yüzyıl başlarında Endülüs Arapları'nın da Atlas Okyanusu'nu epey zorladıkları biliniyor. Demek ki Sis Okyanusu'nun Endülüs-Karayipler kulvarı insanlığın ufku içine girmişti o yüzyılda. Kolomb'un 15. yüzyıl sonundaki yolculuğu kim bilir kaçıncı girişimdi? Kim bilir kaç Mugarrarîn (baştan çıkarılmış anlamına geliyor!) ekibi, büyük olasılıkla yanlarına Portekizli arkadaşlarını da alarak bu büyük maceraya atılmıştı? Afrika'nın batı kıyısında hüküm süren Mali Kralı'nın okyanus macerası ise söylenildiğine göre başarıya ulaşmıştır. Bizim Pirî Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'sinde de Kolomb öncesi Amerika yolculuklarının izlerine rastlandığını söylemeden geçmeyelim.

İlkçağ'ın tüccar ve denizci halkı Fenikeliler'in, Mısır Firavunu'nun maddi ve manevi finansörlüğüyle, Kızıldeniz'den başlayıp, bütün Afrika'yı dolaşıp, sonunda Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek Doğu Akdeniz'deki yurtlarına ulaştıkları inanılmaz yolculuk, Vasco de Gama'nın Ümit Burnu'nun kâşifi olduğu savını komik duruma düşürüyor (Herodotos'un yalancısıyız!).

Kimin ihtiyacı varsa...

Özetle, öyle anlaşılıyor ki, Avrupalılar dünyanın son

(!) kâşifleridir. Peki "son" olmalarına karşın onları "ilk" yapan nedir? Neden Zheng He'nin açtığı yoldan dünyanın dört bir yanına Çinli tacirler yayılamadı? Neden Fatih'in oğlu II. Bayezid, kendisine yalvaran Kolomb'a birkaç gemi bahşedip, üstelik yanına Osmanlı levendlerini de katıp Yeni Dünya'ya açılmak istemedi? Uzaydan görülen tek insan yapısı olan Çin Seddi'ni inşa etmiş Ming İmparatoru, hele bir de böylesi bir donanmaya sahipken, dünyanın fethini Portekizli-İspanyol korsanlarına mı bırakacaktı? Koskoca orduları Mehter Marşı'nın ezici nameleri eşliğinde Viyana kapılarına dek götürebilen, Akdeniz'de cirit atan, Bizans'ı yıkıp çağ açan Osmanlı, okyanusa açılacak üç-beş gemiyi mi bulamayacaktı? Olmadı, çünkü ihtiyaçları yoktu. Kolomb'un II. Bayezid'e, "Bana bir gemi verin, size yeni bir dünya bulayım" dediği biliniyor; Bayezid reddediyor. Eski Dünya ile Yeni Dünya'nın çatışmasıdır bu. Çin ve Osmanlı feodallerinin dünyanın yuvarlak olmasına ihtiyaçları yoktu! Pirî Reis'in, bugün bize küçük bir parçası kalmış ünlü haritasını yaptıktan sonra Yavuz Sultan Selim'e sunduğu, Padişah'ın da haritaya bakıp "Dünya bir hükümdara yetmeyecek kadar küçükmüş" dediği söylenir. Bugünden baktığımızda, dünyanın değil ama, o kibirli sözüne karşın Yavuz'un dünyasının küçük olduğu görülüyor.

Dönemin Avrupalıları'nın ise ihtiyaçları vardı. Avrupa'da yeni yeni palazlanmaya başlayan burjuvazinin, dünya kaynaklarına ulaşabilmek için yeni bir yola ihtiyacı vardı. Zenginlikler kaynağı Çin'e ve Hint'e giden yolları, bir başka "baba" devlet Osmanlı tutmuştu. O halde kendi feodalleri tarafından bile aşağılanan Avrupalı burjuva için, dünyanın yuvarlak olmasından başka çare yoktu. İşte bu yüzden bütün zenginliklerin göbeğinde oturan Çin imparatorları ve Osmanlı padişahları değil de, Avrupalı çapulcular kendilerini hırsla okyanuslara vurdular. Böylece, dönemin "ileri" Asyası değil, "geri" Avrupası, yeni ve "daha ileri" bir uygarlığın beşiği olabildi. Bu sürecin dinamiği ise Avrupa'da ortaya çıkıp palazlanmış devrimci bir sınıfın (burjuvazinin) varlığıdır. Kolomb'u, Gama'yı, Magellan'ı, Cook'u -tüm tarihsel gerçeklere karşın- "ilk" yapan, işte bu dinamiktir. İnsanlığın gelişiminin yasasıdır: "Geri"lik ve altta kalmışlık uygarlığın motorudur: Eşitsiz gelişim yasası... Devrimciliğinden artık eser kalmamış günümüz Batısı neden şaşkınlıkla "tarihin sonu", "ideolojilerin sonu" gibi saçmalıkları üretmeye çabalıyor; çünkü, kusura bakmasınlar, bu yasa bugün de yürürlüktedir.

Neden Çin veya Osmanlı değil de, Avrupa?

15. yüzyıl ilginç bir zaman kesiti; özellikle Çin, Osmanlı ve Avrupa açısından karşılaştırmalı olarak incelenmeye değer. Çin'de soylulara isyan eden ihtilalci bir köylü önderi (Chu Yüan Chang) tarafından kurulan Ming Hanedanı iktidardadır. Moğollar nihayet sürülmüş, bir Çin pazarı (ulusu) ortaya çıkar gibi olmuştur. Bir orta sınıf oluşmaya başlamıştır. O dönemde oluşturulan Amiral Zheng He'nin donanması dünyaya sadece asker değil, tacir de yaymaya başlamıştır. Çin, sanki kapitalizmin eşiğinde gibidir. Osmanlı ise İstanbul'u fethetmiş, Ortaçağ'ın simgesi Bizans'ı yıkmıştır. Aydınlanmanın önü açılmıştır. Osmanlı da, ilerici padişah Fatih Sultan Mehmed'in kişiliğinde, bir eşikte gibidir. Fakat iki bölgede de, bütün bu gelişmeler, kadim feodalizmin gücü (daha doğrusu yeni yeni filizlenen burjuvazinin zayıflığı) yüzünden, yeni bir sosyoekonomik sisteme dönüşemedi. Bu başarılar, feodalizmin başarılarına dönüştü. Çin'de Zheng He'nin donanmasının yakılması ve iki direkliden büyük gemilerin yapımının yasaklanması (cezası idamdı!) ilginçtir. Çin, 15. yüzyılın başlarında, kapitalist bir uygarlığa teğet geçip yeniden güçlü bir kara imparatorluğunda (toprak ekonomisinde) karar kıldı. Osmanlı'da da Fatih sonrasında benzer bir gelişme yaşandı. Bu gelişmeler de tarihsel zorunluluktan kaynaklanır. Çin'de de Osmanlı'da da feodaller henüz çok güçlüydü, daha önemlisi devrimci barutlarını henüz tüketmemişlerdi; toplumun ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlar, toplumu geliştirebiliyorlardı. Burjuvazinin ve kapitalizmin günü henüz gelmemişti. Fakat Avrupa'da durum tam tersiydi: Avrupa feodalizmi çürümüştü, güçsüzdü; Avrupa toplumlarının yakıcı ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Dolayısıyla bu ihtiyaçları karşılayabilecek yeni bir sınıfa (devrimci burjuvaziye) gün doğmuştu. Avrupa, dünya feodalizminin zayıf halkasıydı. Avrupa feodalizmde ısrar ederse, ne Çin'le ne de Osmanlı'yla baş edebilirdi. Tek çare vardı: Yeni bir model, yeni bir uygarlık, yeni bir sosyoekonomik düzen: Kapitalizm. Tarih, Çin'de ve Osmanlı'da yüzüne kapanan kapıyı, Avrupa'da açtı. İşte bu yüzden Amerika'nın "kâşifi" Kristof Kolomb olmuştur.

Keşfedilenler keşfetmeye başlıyor

Peki "Amerika'nın keşfi" sona erdi mi? Çok bilmiş otoriteler, yeni bir şeyler bulduğunu düşünen çocuğu "Amerika'yı yeniden mi keşfediyorsun?" diye sustururlar. Oysa görülüyor ki, hem İpekyolu, hem Amerika, hem de Ümit Burnu sürekli yeniden "keşfediliyor". Bir doğudan batıya, bir batıdan doğuya... Bir dönem feodaller eze eze "keşfediyor", sonra burjuvalar arz-ı endam ediyor. Sıra kime gelmiştir? Bakalım, 500 yıl sonrasının tarihçileri hangi "kâşif"leri yazacak?

Bugün İpekyolu yine karma karışık, "kâşif" kaynıyor. Bazıları İpekyolu'nun batıdan doğuya doğru keşfedildiğini sanıyor ama, daha geniş bir perspektife sahip olanlar, gerçek yönün doğudan batıya olduğunu farkediyorlar. Dahası Latin Amerika yeni "kâşif"lerle tanışıyor.

Öyle anlaşılıyor ki, bir kez daha keşfedilenler keşfetmeye başlamıştır. Devrimi yapan Amerika'yı da "keşfeder". Tarihi yapan, tarihi yazar. Bunun "en sonuncu keşif" olması dileğiyle... Sadece maddenin, eşyanın, doğanın ve evrenin keşfedileceği bir insan toplumunun özlemiyle...

Amiral Zheng He'nin donanması 15. yüzyılda dünyayı dolaşmış

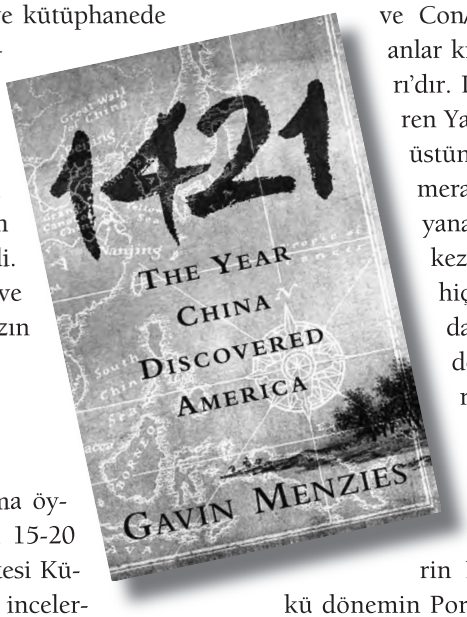
Çinliler 1421'de Amerika'daydı

Gavin Menzies'in yazdığı "1421: Çin'in Amerika'yı Keşfettiği Yıl" adlı kitap büyük bir tartışma açtı. Menzies, 120 ülkedeki 900'ü aşkın müze ve kütüphanede yaptığı araştırmalar sonucunda yazdığı kitabında Çinliler'in Kolomb'dan önce Amerika'ya, Cook'tan önce Avustralya'ya gittiğini iddia ediyor. Amiral Zheng He komutasındaki Çin donanması 1405-1433 arasında, "Yüzen Ejderhalar" denen 300 gemisi ve 30 bin kişilik mürettebatıyla dünyayı dolaşmıştı.

Derleyen: Ulaş Başar Gezgin

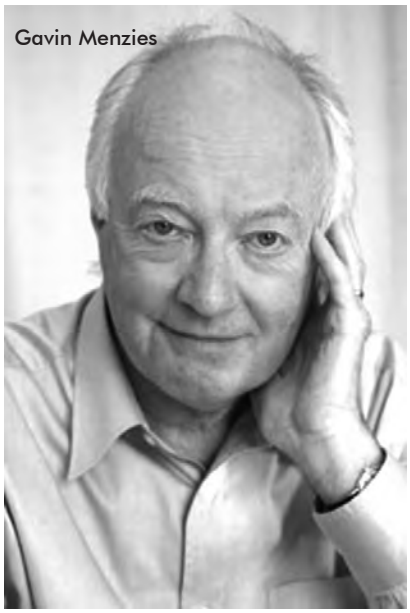
Uzun yıllar İngiliz donanmasında üst düzey görevlerde bulunmuş Gavin Menzies'in yazdığı *1421: Çin'in Amerika'yı Keşfettiği Yıl* adlı kitap büyük bir tartışma açtı. Menzies, binlerce sayfa kaynak tarayıp 120 ülkedeki 900'ü aşkın müze ve kütüphanede araştırma yapmasının yanı sıra, dünyanın çeşitli bölgelerindeki kalıntıları inceleyerek ortaya attığı kuramı ile, yepyeni bazı bakış açıları sunuyor. Doğaldır, Menzies'in iddialarına itirazlar da geldi. Kitapta yer alan bazı bilgileri ve fikir yürütmeleri okurlarımızın tartışmasına sunuyoruz.

Menzies'in kitabının öyküsü

Menzies'in, bu kitabı yazma öyküsüyle başlayalım. Menzies, 15-20 yıl önce, Minnesota Üniversitesi Kütüphanesi'nde eski haritaları incelerken, Venedikli biri tarafından çizilmiş eski bir harita bulur. 1424 tarihli haritada şimdi Amerika'nın olduğu yerde bir ada öbeği çizilmiştir. Bu harita bir Portekizli'ye aittir ve haritada çizilmiş adaların adları Portekizce, Antilia [anti+ilha: yani (okyanusun) karşı taraf(ın)daki ada], Satanazes (Şeytan Adaları) ve ilk bakışta yazarın çözemediği iki ad, Saya ve Con/Ymana'dır. Biraz daha araştırınca anlar ki bu adalar, şimdiki Karayip Adaları'dır. Dahası, Con/Ymana "Orada Püsküren Yanardağ" anlamına geliyor. Bunların üstüne edindiği bir bilgiyle Menzies'in merakı şaşkınlığa dönüşür: Sözü edilen yanardağ, 1400-1440 yılları arasında iki kez püskürmüş ve geçen iki yüzyılda hiç püskürmemiştir! Haritada, bu adalarda kurulmuş yerleşim birimleri de belirtilir. Menzies böylece, birilerinin Kolomb'dan çok önce bu adaları keşfettiğini düşünmeye başlar.

Menzies'in aklına ilk önce Portekizliler gelir. Bunun üzerine Lizbon'a gider, fakat keşifçilerin Portekizli olmadığını anlar. Çünkü dönemin Portekizli Prensi Denizci Henry, kaptanlarına haritada gösterilen Antil Adaları'nı bulma emrini vermiştir. Adaları Portekizliler bulsaydı, o zaman böyle bir fermana gerek kalmayacaktı.

Gavin Menzies

Peki kimdi bu keşifçiler? Menzies, döneme bir denizci olarak bakar ve olmayana ergi yöntemini kullanır. O dönem, denizci uygarlıkların hali haraptır: Venedik, Kuzey Avrupa güçleri, Mısırlı hükümdarlar, Müslüman donanma ve Timur. Bunların hepsinin az gelişkin olduğu bir dönemdir. Bu bulmaca, Menzies'i -Avrupalılar'ın Amerika'ya gidişinden çok önce çizilmiş- başka haritalar aramaya iter ve bunlardan düzinelerce bulur. Avrupalılar, 1800'lere dek enlem-boylam çiziminde geri olduklarından, yanlış çizimler yapmışlardır. Ama Menzies, Afrika'nın doğu kıyılarının doğru boylamlarıyla çizildiği haritalara; Avrupalılar'ın bölgeye gelişinden yüzyıl önce çizilmiş Patagonya ve And Dağları haritalarına; Avrupalılar'dan dört yüzyıl önce doğru olarak çizilmiş Antarktika haritalarına; Cook'tan üç yüzyıl önce doğru olarak çizilmiş Avustralya haritalarına ulaşır.

O dönem dünyayı dolaşabilecek bir gücün hangi özelliklere sahip olması gerekir? Bir kere boylamları doğru çizebilmeleri için tüm dünyayı dolaşmış olmaları, bitimsiz sularda yol alabilmek için yıldız bilgisine sahip olmaları ve uzun süreliğine yola çıkacaklarına göre deniz suyunu tuzdan arındırıp içebilme tekniğini bilmeleri gerekir.

O dönemde bu niteliklere sahip tek donanma Çin donanmasıdır ve Menzies, "Dünyanın bu büyük keşifçileri, Çinliler olabilir mi?" sorusunu ortaya atar. Buna yanıt verebilmek zordur; çünkü Çin tarihi, kendine yeni bir yön çizdiğinde, eski belgeleri arkada bırakmayan bir tarihtir. Örneğin, ülkeyi ilk kez bir araya getiren Çin Hanedanı Hükümdarı ("Çin" adı, bu ilk birleştirici hanedanın adıdır, MÖ 221-206) merkezi yönetimi ve birliği sağlamak için, kendinden önce gelenlerle ilgili tüm belgeleri yakmıştır. Yakınlanlar arasında Konfiçyüs'ün konuşmaları da bulunur. Bu konuşmalar daha sonra Konfiçyüs'ün izleyicilerinin ezberinden yeniden yazılmıştır. Aynı biçimde, 15. yüzyılda da benzer belge yakma olaylarına rastlanmaktadır. Bu durum, Menzies'i korkutur. Belgelere nasıl ulaşacaktır?

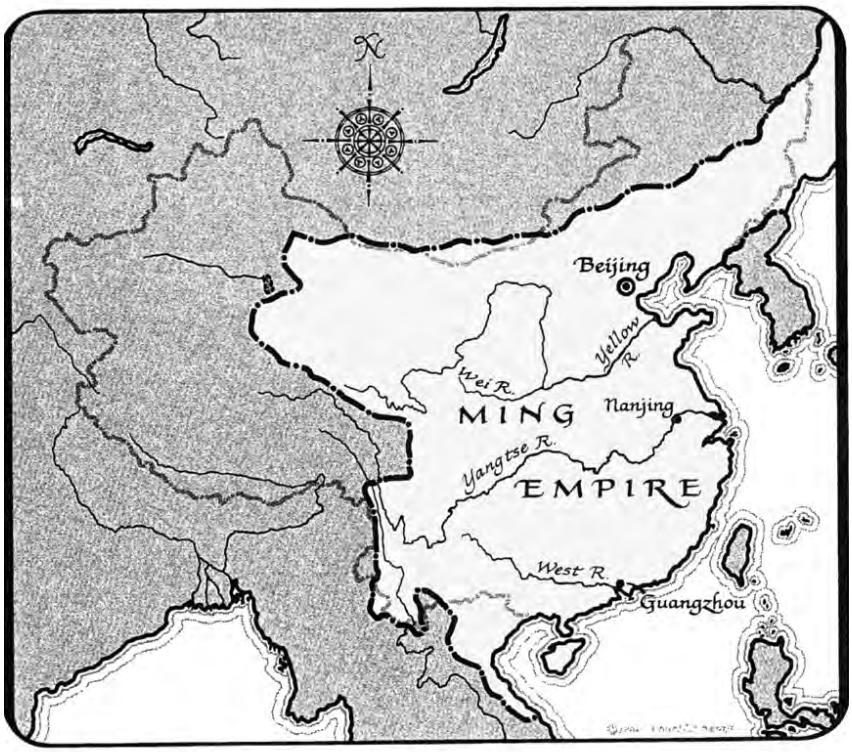
Dolayısıyla, Menzies, Çinliler'in dünyayı çok önce dolaştığı yönündeki görüşü sınamak için başka yerlerde araştırma yapmaya karar verir. 15 yaşından beri (yıl 1953) İngiliz donanmasındadır ve o zamanlar teknoloji o kadar gelişmiş değildir. Denizciler, yol almak için, hâlâ yıldız bilgisine başvurmaktadır. Buradan edindiği deneyim, deniz düzeyinde görülenlerin, kimi zaman göründüğü gibi olmadığını söyler. Denizcilik bilgisi, araştırması boyunca onu ortalama bir araştırmacıdan üstün kılar. Bir denizci, bir haritaya baktığında, ortalama bir araştırmacı gibi yalnızca harita görmez, şunları da anlar: Haritayı çizen kişi nerede yol aldı; hangi yönde; hızlı mı yavaş mı; karadan ne kadar uzaktı; enlem ve boylam bilgisi ve hatta çizerken gece miydi gündüz müydü? Örneğin, ada gibi çizilenler gerçekte bir dağ doruğu olabilir. Bu sapma ve yanılsamaları bilmeyen tarihçiler, günümüzde bilinen kara parçalarını garip biçimlerde gösteren haritaları hayal ürünü olarak değerlendirip ciddiye almazken, Menzies gerçekte bu haritaların eğrisiyle doğrusuyla dönemin denizcilik bilgisi düzeyini yansıttığının farkındadır.

Sorumuza dönelim: Belgeler yakıldıysa, Menzies nereye bakacak? Dünyanın 120 ülkesindeki arşivlere, müzelere, kütüphanelere, eski anıtlara, saraylara, geç Ortaçağ'ın liman kentlerine, ıssız adalara, kıyılara, vb. Tabii o dönemden kalma (Çin olsun Avrupa kaynağı olsun) hangi kaynaklar varsa hepsine, o dönem Çinliler'den kalan şeylere (porselenler, ipekten eşyalar, adaklar, Çinli amirallerin başarılarını öven taş oyması anıtlar) Afrika, Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda kıyılarındaki Çinli gemi enkazlarına; anayurtlarından uzaklara taşınmış hayvan ve bitki türlerine, vd. Ayrıca Menzies, Colomb, da Gama, Magellan ve Cook gibi Avrupalı keşifçilerin, hiç de bilinmeyene yolculuk yapmadıklarını, ellerindeki Çinliler'in çizdikleri haritaların onlara yol gösterdiğini ileri sürer.

Zheng He'nin yükselişi

Nasıl oldu da Çinliler dünyanın dört bir yanına dev filolar gönderdiler? Moğol hükümdarı Kubilay Han, 1279'da Çin'i ele geçirmişti. Moğol egemenliği, 1352'ye kadar sürdü. 1352'de Çinli köylüler ayaklandılar. Köylü ordusu Moğol güçlerini püskürttü ve yeni bir hanedanlık kuruldu: Ming Hanedanlığı. Çin Ordusu, Çin kentlerini Moğol egemenliğinden birer birer kurtarmaya başladı. Kurtardıkları kentlerdeki erkekleri öldürüyor, erkek çocukları ibret olsun diye hadım ediyorlardı. Hadım ettikleri genç erkekleri yetiştirmek üzere saraya götürüyorlardı. Ele geçirilen ve hadım edilenlerin çoğu, Müslüman Moğollar'dı. Hadım edip yetiştirme uygulaması, Çin'de MÖ 11. yüzyıla dek gitmektedir. Hadımlar, daha çok haremlerde ve ilginç bir biçimde ordunun üst

Zheng He'nin Çin'deki heykeli.

Ming Hanedanlığı sırasında Çin İmparatorluğu haritası.

düzey görevlerinde çalışıyorlardı.

Dünyayı keşfedecek Çin Donanması'nın başamirali **Zheng He** de, Yunnan bölgesinin kurtarılması sırasında hadım edilmiş Müslüman bir çocuktu. Babası ve dedesi Hacı olan Zheng He, aşağıda anlatacağımız gelişmeler sonucunda, Çin Sarayı'nda hızla yükseldi. Önce imparatorun başdanışmanı, sonra başamiral oldu. Dönemin geleneklerine uygun olarak, kesilmiş cinsel organını bir tapınakta sakladı ve öldüğünde organı, bir gün birleşebilmeleri için, gömütüne koyuldu. Bu da, dönemin bir geleneğiydi. Sanıldığının tersine hadımlar, onları hadım edenlere karşı kin duymuyorlar, tersine hadım edilirken canları bağışlandığı için minnet duyup imparatora hizmet edeceklerine ant içiyorlardı. Hadımlık gerçekte, dönemin siyasal ortamında arzu edilir bir konumdu. Bir dönem, en güçlü siyasal öbek hadımlardı. Hadımları ve sınıfsal çatışma içinde oldukları Mandarinler'i az sonra ve ileride ele alacağız.

Zheng He'yi yanına alan Zhu Di, zorlu bir süreçten sonra imparator olacaktı. Moğollar'ı püskürten köylü ayaklanmalarının başında Zhu Di'nin babası vardı ve Moğol egemenliğinin yıkılmasından sonra Ming Hanedanlığı'nı kurup bu hanedanlığın ilk imparatoru olan da Zhu Di'nin babasından başkası değildi. Ölünce yerine Zhu Di'nin yeğeni geçti. Yeğen, Zhu Di'yi hiç hoş karşılamıyor, onu egemenliğine bir tehdit olarak görüyordu. Sonunda, öldürmeleri için suikastçiler gönderdi. Zhu Di kaçıp kurtuldu. Aylarca Pekin sokaklarında başıboş dolaştı, sokaklarda yattı, deli numarası yaptı. Bir süre sonra, eski adamlarını topladı. Bunların birçoğu, Zheng He'nin yönetimindeki hadımlardan oluşuyordu. Çeşitli kereler gerçekleşecek uzun çarpışmalar sonunda Zhu Di, yeğenini alt etti ve tahta geçti. Başarısının altında, sınıf siyasası gütmesinin, kuşkusuz önemli bir etkisi oldu. Çin tarihinde, zararsız görüldükleri için, harem başta olmak üzere sarayın her yanına rahatlıkla girebilen ve tüm olup bitenleri birinci elden bilen ama Konfiçyüsçü türden geleneksel bir eğitim almamış olan hadımlarla; "tehlikeli" düşünceleri nedeniyle, saraydan içeri adımını atmaları pek istenmeyen Konfiçyüsçü aydın/memur sınıfı Mandarinler arasında Konfiçyüs'ün yaşadığı yıllara (MÖ 551-479) kadar geriye giden sınıfsal bir çelişki vardı. Hadımlar Zhu Di'yi tuttular ve kent kapılarını Zhu Di'nin geçen sürede oluşturduğu düzenli orduya açarak, onun tahta geçmesinde büyük rol oynadılar. Zhu Di'nin tahta geçmesinden sonra Zheng He, üstün başarılarından dolayı -daha önce hiç deniz görmemiş olsa da- büyük bir filonun başına getirildi.

Büyük ülke, büyük imparator, büyük hedefler: Yükseliş ve düşüş

Zhu Di'nin büyük hedefleri vardı: Başa geçer geçmez Çin Seddi'ni onardı. Dev boyutlu Yasak Kent'i kurdurdu ve Yasak Kent'in yapımını hızlandırmak için, ta MÖ 486'da ya-

İmparator Zhu Di.

Zhu Di öldükten sonra imparator olan oğlu.

pılmış, dünyanın gelmiş geçmiş en uzun yapay suyolu (1800 km) Büyük Kanal'ı düzenleyip işler duruma getirdi ve dev bir donanma kurdu.

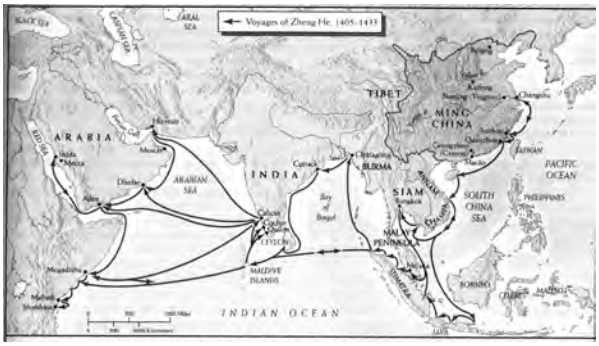
Zhu Di'nin büyük tasarılar peşinde koşması, tahta geçiş biçiminden kaynaklanmaktaydı: Babasının tahtta görmek istediği kişi olmadığı için, imparator oluşunu göklerin onayladığını bir yandan kendisine, bir yandan Çin'e kanıtlamak gibi bir derdi vardı. Bu nedenle görkemli işler peşindeydi. Bunda, yeni bir hanedanlığın yalnızca üçüncü hükümdarı olmanın, köklü olmamanın payı da olsa gerek.

Zhu Di, Buda'ya bağlı bir hükümdardı. Budacılık'ın verdiği hoşgörüyle, değişik dinlerden insanlara ayrımcılık yapmıyordu. Örneğin, Zheng He'nin Müslüman olması, onun başamiral yapılmasına engel olmamıştı.

Çin o dönemde, "Çin" adının anlamına uygun bir biçimde ("orta krallık" ya da "dünyanın merkezi" anlamına geliyor), gerçekten dünyanın merkezi idi. Gökbilim, kitap basımı, barut ve pusula konularında, Çin'le yarışabilecek bir uygarlık yoktu. O dönemin Avrupası'nda, kitaplar henüz topluca basılamıyordu. Barut, Avrupa'da yaygın kullanımda değildi. Avrupa'da kayda değer bir gözlemevi yoktu. Pusulayı da Çinliler'den öğreniyorlardı. Kısacası teknik açıdan Çin'e, o dönemin "bilgi toplumu" da denilebilir. Ama "bilim toplumu" olamamasının pek çok nedeni vardı: Örneğin İmparator Zhu Di, Yasak Kent'e yıldırım düştüğünde, Tanrıların gazabına uğradığını düşünüp, kurtulmak için bir süreliğine oğlunu tahta çıkarmıştı. Ayrıca yıldırım olayıyla eşzamanlı olarak, tarih boyunca birçok salgın hastalığın çıktığı yer olan Güney Çin'de 174 bin insan bilinmeyen bir salgın hastalıktan ölmüş ve cesetler onları kaldıracak kimse kalmadığından açıkta çürümüştü. Dahası var: Yasak Kent'in ve yeni gemilerin yapımı için on binlerce ağacı kesilen Vietnam bölgesi ayaklanmış; işgücünün ve kaynaklarının büyük bir bölümünü Yasak Kent'e ve donanmaya ayıran Çin ekonomisi çökme noktasına gelmişti. Ayrıca Yeni Dünya'dan getirilen tonlarca baharat satılmak yerine halka dağıtıldığı için, Yasak Kent'e ve donanmaya ayrılan kaynaklar yenilenemiyordu. Dolayısıyla aynen bilgi toplumlarında olduğu gibi dönemin Çin'inde de teknik bilgi güçlü ama toplumsal yorumlamalar oldukça zayıftı.

Bu yıkımlar Zhu Di'nin cinsel yaşamını da etkiledi. Yıldırım olayından sonra imparatoriçe ölmüş, Zhu Di cinsel erksiz olmuş ve bu da hareme söz geçirememesine yol açmıştı. Odalıklar, hadımlarla birlikte olmaya çalışırken yakalanmışlar; bu nedenle öldürülen 2800 odalık ve hadımdan bir bölümü, ölmeden önce Zhu Di'ye karşı ağır sözler söylemişlerdi.

Zheng He komutasında dünyanın dört bir yanına gönderilen Çin gemileri, 3 yıl sonra döndüklerinde, tümüyle farklı bir siyasal ortamla karşılaştılar. Zheng He ve onun komutasındaki hadım amirallerin filoları Çin'den ayrıldıktan sonra Zhu Di öldü. Yerine geçen oğlu, Mandarinler'in gerici düşüncelerine kanarak, babasından farklı bir yol izlemeye başladı. Babası gibi, büyük tasarılarıyla ülkesini yıkıma götürmeyeceğini açıkladı. Kendince ülkeye huzur getirmeye çalıştı. Filolar, 3 yıl sonra, dünyayı dolaşıp bütün anakaraları keşfederek (bunun kanıtlarını ilerleyen sayfalarda sıralayacağız) Çin'e döndüklerinde, kahramanlar gibi karşılanmadılar. Umursanmadılar; tersine Zhu Di'ye bağlı oldukları için aşağılandılar. Kısa bir süre sonra, 1425'te, Zhu Di'nin oğlu da öldü ve denizaşırı yolculuklar tümüyle yasaklandı. Denizaşırı yolculuk yapmaya kalkışanlar, korsanlık suçlamasıyla yargılanıp idam edilmeye başlandı. Yabancı dil öğrenmek ve yabancılara Çince öğretmek bile yasaklandı. Bu koşullarda, Çin donanmasının dünyayı keşfinin unutulmasına şaşırmamak gerek. Sonrasında, keşifleri ve imparatorun bu tür büyük tasarılarını anlatan kitaplar, bu tasarıların Çin halkını yoksullaştırdığı ve ülkeyi yıkıma sürüklediği gerekçesiyle sonradan gelen yöneticiler tarafından yakıldı. Böylece Çin'in dünyaya ve gelişmelere kapalı karanlık çağı başlamış oldu. Birkaç on yıl sonra, gemileri tersanelerde çürümüş, tersane işçileri gemi ya-

Zheng He'nin bazı yolculuklarını gösteren harita.

ZHENG HE'NİN DONANMASININ YOLCULUKLARINA BAZI KANITLAR
- Yakılmaktan kurtulan Çin kökenli haritalar ve kayıtlar.
- İlk Avrupalı keşifçilerin Yeni Dünya'da rastladıkları Çinli ya da Asyalı insanlar.
- Yerlilerin, Avrupalılar'dan önce gemileriyle gelen yabancılarla ilgili anlatımları.
- Yeni Dünya ve Çin arasındaki dil benzerlikleri.
- Yeni Dünya kıyılarında bulunan Çin gemi batıkları.
- Yeni Dünya'da bulunan Çin porselenleri / seramikleri.
- Yeni Dünya'da Kolomb öncesinde var olan Çin yeşimi.
- Yeni Dünya'da bulunan Çin kökenli adak nesneleri ve mücevherler.
- Çinlilerce ya da Asyalılarca Yeni Dünya'da yapılmış anıtlar ve taşyapılar.
- Yeni Dünya'ya gelen ilk Avrupalılar'ın rastladığı, bölgede daha önce maden arandığını imleyen kalıntılar.
- Anayurtlarından taşınmış bitki ve hayvan türleri.
- Çinlilerce Yeni Dünya'ya taşınmış gelenekler.
- 1430 tarihli Çin kaynağı Tuhaf Ülkelerin Resimli Tarihi'nde (I Yü Thu Chih) resmedilen Güney Amerika'ya özgü hayvanlar.
- Zheng He'nin yaptırdığı iki tapınaktaki yazılar: "100 bin li'den (40 bin deniz mili) fazla yol gittik, 3 binden fazla ülke gördük".

pımını unutmuş Çin, kıyılarını üç beş çapulcunun korsan gemilerinden bile koruyamaz hale geldi.

Bu bölümü, bir tarihçeyle özetleyelim:

1421-1424: Çin donanmasının Güney Amerika, Kuzey Amerika, Antarktika, Arktika, Avustralya ve Afrika kıyılarında keşifler yapıp dünya haritası çizdikleri yıllar.

1477: Bundan sonra hiçbir okyanus aşırı sefer yapılmaması için, Zheng He'nin Seyir Defterleri'nin ve Zheng He ile ilgili diğer tüm belgelerin yakılması (bunun nedenlerini yazının sonunda ele alacağız).

1500: Çin'de ikiden fazla direkli gemi yapmanın yasaklanması (Cezası: Ölüm).

1525: Yeni bir fermanla, okyanusta yol alabilecek Çin gemilerinin yakılması ve tüccarların tutuklanması.

Çinliler'in dünya seferi

Çinliler'in dünya seferleriyle ilgili önemli belgelerden biri, Zheng He'nin 1431'de iki ayrı tapınakta yaptırdığı ve araştırmacılar tarafından 1930'da keşfedilen iki anıttır. Bu anıtların yazıtlarında, "3 binden fazla ülke dolaştık" tümcesi geçer. Bu tümce, Çinli ve Avrupalı tarihçilerce bugüne kadar, taş ustasının yanlış oymasına bağlanmıştır. Oysa diğer kalıntılarla birlikte ele alındığında, bunun yanlış olmadığı ortaya çıkar. Anıtlar, gerçekte Çin donanmasının dünya turunu anlatmaktadır. Aynı yazıtlarda Çinli denizcilerin 6. seferlerinde, 40 bin deniz mili (100.000 li) yol kat ettikleri (ki bu da, dünya çevresinin neredeyse iki katıdır) yazar.

"Avrupalılar keşfe başladıklarında, ellerinde Çinliler'in çizmiş olduğu haritalar vardı" demiştik. Peki bu haritalar, onların eline nasıl ulaştı? Sonradan Müslüman olan ve Kalküta Limanı'na sürekli uğrayan Venedikli tüccar Niccolo da Conti (1395-1469) eliyle... Da Conti'nin yazdığı günce günümüze ulaşmıştır ve bu güncedeki Hindistan anlatımları, Çinliler'in keşif turuna katılıp günce tutmuş Ma Huan'ın güncesindeki anlatımlarla tıpatıp aynıdır. Da Conti'nin günceleri 1433'te basılmıştır ve Avrupa'daki din çevreleri için yazıldığından, o dönem çok bilinen bir kaynaktır. Çin donanmasının uğrak yeri olan Kalküta Limanı'nda, da Conti'nin, Çinliler'in çizmiş olduğu bir dünya haritasına erişmesi oldukça olasıdır. Daha sonra bulunan kaynaklar, da Conti'nin Çinli denizcilerle ilişkisinin bununla kısıtlı olmadığını, Zheng He'nin seferlerinden birine katılmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Çin'de birkaç yıl önce ortaya çıkarılan bir yeraltı sarayında, Zheng He'nin ve donanmanın ileri gelenlerinin heykelleri bulunmuştur. Bu heykellerden bir tanesi bir Avrupalı'ya aittir ve Niccolo da Conti'nin görünüşüne uymaktadır.

Zeng He'nin donanmasının gittiği yerler

- Hint Okyanusu.
- Doğu Afrika.
- Atlas Okyanusu ve Cape Verde Adaları.
- Karayipler.
- Florida.
- Carolina / Virginia.
- New England, Massachusetts ve Boston / New York.
- Yukarı Mississippi.
- British Columbia ve Washington Eyaleti.
- Arizona, New Mexico, Texas, Oklahoma, Arkansas, Colorado ve Oregon.
- Kaliforniya.
- Azor Adaları.
- Meksika.
- Panama ve Venezuela.
- Peru.
- Brezilya.
- Patagonya ve Magellan Boğazı.
- Grönland, Kuzey Kutbu, Arktika, Bering Boğazı.
- Antarktika.
- Yeni Zelanda.
- Avustralya.
- Endonezya ve Filipinler.

Zheng He'nin batı okyanuslarından dönüşünü gösteren bir resim. Zheng He ve donanması pek hoş karşılanmadı.

Çinliler Afrika'nın Batı kıyılarında

Çinliler'in yüzyıllardır gemileriyle Afrika'ya gidip geldikleri bilinir. Ancak tarih kitaplarında, Ümit Burnu'nu ilk geçenin bir Avrupalı olduğu belirtiliyor. Demek ki, Çinli denizcilerin Afrika'yla ilişkilerini gözden geçirmek şart.

Çinliler, Afrika'ya Tang Hanedanlığı'ndan (MÖ 618-907) beri gidiyorlardı. Ümit Burnu da Avrupalılar tarafından bulunmamış; Avrupalı denizciler Çinliler'in çizdiği haritalara bakarak, diğer bir deyişle, bir beklentiyle bölgeye gönderilmişlerdir. Portekizli denizciler, Doğu Afrika'ya vardıklarında, Afrikalı hükümdarların ipek giysiler içinde olduğunu ve evlerin Çin porselenleriyle dolu olduğunu gördüler.

Hint Okyanusu ve Güney Afrika'yı gösteren ilk harita, 1459'da,

DNA Kanıtları
Çinliler'le akrabalığı olan halklar

- Navajo.
- Mazatek halkı (Meksika).
- Campeche ve Buctzozt Mayaları.
- Waunana ve Ngobe halkları (Panama).
- İnkalar.
- Venezuela ve Kolombiya yerlileri (İrapa, Paraujano ve Macoita),
- Surui Halkı (Amazon).
- Quechua (Bolivya / Mato Grosso sınır) ve Toba (Kuzeybatı Arjantin, Salado Irmağı) halkları.
- Haida ve Aleut halkları.
- Moskoke halkı (Güneydoğu ABD ve Kuzeybatı Florida).
- Sioux ve Cree Ojibwa halkları (Amerika ve Kanada).
- Maidu, Yuki, Pima ve Wintun halkları (Kaliforniya).
- Maori halkı (Kuzey Ada, Yeni Zelanda).
- Gunditjmara halkı (Victoria, Güney Avustralya).

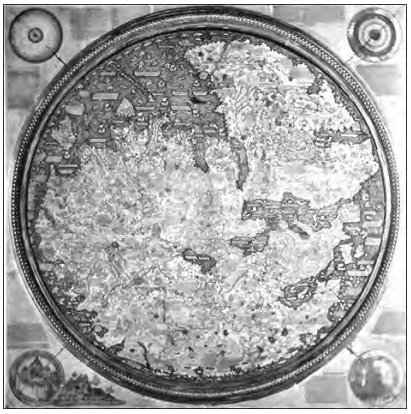
Venedikli Fra Mauro (1385-1459) tarafından çizilir. Bu haritanın üstündeki yazılarda, 1420'de Hindistan'dan giden bir geminin Afrika'nın güney ucunu dolandığı ve Güney Atlas Okyanusu'na açıldığı belirtilir. Yapılan gemi tarifi, Zheng He'nin gemilerine tıpatıp uymaktadır. Bu harita, Ümit Burnu'nu ilk kez dolaştığı ileri sürülen Bartolomeu Diaz'ın keşfinden 30 yıl önce çizilmiştir. Fra Mauro'ya bu haritayı çizdirecek bilgileri sağlamış olan kişi, büyük olasılıkla, onunla aynı çağda yaşamış yurttaşı Niccolo da Conti'dir. Dolayısıyla, Çin denizcilik bilgisi Kalküta'daki Çinli denizcilerden da Conti'ye, da Conti'den Fra Mauro'ya, Fra Mauro'dan ünlü Portekiz Prensi Denizci Henry'ye geçer.

Zhu Di'den sonra gelen Çinli yöneticiler haritaları yaksalar da, onlar yakmadan önce, Çin kültürüne hayran olan Japonlar, haritaların bir kopyasını alırlar. Bu haritalardan biri olan Kangnido'da, boylam düzeltmesi yapıldığında, Afrika'nın oldukça gerçeğe uygun bir biçimde çizilmiş olduğu görülür. Yıl, yaklaşık 1420...

Çinli denizcilerin Afrika'da bıraktıkları izlere geçmeden önce, Çin gemilerinde ne tür insanlar olduğunu bir görelim: Bu gemilerde, mürettebatın yanında bir de uzmanlar heyeti bulunuyordu. Bu heyetlerde, Budacı rahipler, Müslüman din adamları, 17 Afrika ve Hint dili için çevirmenler, matematikçiler, gökbilimciler, mimarlar, maden uzmanları, taş ustaları vd. vardı. Çin gemileri bu mürettebatlarıyla, ganimet gemilerinden çok araştırma gemilerini andırırlar.

Gelelim Afrika'ya. Afrika'nın batısında (dikkat, doğu değil batı) Cape Verde Adaları'ndan birinde bulunan, daha sonra Pedra do Letreiro (Harfli Taşı) olarak adlandırılmış olan yazıtın, o dönemde Kalküta'da konuşulan Hint dilinde yazıldığı ortaya çıkar. Benzer bir yazıt, Kongo'da da bulunmuştur.

Afrika'nın Kenya kıyılarında, gemileri batmış Çinli denizcilerin soyundan geldiğini ileri süren ve görünüşleri ve gelenekleriyle Çinliler'i andıran topluluklar yaşamaktadır.

Hint Okyanusu ve Güney Afrika'yı gösteren ilk harita, 1459'da, Venedikli Fra Mauro tarafından çizilir. Bu haritanın üstündeki yazılarda, 1420'de Hindistan'dan giden bir geminin Afrika'nın güney ucunu dolandığı ve Güney Atlas Okyanusu'na açıldığı belirtilir. Yapılan gemi tarifi, Zheng He'nin gemilerine tıpatıp uyar.

Çinliler Güney Amerika'da

Dönemin Avrupası'nın denizcilik/haritacılık başkenti Venedik'te bulunan bir belgede, Arjantin ile Tierra del Fuego'yu ayıran Magellan Boğazı'nı gösteren 1428 tarihli bir haritadan söz edilir. Magellan Boğazı'ndan geçen ilk kişi olduğu ileri sürülen Magellan, bu eylemini yüz yıl sonra gerçekleştirecektir. Kuşkusuz, bu haritayı çizenler de yine Çinli denizcilerdi. Bu 1428 tarihli harita, Portekiz Kralı tarafından uzun süre gizlenir. Bir kopyası, Kolomb'un eline geçer. Harita yitip gider ama Güney Amerika'yı gösteren parçası kalır. Kolomb'la Amerika'ya gitmiş bir denizci, bu parçayı saklar (Bu arada, bu haritayı Kolomb çizmiş olamaz, çünkü Kolomb Güney Amerika'ya hiç gitmemişti). 1501'de Osmanlılar, bu denizcinin bulunduğu gemiyi ele geçirerek harita parçasına el koyarlar ve Yeni Dünya'ya hiçbir sefer düzenlememiş Piri Reis, çoğu yanlış ama Güney Amerika bölümü doğru çizilmiş ve yaşayan hayvanların doğru belirtildiği 1513 tarihli ünlü dünya haritasını böylelikle oluşturur.

Çinliler'in Amerika'ya gittiği yönlü sava en güçlü destek, bir Çin kaynağı olan 1430 tarihli *Tuhaf Ülkelerin Resimli Tarihi* (*I Yü Thu Chih*) adlı kitaptan gelir. Tek kopyası Cambridge Kütüphanesi'nde olan bu kitapta, Amerika'ya gitmeden çizilemeyecek canlılar bulunmaktadır: Lamalar, armadillo (bir Güney Amerika kertenkelesi), jaguar ve maylodon. Bunların altında şöyle yazmaktadır: Çin'in batısında (dikkat, burada bir yanlış yok, doğu değil batı) iki yıl dokuz aylık bir yolculuk uzaklığında bulunmaktadırlar.

Çin Tarih Yıllıkları'nda, MÖ 499'da, Budacı rahip Hoei-Shin'in Çin'in doğusunda 8 bin deniz mili uzaklıkta bir kara parçasına ayak bastığı ve bu ülkeyi "Fusang" olarak adlandırdığı yazar. Betimlemeler, Güney Amerika'yla uyum gösterir. Ayrıca, DNA çalışmaları ve salgın hastalık çalışmaları, Çinliler'le Amazon, Brezilya ve Venezuela yerlilerinin akraba olduğunu ortaya koyar. Piri Reis Haritası'nın çizimi bile, Magellan'ın bölgeye gelişinden çok öncedir. Bu haritada, Güney Amerika'nın batısındaki yükseltiler, And Dağları'dır. Ama bu dağlar, Atlas Okyanusu'ndan görülemiyorlar. Ancak Pasifik'ten gelinirse görülebiliyorlar.

İlk Avrupalı keşifçilerin Yeni Dünya'da Çinliler'e rastladıkları yerler	**Çin ya da Asya kökenli yabancıların, gemileriyle gelip kendileriyle birlikte yaşamaya başladığını söyleyen yerli anlatıları ve resimler**
- Malakka, Endonezya ve Filipinler.	- Rhode Island, Florida, Mississipi.
- Azor Adaları (Atlantik).	- Kanada, Haida, Kaliforniya.
- Grönland.	- Meksika.
- Brezilya, Peru, Şili, Venezuela.	- Peru, Brezilya, Patagonya.
- Kaliforniya, Meksika, Kansas, Küba.	- Fiji, Hawaii.
- Florida, Rhode Island.	- Sydney / Newcastle.
- Begonvil, Mikronezya.	- Yeni Zelanda.

Venezüela Körfezi'nin batısında yaşayan yerlilerle Çinliler'in gen akrabalığının yanında, dil benzerlikleri de dikkat çeker. Örneğin, "gemi"ye Kolombiya yerlileri dilinde "chamban" denirken, Çince'si "samban"dır. "Sal"a Güney Amerika'da "balsa", Çin'de, "palso" denir, vd. Ayrıca Maya sanatında, lotus duruşundaki Buda oymalarına rastlanmaktadır ve Peru'da yüze yakın köyün adı Çince'dir.

Çinliler'in Amerika'ya çok önce gittiğine bir başka kanıt, hayvan türleridir: Güney Amerika tavukları/horozları tür özellikleriyle, Asya tavuklarını/horozlarını andırırlar. Bu tavuklar/horozlar, Avrupa tavuklarından farklıdır. Bu hayvanları Avrupalı fetihçiler getirmiş olsaydı, hayvanların adları, Avrupalı adlardan türemiş olacaktı. Oysa, Güney Amerika tavuklarının adları, Hint adlarından gelmektedir: Örneğin, "tavuk: karaka" (Arawak -bir Güney Amerika toplumu- dili) ve karaknath (Hintçe); tori (Kuzeybatı Meksika) ve nihuatori (Japonca).

Aynı biçimde, anayurdu Güney Amerika olan darı da, Zheng He'nin donanması tarafından Çin'e getirilmiştir. Bununla ilgili çok sayıda Portekiz ve Çin kaynağı bulunuyor.

Piri Reis'in, Güney Amerika bölümü doğru çizilmiş ve yaşayan hayvanların doğru belirtildiği 1513 tarihli ünlü dünya haritası.

Magellan, Çinliler'in çizdiği haritalara bakarak yola çıktıysa, bunun izlerinin, güncesinin satır aralarında sezilebiliyor olması gerekir. Mürettebatın, "Magellan Boğazı" olarak adlandırılan boğaza gidilirken İspanya'ya dönmek istemesine karşılık Magellan, herkesin önünde, kralda gördüğü bir haritadan söz eder ve haritaya göre bölgede bir boğaz olduğuna yemin eder.

Çinliler Antarktika ve Avustralya'da

Tarihte Avustralya'yı keşfeden kişi olarak geçen Kaptan Cook'tan iki yüzyıl önce çizilmiş bir haritada (bu harita, Britanya Kütüphanesi'nde bulunuyor), Avustralya gösterilmektedir. Bu haritada, Güneydoğu Asya kıyıları, en ince ayrıntısına kadar yer alıyor. Ayrıca, Avustralya'nın doğu ve kuzey kıyıları çok ayrıntılı gösterilirken, batı kıyıları oldukça kötü çizilmiştir. Zheng He'nin Antarktika'ya giden filosunun, dönüşte Avustralya'ya uğradığı, oradan Çin'e

döndüğü düşünülmektedir. Bu nedenle, Avustralya'nın batı kıyıları kötü çizilmiş.

1836'da, Güneydoğu Avustralya kıyısında, tikten yapılmış bir geminin batığı bulunur. Tik ağacı Avrupa'da yetişmemektedir. Bu geminin bir Asya gemisi olduğu kesindir. Geminin bulunduğu bölgede yaşayan yerliler arasında, "sarı benizliler"in denizden gelip kendileriyle yaşamaya başladıklarına ilişkin bir efsane vardır. Geminin batması sonucu, bazı denizcilerin ve odalıklarının kurtulup karaya ayak bastığı düşünülüyor.

MÖ 636 tarihli *Sui Hanedanlığı Tarihi*'nde (Sui shu), Asya'nın 60-100 gün güneyinde bir anakaradan söz edilmekte; bu anakarada, insan dilinden anlayan kuşların (papağan olabilir) ve "çember bıçaklar" (bumerang olmalı) atan insanların ya-

Yeni Dünya'yı ilk gidenlerin Avrupalılar olmadığına kanıtlar

- Avrupalılar Yeni Dünya'ya ayak basmadan önceki tarihlerde çizilmiş birçok harita (Piri Reis Haritası da dahil), Yeni Dünya'yı ırmaklarına ve yaşayan hayvan ve bitki türlerine kadar veriyor.
- Birçok Avrupa kaynağı ve denizci güncesi, Avrupalı denizcilerin keşif yolculuklarına çıkarken ellerinde önceden çizilmiş dünya haritaları olduğunu ve rotalarını bu haritalara bakarak belirlediklerini gösteriyor.
- Birçok kaynak, Çin kaynaklı dünya haritasını Portekiz Kralı Denizci Henry'ye ulaştıranın, Zheng He'nin seferlerine katılmış bir Müslüman Venedikli olan Niccolo da Conti olduğunu gösteriyor.
- 15. yüzyılın başında, Çin dışında hiçbir ülkenin donanması, bir dünya haritası çizebilecek kadar gelişkin değildi.

Çinliler'in 1421 yılında dünya hakkında sahip oldukları bilgiler

- MÖ 3. yüzyıldan beri Kuzey ve Güney Kutbu'nun varlığı biliniyordu.
- Dünyanın yuvarlak olduğu biliniyordu.
- Avustralya'nın varlığı MÖ 316'dan beri biliniyordu.
- Amerika'nın varlığı MÖ 6. yüzyıldan beri biliniyordu. Amerika, Çin kayıtlarına "Fusang" adıyla geçmişti.
- Qhou Qu Fei tarafından 1178'de yazılmış Güney ÇinveÖtesininBilgisi(LingwaiDaida);ZhaoRuKua tarafından1225'teyazılmışYabancıHalklarınKayıtları (Zhu Fan Zhi) ve Wang Da Yuan tarafından 1349'da yazılmışDenizaşırıÜlkelerveHalklarınKayıtları(Daoyi Zhilue).
-Wang Da Yuan'ınyazdığıYuanDünyaGeziKitabı Adaların Barbarları (Avustralya'yı da içeriyor).

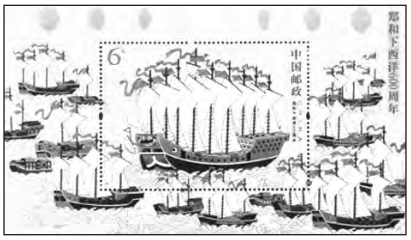

şadığı yazmaktadır. Yine eski bir Çin kaynağı olan *Dağların ve Denizlerin Öyküsü*'nde(Shan hai jing), güney denizlerinde, çok uzaktaki bir anakarada yaşayan, yavrusunu kesesinde taşıyan bir hayvandan söz edilir.

Avustralya yerlilerinin taş oymalarında, uzun tek parça beyaz giysiler giymiş denizcilerle gemileri resmediliyor. Bu denizcilerin Asyalı olduğu anlaşılıyor. Avustralya yerlilerinin efsanelerinde, İngilizler'in gelişinden çok önce, denizden gelip toprağı kazarak maden arayan yabancılardan söz edilmekte. Avustralya yerlileri, maden aramak için toprağı kazan topluluklardan değillerdi. Aynı biçimde, Avustralya'nın Kuzey Arnhem Bölgesi'ndeki yerli şarkıları, Endonezyalılar'dan ve Avrupalılar'dan önce bölgeye gelmiş "Baijini" adlı bir halktan söz eder. Tarifler ve kalıntılar, Baijiniler'in Çinli denizciler olduğunu gösteriyor.

Avustralya ve Yeni Zelanda kıyılarında çeşitli noktalarda gemi kalıntılarına rastlanmaktadır. İnceleme, bu kalıntıların Çinli denizcilerden kalma olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan DNA araştırmalarında, Maoriler'in, Çinliler'in ve Melanezyalılar'ın karışımı olduğu ortaya çıkmıştır.

Yeni Zelanda'da, Kuzey Ada'da, Ruapuke kıyısında, üstünde Tamilce yazılar bulunan yazıtlar bulunmuştur. Çin'de ve dünyanın birçok ülkesinin kıyısında bulunan bu yazıtların üstündeki yazılar, ortak özekli çemberlerle son bulmaktadır. Bunların, Çinli denizcilerin bir tür imzası olduğu düşünülüyor. Yine Ruapuke kıyısında bulunan bir çanın üstünde, Tamilce yazılar bulunmuştur. Yazı, çanın bir gemi çanı olduğunu ve geminin sahibinin Müslüman bir Tamil olduğunu bildiriyor. Bu geminin, Zheng He'nin donanmasına eşlik eden Hint gemilerinden biri olduğu düşünülmekte. Aynı bölgede, çekik gözlü ve tek parça giysili bir insanı temsil eden bir heykelcik bulunmuş ve bu heykelciğin tarihi, Avrupalılar'ın gelişinden öncesine rastlamakta. Ayrıca, bölgede yaşayan Maoriler'in efsanelerinde, sarı benizli, tek parça giysileri olan yabancılardan söz ediliyor.

Çin'de çıkarılan Zheng He pulları.

1430 tarihli *Tuhaf Ülkelerin Resimli Tarihi*'nde, Avustralya'dan pek söz edilmez. Bu, Avustralya'nın Çinliler tarafından çoktan keşfedilmiş olmasına bağlanabilir.

Çinliler Arktika'da

Çinli ve Koreliler'in Sibirya'yı dolaştıklarının kanıtı, Kuzey Norveç kıyısındaki balıkçılarda, Koreli DNA'sına ve Aleut Adaları'ndaki Eskimolar'da Çinli DNA'sına rastlanmasıdır. 1430 tarihli *Tuhaf Ülkelerin Resimli Tarihi*'nde, Kuzey Kutbu yakınındaki halklardan da söz ediliyor.

Yine Grönland'ın çevresinin Avrupalılarca dolaşılmasından çok önce, Menzies, Çinliler'in Grönland'ın çevresinde dönüp haritalarını çizdiklerini ileri sürüyor. Bu görüş için iki kanıt veriyor: Birincisi, Papa'yla Grönland piskoposları arasındaki yazışmalar. Bu yazışmalarda, ateşli silahlara sahip ve kılıçlı barbarların saldırısına uğrandığı söyleniyor. Saldırı, Grönland'ın batısından geliyor. Yıl, yaklaşık 1418; o dönemler ateşli silahlar Çin dışında yaygın değil ve tarifler yine Çinli denizcilere uyuyor. İkincisi, DNA kanıtları... Grönland'ın Hvalsey bölgesinde yaşayan halklarla Çinliler'in akraba olduğu ortaya çıkıyor.

Rusya bile, ilk Sibirya haritasını 19. yüzyılda çizebilmişken, Çinli denizciler, Kuzey Kutbu'nu ve çevresini, 1420'lerde dolaşıp haritalamışlardı.

Çinliler Kuzey Amerika'da

Haritacı Paolo Toscanelli'nin (1397-1482) Kolomb'a yazdığı bir mektupla birlikte (yine Çinliler'den kotarılmış) bir dünya haritası gönderip, mektupta onu yola çıkması için cesaretlendirdiği bilinmektedir.

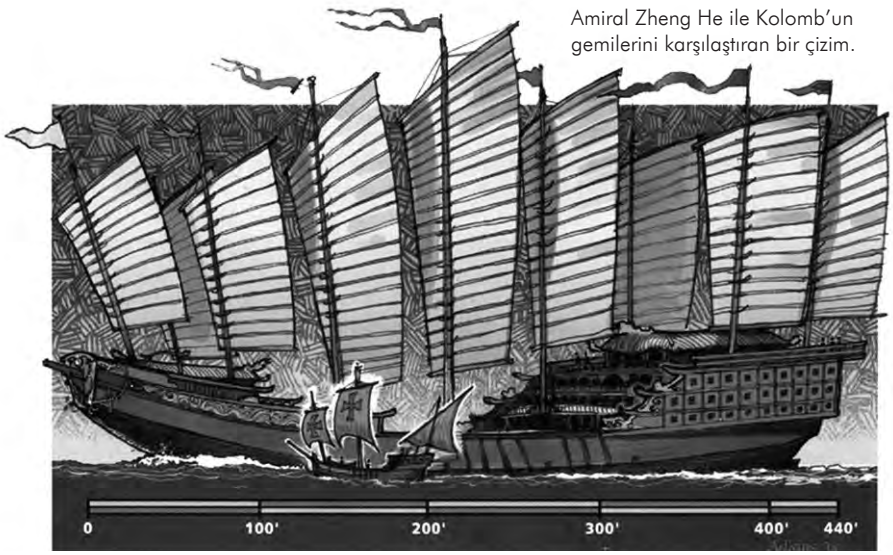
Menzies, bir denizci olarak rüzgârı ve akıntıları hesaplıyor ve dönemin Çin'indeki gemi yapımı teknolojisini de dikkate alarak filonun Kaliforniya'da yara alacağını ve büyük olasılıkla bir geminin batacağını ileri sürüyor. Bu konuyla ilgili bir seminerde yaptığı açıklamadan

Zheng He heykeli.

Denizciler, gemi ve mürettebat sayıları açısından karşılaştırma

Denizci	Gemi Sayısı	Mürettebat Sayısı
Zheng He (1405 - 1433)	300	30.000
Kolomb (1492)	3	90
Da Gama (1498)	4	160
Magellan (1521)	5	265

Amiral Zheng He ile Kolomb'un gemilerini karşılaştıran bir çizim.

sonraki 48 saat içinde, Kaliforniya'dan haber yağıyor. Kaliforniya açıklarında Ortaçağ'a ait olduğu sanılan bir Çin gemisinin batığı bulunmuş ve müze, gemiden kalma Ming Çağı seramikleriyle dolu. Batıktan alınan örnekler, tahtaların 1410 yılına ait olduğunu gösteriyor. Aynı batıktan çıkan pirinç örnekleri de araştırmacıları şaşırtmış durumda, çünkü pirinç o dönemde yalnızca Çin'de ve Afrika'da biliniyordu. Sacramento Irmağı'nın taşkınlarında pirinç yetiştirmeye başlayanlar, büyük olasılıkla, gemiden sağ kurtulmayı başaran ve kurtulurken pirinç tohumu da kurtaran Çinli denizcilerdi. 1870'lerde, bölgedeki pirinç tarlalarında çalışanların yüzde 75'i Çinli'ydi. Bunlar, ne zaman gelmişti? 1874'teki resmi bir belge, Çinli işçilerin yeni göçmen olmadığını, yüzlerce yıl önceden burada olduklarını gösteriyordu. Çinli denizciler yerlilerle evlenmişlerdi ve melezlerin çok farklı bir gensel ve geleneksel yapıları vardı. Yalnızca Çin'de uygulanagelen geleneklere sahiplerdi.

Kolomb güncesinde, Küba'ya ayak bastığında yerlilerin yanında gördüğü tek parça beyaz giyisi giymiş üç adamdan söz ediyor. Zaten onların Çinli olduğunu düşünerek, bastığı kara parçasının da Asya olduğunu düşünüyor. Bastığı yer Asya değildi ama gördükleri Çinli'ydi. Bu tariflemeyi yapan tek kişi Kolomb değildir. Birçok keşifçi, aynı Çinli tariflemesini yaparken; dünyada çeşitli kıyılardaki birçok yerli halkın efsanelerinde Çinli denizcilerin tariflerine tıpatıp uyan yabancıların gemileriyle gelişleri anlatılmaktadır. Yapılan DNA araştırmalarında, Sioux ve Cree Ojibwa yerlilerinin Çinliler'le akraba olduğu ortaya çıkmıştır.

Atlas Okyanusu'nda bulunan Azor Adaları'na ilk kez ayak bastığı ileri sürülen Portekizli gemicilerin güncelerinde, bir atlı heykeli gördükleri ve altındaki yazıtı okuyamadıkları belirtilmektedir. Menzies, bu heykeli yapanların da Çinli olduğunu düşünmektedir. Çünkü 1420'lerde çizilmiş Kangnido Haritası'nda (Çin-Kore kaynaklı harita), Azor Adaları gösterilmektedir. Bu da, Portekizliler'in adaları buldukları tarihten çok öncedir. Azor Adaları, önceki Arap haritaları da dahil olmak üzere hiçbir haritada görülmemektedir.

Meksika'daki Maya çalgılarının yarısından fazlası, Burma ve Laos'ta da bulunuyor. Uruapan bölgesinde lake sanatı çok yaygın. Lakenin anayurdunun Çin olduğu biliniyor. Ayrıca, bölgedeki müzede, Kolomb öncesine ait, Çin'den gelme bronz heykeller ve madalyonlar bulunmakta.

Kahvenin anayurdu Doğu Afrika'dır ve kahveyi Karayipler'e İspanyol denizcilerin getirdiği düşünülür. Fakat daha sonra yapılan araştırmalarla, kahvenin Karayipler'de, İspanyollar'ın gelişinden önce yetişmeye başladığı anlaşılıyor. Menzies, kahvenin Karayipler'e Çinli denizcilerce götürülmüş olabileceğini ileri sürüyor. Aynı biçimde, Avrupalılar'ın Karayip-

Çin kökenli olduğu düşünülen büyük gemi batıkları (seçmeler)

Yer	Ayrıntı
Kuzey Filipinler	1421'de Pasifik ve Hint Okyanusu'ndaki tecimsel ilişkileri gösteren 4700 parça.
Nanuku Geçidi, Fiji	Alofi'de Çin gömütlüğü var.
Fırtına Burnu, Tazmanya	Hong Wu (Zhu Di'nin babası) kabartmalı maden paralar.
Fraser Adası, Doğu Avustralya	John Green'in 1862'de gördüğü batık. Açılmayı bekliyor.
Stradbrooke Adası Bataklığı, Doğu Avustralya	Kaptan Cook'tan önceki bir dönemden kalma Çin gemisi batığı.
Ruapuke Kıyısı, Yeni Zelanda	1890'da bulunmuş olan, üstünde Tamilce yazılar bulunan taş oyması, Çin kökenli, yeşimden yapılma ördek.
Vancouver Adası, batı kıyısı, Amerika	Çok sayıda Çin kökenli sanat ürünü bulundu.
Vancouver Adası, batı kıyısı, Amerika	Aynı bölgedeki bir başka batıkta, Japonya, Kore ve Çin kökenli sanat ürünleri bulundu.
Oregon, Neahkahnie kıyısı yakınları, Amerika	Yaklaşık 1410'dan kalma batık. Ming porselenleri bulundu.
Kaliforniya, Drake Koyu, Amerika	Çok sayıda Çin porseleni bulundu.
Sacramento, batı kıyısı, Amerika	Yaklaşık 1410'dan kalma batık. Çin kökenli pirinç tabak bulundu.
Bahia, Batı kıyısı, Meksika, Amerika	Ming porselenleri bulundu.

ler'e gitmesinden önceki tarihlerde çizilmiş haritalarda, Avrupa'da bulunmayan ve anayurdu Afrika, Hindistan ve Güneydoğu Asya olan çeşitli sebze ve meyveler gösterilmektedir.

"1421: Çin'in Amerika'yı Keşfettiği Yıl" kitabına tepkiler

Menzies'in kitabı, Peru, Avustralya ve Yeni Zelanda'da öfkeyle karşılandı. Güzelim ülkeleri, kendi topraklarıymış gibi yöneten Avrupalılar, egemenliklerini meşrulaştıran resmi tarihi çöpe atan savlara elbette öfke kusacaklardı. Ama en gerçekdışı karşı çıkış Yeni Zelandalı tarihçilerden geliyordu; onlara göre Yeni Zelanda'ya Avrupalılar gelmeden önce getirilen ve anayurtları Asya ve Güney Amerika olan hayvan türlerini, açık ka-

nolarıyla Maoriler getirmişti! Onlara göre Maoriler dünyayı dolaşmıştı! Bir kere, o kadar türü taşıyabilmek için büyük kanolar ve türlerin susuz kalmaması için, deniz suyunu tuzdan arındırma teknoloji bilgisi gerekir. Maoriler'de bunlar yoktu.

Avustralya'yı ilk keşfedenlerin Çinliler olduğu, Avustralya'da az çok kabul edilen bir gerçektir. Çin'de, Çinli denizcilerin dünyayı keşfettiği görüşü, genel kabul görüyor. Bu nedenle, Menzies şunu soruyor: Nasıl oluyor da Amerikalı ve Avrupalı tarihçiler, Amerika'yı Kolomb'un, Avustralya'yı Cook'un bulduğuna bizi inandırabiliyorlar? Amerika ve Avrupa kaynakları incelendiğinde, şaşırtıcı bir biçimde, Çinli denizcilerin Amerika'yı keşfini anlatan bini aşkın kitap olduğu anlaşılıyor. Hatta bu kitapların dizelgesi, 1990 yılında, iki cilt olarak basılmış (J. L. Sorenson ve M. H. Raish, Pre-Columbian Contact with the Americas Across the Oceans: An Annotated Bibliography, Provo Research Press, 1990).

Dolayısıyla, Menzies'in Çinli denizcilerin dünyayı keşfettiğini ve Amerika'ya ayak bastığını söylediği birçok araştırmacı, ona, "Bu, yeni bir şey değil ki… Yeni mi farkına vardınız?" yanıtını veriyor.

Soruya dönelim, "Nasıl oluyor da Amerikalı ve Avrupalı tarihçiler, Amerika'yı Kolomb'un; Avustralya'yı Cook'un bulduğuna bizi inandırabiliyorlar?". Ya araştırmacılar kanıtların bilincinde değil ya da hasıraltı etmeyi seçmişler, çünkü ortalama bir araştırmacıya sunulan bilgilerle çelişiyorlar ve bu görüşe sahip olsalar, akademik ilerleme yolları tıkanır. Zaten araştırmacıların işine gelmeyen bulguları görmezden gelmesi ilk kez mi yaşanıyor?

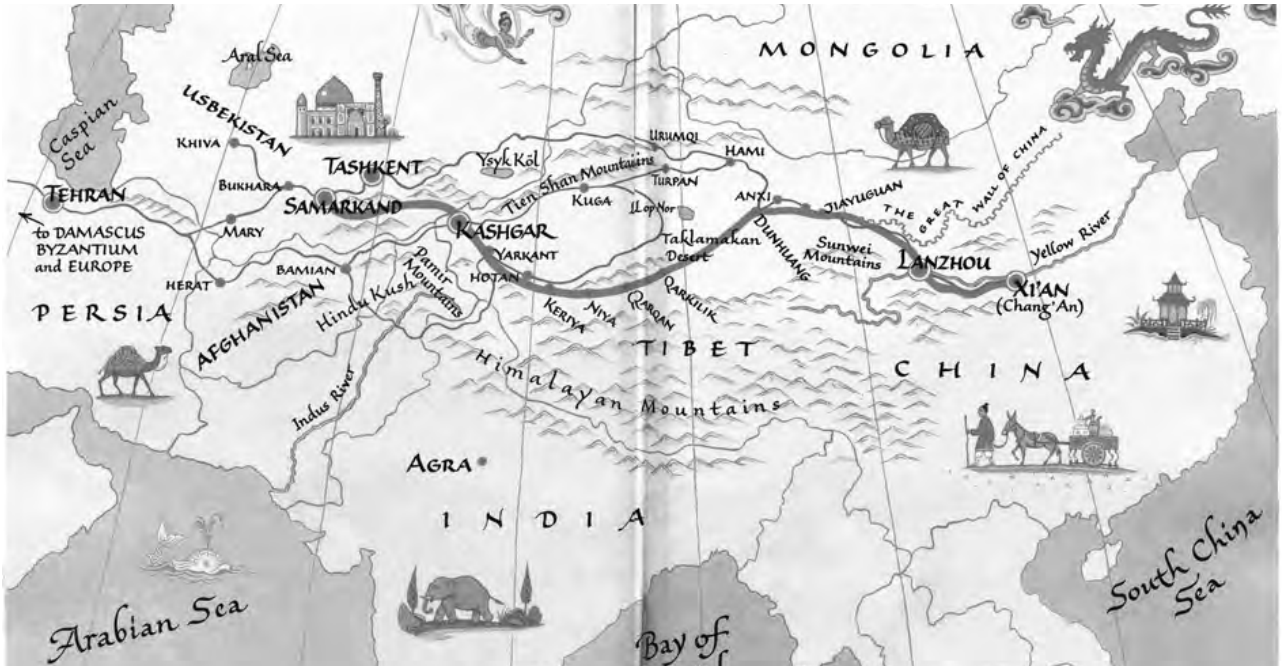
Zheng He'nin mezarı.

Menzies bitirirken, Amerika'yı Avrupalılar'ın keşfettiği yalanını tüm bu kanıtlara karşın aktarmayı sürdüren tarihçilere ve akademisyenlere çatıyor ve okurlarına sesleniyor: "Tarihi yeniden yazanlar tarihçiler ve akademisyenler değil, sizlersiniz".

KAYNAKLAR

1) www.1421.tv (Gavin Menzies'in oldukça kapsamlı olan ağ sayfası).
2) E. L. Dreyer (1995), When China ruled the seas: the treasure fleet of the dragon throne, 1405-1433, The Journal of Asian Studies, 54 (1), 198-199.
3) R. Finlay (1997), When China ruled the seas: the treasure fleet of the dragon throne, 1405-1433, Sixteenth Century Journal, 28 (1), 321-323.
4) R. Finlay (1992), Portuguese and Chinese maritime imperialism: Camoe's Luciads and Luo Maodeng's voyage of the Sanbao Eunuch, Comparative Studies in Society and History, 34 (2), 225-241.
5) M. L. Hsu (1988), Chinese marine cartography: sea charts of pre-modern China, Imago Mundi, 40, 96-112.
6) L. Levathes (1994), When China ruled the seas: the treasure fleet of the dragon throne, 1405-1433, New York: Oxford University Press.
7) T. McGirk (2001), Out to sea with the great ships, Time, Ağustos 20-27, 158 (718).
8) G. Menzies (2003), 1421: the year China discovered America, New York: HarperCollins Publishers.
9) J. L. Sorenson ve M. H. Raish (1990), Pre-Columbian contact with the Americas across the oceans: an annotated bibliography, New York: Provo Research Press.
10) The Asian voyage: in the wake of the Admiral (2001), Time, Ağustos 20-27, 158 (718).

Önce Çinliler, sonra Araplar, en son Avrupalılar

İpekyolu gezginleri

Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan İpekyolu'nun en az 3 bin yıllık bir tarihi var. Okuyacağınız çalışma, önde gelen ipekyolu gezginlerini tarih sırası içinde veriyor. Bir nokta dikkat çekiyor: İlk gezginler Çinliler. 9-11. yüzyıllar arasında Arap gezginler beliriyor. 15. yüzyıldan itibaren de ipekyolu gezginleri esas olarak Avrupalılardır. Bu olgu, uygarlık merkezinin tarih içindeki değişimini de gözler önüne seriyor.

Prof. Daniel Waugh (Washington Üniversitesi)
Adela Lee (İpekyolu Vakfı)
Çev. K. Deniz Öğüt

Bu çalışma, İpekyolu üzerinden geçmiş tüm önemli gezginleri kapsayan açıklamalı bir liste oluşturmaya yöneliktir (Kaynak: www.silk-road.com). Geziler zamandizinsel sıraya göre düzenlendi. Kısa bir açıklama içerecek her madde girişi, mümkün olduğunca, o kişinin nereye gittiği, yaptığı gezinin ve buna ilişkin kayıtların neden önemli olduğu gibi konuları aydınlatıyor. Esas olarak, gezileri hakkında kayıtlar bırakmış ve kayıtlarının değerli tarihi ve kültürel bilgiler sunduğu yaygın kabul görmüş gezginleri seçtik. Temel ilgi alanımız karadan yapılan geziler olsa da, bazı hallerde Güney Asya ve Ortadoğu üzerinden yapılan deniz yolculukları hakkındaki kayıtları da dahil ettik. Belirli durumlarda, yazarları veya derleyicileri sözü edilen bölgelere bizzat seyahat etmemiş olsalar bile, İpekyolu hakkında yazılmış açıklayıcı kayıtlara yer vereceğiz. Marco Polo veya İbn Batuta gibi meşhur gezginler, sıklıkla, gitmediklerini bildiğimiz yerleri betimler. Her ne kadar kendisini gezgin olarak düşünmüyorsak da, İbn Hurdabeh (10. yüzyılda Abbasi Halifeliği'nin "posta işleri genel müdürü" idi) gibi bir kişi burada yer almayı hak ediyor, çünkü sözünü ettiği rotaları gerçekten gezmiş kişilerin uzmanlıklarından yararlanmıştı.

İşte bazı İpekyolu gezginleri...

MÖ 925 Kral Mu (Mu Wang): Batı Çu kralı ve bilinen en eski İpekyolu gezgini. Mu tianzi zhuan adlı, MÖ 5-4. yüzyıllarda yazılan gezi kayıtları, İ-

İmparator Mu Wang ordusuyla harekatta.

pekyolu hakkındaki bilinen ilk gezi kitabıdır. Kitap, Mu Wang'ın Tarım havzasına, Pamir Dağları'na ve daha da ilerleyerek, Xiwangmu ile efsanevi karşılaşmasının gerçekleştiği bugünkü İran bölgesine yaptığı geziyi anlatır. Dönüşünü güney rotasından yapmıştır. Kitabın günümüze ulaşan nüshası yoktur, fakat *Shan Hai Zin, Leizi: Mu Wang Zhuan* ve *Shiji* buna atıfta bulunur.

MÖ 138-116. Zhang Qian (Chang Ch'ien): Han İmparatoru Wu-ti tarafından Yueh-chih halkını Xiongnu karşısında ittifaka katmak ve ardından İpekyolu'nu açmak için görevlendirilen Çinli general ve elçi. İlk gezisinde (MÖ 138-125) kuzey notası boyunca, Taklamakan Çölü'nün çevresinden dolaşıp, Pamir'i geçip, Fergana'ya ulaştı. Güney rotasından döndü. Wu-sun halkıyla ittifak arayışına yönelik ikinci gezisinde (MÖ 119-115) Dunhuang, Loulan ve o dönemde Wu-sun krallığı'nın başkenti olan İli nehri dolaylarındaki Kucha'ya gitti. Batıdaki görevleri sonucu, Çin ve Pers devletleri arasındaki ticaret, özellikle de ipek ticareti düzene kavuştu.

MS 40-70. Eritre Denizi'ndeki (Kızıl Deniz) Gemici kitabının anonim yazarı: Mısırlı bir Grek tarafından yazıldığı anlaşılan ticaret gemileri için bu elkitabı, Doğu Afrika ve Hindistan'ı da kapsayacak şekilde, Kızıl Deniz civarındaki ticaret yollarını ele alır. Roma ile Doğu arasındaki ticarete dair en önemli kaynaklardan biri olan eser, muson rüzgârlarının Hindistan'a gidiş dö-

Han İmparatoru Wu-ti'nin görevlisi Chang Chien'in gezileri

İpekyolu kuruluyor

Chang Ch'ien Yueh-chih yolculuğuna başlarken İmparator Wu-ti'ye veda ediyor. Mogao Mağaraları'ndaki (Dunhuang) 323 numaralı mağaradan bir duvar resmi.

Batı Han (MÖ 207-MS 9) döneminin en önemli bölümü "Cengaver İmparator" diye adlandırılan Han İmparatoru Wu-ti (MÖ 140-87) dönemidir. Han Sülalesi'nin altıncı imparatoru olan Wu-ti, tahta geçtiğinde henüz on altı yaşındaydı. Elli yıldan fazla süren hükümdarlığı, Çin tarihinin en mükemmel dönemlerindendir. Wu-ti, ülkesinde çeşitli reformlar yapmasının yanı sıra, kendini askeri fetihlere ve bölgesel yayılmaya adamıştı. Batı'da Marius ve Sulla'nın Akdeniz dünyasını fethettiği sırada, Wu-ti de güçlü bir imparatorluk inşa ediyor ve sınırlarını doğuda Kuzey Kore'den batıda Orta Asya içlerine kadar genişletiyordu.

Chin ve Han dönemleri (MÖ 221-MS 220) boyunca Çin'in en zorlu yabancı rakibi Xiongnu (Hiung-nu, yaygın görüşe göre Hunlar veya onların öncülleri -çevirenin notu) idi. MÖ 2. yüzyılın başlarında gücünün doruğunda olan Türkçe konuşan bu göçebe kabile, Doğu Moğolistan'dan Aral Denizi'ne kadar kesintisiz uzanan bir bölgede hakimiyet kurmuştu. Süvarilerinin zaman zaman güneye akın edip Çin'i yağmalaması sınır boyundaki halkı çok sıkıntıya sokuyordu. Çinliler kendilerini korumak için Çin Seddi'ni inşa etti, ama bu bile yeterli değildi. Yani, imparator olduğunda Wu-ti'nin kafasında iki şey vardı: Savunma ve ticaret.

Bir zamanlar Dunhuang, Gansu bölgesinde yaşayan büyük Yueh-chih halkı, Xiongnu tarafından yenilgiye uğratılıp Pamirler'in batısına, Amu Derya'ya doğru sürülmüştü. Wu-ti, Xiongnu'ya hem doğudan hem batıdan saldırmak üzere, Xiongnu'nun eski düşmanları olan Yueh-chih halkıyla ittifak kurmayı planladı. Wu-ti'nin, binlerce kilometre ötedeki Yueh-chih'ye yapılacak yolculuğun altından kalkabilecek, fiziksel olarak çok güçlü ve asil karakterli birini bulması gerekiyordu.

Chang Ch'ien'in batıya seyahatleri

İmparatorluk sarayı kapılarındaki muhafızların komutanı Chang Ch'ien (ölümü MÖ 114) veya bir diğer yazılışıyla Zhang Qian MÖ 138'de Yueh-chih'i ikna etmek için tehlikeli yolculuğa gönüllü oldu. Yüz adamla yola çıktı. Kendisi ve adamları yol üzerindeki Hexi'de (Gansu vilayeti) Xiongnu tarafından tutsak edilip, 10 yıl tutuldu. Xiongnu tarafından iyi muamele gördü ve bir Xiongnu eşle evlendi. Bir erkek çocukları oldu. Bununla birlikte batıdaki Yueh-chih nezdindeki görevini hiç unutmadı ve kaçmayı başardı. Chang Ch'ien büyük bir kararlılıkla, Tienşan'ın güneyinden gidip Kaşgar üzerinden geçip Pamirler'e ulaşan "kuzey güzergâhından" batıya yolculuk etmeyi sürdürdü. Chang Ch'ien sonunda Fergana Vadisi'ndeki Kokand'a (Türkistan) ulaştı ve kralla

Kaşgar'a kadar olan bölgede tam kontrol sağlayan Çinli general Ban Chao.

nüş yolculuğunu nasıl mümkün kıldığının keşfedilmesinden sonra meydana getirilmiştir. Limanlar ve ürünler hakkında kapsamlı bilgi içerir.

73-102. Ban Chao (Pan Ch'ao): Han hanedanı döneminde Tarım havzasını ele alıp, buradaki görevi döneminde batıda Kaşgar'a kadar olan bölgede tam kontrol sağlayan Çinli general. Günümüz İran'ı ve İran Körfezi'ne kadar olmak üzere, Tarım havzasının batısına ve daha ötelere özel devlet görevlileri yolladı.

97. Gan Ying (Kan Ying): MS 97'de General Ban Chao tarafından Kaşgar'dan Ta-Ts'in yöresine (Roma İmparatorluğu'nun doğusu) gönderilen ilk Çin elçisi. Pamir dağları üzerinden Parthia'ya yönelen gezisi, İran Körfezi'ne kadar uzandı. Daha batıya gitmemesi için ikna edildi. Ortadoğu'yu günümüz Irak'ındaki Necef yakınlarına düşen T'iao-chih'e ulaşacak kadar batıya giderek ziyaret eden -bilinen- ilk Çinlidir.

399-413. Faxian (Fa-hsien): Hindistan'a ulaşan ve beraberinde Budacılık öğretisiyle dönen ilk Çinli rahip. Shenshen, Dunhuang, Hotan duraklarıyla güney rotasını izleyip Himalayalar üzerinden Kandehar, Peşaver yoluyla Hindistan'a ulaştı.

dost oldu. Kral kendisini Yueh-chih halkının İli Nehri'nden Amu Derya'ya göç ettiği yolunda bilgilendirince, batıya doğru yolculuğunu sürdürdü. Chang Ch'ien Yueh-chih halkına ulaştığı sırada, bu insanlar göçebe yaşamlarını terk etmiş, yerleşik ve uygar bir halk olmuşlardı. Verimli Bactria'da barış ve gönül hoşluğu içinde yaşıyor; artık doğuya dönmeyi veya Xiongnu'dan intikam almayı istemiyorlardı. Chang Ch'ien bir yıldan fazla Yueh-chih halkıyla yaşadı; ardından yönünü geriye, doğuya çevirdi. Tedbirli davranan Chang Ch'ien geldiği yoldan dönmek istemedi; bunun yerine "güney güzergâhı"ndan döndü. Pamirler'i sağ salim aştı, ardından Kusha ve Cherchen'i geçti. Gel gelelim, Tarım Havzası'nı geride bırakmadan önce Xiongnu tarafından yine yakalanıp bu kez bir yıl tutsak edildi. MÖ 126'da Xiongnu kralının ölmesini takip eden karışıklık sırasında karısı ve oğluyla birlikte kaçmayı başarıp Han hanedanının başkenti Chang'an (Xian) Şehri'ne döndü. Yolculuğu 13 yıl sürdü. Döndüğünde, yolculuğa birlikte başladıkları yüz kişiden sadece biri yanındaydı.

Görevini başaramamış olsa bile, Chang Ch'ien, Orta Asya'nın ve dahi Anxi (Pers ülkesi), Tiaozhi (Arabistan) ve Da Ch'in (Roma İmparatorluğu) gibi daha batıdaki bölgelerin tarihine, coğrafyasına ve kültürel durumuna ilişkin birinci elden zengin bilgilerle döndü.

MÖ 119'la 115 arasında, Wu-ti, bu kez Sinciang'da İli Nehri bölgesinde yaşayan bir başka göçebe kabile olan Wu-sun halkıyla ittifak araması için Chang Ch'ien'i Orta Asya'ya yine gönderdi. Wu-ti aynı zamanda hediyeler yollayarak batı krallıklarıyla dostane bağlar kurmak niyetindeydi. Böylece, Chang Ch'ien üç yüzden fazla adam eşliğinde yola koyuldu. Her adamın iki atı vardı. Yanlarında sığır ve koyun götürüyorlardı; altın, gümüş ve diğer hediyeleri bol miktarda sunabilmek için hazırlıkları tamdı. İkinci seyahatte hangi güzergahı izlediği kesin değildir. Kayıtlar; Dunhuang, Loulan'dan geçtiğine, Tarım Havzası ve Kucha'ya girdiğine ve sonunda İli Nehri bölgesindeki Wu-sun krallığının başkentine vardığına işaret eder gibidir. Wu-sun tarafıyla bir evlilik ittifakı ayarlamakta başarılı oldu, ama Wu-sun'u Xiongnu'dan intikam için açık tavır almaya ikna edemedi. Chang Ch'ien bundan sonra birbiri ardına içlerinde Parthia ve Hindistan'ın da olduğu diğer krallıklara elçiler yolladı. Elçiler uzak ülkelerde saygı gördü. Han hanedanının elçisi Parthia'ya ulaştığında, buranın kralı onu karşılamak üzere doğu sınırına 20 bin süvari gönderdi. Aynı zamanda, krallıklar Han tarafına kendi elçilerini yolladılar. O zamandan sonra düzenli olarak diplomatik misyonlar gönderildi ve ticaret devam etti. İpekyolu'ndaki hareket daha önce hiç olmadığı kadar artmaya başladı.

Bir ömür süren geziler ve tehlikelerden sonra, ikinci seyahatinden dönüşüyle birlikte Chang Ch'ien'in sağlığı bozuldu. Ertesi yıl öldü. İpekyolu'nun daha sonraki gezginleri onu İpekyolu'nun kurucusu sayarak onurlandırdı. Yazarlar ve sanatçılar yüzyıllar boyunca onun maceralarından ilham aldı.

Göksel Atlar

Chang Ch'ien Fergana'da kalırken, kan terleyen ve doğaüstü veya göksel atların neslinden geldiklerine inanılan Kokand'ın güzel atlarından özellikle etkilenmişti.Wu-ti kendisinden 3 bin kilometre ötedeki Fergana'da 16 karışlık (karış, atların cidago yüksekliğini belirtmek için kullanılan bir uzunluk birimi, 16 karış yaklaşık 160 cm.dir, çevirenin notu) büyük binek atları yetiştirildiğini öğrendi ve bunları "Cennet Atları" veya "Göksel Atlar" olarak adlandırdı. Xiongnu üzerine yaptığı seferler yerli ırklarda bulunmayan büyüklük, dayanıklılık ve kas yapısına sahip savaş atlarına

Yolun büyük bölümünü yaya katetti. Woo-e'den Hotan'a olmak üzere, Taklamakan Çölü'nü geçen bilinen ilk gezgindir. Çin'e deniz yoluyla döndü.

518-521. Song Yun (Sung Yun)/ Huisheng: Dunhuanglı Sung Yun, beraberinde rahip Huisheng olmak üzere, İmparatoriçe Dowager tarafından görevlendirilerek, Budist kutsal yazılarını edinmek için 518 yılında Hindistan'a gitti. Shanshan, Charkhlik, Hotan üzerinden giderek, güney rotasından Taklamakan Çölü'nü geçti. Ardından daha batıya yönelip Hindukuş, Kabil, Peşaver güzergâhını izledi. Gezileriyle ilgili en ilginç kayıt, Doğu Afganistan merkezli olup 5. ve 6. yüzyıllarda Orta Asya'nın büyük bölümünü kontrol eden Eftalitler'in (Ak Hunlar) kralına yaptıkları ziyarettir. Her ikisi de gezi kayıtları tutmuş, fakat bunlar günümüze ulaşmamıştır.

629-645. Xuan Zang (Hsuan-tsang): Kuzey rotasından Tarım havzası boyunca, Turfan, Kucha, Taşkent, Semerkand, Bactria'ya; ardından, Hindukuş üzerinden Hindistan'a giden Çinli Budist rahip ve çevirmen. Güney rotasından döndü. Ömrünün geri kalanını "Sutra"ları Çince'ye tercüme etmekle geçirdi. Gezisi ve başından geçenler fantastik efsanelere dönüştü; Wu Ch'eng-en'in 16. yüzyılda yazdığı meşhur romanı *Batıya Yolculuk*'ta olduğu gibi, oyunlara ve romanlara konu oldu.

713-741. Hwi Chao: Koreli olup Çin'de yetişmiş rahip. Hindistan'a deniz yoluyla gitti (güzergah belirsiz). Burada yıllarca kaldı; Hindistan, Pers toprakları ve Afganistan'daki çeşitli Budist krallıkları ziyaret etti. Dönüş yolunda Keşmir'e, Kabil'e uğradı, Pamir dağlarından geçti ve Taşkurgan'dan Sincian'a girdi; ardından kuzey şehirleri Kucha, Turfan ve Hami üzerinden Taklamakan Çölü'nün çevresinden

ihtiyaç duyurduğu için, Wu-ti bu Göksel Atları Han sarayına getirmeye karar verdi. Fergana'daki atların neden kan terlediği bu yüzyıla kadar bir sır olarak kaldı. Anlaşılan odur ki, omuz veya sırt bölgesinde derinin altına yerleşen bir parazit, patlayıp kanayan küçük şişliklere yol açıyordu. "Kan terleyen" atların 19. ve 20. yüzyıl İpekyolu gezginlerince de kayda geçirilmiş olması, bunun bölgedeki atlar arasında yaygın bir hastalık olduğunu düşündürmektedir.

Wu-ti'nin Fergana'ya askeri seferleri

Wu-ti'nin Göksel Atları altın para karşılığı almak için yaptığı ilk girişim Fergana kralınca reddedildi ve pazarlıkları yürütmek için gönderilen Han elçisi soyulup öldürüldü. Haberi alan Wu-ti öfkelendi ve atları zorla almaya karar verdi. Seferi yönetmek için Li Guangli'yi görevlendirdi. MÖ 104'de Li Guangli 6 bin süvari ve binlerce piyadeyle atları almak üzere yola çıktı. Gel gelelim, Fergana'yı yenilgiye uğratmayı başaramadılar ve gerisingeri Dunhuang'a çekilmek zorunda kaldılar. Kalan az sayıda adamıyla birlikte Li Guangli orada kalıp Wu-ti'nin göndereceği güçleri beklemeye koyuldu. MÖ 102'de Wu-ti 60 bin asker, 30 bin at, 100 bin baş sığır ve binlerce eşek ve deve ile, Fergana'ya yönelik ikinci askeri seferi başlattı. Başkente ulaşıp burayı kuşattılar. Ünlü Fergana bineklerinden büyük miktarını yedeklerine alıp Çin'e döndüler. Fergana'dan hem en iyi Göksel Atları, hem de 3 bin kadar sıradan aygır ve kısrak getirmişlerdi. Dahası, her yıl iki göksel at gönderilecekti. Bu iki sefer toplam dört yıl sürdü.

Ekim 1969'da, Wu-Wei'de (Gansu Vilayeti) MS 2. yüzyılda yaşamış bir generalin mezarı bulundu. Mezarda bronz atlardan oluşan bir hazine vardı.

O zamandan sonra "göksel atlar" Çin'de yetiştirildi. Bu hayvanlar zenginler ve devlet görevlileri için statü sembolü haline geldi. Dahası, bu olay sanat tarihinde izler bıraktı. Ekim 1969'da, Wu-Wei'de (Gansu vilayeti) MS 2. yüzyılda yaşamış bir generalin mezarı bulundu. Mezarda bronz atlardan oluşan bir hazine vardı. Bu bronz heykelcikler günümüzde Han sanatının en güzel örneklerinden biri kabul ediliyor. Meşhur "Uçan At" bunlar arasındadır. Bu heykelde at, başı ve kuyruğu yukarda olmak üzere özgür biçimde gururla koşmaktadır; zemine bir toynağından değmesi suretiyle uçarcasına bir etki yaratır. Kuşkusuz, bu, Wu-ti'nin Orta Asya seferleri sırasında Fergana'dan getirilen at cinsini gösteren bir heykeldir. "Göksel at"ları konu alan sanat eserlerinin günümüzde bilinenleri içinde en güzeli budur.

Meşhur "Uçan At" heykeli.

Ticaret yolunun kuruluşu

Böylece, Xiongnu seferlerinin ve Chang Ch'ien tarafından yapılan keşiflerin yan ürünü olarak, İpekyolu'nun doğu güzergâhları açılmış oldu. Ticaret yolu bir kez açıldıktan sonra, tüm tarafların halkları ve yönetimleri bundan yarar sağladı. Çinliler tüm Orta Asya'dan at, sığır, kürk ve deri ithal etti. Orta Asyalılar Çin'den ipek sağladı. Han döneminin daha sonralarında Çin'e hıyar, ceviz, susam, alfalfa ve nar getirildi; yanı sıra, onlar için yeni bir ürün olan üzüm Çinliler'e şarap yapma fırsatı sundu.

Moğol savaşçı.

dolandı. Gezi notlarını içeren *Wang wou t'ien tchou kquo tch'ouan* (*Beş Hint Krallığı Kayıtları*), 8. yüzyılda Orta Asya krallıklarında İslam'ın ve Budacılığın yayılışı üzerine değerli bilgiler sunar. Kitabı Tang Hanedanı'ndan beri kayıptı; ta ki Fransız kaşif Paul Pelliot 1908'de mucizevi biçimde Runhuang Mağarası'nda eksik bir nüshasını (14 sayfa, yaklaşık 6 bin sözcük) bulana dek.

751-762. Du Hwai: 751'deki ünlü Talas Savaşı'nda Araplarca yenilgiye uğratılıp tutsak edilen Çinli asker. On yıl boyunca esir kampında kaldı. Taşkent'e, Semerkand'a gitti, kuzey İran'dan Irak'a geçti, batıya yönelip Suriye'ye gitti. İran Körfezi'nde yabancı bir gemiye bindi, Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi yoluyla Kanton'a döndü. Yazdığı kitap Talas Savaşı'na ve Orta Asya'daki tutsaklık yaşamına ilişkin anılarıdır.

750-789. Wukong (Wu-K'ung): Memleketine dönmekte olan Semerkandlı bir elçinin maiyetinde bulunan Çinli rahip. Gezi sırasında hastalandı ve grupla geri dönemedi. İyileşince rahip oldu. Kandahar ve Keşmir'de yaşadı.

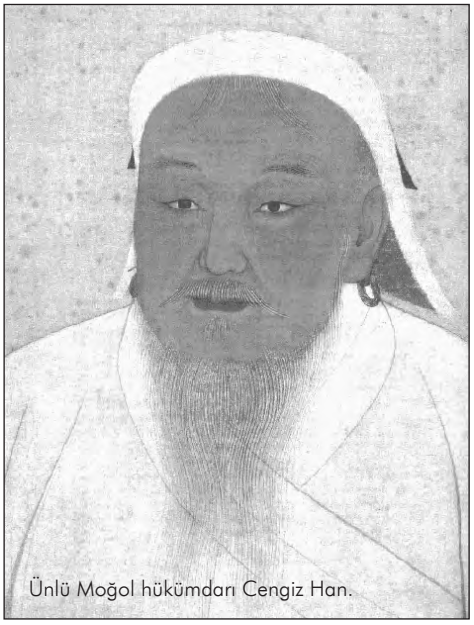
821. Tamim İbn Bahr: Minorsky'ye göre, "Orhun'daki Uygur başkentine -yani günümüz Moğolistanı'ndaki Kara Balgasun'a- yaptığı gezi hakkında kayıt bırakan tek Müslüman gezgindir." Yazar muhtemelen Horasanlıdır ve Turan'daki siyasi karışıklıklarla bağlantılı olarak Doğu'ya gönderilmiştir. Anlatımlarının sadece özetlenmiş bir nüshası günümüze gelebilmiştir ve özellikle *Yakut* coğrafya sözlüğü yoluyla bilinir.

921-922. Ahmad İbn Fadlan: Abbasi Halifesi tarafından Volga Irmağı'nın orta kesimlerinde hüküm süren Bulgarlar'a elçi olarak gönderildi. Bağdat'dan başlayan güzergah, Samanid Devleti'ne ait bölgelerden ve bu devletin başkenti Buhara'dan, Harezm'den ve Hazar Denizi'nin kuzeyinden geçti. Elimizde bulunan kayıt orijinal rapor olmamakla birlikte büyük önem taşır, çünkü İbn Fadlan "olağanüstü gözlem gücüne sahiptir" (Canard). Bu kaydı en bilinir yapan unsur, Volga üzerindeki bir Viking (Rus) cenaze töreninin hayli dehşetli fakat değerli betimlenişidir ki bu anlatım romancı Michael Crichton'un çok-satanlar listesine giren *Eaters of the Dead* (anlam çevirisiyle "Ölü Yiyiciler", (Türkçede *13. Savaşçı* adıyla yayımlandı. Çevirenin notu.) kitabına ilham vermiştir.

1219-1225. Yeh-lü Ch'u-ts'ai: Cengiz Han ve ardıllarına danışmanlık yapmış büyük Kitan devlet adamı ve şairi. Cengiz Han ve ordusuyla birlikte 1219'da Orta Asya'ya gitti. Altay, İli Vadisi, Talas, Semerkand ve Buhara'ya geziler yaptı. Bazı şiirlerinde gönenç içindeki Buhara'ya ilişkin izlenimleri okunabilir. Tienşan, Urumçi, Turfan ve Hami üzerinden döndü. *Xi Yue Lu* (*Batı Gezisi Kayıtları*) adlı gezi kitabının sadece Çince nüshaları vardır.

1245-1247, 1249-1251. Longjumeaulu Andrew: Moğollar nezdinde Dominiken ve papalık elçisi. İlk gezisinde Kutsal Topraklar'dan Tebriz (kuzey İran) civarına gitti. Kardeşi William ve daha başkalarının kendisine eşlik ettiği ikinci gezisinde, daha da ileriye uzanarak (güzergah iyice kayıt altına alınmamıştır) Moğolların Asya içlerindeki hakimiyet alanlarına ulaştığında, Guyuk Han'ın dul eşi Ogul Gaymış'ın naiplik dönemiydi. Gezileri hakkında bilgiyi, Matthew Paris'in Chronica Majora'sından ediniyoruz.

1220-1221. Wu-ku-sun Chung tuan: Beraberinde An T'ing chen olmak üzere, Çin İmparatoru tarafından Cengiz Han'a -anlaşılan odur ki günümüz Afganistanı'ndaki Hindikuş dağlarında bulunuyordu yoksa "Kuzeyde" değil- elçi olarak gönderildi. Pei shi ki (*Kuzeydeki Elçilik Üzerine Notlar*), *Chi pu tsu chai ts'ung shu* içinde iktibas edildiği gibi, sözlü raporunun yazılı halidir. Bretschneider "anlatımın öneminin az olduğuna" işaret eder.

Ünlü Moğol hükümdarı Cengiz Han.

1221-1224. K'iu Ch'ang Ch'un ve Li chi ch'ang: 1148'de doğmuş, dolayısıyla gezisi sırasında yaşlı sayılacak itibarlı bir Taocu rahip olan Ch'ang Ch'un, Cengiz Han'dan sarayına gitmesi için emir aldı. Güzergah Altay ve Tienşan dağlarından, günümüz Kazakistanı'nın güney bölgelerinden, Kırgızistan'dan geçerek Semerkand'a; ardından kuzeybatı İran'a ve Afganistan'a uzanıyordu. Kendisine eşlik eden Li Chi ch'ang tarafından yazılan *Hsi Yu Chi* gezinin daha ayrıntılı bir günlüğüdür ve 1228'de Sun si tarafından, bir giriş kaleme alınarak yayımlanmış ve Tao tsang tsi yao kapsamına alınmıştır. Bretschne-

ider'e göre bu kayıt "Bizim Avrupalı ortaçağ gezginlerimizinkinden daha yüksek bir mevkidedir".

1245-1248. San Quentinli Ascelinus ve Simon: Papa'nın Moğollara yolladığı Dominiken elçiler. Doğu Akdeniz'den güney Kafkasya'ya gittiler. Dönüşleri (Moğol elçiler eşliğinde) Tebriz, Musul, Halep, Antakya ve Akkâ yoluyla oldu. Matthew Paris'in kroniğinde olduğu gibi San Quentinli Simon tarafından kaleme alınan, İngilizce tercümesi olmayan bir kayıtta da bu elçilik göreviyle ilgili bilgi vardır.

Orta Asya'dan bir ipekyolu tüccarını gösteren çizim.

1245-1247. Plano Carpinili (Pian del Carpineli) John ve Polak Benedict: Papa IV. Innocent tarafından Moğol Hanı'na elçi olarak gönderilen Fransisken rahipleri. Batu Han'ın (Altın Orda hükümdarı) hakimiyet alanlarını gezerek Karakurum civarına kadar gittiler. Burada Guyuk'un yeni Büyük Han ilan edilmesine şahit oldular. Kendi gözüyle gördüklerini anlatan Rahip John'un tuttuğu kayıt ("*Moğolların Tarihi*"/*Historia Mongalarum*) "Asya'nın dolaysız ilk otantik betimlenişi" (Olschki) ve on üçüncü yüzyıl Moğolları hakkında sahip olduğumuz en açıklayıcı ve ayrıntılı kayıtlardandır. Kendisinin Avrupalı Hıristiyan bakış açısı dikkate alınırsa, kayıt şaşırtıcı derecede

5. yüzyıl Budist gezgini Fa-Hsien'in seyahatleri

Fa-hsien

Fa-hsien Çin'in 5. yüzyıldaki en büyük gezginlerindendi. MS 399 yılında, 65 yaşında iken Çin'in orta bölgelerinden yayan denecek şekilde yola koyulup, Taklamakan Çölü'nü ve Pamir Yaylası'nı aşıp, Hindistan üzerinden aşağılara, Hindistan'ın Tamluk Kenti'ndeki Hoogly Nehri'nin ağzına ulaştı. Buradan bir gemiye binip, vatanı Çin'e deniz yoluyla döndü. Dönüş yolunda Seylan ve Sumatra üzerinden yolculuk yaptı; Hint Okyanusu ve Çin Denizi'ni geçerek sonunda MS 413'te Chienkand'a (Çin) ulaştı. Beraberinde, bu yolculuğu onları aramak için çıktığı Budist kutsal metinlerini içeren kitapları ve Budist tanrılarının tasvirlerini getiriyordu.

MS 414'de *Budist Ülkelerin Kaydı* başlığıyla kaleme aldığı metin, günümüzde "*Fa-hsien'in Gezileri*" adıyla bilinmektedir. Bu metin İpekyolu üzerinde yaptığı gezinin mükemmel bir coğrafi kaydı, Orta Asya ve Hindistan'ın tarihi ve gelenekleri hakkında kapsamlı bir rapordur.

Fa-hsien tehlikelerle dolu Taklamakan Çölü'nden geçerken bize şunları yazar:

"... Yola devam edip Büyük Sur'un (Çin Seddi, çevirenin notu) nihayetindeki Tun-huang'a (Dunhuang) vardık. Burada sınırı, doğudan batıya 80 li (Günümüzde 1 li, yaklaşık 0.5 kilometre veya 0.3 mil, ki makale yazarının verdiği karşılık da budur; Çin'in çeşitli tarihi dönemlerinde ve farklı bölgelerinde farklı uzunlukları ifade edebiliyordu. Çevirenin notu), kuzeyden güneye 40 li boyunca, askerler koruyor. Burada bir aydan fazla kaldıktan sonra, Tun-huang valisi çölü geçmemiz için gereken tüm malzemeyi sağladı. Ardından, resmi görevlilerin dahil olduğu bir deve katarıyla yola devam ettik... Bu çölde, karşısına çıkanları telef eden pek çok kötü ruh ve sıcak rüzgarlar var. Ne havada kuş var ne de yerde başka hayvan. Güzergahı anlayacak bir iz bulmak için gözün uzanabildiği her tarafa bakılsa bile, insan kemiklerinden başka yola işaret eden bir şeye rastlanmıyor."

17 günde yaklaşık 1500 li katettikten sonra, o zamanların zengin bir vahası olan Shan-shan diyarına (günümüzde Lop-Nor) vardılar. Fa-hsien şöyle yazar:

"Burası sarp ve verimsiz bir ülke... Bu ülkenin kralı iman sahibi olmuş. Burada, hepsi Küçük Araba'ya (Hinayana, iki büyük Budist mezhebinden biri, çevirenin notu) mensup, ama hepsi de Hint dininin bağlısı dört binden fazla rahip bulunuyor."

Gezgin, İpekyolu'nun güney kolunda yer alan ve üç ay boyunca kaldığı Hotan Krallığı'na dair canlı bir anlatım bırakmıştır. Burada "küçükleri hesaba katmadan" 14 büyük manastır olduğunu yazar. Yolculuğuna İpekyolu'nun kuzey ve güney dallarının yeniden birleştiği Kaşgar Krallığı üzerinden devam etmiştir. Budistlerin yazın ve yağmur mevsiminde dinlenmelerine ilişkin gözlemlerini, Çin ve Hint takvimleri arasındaki farkları da bize anlatır. Afganistan'dan (Pencab) geçerken şöyle yazar: "... burada büyük ve küçük Arabalara mensup yaklaşık üç bin rahip var. Burada yaz inzivasına çekildik ve inziva bittiğinde güneye doğru yola devam ettik..." Hindistan'dayken Orta Krallık hakkında "İklimi ılıman; don ve kar olmuyor ve bütün insanlar mutlu" şeklinde kayıt düşer. Orada geçirdiği 6 yıl, Gupta Hanedanı'nın en parlak dönemlerinden birine denk gelmektedir.

Hindistan'a yaptığı gezilerin amacı Budist kutsal metinlerini toparlayıp Çin'e getirmekti. MS 413'te Çin'e ulaşması üç yıl daha sürdü. Çin'in en hain çöllerinden Hint topraklarına giderken otuz kadar ülkeden geçti. Geleceğin kaşiflerinin ve tarihçilerinin yararlanması için, bu kapsamlı ve tehlikeli gezilerini ipek ve bambu üzerine kaydetti.

Irma Marx

nesneldir. Beauvaislı Vincent tarafından oluşturulan Speculum Historiale adlı ansiklopedide yer verilen alıntılardan sonra Avrupa'da yaygın bilinirliğe kavuştu.

1253-1255. Rubrucklu (Ruysbroecklu) William (Guillaume/ Willem): Karadeniz'i ve Altın Orda bölgelerini dolaşarak Büyük Han Mengü'nün Karakurum'daki sarayına kadar giden Flandersli Fransisken misyoner. Tuttuğu kayıt (Itinerarium) "dönemin Asyatik yaşamı hakkında türlü bilgiler içeren bir madendir" (Olschki). "Çin öncesi dönemin Moğol İmparatorluğu'na dair en eksiksiz ve en otantik bilgileri" içerir (Dawson). Nasturi Hıristiyanlarla karşılaşmasına ilişkin betimlemeler, Karakurum'a ve artık ortada olmayan saraya ilişkin anlatımlar açısından ve diğer pek çok bakımdan ilgi çekicidir. Deneyimleri çağdaşı olan Roger Bacon'ın ilgisini çekmiş olsa da, William'ın tuttuğu kayıt 16. yüzyıl sonlarında tercüme edilip yayımlanana kadar yaygın olarak bilinmemiştir.

7. yüzyılın Budist gezgini Hsuan-Tsang

Hsuan-tsang (veya Xuan Tsang) MS 602'de doğdu. Çocukluğundan beri Çin literatüründeki kutsal metinlere aşinaydı. Henüz küçük bir oğlan çocuğu iken, Budist rahibi olmak üzere Hangchow'daki Göksel Işıltı Tapınağı'na seçilmiş ve orada kısa süre kaldıktan sonra, yaşamlarını Hindistan'dan gelen kutsal kitapların tercümesine adamış rahiplerin kaldığı Chang-an'daki Büyük Öğrenim Tapınağı'na nakledilmişti. Bu rahiplerin türlü çeşitli yorumlarını dinleye dinleye yetişen genç Hsuan-tsang Hindistan'a gidip, Çin'e daha fazla kutsal Budist kitabı getirmek gibi gözüpek bir plan tasarladı.

Hsuan-tsang, gezisini MS 627-643'de gerçekleştirdi. Tuttuğu ayrıntılı kayıt uzak ülkelere, bölgelere ve adetlere dair ilk güvenilir bilgileri sağlar. İpekyolu üzerinden kara yolculuğuyla batıya, Hindistan'a yöneldi. Bununla birlikte, batıya ilerledikçe çölü ve sıradağları aşması giderek güçleşti. Taklamakan Çölü hakkında şunları yazar:

"Lop Çölü kenarındaki Çin ileri karakoluna ulaştığımda, Çin askerleri tarafından yakalandım. Seyahat iznim olmadığından, beni oradaki manastırda kalmak üzere Tun-huang'a göndermek istediler. Buna karşı 'Alıkoymakta ısrarcı olursanız, beni öldürmenize razı olurum ama Çin yönüne bir adım bile atmam' dedim."

Kendisi de Budist olan subay geçmesine izin verdi. Bir sonraki karakoldan uzak durmak için asıl patikayı bırakıp dolambaçlı bir yola saptı. Yolun onu getirdiği yer "öyle yabanıldı ki herhangi bir yaşam belirtisi bulmak mümkün değildi. Ne bir kuş vardı çevrede ne dört ayaklı bir hayvan ne de su veya çayır." Tükenmenin son noktasında, tek yol arkadaşı olan atı bir başka yöne döndü. Yaşamı kurtuldu. Birkaç gün sonra Turfan'a ulaştı ve burada bir süre kaldı. Turfan'ın kralı rahibin kutsal Budist kitapları hakkındaki bilgisinden etkilendi ve onun gitmesine izin vermedi. Ancak Hsuan-tsang açlık grevi yapacağı tehdidi savurunca gönülsüzce merhamet etti. Sonuçta, Hsuan-tsang barışçı yolla kralın rızasını aldı. Kral ona yol boyundaki vahaların yöneticilerine sunacağı mektuplar verdi; böylelikle yolculuğunun başarılı geçmesi için yardımda bulundu.

Semerkand'dan (günümüz Türkistanı) geçişini şöyle anlatır: "... bu büyük emperyal şehir çevresi 10 kilometre uzunluğunda surla çevrili ve güçlü bir devleti idare ediyor. Burası zengin bir memleket; uzak diyarların hazineleri burada birikiyor, burada güçlü atlar ve becerili zanaatkarlâr var ve burası olabilecek en hoş iklime sahip."

Hsuan-tsang 15 yıl sonra Büyük Dağlar'ın kuzey yamacında yine belirdi ama bu kez yüzü Çin'e dönüktü. Hotan ve Tun-huang vahası arasında kalan Taklamakan Çölü'nün tehlikelerinin farkındaydı. Şöyle anlatır: "... sürüklenen kumlardan oluşan, suyun ve bitkilerin olmadığı bir çöl, sıcak sıcak vızıldarken, zehirli iblisler ve habis ruhlar dört dönüyor. Herhangi bir yol yok ve gelip

giden gezginler kendilerine kılavuz işareti olması için sadece insan ve hayvan kemiklerine bakabiliyor." Hsuan-tsang çölün ürkütücü boşluğunu sağ salim aşıp Tun-huang'a ulaştı ve beraberindeki değerli elyazmalarını Bin Buda Mağaraları'ndaki manastır kütüphanesine koydu.

Hsuan-tsang'ın İpekyolu'nda yaptığı gezinin ayrıntılı kayıtları, o zaman için coğrafyası ve adetleri sadece kaba hatlarıyla bilinen uzak ülkelere dair güvenilir bilgiler sunar. Sonraki yüzyıllarda aziz mertebesine yükseltilerek ölümsüzleştirildi. Gezisi fabllar ve halk edebiyatı yoluyla yaygınlaştı. Diğer yandan, tarihçiler ve kaşifler için, İpekyolu üzerindeki pek çok ülkenin doğru ve renkli kaydını sunmuş oldu.

Not: Sui (589-618) ve Tang (618-906) hanedanları sırasında Çin'deki Budist okulları gelişmiş kurumlardı; manastırlar çok sayıda, zengin ve güçlüydü.

Irma Marx

1254-1255. I. Hetum (veya Hayton, Haithon) ve Kirakos Gandsaketsi: Küçük Ermenistan Kralı Hetum, Kafkasya'da ve Batu Han'ın egemenlik bölgelerinden Karakurum'daki Büyük Han Mengü'nün yanına ve ardından Semerkand, Buhara ve Tebriz üzerinden geriye yolculuk yaptı. Gezilerinin kaydı, Hetum'a eşlik eden Kirakos tarafından yazıya geçirildi. Bu kaydın Hetum'un aynı adlı yeğeni tarafından yazılan *Yakın Doğu*'nun açıklayıcı anlatımıyla karıştırılmaması gerekir.

1259-1260. Ch'ang Te: Çin İmparatorunun, Moğol Hanı Mengü'nün kardeşi Hülagu'ya, ikincisinin Abbasi Halifeliği'ni fethinden hemen sonra gönderdiği elçi. Ch'ang Te'nin Liu Yu tarafından kayda geçirilen *Si Shi Ki* adlı eseri bir yanıyla gezi günlüğü, bir yanıyla Hülagu'nun Batı'da yürüttüğü seferlerin ikinci elden kaydıdır. İçerdiği coğrafi bilgiler, Ch'ang Ch'un tarafından verilenlerden daha önemsizdir.

1260-1263. Yeh-lü Hi Liang: Yeh-lü Ch'u-ts'ai'nin torununun çocuğu. Babasıyla birlikte Mengü Han ve ardından Kubilay için hizmet gördü. *Yüan-shi* içindeki biyografisi, Kubilay'ın iktidarını sağlamlaştırmasından önce gelen Moğol iç savaşı döneminde İç Asya'da yaptığı gezilere ilişkindir.

1260-1269, 1271-1295. Niccolò ve Maffeo Polo: Marco Polo'nun ticaretle uğraşan babası ve amcası. Kırım'dan başladıkları gezileri Altın Orda'nın diğer bölgelerini aşarak Buhara'ya ve sonunda Kubilay Han'ın Kuzey Çin'de bulunan sarayına kadar uzandı. Kubilay bu ikisini Papa nezdinde görevlendirerek kara yolculuğuyla Avrupa'ya geri gönderdi. 1269'da Venedik'e ulaştılar. 1271'de Doğu Akdeniz, Anadolu ve Pers toprakları üzerinden tekrardan Çin'e doğru yola koyulduklarında, genç Marco da yanlarındaydı. Yaptıkları geziye dair bilgilerimiz Marco'nun kitabındandır.

Marco Polo, İpekyolu'nun Avrupalı gezginlerinin en tanınmışıdır.

1271-1295. Marco Polo: İpekyolu gezginlerinin en tanınmışıdır. Kendi kayıtlarına göre Kubilay Han'ın hizmetinde bulundu. Karayoluyla Pers ülkesi üzerinden Pamirler'e ve Taklamakan'ın güneyine yöneldi. Dönüşü, Çin'den başlayıp güney Asya'yı dolaşıp Hürmüz'e ulaşarak deniz yoluyla yaptı. Buradan kara yolculuğuyla Akdeniz'e geçti. Venedikli Marco, kayıtlarını, dönüş yolunda Cenevizliler tarafından hapse atıldığı sırada, romantik öyküler yazan meslekten bir yazara kaleme aldırdı. Şunu unutmamak önemlidir ki, kendisi günlük tutmuyordu. Olscki'ye göre eseri "bir gezi ve macera kitabı değil ama ampirik coğrafya incelemesi"dir. Açıktır ki, betimlemelerin bazıları basmakalıptı, diğer bir kısmı doğrudan gözleme dayanmıyordu ve diğerleri de gezi mitolojisinin sermayesini yansıtıyordu. Gözlemlerinin haylicesi açık ifade edilmiştir ve doğruluğu kanıtlanabilir; diğerleri kendine özgüdür ama doğruluğu şüphelidir. Esas bağlantılarını Çin'in Moğol yöneticileri ve Müslüman tüccar takımıyla kurmuş gibi görünmektedir ve bu halden ötürü çoğu halde Çin toplumunun "aşikar" özellikleri konusunda suskundur. Polo'nun kitabı Rönesans Avrupasında meşhur olmuş ve daha sonraki geziler ve keşifler için uyarıcı rol oynamıştır.

1275-1279. 1287-1288. Rabban Bar Sauma ve Markos: Kubilay Han'ın kuzeydeki başkenti Taitu'dan yola çıkıp, İpekyolu'nun güney kolu (Hotan ve Kaşgar duraklarıyla) üzerinden Ortadoğu'ya giden Önggüd (Türkik) Nasturi rahipler. Kudüs'e hacca gitmek niyetiyle yola çıkmış olsalar da (buraya ulaşmadılar) Han'dan resmi destek aldıkları anlaşılıyor. Moğol-İlhanlı diyarına ulaştıklarında, Nasturi kilisesinin yönetimine ilgi duymaya başladılar ve Markos sonunda Patrik III. Mar Yaballaha sanıyla kilisenin başı seçildi. Bar Sauma, 1287'de İlhanlı hükümdarı Argun'un devlet görevlisi olarak, Memlüklere karşı ittifak sağlamak hedefiyle Batı'ya gönderildi. Bar Sauma'nın yazdıkları eski Suriye dilindeki özet bir tercümede muhafaza edildi ve bu nüshadan modern dillere çeşitli çevirileri yapıldı. Seyahat ettiği yerlerdeki yaşama ilişkin ayrıntılar bakımından biraz hayal kırıklığı yaratsa bile, yazdıkları, Rossabi'nin belirttiği gibi, "Avrupa'nın alışkanlık ve törelerine Doğu Asya'nın bakışını gösteren, o dönemden kalma tek anlatımdır". Çağdaşları Marco Polo gibi, bu gezginler de herhangi bir Çin kaynağında anılmamaktadır.

1279-1328. Monte Corvinolu John: Ermenistan'da ve Pers topraklarında, ardından Hindistan ve Çin'de çalışma yürüten Fransisken misyoner. 1291'de Hindistan'a gitmek üzere Tebriz'den yola çıktı ve muhtemelen 1294'de Kubilay Han'ın ölümünden sonra Pekin'e ulaştı. 1307 yılı dolaylarında başpiskopos derecesine yükseltildi ve ölümüne kadar oradaki Katolik misyonunun başı olarak bulunmaya devam etti. Gezi notları yazmış olmamakla birlikte, çeşitli mektupları muhafaza edilmiştir.

Yaklaşık 1316-1330. Pordenoneli Odoric: 1320'lerin başlarında Konstantinopol ve Karadeniz üzerinden Pers ülkesine, ardından Hint Okyanusu yoluyla Hindistan'a seyahat eden Fransisken rahip. Hindistan'dan sonra, denizden güneydoğu Asya'yı dolanarak Çin'in doğu sahi-

line ulaştı ve birkaç yıl Pekin'de kaldı. Venedik'e dönüşünü Karadeniz ve Konstantinopol yoluyla ve karadan yaptığı anlaşılmakla birlikte, Tibet üzerinden döndüğü şeklindeki iddiası şüphe götürür. 1330'da dikte ettiği uzun seyahat kaydının "çoksatan kitaplar" arasına girmesi, bir yanıyla Odoric'in kurmaca öykülerle otantik bilgileri ayrım gözetmeden birlikte sunmasındandır. Marco Polo'nun gözardı ettiği Çin kültürüne ilişkin unsurları -ki "kendisi onun kayıtlarına kesinlikle aşinaydı" (de Rachewiltz)- Odoric bazen belirtir. Sunduğu malzemenin önemli bölümleri üzerinde yeniden çalışılmış ve çok bilinen bir geç ortaçağ gezi fablının John Mandeville olduğuna inanılan yazarınca kurgusal cilası daha da kalınlaştırılmıştır.

1325-1354. İbn Battuta: Fas'ın Tanca şehrinde dünyaya gelen Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta (1304-1368/9 veya 1377) 1325'den 1354'e kadar yaptığı gezilerle ünlenmiştir. Memleketine dönene kadar Kuzey Afrika'yı ve Çin'e uzanan yolda Avrasya'nın büyük kısmını görmüştü. Başlangıçtaki hedefi Mekke'ye hacca gitmekti. İslam'ın kutsal kişilerine ve mekânlarına olan ilgisi yazdıklarında önemli yer bulur. Notlar tutmuş olabilir ancak, tuttuğu kayıtlar elimizde bulunduğu haliyle "edebi bir çalışma, kısmen otobiyografi ve kısmen de betimleyici bir özettir" (Dunn). 1354-1357 arasında İbn Cuzey'e yazdırılmıştır. Bazı bölümlerin tanıklığa dayanan malzeme içermediği açıktır; zamandizin çok yerde karışmıştır. İran hakkında sunduğu malzemenin değeri hakkında eleştirel görüşler ve Çin'de ne kadar şey görmüş olduğu yolunda sorular bulunmaktadır. Anadolu'ya, Altın Orda bölgeleri ve adetlerine, Güney Hindistan'a dair betimlemeleri eserinin en değerli bölümleri arasındadır.

İbn Battuta'nın gezilerini temsil eden bir resim.

1339-1353. Marignollili John: Çin'in Yüan (Moğol) İmparatoru'na gönderilen Fransisken papalık elçisi. Altın Orda topraklarına Karadeniz'den giriş yaptı. Güzergahı muhtemelen Ürgenç (Aral Denizi'nin güneyi) yoluyla, Hami (Taklamakan'ın kuzeyi) üzerinden Pekin'e ve Shang-tu'ya uzanıyordu, ki burada huzura kabul edilmesi Ağustos 1342'dedir. Üç yıl sonra memleketine doğru yola çıktığında, gemiyle Hürmüz'e ve ardından karadan Doğu Akdeniz'e gitti. Gezi anılarını, kendi yazdığı Bohemya tarihi kroniklerine aldı. Kayıtlarına 19. yüzyıla kadar önem verilmedi.

1340. Francesco Balducci Pegolotti: Floransalı bir tüccar olan Pegolotti 14. yüzyılın ikinci çeyreğinde Doğu Akdeniz'de iş yapıyordu ve bu dönemde Asya ticaretine dair ilk elden ve ikinci elden bilgiler edindi. Kendisi daha doğuya hiç gitmemiş olmakla birlikte, bıraktığı kayıt, Moğol İmparatorluğu bölgelerinden geçen ticaret yollarının görece güvenli durumunu ve 1340 dolayında Konstantinopol gibi ticaret merkezlerinde bulunan çok çeşitli ürünleri anlatması bakımlarından özel ilgiye layıktır. Tüccarlar için elkitabı niteliğindeki çalışması 1471'de yapılan bir nüshası sayesinde günümüze gelmiştir.

1403-1406. Ruy Gonzales de Clavijo ve Alfonso Paez: Kastilya ve Leonlu İspanya Kralı III. Henry'nin Timur'a (Timurlenk) gönderdiği elçiler. Gómez de Salazar adlı üçüncü bir elçi yolda öldü. Akdeniz'den Konstantinopol'e, Karadeniz'den Trabzon'a ve karadan, Tebriz yoluyla Balkh, Keş (Şehr-i Sebz) ve Semerkand'a gittiler. Dönüş yolunda Buhara'dan geçtiler. 1406'daki dönüşünden hemen sonra yazılan Clavijo'nun kaydı, İpekyolu'nun batı bölümündeki seyahatler için çok önemli bir kaynaktır. Timurlenk dönemi Semerkand şehri, en kapsamlı haliyle burada yer alır. Kayıtta iktisadi yaşam, Hindistan ve Çin'le ticaret ve Timur dönemi yapılarına dair önemli ayrıntılar bulunur.

1413-1415, 1421-1422, 1431-1433. Ma Huan: Ch'eng Ho (Zheng He) adlı ünlü Ming amiralinin yanında bulunmuş, amiralin Hint Okyanusu'na yaptığı dördüncü, altıncı ve yedinci seferlere katılmış Müslüman tercüman. *Ying-yai sheng-lan* (Okyanus Sahillerine Genel Bakış, 1451'de yayımlandı) adlı eseri Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Ortadoğu'nun coğrafyası, ürünleri ve ticareti hakkında değerli bilgiler içerir. İlk iki yolculukta Hürmüz'e kadar gitmiş; üçüncüsünde, anlaşılan o ki, Mekke'ye varmıştır.

1419-1422. Gıyaseddin Nakkaş: Timurlu döneminde hüküm süren Şahruh'un oğlu Prens Mirza Baysungur tarafından 1419 yılında kendisini temsil etmek üzere elçilik göreviyle Pekin'e gönderilen sanatçı. Tarım Havzası'nın kuzeyinden (Turfan, Jiayuguan, Suzhou üzerinden Pekin'e ve dönüşte Kaşgar üzerinden Herat'a) yaptıkları yolculuğu, Budizmi de kapsamak üzere yol boyunca karşılaştıkları çeşitli kültür biçimlerini ve Ming Sarayı'nda huzura kabul edilmelerini anlatır.

1435-1439. Pero Tafur: Yaklaşık 1410'da Cordoba'da doğan ve bu kentin ileri gelenlerinden olan Tafur, İspanya'dan Doğu Akdeniz'e gidiş dönüş yolculuğu yaptı. Tüccar olmamasına karşın ticaretle ilgili konulara çok ilgi duyuyordu ve ticaret ağlarıyla yakın temastaydı. Mısır'da, Karadeniz bölgesinde ve ölmekte o-

Babür Şah'ı savaşırken gösteren bir resim.

lan hüzün verici Konstantinopol'da bulundu. Hindistan'a gitmeyi düşünüyordu ama bu tasavvuruna en yaklaşabildiği hal, ünlü gezgin Nicolo di Conti Güney Asya'dan dönüş yolculuğu yaptığı sırada onunla konuşabilmek oldu.

1436-1452, 1473-1479. Giosofat Barbaro: Don Nehri ağzındaki Venedik kolonisi Tana'da on beş yıl kalan tüccar. Ardından, 1470'lerde elçi olarak İran'a gitti. *Tana'ya Yolculuk* adlı eserinde Karadeniz'e komşu bölgeleri olduğu kadar, uzaklara düşen ve hiç gitmediği Moskova Büyük Prensliği'ni de anlatır. *Pers Ülkesine Yolculuk* adlı eseri, görevi sırasında yazdığı resmi rapora sıkı sıkıya bağlı kalır. Bu ikinci eser, başka gezginlerden, en azından, bilgi aktarmaktadır ve muhtemelen yazarının Contrarini'nin İran gezi notlarını görmesinin etkilerini taşır.

1466-1472. Afanasii Nikitin: Yukarı Volga üzerinde bulunan Rus şehri Tver tüccarlarındandır. İran üzerinden Hindistan'a gitti ve 18 aydan fazla orada kaldı. Tam memleketine varmak üzereyken öldü. Gezi kaydının büyük bölümü Hindistan'ı anlatır. Bu kayıt, Hıristiyan tüccar arkadaşlarına yaptığı, İpekyolu'nda başarılı olmak istiyorlarsa inançlarını evde bırakmaları ve Müslüman gibi davranmaları yolundaki önerisi bakımından ilgi çekicidir. Gezisi üzerine temellendirilmiş 1958 yapımı bir Rus filmi vardır. Bir Sovyet oşinografi çalışması sırasında Hindistan'ın güney sahillerinde keşfedilen bir denizaltı dağına Nikitin adı verilmiştir.

1474-1477. Ambrogio Contarini: İran'a gönderilen Venedik elçisi. Orta Avrupa, Ukrayna, Kırım ve Kafkaslar'ı dolaşmıştır. İran'a gittiği sırada Tebriz ve İsfahan'da bulundu. Memleketine Moskova Büyük Prensliği ve Polonya üzerinden döndü. Hızlı seyahat etmesine karşın iyi bir gözlemciydi. Kafkasya'daki ve Uzun Hasan yönetimindeki İran'daki koşullara dair verdiği bilgilerin ötesinde, anlatımları, Büyük Prens III. İvan'ın önemli saltanat dönemindeki Moskova'ya ilişkin sunduğu malzeme bakımından ilgiye layıktır.

1490'lar-1530. Babür: Timur'un (Timurlenk) torununun torununun çocuğu olan Zahireddin Muhammed Babür (1483-1530) yaşamının erken dönemlerine ve sonuçta Kuzey Hindistan'a yerleşip Moğol İmparatorluğu'nu kurmadan önce Orta Asya'da, Afganistan'da verdiği mücadelelere dair anılarını çok çarpıcı biçimde kaleme almıştır. Yazdığı *Babürname*, iyi eğitim görmüş Orta Asyalı bir Müslüman'ın, dolaştığı dünya hakkındaki izlenimlerini sunar. Kitapta döneminin siyasi ve askeri mücadelelerine ilişkin çok şey vardır ama aynı zamanda fiziki ve beşeri coğrafyaya, flora ve faunaya, otlaklardaki göçebelere ve mimariyle zenginlik kazanmış kentsel çevrelere, Timurlularca himaye edilen müziğe, Farsça ve Türkçe edebiyata dair geniş açıklamalar içeren bölümler de bulunur. Kitabın son çevirisini yapan tercümanın anlatımıyla, "Babür'ün anıları için 'St. Augistine'in ve Rousseau'nun *İtiraflar*'ı, Gibbon ve Newton'ın anıları düzeyindedir' denir; o, İslam literatüründeki ilk -ve görece yakın zamanlara kadar, tek- gerçek otobiyografidir."

1557-1560, 1561-1564, 1566-1567, 1571-1572. Anthony Jenkinson: English Muscovy Company temsilcisidir. 1557-60'ta Richard ve Robert Johnson eşliğinde Ege Denizi ve Moskova üzerinden, Volga Nehri'nden aşağı inmek suretiyle ve Hazar Denizi'nden Buhara'ya ulaştı; sonrasında aynı hattan geri döndü. 1561-1564'de yine aynı yolla Hazar'a ve oradan da ticaret anlaşmaları için görüşmelerde bulunmak üzere İran'a gitti. Kışı Kazvin'de geçirerek Hintli tüccarlarla baharat ticaretini görüştü. Jenkinson'un sonraki gezileri onu Moskova'nın ötesine götürmedi. Başlangıcı 1546 olmak üzere ve Rusya'daki görevi öncesine kadar, Jenkinson Akdeniz'de ve Doğu Akdeniz'de hayli gezi yaptı.

1579, 1580-1582, 1583-1584. John Newbery: Londralı bir tüccar olan Newbery üç gezi yaptı. İlki sadece Doğu Akdeniz'e kadar uzandı. İkincisi onu Doğu Akdeniz'den alıp, Mezopotamya üzerinden İran Körfezi'ne ve Hürmüz'e götürdü; ardından İran'ın orta bölgeleri, Güney Kafkasya, Anadolu ve Doğu Avrupa üzerinden geri getirdi. Üçüncüsünde, Hindistan'daki Moğol sarayına kadar uzanan tüm yol boyunca kendisine Ralph Fitch, John Eldred (İran Körfezi'nde geziyi bıraktı), William Leeds ve James Story eşlik ediyordu. Newbery memlekete dönüş yolunda öldü. Bu bölgelerin tümüne seyahat eden ilk İngiliz oydu. Ne yazık ki, gezileri hakkında fazla şey yazmadı. İlk geziye ve özellikle ikincisine dair notların 17. yüzyılda Purchas tarafından öyküleştirildiği anlaşılıyor. Üçüncü gezi bazı mektuplar, Fitch'in kaydı ve Linschoten sayesinde biliniyor.

English Muscovy Company temsilcisi Anthony Jenkinson'un yaptığı bir harita.

1583-1591. Ralph Fitch: İngiliz tüccar (ölümü 1611). John Newbery ile birlikte Doğu Akdeniz ve Mezopotamya ve Kuzey Hindistan üzerinden Hindistan'a gitti; İran Körfezi üzerinden memleketine dönmeden önce Melaka'ya (Malezya'dadır) kadar uzandı. Londra'ya gelince gördü ki, öldüğü sanılmış ve serveti mirasçıları arasında pay edilmişti. Daha sonra Halep'e döndü. Günlük tutmamış olduğu anlaşılıyor. Biraz da Hakluyt'un cesaretlendirmesiyle gezi kaydını yazarken, İtalyan Cesare Federici'nin kaydından yararlandı. Fitch'in kaydının Hindistan bölümü "hayal kırıklığı yaratacak denli zayıf ve gelişigüzel"dir. Yazdıklarından çok daha fazlasını biliyor olması gerektiği açıktır. Newbery'nin aksine, öyküyü anlatacak kadar yaşadığı için, bu ikili arasında daha önemli görülen kişi genellikle o olmaktadır.

1602-1607. Benedict Goës: 1594'de Portekizli Cizvit Benedict Goës, Moğol İmparatoru Ekber'e giden bir heyete katıldı. Cizvit liderliği tarafından, yola devam edip, Kaşgar üzerinden Çin'e ulaşacak bir keşif gezisi yapmak için -bir yanıyla, Farsça bilmesinin de etkisiyle- o seçildi. Pekin'e varamadan öldü. Notlarından ve mektuplarından geriye kalanlar ve bazı sözlü kayıtlar daha sonra (1615) ünlü Cizvit misyoneri Matteo Ricci tarafından birleştirilip, Ricci'nin yazdığı gezi muhtırasına alındı. Tarihlemedeki bazı tutarsızlıklara ve sorunlara karşın, bu belge, 17. yüzyıl başlarında bir Avrupalının Asya içlerindeki karasal ticaret yollarında yaptığı gezinin nadir bir kaydıdır. Güzergahın kendisi bile çarpıcıdır: Kuzeybatıya, Afganistan içlerine doğru yönelip, Hindikuş üzerinden kuzeye çıkıp, Amu Derya'yı besleyen kaynaklara ulaşıp, ardından doğuya Sarikol'a ve devamla Yarkent ve Kaşgar'a varılıyor, sonrasında Taklamakan'ın kuzeyinden dolaşılıyordu. Kayıt, yolculuğa yönelik insan kaynaklı ve doğal tehditlerle birlikte Asya içlerindeki ticaretin diğer yönlerini ayrıntılarıyla verir ve dönemin siyasi bölünmeleri hakkında bazı değerli bilgiler sunar.

1615-1616. Richard Steele ve John Crowther: British East India Company görevlileri. Kuzey Hindistan'daki Moğol Başkenti Agra'dan yola çıkıp, karadan ve Kandahar üzerinden Safevi başkenti İsfahan'a ulaştılar. Tuttukları kayıt, kara ticaret yollarının, bir yanıyla da Portekizliler'in Hint Okyanusu limanlarını kontrol etmesine engel olmanın aracı olarak, sürmekte olan önemine işaret eder. Yol boyunca Afgan göçebelerinin oynadığı role ilişkin ilginç bilgiler ve Moğollar'la Safeviler'in güçlü ve istikrarlı dönemlerinde yolculuğun görece güvenli haline dair vurgular içerir. Ardından, Steele, karadan yolculuk yaparak Akdeniz'e ulaşıp, Marsilya'dan bir tekneyle İngiltere'ye ulaşmış; Crowther ise Hindistan'a dönmüştür.

1629-1675. Jean Baptiste Tavernier: 17. yüzyılda İran'a giden kara ticaret yollarını muhtemel diğer tüm Avrupalılar'dan daha iyi bilen Fransız tüccar ve kuyumcu. Yaptığı 6 gezi onu Osmanlı İmparatorlu'na, Safevi İranı'na ve Moğal Hindistanı'na götürdü. Tüccar topluluklarıyla (özellikle İran'daki Ermeniler'le) kurduğu ilişkiler ona içerden bir bakış kazandırdı. Kaleme aldığı kayıt, meslekten bir yazarın üzerinde çalıştığı izlenimini verir; açık ve ayrıntılıdır.

1633-35, 1635-39, 1643. Adam Olearius: Holstein Elçiliği Katibi ve Holstein Elçisi (1643'de). Birinci ve üçüncü görevlendirilmesi Moskova'yaydı; ikincisinde, Moskova Büyük Prensliği üzerinden İran'a uzandı. Burada bir yıl kaldı ve maiyetindekilerden birinin davranış tarzı, girişimin başarıya ulaşmasını engellemek bakımından hayli etkili oldu. Leipzig Üniversitesi'nde iyi bir eğitim alan Olearius, Protestan yetişme tarzının ve edinilmiş Avrupalı bakışının merceğinden, Moskova Büyük Prensliği ve İran hakkında en çok okunan ve en ayrıntılı kayıtlardan birini yazdı. Kayıt ilk olarak 1647'de yayımlandı; standart hali kabul edilen gözden geçirilmiş 1656 tarihli Almanca baskısında bir dizi başka kaynaktan yararlanıldı. Çeşitli dillere tercüme edildi ve sık sık yeni baskıları yapıldı.

1664-1667, 1671-1677. John Chardin: Fransız Protestanı bir kuyumcu olan Chardin, Kafkasya ve İran'da kayda değer süre kaldı ve Hindistan'a yolculuk yaptı. Tuttuğu kayıt, Safevi İranı hakkında Avrupalılarca yazılmışların belli başlıları arasındadır. İyi Farsça bilmesi, yapıtının değerini artırmaktadır. Fransa'da Protestanlar'ın gördüğü zulüm yüzünden kaçmak zorunda kaldığı İngiltere'de Ortadoğu konusunda uzman olarak takdir gördü.

1682-1693. Hovhannes Joughayetsi: Yeni Julfa (İsfahan'ın Ermeni semti), Kuzey Hindistan ve Tibet arasında seyahat edip ticaret yapan Ermeni tüccar. Lhasa'da beş yıl kaldı. Tuttuğu ticari ana hesap defteri, Safevi ve Moğol imparatorluklarını da içine alacak şekilde, 17. yüzyıldaki güzergahlar üzerindeki ürünler, fiyatlar, ticaret şartları ve Ermeni ticaret ağı hakkında eşsiz bir kaynaktır.

Psikiyatri ekolleri üzerine bir soruşturma...

Hastaya göre mi ekol, ekole göre mi hasta?

Beynimizin fizyolojisini ve biyokimyasını en ince ayrıntısına kadar öğrensek ve pek çok ruhsal bozukluğun organik kaynaklarını açıklayabilsek de insanlarla ilişkilerimizi yalnızca organik düzeyde tartışabilir miyiz? Tümden makineleşmedikçe duygusal yaklaşımlara ihtiyaç duyacağımız kesin!...

Oyun oynamak için çocukların birbirini tanımaya ihtiyaçları yoktur" ve yine bu varlıklar, "yolda birlikte yürüdükleri kişelerle, adımlarının uyup uymadığına dikkat bile etmezler". Hepimizin bir çocukluğu olduğuna göre cesurca oyunlar oynadık, sokaklarda kaygısızca dolaştık. Oysa artık yaşantımıza bir şekilde giren her kişiyi ıcığına cıcığına varana kadar tanımadan rahat edemiyor, çevremize uyum sağlamak istiyoruz. Büyümenin bedeli mi bunlar? Büyümenin başka bedelleri de oluyor ama şimdi oralara girmeyelim.

Önümüzde duran yaşama, bazılarımız balıklama atlarken bazılarımız önce bir parmak ucuyla dokunmak istiyor. Tecrübeye koşmak ve ona temkinli durmak… Bunlar hep bizim bakış açılarımız. Peki bakış açılarımızla ne zaman tanışırız? Yoksa onlar beynimizin kıvrımlarında zaten dolaşıp dururlar mı? Aslında bu üstü örtük sorular günümüzün moda bilimlerinden psikiyatrinin bazen derinleşip, bazen de yüzeyde kalarak yanıtlamaya çalıştığı sorulara benziyorlar.

Psikiyatri 200 küsur yıldır, bir tıp alanı sıfatıyla, bireyi yorumlamaya çalışıyor. Bu çabanın çok daha uzun bir geçmişi olduğunu, antropolojik ve arkeolojik kaynaklardan öğreniyoruz. Belki de ilk insanın var olması kadar eski olan psikiyatri tarihi, "ruh kavramı"nın ortaya atılmasıyla ilerlemiş. Peki, bu geçmiş içinde psikiyatrların tarihini nereden başlatabiliriz?

Hazırlayan: Ruken Kızıler

Bu konuda Sevgili Ali Nahit Babaoğlu'nun *Psikiyatri Tarihi* kitabından faydalanılabilir: "(…) Daha ilk insan taslakları kendi toplum ve davranış özelliklerini geliştirdikleri sırada bile, o toplumlardaki kimi 'akil' bireyler öbür ırkdaşlarına psikiyatri uygulamışlardır, diyebiliriz" (Psikiyatri Tarihi, Okuyanus Yay., s.7). O 'akil' bireylerin, "yat bakalım divanıma ve bana çocukluğundan bahset" dediklerini zannetmek gülünç olur ama, yine de psikiyatrinin yöntemleri açısından bakıldığında bu uygulama terapi olarak kabul edilebilir. En eski terapist bir insansı mıydı!…

Geçmişe fazla dalmadan bu dosyayı hazırlama nedenlerimize gelelim. Psikiyatrinin temel felsefesi olan insanı anlama çabası, onu, bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı günden bugüne kadar iki uç arasında gezdirmiş durmuş. Eleştirel ve dışarıdan bir bakışla bu iki ucu şöyle açıklayabiliriz: Duygular, arzular, tutkular gibi her türlü zihinsel sürecimizi, beynin biyokimyasal yapısıyla açıklayan biyolojik yaklaşım ve bu süreçlerin geçmiş yaşantılarımız sonucu biriktirdiğimiz, duygusal malzememizle ilişkili olduğunu söyleyen psikolojik yaklaşım. Bu iki yaklaşım, psikiyatrideki temel ekolleri ortaya koymuştur. Dosyamıza görüşleriyle katılan değerli psikiyatristlerimizden, kendi klinik yaklaşımlarını anlatmalarını istedik, aşağıdaki sorulara verdikleri yanıtlarla. İlgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

- Psikolojik bozuklukların sağaltımında, günümüzde hangi akımlar, yaklaşımlar hakim? Bu akımların temelde ayrıldıkları noktalar neler? Sizin psikiyatride benimsediğiniz ekol hangisi?

- Örneğin obsesif kompulsif bozukluk veya depresyon gibi "biyolojik" ama aynı zamanda da "sosyal" nedenlere bağlı olabilecek psikolojik bozuklukların tedavisinde tek taraflı yaklaşımlar başarılı sonuçlar verebilir mi? Burada bozukluğu taşıyan kişiyi ne tür riskler bekliyor?

Biyo-psiko-sosyal bir sanattır terapi...

"İyi bir hekim hastası için mevcut yöntemlerin hepsini kullanabilen hekimdir. Şu ilacı verdim sorun çözüldü demek yanlış, böyle birebir ilişki yaşamda yok ki tıpta olsun. Yaşamda olaylar hep yan yana gelir, bardak taşar ve boşalır. Siz bardağı taşıran damlayı olayın nedeni zannedersiniz. Yani beyinde gördüğümüz birtakım kimyasal olayların neden mi yoksa bir sonuç mu olduğunu bilmiyoruz ki... İster dinamik, ister kognitif, ister davranışçı olsun iyi bir terapist, insan insana ilişki kurmayı beceren, hastaya ilgi gösteren, klişeleşmiş bir bakış açısıyla değerlendirmeyen, empatik bir yaklaşımı olan kişidir"

Prof. Dr. Mehmet Sungur ile söyleşi

Sayın Sungur, günümüzde, dünyada hakim olan psikiyatri kuramlarını, klinik uygulamaları ve ülkemizde ruhsal bozuklukların tedavisinde ağırlık verilen yaklaşımları okurlarımıza aktarmak için değerli psikiyatristlerimizden görüşlerini aldık. Sizden, uygulayıcılığını yürütmenin ötesinde, Avrupa ve Türkiye'de bizzat eğitimini verdiğiniz kognitif davranışçı terapi konusunda bilgi alabilir miyiz?

Psikiyatri ekolleri dediğimizde, günümüzde geçerli olan iki temel kuram vardır. "Analitik kuram" ve bir dönem analitik kuramın karşıtı olarak, onun hipotezlerini yeniden gözden geçirmek onaylamak ya da tersini göstermek için oluşturulmuş "davranışçı kuram". Daha sonra bu iki uç ekolün arasında bir köprü görevini gören "kognitif" dediğimiz "bilişsel kuram" ortaya atılmıştır. Zaman içinde bu bilişsel kuram, yakınlığı ve birlikte daha işlevsel oldukları göz önünde bulundurularak davranışçı ekol ile ilişkilendirilir ve kognitif davranışçı kuram ortaya çıkar. Diğer aradakiler ana ekoller değildir daha çok tekniklerdir.

Ben kendi ekolümden bahsedebilirim, diğer ekolleri eleştiriyor gibi olmamak için… Avrupa Davranış ve Kognitif Terapiler Birliği'nin başkanlığını yaptım. Kognitif davranışçı kuram benim çocuğum. Bu ekolü Türkiye ve Avrupa'da tanıtmaya çalışıyorum ve eğitimlerini veriyorum.

"Kognitif davranışçı terapiler kanıta dayalıdır"

Bu çabanızın nedenini biraz açıklar mısınız? Kognitif davranışçı terapiyi üstün kılan özellikleri neler?

Kognitif davranışçı terapiler, şu anda psikoterapiler içinde kanıta dayalı olan iki kuramdan biridir. Kanıt derken, ilaçlarla kıyaslandığında etkinliği gösterilmiş olmasını kastediyorum. Danışanların (hasta yerine "danışan" sözcüğünü kullanmak isterim), hemen hepsinin yaşam kalitesini artırdığı ve etkinliği olduğu gösterilmiş yaklaşımlardır.

21. yüzyılda kanıta dayalı terapilerin nasıl bir anlamı var?

Yaptığımız terapinin işe yaradığını araştırmalarla somut olarak göstermek bu yüzyılda çok önemli. Çünkü yaklaşık 10 yıl sonra bizim ülkemizde de uygulanmaya başlayacak bir tedavi yöntemi var: "Hastaların kendilerinin tercih ettikleri terapi". Danışan bize geldiğinde "biz sana şu terapiyi uygulayacağız" demeyeceğiz artık. Örneğin, panik bozukluk alanında etkinliği gösterilmiş şu tedavi seçenekleri var. Bu yaklaşımlardan hangisini istersiniz diye soracağız. Yani demokrasi anlayışımızın geliştiği, bilgilerimizin arttığı ve dolayısıyla hastayı pasif bir konumdan çıkarıp, hastanın da tedavinin parçası olduğu yaklaşıma geçiyoruz. Yani kanıta dayalı olmayan hiçbir şeyi, ben biliyorum diye veremeyecek terapist.

Zaman günümüzde çok önemli. Kognitif davranış terapileri tamamen yapılandırılmış tedaviler olduğundan, haftalarla ölçülebilen sürelerde sonuç veriyor. Sadece muayenehanelerde değil poliklinik koşullarında da uygulanabiliyor. Hastanelerde çalışan psikiyatristler çok sayıda hasta kabul ettikleri için terapiye çoğunlukla zaman ayıramıyorlar. Davranış terapileri için böyle bir sorun söz konusu değil. Yani hastaya minumum 20 dakika ayırmak yeterli. Oysa diğer kuramda analiz yöntemiyle hastaların tedavileri bazen yıllarca sürebiliyor.

Bu kanıtlar neler?

Anksiyete bozuklukları dediğimiz, psikiyatrinin büyük bir kısmını kapsayan fobiler, obsesyon, panik, travma, depresyon gibi bozukluklar için yapılan araştırmalar gösteriyor ki [bu araştırma verilerini sağlayan National Institute for Clinical Excellence'dır (NICE: Klinik anlamda mükemmel uygulamalar yapan enstitülerden alınan sonuçların toplandığı merkez)], ilk tercih edilen

tedavi yaklaşımı kognitif davranış terapileridir. Bu, çok sessiz ilerleyen büyük bir devrim. Ne yazık ki psikiyatristlerin eğitimi daha çok farmakoloji (ilaç) alanında olduğu için terapiler bu kadar büyük ses getirmiyor. Bir psikiyatriste gittiğinizde size ilacınız hemen verilir. Ama aynı psikiyatristlerin önemli bir kısmı kognitif davranış terapileri uygulamaya yeterli değillerdir. Diyelim ki bir silah yüzde yüz etkili ama bu silahı profesyonellerin sadece yüzde onu kullanabiliyor; artık bu silaha güçlü diyebilir miyiz?

Tedavinin hedefini hasta, stratejisini hekim belirliyor

Bu terapilerin içeriğinden bahseder misiniz?

Bu terapilerde, hipotezler ya da varsayımlar üzerine kurulu iç çatışma dediğimiz analizin yerine, doğrudan hedef uyumsuz davranış üzerine yönelinir. Hedef uyumsuz davranış da hastayı hekime getiren nedendir. Hastalar hastalıkları nedeniyle gelmezler bize, hastalıklarının sonuçları nedeniyle gelirler.

Diyelim ki, sıcak bir yaz günü önünüzde bir havuz var ve atlamak istiyorsunuz. İçinden bir köpek balığı kafası çıkıyor. Köpek balığı varsa o havuza girer misiniz? Girmezsiniz. O halde siz köpek balığı fobiksiniz. Ben de fobiğim, Ahmet de fobik. Hangimiz köpek balığı fobimizi tedavi için doktora gidiyoruz ki? Çünkü bu fobi hayatımızı etkilemiyor.

Hastalığın sonuçları dediğimizde üç temel yaşam alanına bakıyoruz: iş yaşamı, sosyal yaşam ve özel yaşam. Birinde ya da birkaçında ortaya çıkan handikaplar, bizi doktora götürür. İşte davranış terapistinin sorduğu temel soru şudur: "Senin hayatında bugün, böyle bir sorun olmasaydı şimdi neleri yapıyor olacaktın ve yapamıyorsun?". Örneğin, agorafobik bir hasta düşünün kalabalık yerlere giremiyor, nefes alamayacağım, kriz geçireceğim diye korktuğu için toplu taşıma araçlarını, sinema, tiyatro gibi kapalı alanları terk etme eğilimi gösteriyor. Giderse bile kapıya en yakın yere oturuyor. Şimdi biz böyle bir hastaya bize çocukluğunu anlat demiyoruz. Ona diyoruz ki, sen bu tedavinin sonunda bu yapamadığın şeylerin hepsini yapabilecek duruma gelirsen, biz senin iyileştiğini kabul edebilir miyiz? "Tabii ki doktor bey hayal bile edemiyorum" yanıtını alıyoruz her zaman. Yani hedefler belli oluyor. Hedefi hasta belirliyor. Geriye strateji kalıyor. Burada stratejimiz kaygıyı artırmaktır. Onu otobüse bindirip, sinemaya gönderip, kaygısını artırıyoruz. Hastayı kaçtığı ortamlara yavaş yavaş sokup, ondan sonra ortaya çıkan kaygıyla nasıl başa çıkacağını öğretiyoruz. Amacımız kaygıyı tamamen ortaya çıkarmak (ilaçla olduğu gibi bastırmak değil), sonra da onunla başa çıkmayı öğretmek. Eğer kaygıyla başa çıkmayı öğrenirseniz bir beceri kazandınız demektir. Kazanılan beceri unutulmaz. Bunu bir kere öğrenirseniz ileride tekrarladığında yeniden başa çıkabilirsiniz.

"Kapının arkasında bir düşmanınız var diyelim, onu bir kere yendiğinizi gördükten sonra artık şöyle düşünmeye başlarsınız, 'Bir kere yendiğime göre, onu tekrar yenebilirim'"

Peki bu yüzeysel terapiler bozukluğu kökünden kurutuyor mu? Geri dönüşlerin yaşanma ihtimali nedir?

Analizciler başlangıçta davranışçılara bu noktada karşı çıkıyorlardı. Onlar meselenin derinine inmediğimiz için semptomlar tekrarlayabilir görüşündeler. Oysa davranış terapilerini güçlü yapan en önemli şey, "öğrenme kuramları" gibi sağlam bilimsel bir metadoloji üzerine kurulu olmaları. Davranış terapisi gören hastalar yedi yıl boyunca gözetim altında tutulur ve nükslerin yaşanıp yaşanmadığı takip edilir. Çok düşük oranlarda nüksler görüyoruz. Nüks bir semptomla başa çıkmayı değil onu bastırmayı öğretirseniz olur. Anksiyete bozukluklarında hastaya ilaç verdiğimizde belirtiler baskılanacağından kişide ilk etapta bir rahatlama yaşanır. Fakat ileride ilacı kestiğimizde aynı sıkıntılar yeniden başlayacaktır. Halbu ki davranış terapilerinde sorunla başa çıkmak öğretiliyor. Kapının arkasında bir düşmanınız var diyelim, onu bir kere yendiğinizi gördükten sonra artık şöyle düşünmeye başlarsınız, "Bir kere yendiğime göre, onu tekrar yenebilirim". Yani kendinize güveniniz artar. Oysa diğerinde "ben yendim" diyemiyor hasta; ilaç yenmiş oluyor düşmanı.

"Hasta kendi kendinin terapisti oluyor"

Bu tedavi başarılı olduğunda, hastalar kendi kendilerinin terapisti oluyorlar diyebilir miyiz?

Evet öyle. Bir terapistin hedefi, kendine duyulan ihtiyacı en aza indirmek olmalı. Yani hastama ben öyle teknikler öğretmeliyim ki ona sorunu çözme becerisi kazandırmış olayım. Biz bu teknikleri çeşitli meslek gruplarına da öğretiyoruz. Böylece, öğretmenler gibi toplumda geleneksel rolleri olan kişiler, bu rollerini daha efektif kullanabiliyorlar.

Birkaç seansta sonuç alındığı söyleniyor. Bu ne kadar doğru?

Evet, çok hızlı sonuçlar alabiliyoruz. Örneğin panik bozukluğun ve fobilerin tedavileri, altında çok ciddi bir sorun yoksa artık iki üç seansta yapılabiliyor. Altta yatan ciddi sorunları çözmek için de kognitif terapi uygulanıyor.

Depresyon, cinsel fonksiyon bozuklukları, yeme bozuklukları, çocukluk çağı hastalıkları, ilaçlara yanıt vermeyen şizofrenide sanrıların ve varsanıların tedavisinde, vd. kognitif davranış terapilerinin başarısı yüksek.

Yaşımızı belirleyen olaylar değil, yorumlarımız

Ne zaman kognitif terapiye ihtiyaç duyuluyor?

Anlatayım. Şimdi biraz aklınız karışacak… Kognitif terapi: A noktasındaki bir olaya, C noktasında verilen duygusal tepkinin, aslında A olayına bağlı değil, A ile C arasındaki B noktasında A olayı ile ilgili yapılan yoruma bağlı olduğunu söyler

Biraz karıştı… Bir örnek vereyim:

A noktasındaki olay: Yanımdan selam vermeden geçen bir arkadaşımla karşılaştım.	
B'deki yorum	**C'deki duygu**
Adama bak ne ukala tanıdığı halde selam vermiyor	Öfke
O da beni değersiz buluyor ve selam vermeye gerek görmüyor	Üzüntü
Mutlaka onu kıracak bir şey yapmışım ki geçti gitti	Suçluluk
Vermezse vermez, ben de ona selam vermem	Hiçbir şey
Bana baktı ama beni görmedi, dalgındı ve bir sorunu vardı	herhalde

Duygular bir uçtan bir uca gidebiliyor. O halde yaşamımızı belirleyen olaylar değil, onlara verdiğimiz anlamdır. Bu ne demek, biz olaylara verdiğimiz anlamı değiştirirsek hayatımızı da değiştirebiliriz. İşte kognitif (bilişsel) terapi B noktası'ndaki süreçlerle uğraşır.

Peki kognitif terapi bu farklı yorumlamaları neye bağlıyor?

Hepimizin bir geçmişi var. Bu anlamda dinamik psikiyatriye benzer. Psikanaliz, her bilinçli davranışın bilinçdışı bir motivasyonu olduğunu söyler ve onu araştırır. Farkları burada ortaya çıkar. Kognitif yaklaşımda ise bu klişeleşmiş bakış açılarımızın nereden kaynaklandığı araştırılır. Örneğin çocukluğundan beri bu dünyanın tehlikelerle dolu olduğuna inandırılmış birisini düşünelim. Üzerinde sürekli zırhlarla dolaşır. Bu kişi kendini olduğu gibi ortaya koyarsa, kullanılacağından, ezileceğinden, yok edileceğinden korkar. Böyle bir dünya görüşü olan kişi herkese karşı zırhlarını giyer. Kognitif terapide biz bu kişiye, zırhları olmasa da ona bir şey olmayacağını gösteririz. Zırhların onun üzerinde nasıl bir yük olduğunu anlatmaya çalışırız. Bu dünyanın zaman zaman negatif-tehlikeli, zaman zaman da olumlu-güzel olduğunu fark etmesini sağlarız. Yani farkındalığı artırmaya yönelik bir tedavi uyguluyoruz.

Bakış açılarımızın arkasında, geçmiş yaşantılarımız, bilincimiz, belleğimiz gibi çok yönlü bir süreç olduğu için onları değiştirmek zordur. Kognitif terapi çok daha yoğun ve sorunun nedenini anlamaya yöneliktir. Örneğin, bir panik hastası yüzlerce kez panik atağı geçirir ve sonunda ölmediğini görür. Kişinin, normalde 100 kere aynı deneyimden geçince 101.'de korkmaması beklenir. Atak sırasındaki esas korku, "ölüm"dür. İşte kognitif kuram, hastanın bu durumu görmesini sağlıyor, 101.'de neden ölesin sorusunu sormamız bile hastanın bir şeyleri anlamasına yetiyor. Ondan sonra bunu davranışla birleştirince kısa sürede sonuç alıyoruz tedaviden.

Terapi bir sanattır

Daha genel bakmanızı isteyeceğim: Evet psikiyatri, tıbbın içinde bir alan ama tek tek bireyler üzerinden yürüyor ve kültürel farklılıkların hastalığı yorumlamada ve tedavi seçeneği üretmede etkili olacağını düşünüyorum. Sizce bu farklılıklar kavramlara ne kadar yansıyor?

Kültürel farklılıklar her zaman işin içindedir. Ama bu bilimsel olmamızı engellemez. Yani diğer bilim dallarında ne kadarsa, bizde de o kadar işin içindedir kültür. Bir psikiyatrın dikkat etmesi gereken şey, öğrendiği tekniği uygularken ona danışan bireyin "biricik" olduğunu göz önünde bulundurmasıdır. Hastasının gereksinmelerine ve özelliklerine göre bilgilerini uyarlayarak kullanabilmek terapi sanatıdır. Teknik bilmek ayrı, iyi bir terapist olmak ayrı.

İster dinamik, ister kognitif, ister davranışçı olsun iyi bir terapistin taşıması gereken ortak özellikler vardır. İnsan insana ilişki kurmayı beceren, hastaya ilgi gösteren, koşulsuz kabul gösteren, klişeleşmiş bir bakış açısıyla değerlendirmeyen, içten, empatik bir yaklaşımı olması gerekir.

Psikiyatrinin bu özelliği onu renkli kılıyor. Teknik bir iş olmaktan çıkarıp onu sanat yapıyor.

Kendilerine başvuran hastaları bir kutu ilaçla gönderen ve birkaç ayda bir doz ayarlaması için çağıran psikiyatristlerimiz var. Ruhsal bozukluklar, bazıları tamamen biyolojik kaynaklı da olsa, sonuçta kişinin ruhsal dengesini yitirmesine neden oluyor. Hastalarıyla daha yakın bir ilişki kurmak yerine, zamansızlıktan şikayet edip, sadece reçete yazan hekimler konusunda ne düşünüyorsunuz?

Ben ilaçları aşağılamıyorum. İlaçlar gerekli ama tek başına yeterli değildir. İyi bir hekim hastası için mevcut yöntemlerin hepsini kullanabilen hekimdir. Şu ilacı verdim tamam sorun çözüldü demek yanlış, çünkü böyle birebir ilişki yaşamda yok ki tıpta olsun. İnsanın yaşamında olaylar hep yan yana gelir, bardak taşar ve boşalır. Siz bardağı taşıran damlayı olayın nedeni zannedersiniz. Yani beyinde gördüğümüz birtakım kimyasal olayların neden mi yoksa bir sonuç mu olduğunu bilmiyoruz ki…

Meseleye sadece biyolojik açıdan bakan psikiyatristlere sormak isterim, "Tek bir biyolojik neden, hastalığın bütün öyküsünü anlatabilir mi?". Tabii ki biyolojik psikiyatri ilerleyecek ve biz onların araştırmalarından faydalanacağız. Ama insanın bir bütün olduğunu unutmayalım: biyo-psiko-sosyal bir varlık insan.

"Günümüzün sorunu, terapistin takım tutar gibi ekol tutmasıdır"

Dr. Alper Hasanoğlu
Basel Üniversitesi Psikiyatri Polikliniği

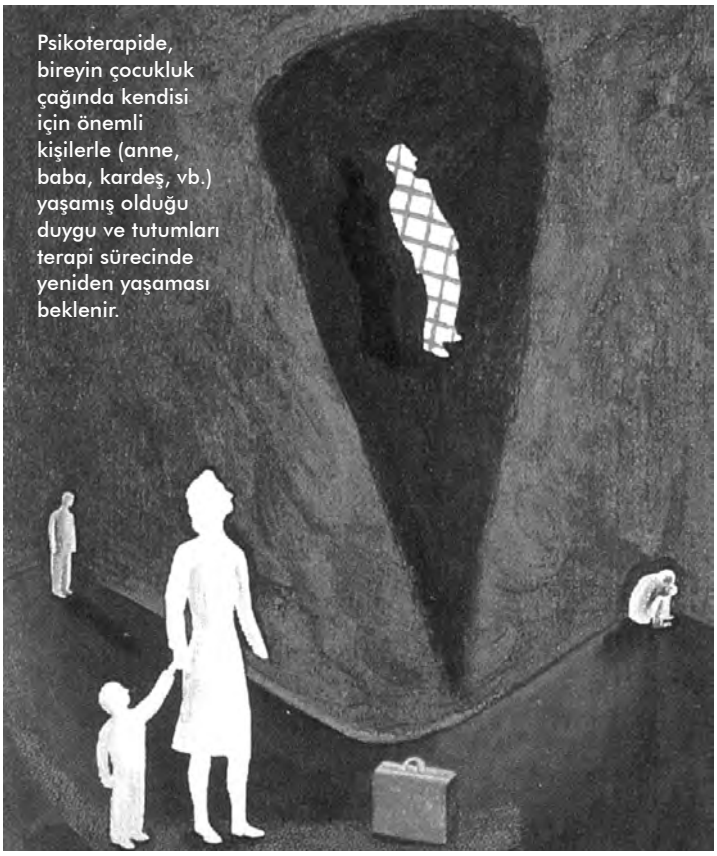
Eğer burada psikoterapiden bahsediyorsak vereceğimiz yanıt başkadır, psikiyatrik tedaviden bahsediyorsak başka. Psikiyatrik tedavide yapılması gereken psikofarmakolojik ve psikoterapötik yöntemlerin bir arada ve birbirlerini destekleyici biçimde uygulanmasıdır.

Psikoterapi yöntemleriyle ilgili olarak ise günümüzdeki durum şöyledir: Eğer yanlış anımsamıyorsam, 250'nin üzerinde psikoterapi yöntemi bulunmaktadır. Yani psikoterapi dünyası, bizim toplam sol fraksiyon sayısının epey üzerinde bir bölünme yaşamıştır. Hepsi de başarılı olduğunu iddia etmektedir. Ama bunların büyük bir bölümü psikoterapi tarihindeki yerlerini çoktan almışlar ve günümüzde önemlerini yitirmişlerdir. Bugün dünyada en çok uygulanan yöntemler bilişsel davranışçı terapi, psikodinamik yönelimli psikoterapi ve sistemik terapidir. Daha iyi bildiğim için Amerika değil de Avrupa'daki durum üzerinden fikir beyan edeceğim. Almanca konuşulan ülkelerde, psikiyatri ihtisasını bitirip psikiyatri ve psikoterapi uzmanı olabilmek için yukarıda sayılan üç psikoterapi yönteminden birinin öğrenilmiş olması gerekir. Bu durum Fransa, İngiltere ve İskandinav ülkelerinde de üç aşağı beş yukarı aynıdır.

Bu tedavi yöntemleri ve aralarındaki farklar ise kabaca şöyledir: Bilişsel davranışçı yöntemler ruhsal sorunların davranış ve biliş düzeyinde ortaya çıktığını iddia etmektedir. Davranış tedavileri oldukça genel bir tanımla, öğrenme ilkelerini kullanarak insan davranışında gözlemlenebilen ve ölçülebilen değişiklikler oluşturan tedavi yaklaşımıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde nevrotik veya istenmeyen uyumsuz davranışlar, çeşitli yanlış öğrenmeler aracılığıyla sonradan kazanılmış tutumlar olarak kabul edilir. Davranışsal düzeyde meydana gelen olumlu değişikliğin duygularımızda ve bilişsel durumumuzda düzelme sağlayacağı düşünülür. Bu tedavi yöntemi daha çok semptom düzeyinde bir iyileşme amaçlar. Davranışçı yöntemlerle birlikte uygulanan bilişsel yöntemler ise çocuklukta, gençlikte yaşantılanan deneyimlerin öğrenme yoluyla bazı temel düşünce, varsayım ve inanç sistemlerinin oluşmasına neden olduğunu savunur. Bu temel düşünce ve inançlar şema olarak adlandırılır. Bilişsel teoriye göre, aynı şemalar yaşamın daha ileri dönemlerinde bireylerin kendileri ve yaşadıkları dünyaya ilişkin algılarını ve davranışlarını biçimlendirmekte ve değerlendirmekte kullanılır. Bireyin uygunsuz otomatik düşünceleri ve bunların altında yatan şemalar bilişsel tedavi yöntemleriyle değiştirilebilirse, ruhsal bozuklukların ortadan kalkacağı düşünülür.

Klasik psikanaliz günümüzde çok az uygulanmaktadır. Psikodinamik yönelimli terapiler de psikanaliz gibi, genel olarak içgörü kazandırmaya yönelik tedavilerdir. Bireylerin içgörü kazanarak kişiliklerini, benliklerini değiştirmeleri hedeflenir. İçgörü kazanmak rahatsızlık belirtileri ile bunların kaynakları arasındaki çoğunlukla bilinçdışı olan bağlantıları görebilmektir. Bireyin, çocukluk çağında kendisi için önemli kişilerle (anne, baba, kardeş, vb.) yaşamış olduğu duygu ve tutumları terapi sürecinde yeniden yaşaması ve terapistin kendi çocukluğundaki algı ve duygulara göre değerlendirerek tepkiler vermesi beklenir. Bu durum psikanalitik jargonda aktarım olarak adlandırılır. Terapistin bu süreç içinde rahatsızlığın kaynağıyla ilgili kurduğu hipotezler üzerinden yaptığı yorumların bireyde önce içgörü, ardından davranışsal değişiklikler oluşturması beklenir.

Sistemik terapi ise sorunun ne bireyin kendi iç dinamiklerinde ne de davranış ve bilişlerinde olmadığını, aksine eğer hastalanırsa sistemin kendisinin hastalandığını ileri sürer. Belirti gösteren bireyler bir anlamda hasta sistemin sözcülüğünü üstlenmişlerdir. Burada sistemden

Psikoterapide, bireyin çocukluk çağında kendisi için önemli kişilerle (anne, baba, kardeş, vb.) yaşamış olduğu duygu ve tutumları terapi sürecinde yeniden yaşaması beklenir.

kastedilen tabii ki, toplumsal düzen değil ailedir ya da daha dar anlamda çiftlerdir. Bazen de örneğin işyeridir. Burada tedavi daha çok aile ya da eş terapisi olarak yürütülür.

Ben bilişsel davranışçı terapistim, bunun yanında belli ruhsal bozukluklara özel sistemik terapi eğitimim var. Bir süredir de analize gidiyorum. Klasik anlamda bir eğitim analizi denemez buna, çünkü sonuçta psikanalist olmayacağım. Ama her psikoterapistin, karşısındaki hasta koltuğuna oturup ruhunu açacağı bu süreçten geçmesi gerektiğini düşünüyorum. Hem bir içgörü kazanmak için, hem de tedaviye gelen insanların ruh halini biraz daha iyi kavrayabilmek için.

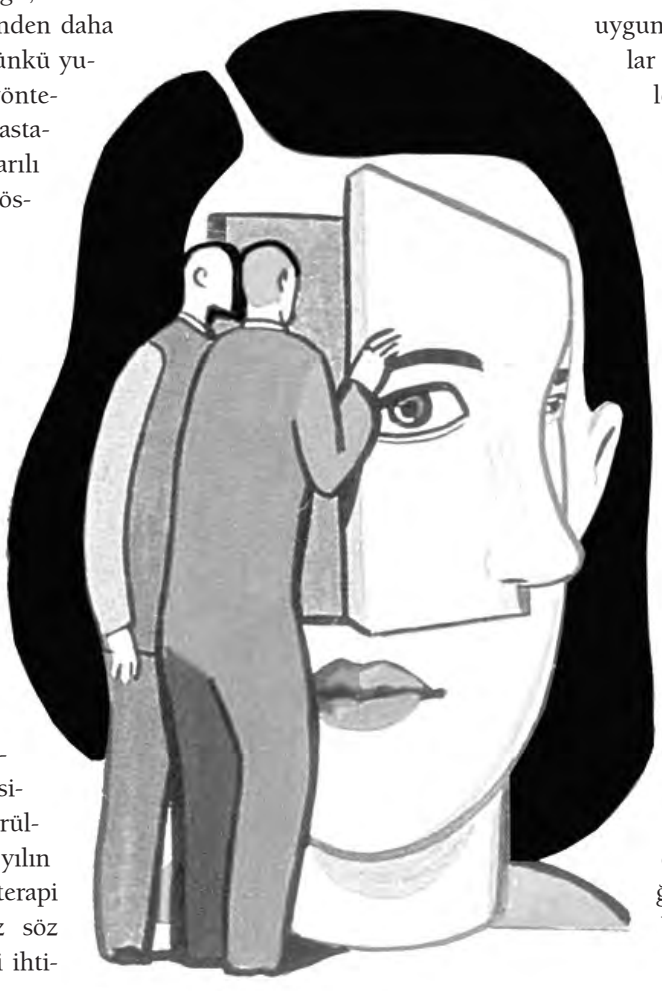
Terapistin belli bir ekole fanatik bir şekilde, nerdeyse takım tutar gibi saplanması, diğer ekolleri yok sayması, bilimsel olmamakla ya da yüzeysel olmakla suçlaması maalesef günümüzün önemli bir sorunudur. Oysa önemli olan bizim hangi ekolü benimsediğimiz değil, hastanın hangi tedavi yönteminden daha fazla yarar göreceğidir. Çünkü yukarıda sayılan üç terapi yönteminin de belirli ruhsal hastalıkların tedavisinde başarılı olduğu bilimsel olarak gösterilmiştir.

Psikoterapi ve psikofarmakoloji işbirliği şart

Sorunun ikinci bölümünü, önce psikoterapiyi ve psikiyatriyi yapay da olsa birbirinden ayırarak yanıtlamaya başlamak gerekir. Çünkü psikoterapinin ve psikiyatrinin birlikteliği çok eskilere dayanmaz. Almanya, İsviçre ve Avusturya'da psikiyatri ihtisasına paralel olarak psikoterapi eğitiminin de görülmesi zorunluluğu son on yılın işidir. Böyle ek bir psikoterapi eğitimi Türkiye'de henüz söz konusu değildir. Psikiyatri ihtisası sırasında alınan psikoterapi süpervizyonlarını, kısa süreli kursları ve psikiyatr adaylarının kendi çabalarıyla ve maddi olanaklarıyla aldıkları eğitimleri saymazsak. Tıbbın bir dalı olarak psikiyatri doğaldır ki bütün psikolojik rahatsızlıkları temelde tıbbi bir modelle açıklar ve buna uygun olarak da temelde biyolojik yöntemlerle yani ilaçla tedavi etmeye çalışır ki bunun yanlış bir tarafı da yoktur. Çünkü obsesif kompulsif bozukluk ya da depresyon gibi örneklerden yola çıkarsak, bunlar nörobiyolojik nedenleri olan ruhsal bozukluklardır. Ama psikoterapi psikiyatriye entegre edildiğinden beri psikoterapötik tedavi yöntemleri psikofarmakolojik tedavilerle birlikte yürütülmektedir.

Bugün psikiyatrik bozuklukların açıklanmasında hakim model biyo-psiko-sosyal açıklama modelidir. Bu model depresyon örneğinde kısaca şöyle açıklanabilir: Depresif bireyin büyük olasılıkla depresyona ya doğuştan gelen biyolojik bir yatkınlığı olduğu ya da ruhsal gelişimi sırasında yaşadığı önemli yaşamsal olaylar nedeniyle psikolojik bir yatkınlık geliştirdiği düşünülür. İleriki yıllarda yaşantılanan örseleyici yaşamsal olaylar da yatkınlığı olan bu bireylerde depresyon gelişimini tetikleyici bir rol oynarlar. Böyle bir açıklama modeline uygun olarak da tedavinin de çok yönlü düzenlenmesi gerekir.

Tek taraflı tedaviler derken örneğin ilaç tedavisinin ya da psikoterapinin tek başına uygulanmasını kastediyorsak eğer, buna verebileceğimiz genel bir yanıt bulunmamaktadır. Örneğin depresyon hafif düzeydeyse ilaç tedavisine gerek olmadan yalnızca psikoterapiyle tedavi mümkündür. Ağır depresyonun tedavisinde başlangıçta hasta bilişsel olarak psikoterapi için hazır durumda olmadığı için psikoterapi uygulanamaz, ilaçla depresyon nedeniyle oluşan bilişsel bozuklukların düzelmesini beklemek gerekir. Ama eğer yeni depresyon ataklarına uygunsuz düşünme biçimleri, şemalar neden oluyorsa, psikoterapiyle bu uygunsuz düşünme biçimleri değiştirilmedikçe yeni depresyon ataklarının önüne geçmek pek kolay olmayacaktır.

Obsesif kompulsif bozukluk üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda, başarılı olmuş ilaç tedavilerinin de psikoterapinin de bu bozukluktan sorumlu beyin bölgesinde bozulmuş olan kan akımını düzelttiği gösterilmiştir. Ama ilaç tedavisi psikoterapiyle desteklenmezse, tedavi kesildiğinde nüks oranı çok yüksektir.

Ruhsal bozukluğun, başarısı bilimsel çalışmalarla gösterilmiş yöntemlerle tedavi edilmediği durumlarda hastayı bekleyen risk doğaldır ki hastalığın süreğenleşmesi, şiddetlenmesi ve bunun sonucunda bireyin hayat kalitesinin bozulmasıdır.

"Çağımızın içi boşaltılan beyinleri ve binlerce psikoterapi yönelişi"

Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu

Dali'nin *Uyku* adlı tablosu.

Psikiyatride bugün, şimdiye kadar ortaya atılmış olan hemen bütün görüşler, hem de gelişerek geçerliklerini korumaktadır. Dört binden fazla psikoterapi ekolü bulunmaktadır. Bunların bir bölümü dinsel ya da mistik hatta metafizik diyebileceğimiz, remel düşünce akımlarından ve ideolojilerden kaynaklanmaktadır. Bu arada toplum düzeni ve yasalarla çatışmalara girmiş olanlar da vardır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarında belirmiş olan bu yönelişler çok absürd açılımlara da ulaşmış olabilirler. Endüstri toplumu denilen sosyo-ekonomik düzenin, toplumsal destek düzeneklerini olağanüstü soyutlayarak yabancılaştırmış olması bireylerin sistematik zihinsel donanıma ulaşmasını engellemektedir. Bununla şunu belirtmek istiyorum: İnsan zihinsel gelişiminde sürekli olarak sınama-yanılma-bulma yöntemini kullanır ve bu yüzden de çevresinden güvenilir bir eleştiri ve geribildirim akışına muhtaçtır. Oysa çağımızda, güvenilir yakın çevre oluşumu fena halde tahrip edilmiş ve bu bağlamda bireyler yalnız bırakılmış ve yabancılaştırılmıştır. Bunun sonucunda bireylerin zihinleri bilgi ve beceriler bakımından çevrenin ve sistemin amaçlarına uygun kaldığı sürece geri kalan işlevlerini nasıl yürüttüğü, örneğin inançlarının, temel görüşlerinin, yaşam beklentilerinin, özel tercihlerinin ve yönelişlerinin, algılamalarının nasıl olduğu konusu önemini yitirmiştir. Böylece disipline edilmemiş muazzam bir zihinsel enerji boşta kalmakta, kendi kendine üreteceği fikirleri dışa vurarak güvenilir geri bildirimler almak olanağını da bulamamaktadır. Sonuç olarak bireylerin zihinleri işlenmemiş, ham kalmış ilkel zihinlere dönüşmektedir. Örneğin çekirdek fiziği eğitimi görmüş birinin cüceler, su perileri, tek boynuzlu at, poltergeist gibi fantastik varlıklara inanması mümkündür ve çok okumuş yazmış kimselerin bile yıldız falına ya da tarot kartlarına inandığı, çevremizde kolaylıkla görülebilir. Bilim içerisine hızla bilimdışı safsata da girmektedir ve bunun denetlenmesi de oldukça zordur. 60'lı yılların sonlarında gelişmiş olan yeni bireycilik türünden sosyal-siyasal akımlar bu safsatayla da bolca bulaşıktır. Düşünceyi ve bilgiyi denetleme kaygısı son derecede azalmıştır. Bunlardan dolayı bu psikoterapi akımları da bolca yandaşlar bulabilir ve bu akımlardan faydalandığını düşünen kimseler de rahatlıkla bulunabilir. Böylece binlerce "psikoterapi" yönelişi ve hepsinin on binlerce "müşterisi" ortaya çıkmıştır.

Anti-psikiyatri adını alan akımlar da psikiyatrinin, diğer birçok bilim ve sanat dalı için de söz konusu olduğu gibi egemen sistem tarafından zaman zaman da kötüye kullanılması gerçeğinden yola çıkmışlardır. Fakat o akımlar da egemen çevreler tarafından istismar edilmekten kurtulamamışlardır. Bugün o akımlar, madde bağımlıları, antisosyal gençler, çeşitli özgün cinsel tercihler gibi, sistemin yongalarının olası hoşnutsuzluklarının uyuşturulması ve yatıştırılması gibi bir işlev sürdürmektedir.

Öte yandan psikiyatrinin gerçek bilimsel ortamda ele alınmasıyla ve uzay teknolojisinin de öncelik hakkını kullanan tıbbın hizmetine girmesiyle gelişen ve sinir-bilim (neuro-science) adını verdiğimiz bir bilgi alanının ulaştığı bilgiler muazzam boyutlardadır. Kullanılan sağaltım yöntemlerinin sinir sistemini nasıl etkilediği, yalnızca kuramsal olarak değil, gözle görülecek şekilde izlenebiliyor. Bunun sonucunda da bilimsel düzeyde uygulanan psikoterapilerin de, medikal tedavilerin de ekol farkı olmaksızın gerçekten etkin olabildiği ortaya çıkıyor.

Psikiyatride bütün tedavi yönelişleri şimdi dört ana sınıfta ele alınabilir:

- Organik-Biyofizik yaklaşım
- Davranışsal-Bilişsel yaklaşım
- Analitik-Dinamik yaklaşım
- Fenomenolojik-Varoluşsal yaklaşım

Bu yaklaşım tarzları dayandıkları kuramlar bakımından değil, asıl hasta-hekim ilişkisi ve "terapi setting"i bakımından da farklıdırlar. Kuramsal farklılıklar gittikçe silinmekte, söylem bakımından hepsi gittikçe aynı şeyi farklı terimlerle söyler bir görünüm almaktadır. Ancak terapi etkileşimi modeli bakımından farkları da gittikçe büyümektedir. Yine de birçok hekim, uygulamalar arasında "eklektik" dediğimiz bir yol geliştirerek uygulamayı yeğlemektedir.

Bu bakımdan benim tutumum da böyle eklektik bir yoldur. Temel eğitimim analitik-dinamik yönde olsa da fenomenolojik-varoluşsal modele daha yatkın gibi duruyorum ve bu arada organik-biyofizik görüşü de elden bırakmıyorum.

Tek yönlü yaklaşımlar hemen hemen kalmamış gibidir. Tek yönlü yaklaşımın riski, tıptaki her alanda bulunan risk gibidir. Tıbbi görüşün (tıpkı bir "üst-kimlik" gibi) her türlü yaklaşımda esas olması, riskleri azaltır. Çünkü tıpta uygulayıcının görüşleri değil, hastanın sağlığı yönlendirici kaygı olarak kalmak zorundadır.

"Yabancılaşmış insan ilişkilerinin ürünü olarak psikiyatri ve ekolleri..."

Evren Asena
Marmara Üniversitesi Psikiyatri Bölümü

Psikiyatrinin bir uzmanlık alanı olarak ayrımlaşması, toplumsal işbölümünün göreli olarak geç bir bürünümüdür. Daha önce insanların gündelik eyleyiş kalıplarının bir parçası olan "başkaları üzerine düşünmek ve onları iyi hissettirmek", ekonomik örgütlenmenin insanları bu tür bir faaliyete zaman ayırmanın lüks olduğuna ikna etmesiyle kendini olağan gündelik pratiklerden ayrıştırmıştır. Sınıfsız bir toplumla, yani insanlaşmanın başlamasıyla birlikte psikiyatrinin biriktirdiği bilgi de toplumsallaşmaya başlayacaktır. Bilginin toplumsallaşması sürecinde ilk sönümlenecek alanlardan birinin, içerdiği bilginin göreli olarak daha az teknik ve enstrümantal beceri gerektirmesi nedeniyle psikiyatri olacağı da kestirilebilir.

Psikiyatri, yabancılaşmış insan ilişkilerinden devralınmış ve vakti geldiğinde kaynağını aldığı insanlığın büyük ırmağına devredilmesi gereken bir "emanet" midir, yoksa giderek eğitimli bir elitin dışında kimsenin nüfuz edemeyeceği ezoterikleşmeye yazgılı bir disiplin midir? Bütün psikiyatri ekolleri bu soru etrafında yeniden tarif edilebilir. Diğer yandan, önüne hedef olarak sınıflı toplumun işleyişindeki tökezlemeleri gidermenin ötesinde insanı kavramayı ve değiştirmeyi koyan her yaklaşım, kendini nasıl temellendirdiğinden bağımsız olarak genel toplumsal bilgi birikim havuzuna katkıda bulunmaktadır.

Obsesif kompülsif bozukluk ve depresyon biyolojik ama aynı zamanda sosyal nedenlere bağlı rahatsızlıklar mıdır? Kanımca dikkatli olmayı gerektiren bir durum. Sözgelimi işsizlik biyolojik ve aynı zamanda sosyal bir olay mıdır? Kuşkusuz bir anlamda öyledir. İşsiz kalan insanın dünyayı algılama ve yansıtma biçimleri elbette belirli beyin süreçlerine, bu anlamda biyolojik süreçlere eşlik edecektir. Ancak işsizliğin aynı zamanda biyolojik bir hadise olduğunun söylenmesine nadiren rastgelinir. Çünkü maddenin üst düzey örgütlenmesine ait olgular kendi düzeylerinin kavramlarıyla daha doğru ve ekonomik olarak açıklanabilirler. Daha doğru; çünkü, her düzey kendi altındaki düzeylere indirgenemeyecek yeni oluşumlar içerebilir. Daha ekonomik; çünkü, alt düzey örgütlenmelerin bilgisinin daha üst düzeylere geçerken kaybolduğunu varsaymak için bir neden yoktur. Depresyonun ya da obsesif kompülsif bozukluğun temel belirlenim düzeylerinin sosyal olduğu aşikar iken, aynı zamanda biyolojik olduklarının söylenmesinin, sözkonusu olguların biyolojik kerteriz noktalarını araştıranlar için bir anlamı olabilir ve sadece onlar için bir anlamı olabilir. Toplumsal hadiselerin kendilerinin, altlarındaki düzeylerle tanımlanmasının temel sonucu, insanın bizzat kendisinin dahil olduğu süreçler üzerindeki belirleyiciliğini gölgelemesidir. Bunun hasta açısından sonucu, deneyimlenen duruma mahkûm olunduğu yolundaki özgüven zedeleyici düşüncelerin perçinlenmesi, hekim açısından sonucuysa katkıları destekleyicilikle sınırlı farmakolojik yöntemlerin yararlılığının abartılmasıdır.

Picasso'nun *Ağlayan Kadın* adlı tablosu.

"Biyolojik ve psikolojik yaklaşımların sentezine ulaşılmalı"

Dr. Saffet Murat Tura
İmago Psikoterapi Merkezi

Belki bütün iyi niyetinizle basitçe yanıtlanacak, net bir soru sorduğunuzu sanıyorsunuz ama konunun uzmanları açısından çok zor bir soru bu. Düşünebiliyor musunuz? Mesela bir fizik sınavında size şu soru soruluyor: "Fiziği anlatın". Ama yine de basitçe yanıtlamaya çalışayım. Günümüz psikiyatrisi temelde iki gruba ayrılabilecek yaklaşımları bünyesinde barındırıyor, birleştirmeye çalışıyor; diyelim biyolojik ve psikolojik yaklaşımlar bunlar. Biyolojik yaklaşım, insan türünün "ruhsal" acılarının beynin atom ve molekül düzeyindeki organizasyon bozukluklarıyla alakalı olduğu tezini temel alıyor. Psikolojik yaklaşımsa insani deneyimin, geçmiş yaşantıların insan duygu, düşünce ve davranışları açısından nasıl etkili olduğunu vurguluyor daha çok. Ama beyinle ilgili modern çalışmalar, moleküler biyoloji düzeyinde bu iki klasik yaklaşımın uzlaşmaz ve karşıt olduğunu değil, pekâlâ birleştirilebileceğini gösteriyor. Benim şu andaki bilimsel ve klinik yaklaşımım da bu sentez çabası doğrultusunda gelişiyor. Basitçe ifade ettiğim bu sentez çabasının ne denli zor bir problem olduğunu tahmin etmeniz güç. Size şöyle sorayım: "Beyninizdeki atom ve moleküllerin kimyasal devinimleriyle, yaşantıladığınız aşk acısı arasındaki bağlantıyı hangi formülle ifade edebilirsiniz?". Artık bir ölçüde biliyoruz bu gibi soruların yanıtını. Ben de bu yöndeki çalışmalara katkıda bulunmak istiyorum bilimsel ve klinik yaklaşımımda; klinik pratik açısından psikoterapi ile psikofarmakolojiyi birleştirmeye çalışıyorum ve giderek ilerliyorum bu yönde.

İkinci sorunuzdan anladığım kadarıyla "biyolojik" ve "sosyal" kavramlarını tamamen ayrışmış kategoriler olarak görüyorsunuz. Ama bunlar sanıldığı kadar karşıt şeyler değil aslında. Uzun uzun anlatmak lazım ama, yerimiz dar. Teorik tartışma konularını bir kenara bırakıp, şu andaki doğru klinik uygulama açısından bakalım soruna. Ben psikoterapiyle psikofarmakolojinin en olumlu klinik neticeyi verdiğini gözlüyorum bu ve benzeri bozukluklarda. Obsesif kompulsif bozukluğu olan insanların ciddi depresyon nöbetleri geçirmesi ihtimali yüksektir yaşam süreçlerinde. Ama artık tedavisi kolay bunların. Korkmaya gerek yok.

"Benim ekolüm bilimin sonuçlarını uygulamaktır"

Doç. Dr. Haluk Özbay
Türkiye Psikiyatri Derneği Genel Başkanı

Psikiyatrik hastalıkların ya da bozuklukların tedavilerinde, "akımlar" ya da "yaklaşımlardan" söz etmek ne kadar uygun olur pek emin değilim. Bence pek uygun olmaz. Ancak bilimsel araştırmaların sonuçları doktorlara "tedavilerinde" yol gösterir. Bu durumda belki "akımlar" bilimsel araştırmaların başlamasında yol gösterici olabilir. Benim uygulayıcı olarak, benimsediğim bir ekolden söz edilemez. Araştırma sonuçlarında ne bulunmuş ise, ben bu sonuca uygun davranmak ve tedavimi bu sonuçlara göre yapmakla yükümlüyüm. Psikiyatri tedavi kitapları, bozuklukların sağaltımlarını, net ve anlaşılır biçimde göstermektedirler. İlaçların prospektüslerinde de hangi hastalıkta nasıl kullanılacağı belirtilir. Benim psikiyatride benimsediğim yol araştırmaların sonucunda varılan ortak noktaya göre tutum takınmak ve tedavi uygulamaktır. Psikiyatrik hastalıkların tedavisinde ilaç, psikoterapi, elektrokonvilsif tedavi kullanılabilir. Benim "ekol"üm bilimin sonuçlarına uygun tutum takınmaktır.

Psikiyatride, hastalık etiyolojisinde, "sosyal nedenler" ile ilgili bir bulgu henüz yoktur. Post travmatik stres bozukluğundan söz edildiğinde, psikolojik travma, olarak kabul edilen bir olaydan sonra hastalığın başladığı kabul edilir. Tanı netleştikten sonra, "uygun" tedavi düzenlenir. Hastaların, tedaviden yararlanma oranları, tanıya göre değişir. Sonuç olarak, psikiyatrik tedaviler ve ilkeleri nettir. Tek taraflı yaklaşımdan söz edilemez, çok taraflı yaklaşımdan da söz edilemez. Örnek olarak; mide ülserinde hangi aşamada hangi tedavi uygulanır? Bu sorunun yanıtı, bilimsel gelişmelere ve hatta keşiflere göre verilir.

Tıpta, hastaya konulan tanıya göre tedavi planı yapılır. Hastalıkların belli bir kısmının tedavi edilebilir, belli bir kısmının tedavi edilemez, belli kısmının ise, kısmen tedavi edilebilir olduğunu genel tıp uygulamalarından biliyoruz. Psikiyatri alanındaki hastalıkların tedavilerinin de sonuçları aynıdır.

Dr. Alper Hasanoğlu
Basel Üniversitesi Psikiyatri Polikliniği

Hayatın anlamı

"Hayatın anlamı nedir?" sorusu terapötik olarak bir çıkmaz sokaktır. Çünkü en temelde hayatın bir anlamı yoktur. Freud bu soruyu soran kişinin hasta olduğunu belirtirken, Anton Çehov kendisine bu soruyu yönelten bir dostunu "Bir havucun anlamı nedir? Havucun anlamı neyse, hayatın da o!" diye yanıtlar. Öyleyse soruyu başka türlü formüle etmeliyiz: "Hayatı nasıl anlamlı kılabiliriz?"

Depresif insan, başı eğik dolaşan insandır. Gökyüzünün ne kadar geniş olduğunu ya unutmuştur çoktan ya da hiç öğrenme fırsatı olmamıştır neler vaat ettiğini göğün. Hayatın kıyısına çekilmiştir, yaşanan her şeyin ona dokunmadan çekip gitmesini izler durur. Çökkünlüğü daha da derinleşir uzaklaşan hayat soluklaştıkça. Psikoterapist bu mutsuz insanla birlikte göğe bakandır. Onu ilk görüyormuşçasına onunla birlikte şaşırandır. Psikoterapi odası, acılardan süzülen bir sürü tecrübeyle, belki terk edildiği yerden değil ama, hayata yeniden binilebilecek ilk duraktır. Bu durakta durmak ve hayattan inenleri ve hayata tekrar binenleri izlemek, onların hayat yolculuklarının bu zorunlu molalarında onlara eşlik etmek terapistin kendisine de olağanüstü bir zenginlik katar. Hayatın büyük bölümünün çalışarak geçtiği modern zamanlarda hayata gidemesen de, odanda oturmak ve hayatın sana geleceğini bilmek. Psikoterapistin en büyük şansı bu olsa gerek.

"Göğe Bakma Durağı"

Turgut Uyar 1950'li yıllarda bu şiiri yazdığında tabii ki bir psikoterapi seansını düşünmemişti ama, benim her gün en az on saat boyunca yaptığım işi böyle bir imgeyle düşünmek hoşuma gidiyor. Göğe Bakma Durağı. Bu durakta ben yalnızca hasta görmüyorum. Gördüğüm hastalar sayesinde hayat hakkında düşünüyor, okuyor ve yazıyorum. Bu köşede sizlerle hastalardan edindiğim tecrübelerden yola çıkarak insanı, insan hakkında okuduklarımı ve insan hakkında yazmayı tasarladıklarımın belki ilk nüvelerini paylaşmak istiyorum. Bunu yaparken insanın toplumsal bir varlık olduğunu unutmadan sosyoloji, antropoloji, felsefe ve biyolojiyle psikiyatrinin paylaştığı/kesiştiği alanlarda da gezinebilmeyi umuyorum.

Bu arada, güzel bir İstanbul öğleden sonrası *Bilim ve Gelecek*'in bürosunda yaptığımız uzun ve güzel bir söyleşiden sonra Ender, Ruken ve Nalân'ın beni bu köşe için teşvik etmelerine teşekkür etmek istiyorum.

Bu kısa meram anlatma çabasından sonra bizim durakta insanların yüzlerini gökyüzüne çevirdiklerinde bulmayı en çok umdukları şeyle başlamak istiyorum; **hayatın anlamı**yla. Daha doğru bir deyişle, insanların kaybettiklerini zannettikleri anlamı yeniden bulma çabalarıyla. Öyle ya da böyle bütün psikoterapi kuramcıları eninde sonunda hayatın anlamına vurgu yapmadan eserlerini sonlandırmamışlarsa da iki önemli düşünür/psikiyatr birçok başka psikoterapiste kıyasla bu konuya daha fazla kafa yormuştur. Tesadüf eseri ikisi de Avusturya Viyanalı ve Yahudi olup, Sigmund Freud'dan sonra Viyana'dan çıkmış iki önemli okulun kurucularıdır: **Alfred Adler** ve **Viktor Frankl**. Her ikisi de önce Sigmund Freud'dan, dolayısıyla psikanalizden etkilenmiş ve bu doğrultuda eserler vermiş, daha sonra kendi okullarını oluşturmuşlardır. Alfred Adler bireysel psikolojinin, Viktor Frankl ise logoterapinin (logos: latince, anlam, mana) kurucularıdır. Alfred Adler, Hayatın Anlamı başlıklı kitabı ve diğer eserlerinde hayatın anlamını -kurduğu okulun adı bireysel psikoloji olmasına rağmen- kabaca toplumsallık duygusuna sahip olmak ve ötekine faydalı olmakta ararken, Viktor Frankl daha bireysel bir yol izlemiş ve dinsel aşkınlığı -terapide dinin açık bir şekilde vurgulanması ve ön plana çıkarılmasını savunmamasına rağmen- anlamın bulunmasında izlenecek yol olarak göstermiştir.

Viktor Frankl

Viktor Frankl

1905 yılında dünyaya gelen Viktor Frankl'ın hayat hikâyesi akıllara durgunluk vericidir. 2. Dünya Savaşı'ndan önce tıp ve psikiyatri eğitimini Viya-

Frankl, Auschwitz toplama kampından sağ olarak kurtulabilmişti. Sonraları şöyle yazdı: "Benim oradan sağ çıkmamı sağlayan şey, orada yaşananları daha sonra başkalarına anlatma düşüncesiydi. Hayatın anlamı o sırada yalnızca buydu".

na'da tamamlayan Viktor Frankl ailesini terk etmemek için Naziler'in Avusturya'yı işgalinden sonra da Viyana'da kalmıştır. Bir süre yalnızca Yahudiler'in tedavi edildiği bir klinikte doktorluk yapmasına izin verildikten sonra toplama kampına gönderilmiştir. Bütün ailesini toplama kamplarında yitiren Frankl, en son Auschwitz olmak üzere üç toplama kampından sağ olarak kurtulabilmiştir. Auschwitz anılarını anlattığı *Her Şeye Rağmen Hayata Evet Diyebilmek* adlı kitabı 28 dile çevrilmiş ve 10 milyona yakın bir satış rakamına ulaşmıştır. Viyana'dan çıkan üçüncü psikoterapi okulu olarak anılan logoterapiyi, savaş yıllarından sonra geliştirmiştir. Başka bir anı kitabında, toplama kamplarından sağ kurtulmasıyla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Benim oradan sağ çıkmamı sağlayan şey, orada yaşananları daha sonra başkalarına anlatma düşüncesiydi. Hayatın anlamı o sırada yalnızca buydu". Kampta akşamları diğer kamp mensuplarıyla durmadan konuşmalar yapmış, bir anlamda grup psikoterapisi uygulamıştır. Hayatta kalabilmeleri için ihtiyaçları olan şeyi, yaşadıkları acıdaki anlamı görmelerini sağlamaya çalışmıştır. Hayatın her türlü koşul altında anlamla dolu olduğunu, Tanrının, onlardan kendisini hayal kırıklığına uğratmamalarını beklediğini, acıyı ve ölümü gururla karşılamaları gerektiğini tekrarlamıştır durmadan. Daha sonra hayatın anlamını aşkınlıkta aramaya başlamış, dünyevi anlamdan çok uhrevi bir anlam peşinde koşmuştur. Varoluşun, Freud'un ve Adler'in iddia ettiği gibi cinsel haz ya da güç arayışı değil anlam arayışı peşinde olduğunu iddia etmiştir. Nörozun nedeninin (savaş ertesi yılları) cinsel isteklerin karşılanamaması ya da aşağılık kompleksimizi yenebilmek için güç peşinde koşmak olmadığını belirtmiş, insanların varoluşsal bir vakum içinde yaşadığını, bunun en önemli nedeninin de can sıkıntısı ve anlam boşluğu olduğunu vurgulamıştır. Frankl, günümüzde birçok intiharın arkasında bu anlam boşluğunun yattığını belirtmektedir. Bu varoluşsal anlamsızlık duygusunun kapitalist ve sosyalist bütün toplumların ortak sorunu olduğunu ve bunu aşmanın yolunun da son tahlilde uhrevi aşkınlıktan geçtiğini söylemektedir. Ama bu arada şunu vurgulamakta da fayda var ki, psikoterapide doğrudan dini telkinlere başvurulması gerektiğini hiçbir zaman öne sürmemiş, şu an en popüler psikoterapi okullarının hiç sorgulamadan benimsediği birçok psikoterapötik müdahaleyi ilk uygulayan terapist olmuştur.

Alfred Adler

1870 yılında Viyana'nın bir banliyösünde altı çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Adler tıp eğitimini tamamladıktan sonra önce göz hastalıkları konusunda uzmanlaşmış, ardından psikiyatriyi seçmiştir. İlk dönemler Freud'un halefi olacak kadar psikanalizin içinde yer almış, daha sonra başta cinsel içgüdüler olmak üzere Freud'un en önemli düşüncelerine karşı çıkınca Viyana Psikanaliz Derneği'nden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ardından da bireysel psikoloji adını verdiği kendi okulunu kurmuştur. Öğrencilik yıllarından itibaren "ortalama insan"ı psikolojisinin merkezine almış, toplumsal sorunlara olan ilgisini hiç yitirmemiştir. Adler hayatı boyunca bir sosyalist humanist olarak kalmıştır. Ama dünya görüşünde Marksizm'den daha çok sosyalist-anarşist etkiler belirgindir. Ateist olmasına rağmen dine sekter bir yaklaşım içinde olmamıştır hiçbir zaman. Dini, insanın sahip olduğu temel duygulardan biri olan toplumsallık duygusuna ulaşma yolunda geçici ama primitif bir durak olarak tarif etmiştir.

Alfred Adler.

Hayatın anlamını Adler ikiye ayırarak inceler: 1) İnsanın kendisine, bir arada yaşadığı insanlara ve dünyaya bakışının doğrultusunda, kendi hayatı içinde aradığı ve bulduğu anlam; 2) İnsanın kendi deneyimi dışında hayatın "gerçek" anlamı.

"Hayatın anlamını sorgulamak ancak insan-kozmos ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda anlam kazanır" der, Adler. Kozmos bütün yaşayanlardan devamlı bir gelişim içinde olmasını bekler. İnsanın ruhsal ve bedensel gelişimi ancak insanlığın genel gelişimine katkıda bulunuyorsa anlamlıdır. Adler, insanın bir bütünlüğe, mükemmelliğe ulaştığında hayatı anlamlı olarak yaşantılayacağını ve bütünlüğe ulaşma isteğinin insanın doğuştan getirdiği bir güdü olduğunu belirtir. İnsan hayatının anlamı, söylediklerinde, düşüncelerinde değil, yaptıklarındadır Adler'e göre. Hayata karşı duruşunda, sevgisini gösterme biçiminde, çalışma şeklinde, toplumsal yaşamda üstlendiği rollerde bulur ya da yaratır insan, hayatın anlamını. İnsanın bütün eylemlerinin temelinde, dünyaya ve kendisine karşı olan duruşu belirleyici rol oynar. Bu duruş, insanın kendisine ve hayata verdiği anlamdır. Hayatın nesnel, Adler'in deyimiyle "gerçek" anlamı, toplumsallık ya da daha dar anlamda birliktelik duygusuna kendini adamada ve bir bütünlüğe erişebilmede yatmaktadır. Hayatın "gerçek" anlamı diğerleri için yaptıklarımızdadır.

Anlam arayışı

Günümüzde insanlığın gerçekten de en önemli sorunlarından biridir bu anlam boşluğu. Modern zamanlar bi-

Adler bir konferansta. Ona göre insan hayatının anlamı, söylediklerinde, düşüncelerinde değil, yaptıklarındadır.

reyin birincil gereksinimlerini (yeme, içme, barınma) karşılamasının önündeki sorunları bir bir ortadan kaldırdıkça varoluşsal temel sorular ön plana çıkmaktadır. Frankl'ın, bireyin içine çekildiği "varoluşsal vakum tespiti" bu anlamda çok yerinde bir tespittir. Ama dini aşkınlığı bir çözüm önerisi olarak sunmasını, Frankl'ın çaresizliği olarak görüyorum. Çünkü din, günümüzdeki karmaşık sorunlara çözüm olabilecek yoğunlukta bir yanıt veremiyor bize. Bir yanıt, bir çözüm olmaktan ziyade bir kaçış, bir yoksayma, sorunlara karşı geliştirilen patolojik bir kaçınma davranışı örneği oluyor dinin önerileri. Frankl'ın da belirttiği gibi Adler'in nevrozun kökeni olarak aşağılık kompleksini yenmek için güç peşinde koşulmasını göstermesinin, günümüz gerçeğini tam olarak yansıtmadığını düşünüyorum. Belli örneklerde ve vaka düzeyinde Adler'in açıklaması işe yarayabilir. Ama nasıl ki Freud'un, nevrozun kökenini cinsel güdülerin tatmininin engellenmesinde görmesi günümüzde geçerliliğini yitirmişse, Adler'in açıklaması da aynı şekilde geçerliliğini yitirmiştir. Yine de çözüm önerilerinin, Frankl'ın biraz "öğrenilmiş çaresizlik" kokan önerilerine kıyasla günümüz hayat dinamiklerine daha uygun olduğunu düşünüyorum.

"Hayatın anlamı nedir?" sorusu terapötik olarak bir çıkmaz sokaktır. Çünkü en temelde hayatın bir anlamı yoktur. Freud bu soruyu soran kişinin hasta olduğunu belirtirken Anton Çehov kendisine bu soruyu yönelten bir dostunu şöyle yanıtlamıştır: "Bir havucun anlamı nedir? Havucun anlamı neyse, hayatın da o!" Öyleyse soruyu başka türlü formüle etmeliyiz. Hayatın anlamı nedir diye sormak yerine, hayatı nasıl anlamlı kılabiliriz sorusunu yöneltmeliyiz kendimize. Adler'i Frankl'dan ayıran en önemli fark budur bence. O "ne" sorusunun yerine "nasıl" sorusunu koyabilmiştir.

Bu sorunun yanıtı nerede saklı? Martin Buber adlı bir başka Yahudi düşünür "ben sende oldum" (1) der. Bununla birey oluşumuzun, mutluluğun, anlamın ancak bir başkasıyla olan ilişkide mümkün olduğunu söylemektedir. Bizlerin bütün yapıp etmeleri de son tahlilde "öteki"nden bir ses gelmesi için değil midir?

DİPNOT

1) Martin Buber tam olarak "Ich werde am Du" diyor. Birebir çevirmedim. Almanca bilen arkadaşların önerilerine açığım.

Bu topraklardan binyıllardır sağlık fışkırıyor:
Asklepion Tapınakları'ndan kaplıcalara...

"Ülkemizin coğrafik durumu, topografik yapısı ve iklimsel özelliklerinin yanı sıra; geleneksel kaplıca tedavisi uygulamalarının halihazırda Anadolu halkının kültürel yapısının önemli unsurlarından biri durumunda olması, kaplıca tıbbı uygulamalarından bazı sağlık sorunlarının çözümü amacıyla etkin bir şekilde faydalanılabilmesini olanaklı kılıyor. Ancak günümüzde ülkemizin bu potansiyelinden yeterince faydalanılamadığı da bilinen bir diğer gerçek."

Dr. Deniz Akgün
Halk Sağlığı Uzmanı

Bugün yaygın hastalıkların çoğunun mikropların, virüslerin, zararlı maddelerin veya her türlü dış etkenin yarattığı aksaklıklardan çok, strese uyum gösterme eksikliğinden kaynaklandığını görüyoruz.
Hans Selye (1907-1982)

Türkiye, yeraltı sıcak/soğuk mineralli suları ve kaynak suları yönünden yüksek potansiyele sahip ülkelerden birisidir. Ülkemizde çok basit konaklama olanakları ve 3 ile 5 yıldızlı otelleri ile kaplıca kür merkezi olarak değerlendirilebilecek 200 civarında kaplıca işletmesi bulunduğu biliniyor. Tümüyle ilkel uygulamalar şeklinde değerlendirilen kaynakların sayısı ise 1500'ün üzerinde (1). Ülkenin coğrafik durumu, topografik yapısı ve iklimsel özelliklerinin yanı sıra; geleneksel kaplıca tedavisi uygulamalarının halihazırda Anadolu halkının kültürel yapısının önemli unsurlarından biri durumunda olması, kaplıca tıbbı uygulamalarından bazı sağlık sorunlarının çözümü ve toplumun sağlıklılık durumunun geliştirilmesi amacıyla etkin bir şekilde faydalanılabilmesini olanaklı kılıyor. Ancak günümüzde çeşitli nedenlerden ötürü ülkemizin bu potansiyelinden yeterince faydalanılamadığı da bilinen bir diğer gerçektir.

Bergama'daki Asklepion Tapınağı.

Bu yazıyla tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları ile ilgili genel bilgilere, kaplıca tıbbının tarihçesine ve bilimsel evredeki kaplıca tıbbı uygulamalarının özelliklerine yer vereceğiz. Dünyadaki ve ülkemizdeki kaplıca tıbbı uygulamalarını ele alıp, bu alanda geniş olanaklara sahip olan ülkemizde, kaplıca tıbbı uygulamalarından yeterince faydalanılamamasının nedenlerini araştıracağız; bütüncül sağlık hizmeti yaklaşımı kapsamında kaplıca tıbbının, modern tıp uygulamalarının unsurlarından biri olarak değerlendirilebilmesinin olanaklarını tartışmaya çalışacağız.

Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemleri

Tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemleri, bilimsel Batı tıbbı içinde genellikle yer almayan, tıp fakültelerinde genellikle okutulmayan, kamusal sağlık hizmetleri içerisinde hem birinci hem de ikinci basamak sağlık hizmeti dışında kalan, daha çok hekimdışı kişiler ya da bilimsel tıp dışı kurumlarca özel hizmet olarak sunulan ve çoğunlukla sağlık sigortası kapsamında olmayan tüm felsefe, yaklaşım ve tedaviler olarak tanımlanmaktadır (2).

Bu yöntemler Batı toplumlarında 20. yüzyılın son on yılında oldukça yaygınlaşmıştır. Örneğin 1990 sonrası ABD'de tamamlayıcı ve alternatif tıbba olan ilgide dramatik bir artış yaşanmış olduğu ve son dönemde ABD toplumunun yaklaşık yarı-

Pamukkale şifalı suları il merkezine 18 kml uzakta bulunan, eski Hierapolis kentinin bulunduğu alanda yer alan ve travertenleri yaratan bu sular, bölgenin en önemli ve etkin özelliğidir.

sının bu yöntemlere başvurur hale geldiği belirtilmektedir (2).

Alternatif ve tamamlayıcı tıp yöntemleri kapsamında ele alınan kavramlardan bir tanesini "ekolojik tıp" kavramı oluşturuyor. Ekolojik tıp kısaca, bireyi sosyal, fiziksel ve ruhsal bir bütün şeklinde, doğal ve yapay çevresi ile birlikte ele alıp değerlendiren tıp yaklaşımı olarak tanımlanabilir (2). Ekolojik tıp yaklaşımının önemli bir özelliği, sağlık sorunları açısından bireyi, çevresiyle ekolojik bir bütünlük içinde değerlendirmesidir. Bu yaklaşıma göre doğanın iyileştirici gücü ve doğal iyileştirici etkenler, kişinin sağlığını güçlendirmede etkin araçlar olarak kullanılabilirler. Buna göre hastalıklardan korunma, en etkin tedavi yöntemidir. Ekolojik tıp yöntemleri, hastalıkların belirtilerinin ortadan kaldırılmasıyla yetinilmemesini ve hastalıklara yol açan temel etkenlerle ilgilenilmesini amaçlar. Bu yöntemler aracılığı ile insanlık tarihi boyunca geliştirilen tüm tıbbi pratik sistemler ile geleneksel ve amprik yöntemlerden sağlığın korunması ve hastalıklarının tedavisi için faydalanılmaya çalışılması söz konusudur. Ayrıca günümüzde uygarlık hastalığı olarak anılan birçok süreğen hastalık üzerine, ekolojik tıp yaklaşımının yararları ve tedavi yöntemlerinin etkinliği üzerine önemli bir bilgi birikiminin oluşmuş olduğu belirtilmektedir (2). Ekolojik tıp kavramı çerçevesinde ele alınabilecek tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinden önemli bir tanesini ise kaplıca tıbbı uygulamaları oluşturuyor.

Ege'nin geçmişindeki 200'ü aşkın Asklepion Tapınağı...

Kaplıca tedavisi uygulamalarının, tıp pratiği içinde önemli bir yer tuttuğu eski Yunan uygarlığı zamanında, şifalı suların iyileştirici etkisi temelde sağlık Tanrıçasının gücüne dayandırılmaktaydı. Bu dönemde Ege Denizi'ni çevreleyen bölgede kurulu bulunan 200'den fazla Asklepion Tapınağı'nda yürütülen tedavilerde, kutsal çeşmeden su içme ve kutsal havuzda yıkanma gibi işlemlerin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir (3). Daha sonraki dönemde de tapınakların tesisleri arasında ya da çevresinde bulunan sıcak ve soğuk su kaynaklarından, çamur banyolarından ve maden sularından tedavi amacıyla yararlanılmaya devam edilmiştir (3).

Çeşitli veriler tarihteki diğer yüksek uygarlıkların da kaplıca tedavisi ve benzeri uygulamalara önem vermiş olduklarını gösteriyor. Milat'tan önceki dönemde Hintliler Ganj Nehri'ni, Asurlular Fırat'ı, Mısırlılar Nil'i kutsal sayarak yılın belirli günlerinde, günahlarından arınmak için bu nehirleri kullanmaktaydılar. Günümüze ulaşmış bazı yazılı belgelerden MÖ 3 binli yıllarda Eski Mısır, Sümer, Hint ve Etrüsk uygarlıkları zamanında da termomineralli suların sağlık amacıyla kullanıldığı anlaşılıyor (4). Ayrıca Homeros'un *İlyada* ve *Odisse*'si ile Galinos, Vitruv, Strabo, Procopius gibi bilginlerin eserlerinden, Küçük Asya'da yaşayan ilkçağ kavimleri ile Hellenler'in sınırları içerisinde bulunan şifalı kaynakları tedavi amacıyla kullandıkları öğrenilmektedir (5). Germen ve Kent'lerin kullandıkları kaplıcalara ait yapılar ise, St. Moritz'de MÖ 2 bin yıllarına ait kalıntılarla belgelenmiş durumdadır (6). Yeraltı sıcak maden sularının Afrika'da Mısır ve Madagaskar'da, temizlikten ziyade sağlık ve tedavi amacıyla kullanılmış olduğu *Tevrat*'dan da anlaşılabilmektedir.

Roma kaplıcalarından Türk hamamına

Roma dönemi ise, tarihte kaplıca tedavisine en fazla ilgi gösterilen zamanlardan biridir. Bu dönemde, tedavinin yanı sıra mimari ve kaptaj (suyun yeryüzüne çıkış noktasının uygun bir şekilde düzenlenmesi) teknikleri açısından da önemli gelişmeler elde edilmiştir (4). Romalı askerler savaş sonrasında kaplıcalarda tedavi edilmekteydi (6). Bu dönemden kalan yapıların daha sonraları çeşitli Anadolu uygarlıkları tarafından onarılıp, yeniden inşa edilmeleriyle de, kendine özgü mimarisiyle geleneksel Türk hamamlarının ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu yapılar sadece temizlik işlevi için değil, aynı zamanda ağrılardan kurtulma, tedavi olma, gücünü toplama gibi amaçlara yönelik olarak da kullanılmışlardı (4). Ayrıca bazı araştırmacıların, banyo yapma kültürünün Avrupa'ya Anadolu'dan geçmiş olduğunu düşündükleri de biliniyor (6).

Kaplıca tıbbının, geçmiş çağlardaki tıp pratiği içerisindeki yerini, tıpla ilgili önemli tarihi eserlerde bu konuya yer verilmiş olmasından da anlayabiliriz. Örneğin, dokuz ciltlik eserinde kaplıca tedavisinin ana ilkelerini de açıklayan Eski Yunanlı bilgin Heredot'un bu konudaki görüşleri, günümüzdeki bilgilerin bir kısmına şaşılacak derecede benzemektedir (4). Ünlü hekim Hipokrat da *De Natura Hominis* adlı yapıtında doğal tedavilerin temelini yüzyıllar öncesinden ekolojik bir yaklaşımla ele almaktaydı (7). Bir diğer ünlü hekim Romalı Galen ise kalıcı ağrılar ve şişliklerle; eklem, kemik ve kasların hastalıkları için sıcak çamur tedavisinin uygulanmasını önermiştir (8). Daha sonraki dönemde yaşayan ünlü hekim İbni Sina da *El Kanun* adlı kitabında demirli, bakırlı, sülfatlı kaplıcalar ve bu kaplıcaların kullanılabileceği hastalıklardan bahsetmişti (6).

Balneoterapi nedir?

Latince banyo anlamına gelen *balneum* ve bilim anlamına gelen *logos* sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan "balneoloji" sözcüğü, banyo bilimi anlamına gelmektedir. Evliya Çelebi'ye göre ise kaplıca hamamlarına Türkçe'de "Ilıca", Tatarca'da "Ilıssi", Frence'de "banyo", Bursa'da ise "kaplıca" denmekteydi (6). Günümüzdeki tanımıyla balneoterapi, termal veya mineralli suların, peloidlerin (çamur) ve gazların, yöntem ve dozları belirlenmiş banyo, paket, içme ve inhalasyon uygulamaları şeklinde, düzenli aralıklarla seri halinde tekrarlanarak kullanılmasıyla, belirli bir zaman aralığında ve kür tarzında gerçekleştirilen bir uyarı uyum tedavisi olarak tanımlanmaktadır (9). Bu şekliyle kaplıca tedavisi, termal ve mineralli suların, başta banyolar şeklinde, doğal olarak yeryüzüne çıktıkları yerler olan kaplıcalarda, değişik hastalıkların tedavisinde sezgisel kullanılmasıyla gelişen ve gelenekselleşerek günümüze kadar ulaşan bir tedavi yöntemidir (9). Balneolojik kaynaklar arasında şifalı sular, yani termal ve mineralli sular en yaygın kullanılanlardır. Bunların yanında doğal peloidler ve gazlar da (CO_2, Radon, H_2S) kaplıca tedavisinde kullanılan diğer balneoterapötik ajanlardır.

Kaplıca tıbbı, 18. yüzyıla gelinceye dek çeşitli uygarlıklar tarafından birçok sağlık sorunu ile ilgili olarak geleneksel ve görgül (amprik) temellere göre uygulanmaktaydı. 18. yüzyılda ise termomineral suların fizikokimyasal analizlerinin yapılmasıyla medikal hidroloji gelişmeye başlamış ve mineralli suların terapötik bakımdan değerlendirilmesi amprizmden kurtularak bilimsel olarak ele alınmaya başlanmıştır (10). 20. yüzyılın başında Curie'nin radyumu keşfi ile İtalya ve Fransa'daki suların radyoaktivite ölçümlerinin yapılması ile kaplıca tedavisinin etki mekanizmasıyla ilgili yeni bazı yaklaşımların ortaya çıkması söz konusu olmuştur (11). Avrupa'daki bazı ülkelerde kaplıcaların tıp fakültelerinin denetimine verilip, bu konuda çalışmalar yürüten balneoloji enstitülerinin kurulması da yine 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir (7).

Kaplıca tedavisi uygulamalarının etki mekanizmasının değişik boyutları bulunmaktadır. Kaplıcalarda kullanılan tedavi yöntemlerinin etki mekanizması özel ve genel etkiler olarak iki başlık altında inceleniyor. Özel etkiler suyun kaldırma kuvveti, basınç gibi mekanik etkileri; sıcaklık gibi termik etkileri ve bazı kimyasal maddelerin deride depolanması, vücutta emilmesi ya da vücuttan atılması gibi kimyasal etkileri içeriyor. Kullanılan tedavi yöntemleri kapsamında yer alabilen bu etkenlerden her biri, çeşitli vücut fonksiyonlarını etkilemekte ve düzenlemektedir. Ancak kaplıca tedavisi uygulamaları kapsamı, bu özel etkilerin toplamı ile sınırlı değildir. Bir kaplıca kürü sonunda hastalık semptomlarında değişim dışında genel bir iyilik hali de ortaya çıkar. Genel etkinin ortaya çıkması, belli aralıklarla tekrarlayan uyaranlarla organizmanın kendi güçlerinin harekete geçirilmesi şeklinde açıklanıyor. Genel etkinin ortaya çıkmasında hem kaplıca tedavisinin fiziksel kimyasal ve termik etkilerinin, hem de çevresel iklim değişiklerinin ve uygulanan diğer tedavi uygulamalarının rolünün olduğu düşünülmektedir. Kaplıca tedavisi kapsamında uygulanan çamur tedavisinin, hipofiz-böbreküstü bezi aksı sisteminin üzerine etkisine yönelik olarak elde edilen bazı bulgular bu görüşü destekler niteliktedir. Bununla ilgili olarak Guglemie ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada, tavşanlarda "formaldehitle" oluşturulan eklem iltihabının çamur tedavisi ile iyileştirilebildiği; böbreküstü bezleri çıkarılan tavşanlarda bu iyileşmenin gerçekleşmediği ve böbreküstü bezlerinden biri yerine takıldığında, tedavi başarısının sağlandığı gösterilmiştir (12).

Kaplıca uygulamaları hangi hastalıklarda etkin?

Yukarıda genel özelliklerinden söz ettiğimiz kaplıca tedavisi uygulamalarının, çeşitli hastalıklar üzerine ne şekilde etki ettiğini açıklamak üzere çeşitli hipotezler ortaya atılmıştır. Örneğin, kaplıca tedavi kürünün, "allerjik kökenli deri hastalıkları" üzerinde, T lenfosit adı verilen bağışıklık hücreleri, serbest radikaller ya da beta endorfinler aracılığı ile etkide bulunabileceği düşünülüyor. Veriler, deri yüzeyine termomineral su uygulamasının T lenfosit hücrelerinin (bir çeşit akyuvar) bazı altgruplarının fonksiyonlarının düzenlenmesine katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda selenyumdan zengin mineralli suların, çeşitli hasar mekanizmalarından sorumlu tutulan serbest radikallerin oluşumunu önlediği gösterilmiştir. Bazı

Karahayıt Kaplıca ve İçmeleri, Pamukkale termal kaplıcası sisteminin bir kolu sayılan bu kaplıca, Pamukkale'nin 5 km kuzeyinde, Karahayıt Kasabası'ndadır.

Babacık (Kabaağaç) Kaplıcası, Sarayköy ilçesi tekke köyü ılıcasının 3 km uzaklığındaki Kabaağaç köyündedir. kükürtlü iki kaynaktan çıkar.Kaynakların birisi 430 C, diğeri 620 C sıcaklıktadır. karbondioksit bakımından zengindir.

çalışmalarda ise kan beta-endorfin düzeyinin, termal su banyosu ve çamur banyosu sonrası arttığı görülmüştür. Beta-endorfinlerin ise bağışıklık sistemi üzerinde düzenleyici etkileri bulunan maddelerden biri olduğu biliniyor. Bu şekilde pek çok allerjik kökenli deri hastalığının nöro-psiko-immun sistem ile derideki nöro-peptiderjik sistemdeki değişikliklerden kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir ki; kaplıca tedavisi aracılığı ile oluşturulan uyaranlar, endorfinler üzerinden etki ederek nöro-endokrin ve immun (bağışıklık) sistem fonksiyonlarının düzenlenmesi yoluyla iyileşme sürecinde etkili olabilir (13).

Ancak kaplıca tedavisi uygulamaları sırasında genellikle tek bir etkenin değil, birden fazla etkenin iyileştirici etkisinden yararlanılır. Kaplıca tedavisinin diğer tedavi uygulamalarıyla birlikte uygulanması şeklinde tanımlanabilecek olan, kompleks kaplıca kür tedavisinin unsurları, aşağıdaki Tablo'da özetlenmiştir. Bu şekilde kaplıca tedavisinin, ilaç tedavisi ve medikal tedavisi gibi konvansiyonel yöntemler; masaj, egzersiz, fitoterapi, akupunktur gibi tamamlayıcı yöntemler ve diyet, sağlık eğitimi, psikolojik destek gibi destekleyici yöntemlerle birlikte uygulanması söz konusu olabiliyor (14).

Bütün bunlara ek olarak günümüzde uygarlık hastalıkları olarak adlandırılan ve güncel tıp uygulamaları aracılığı ile kesin ve kalıcı bir şekilde tedavi edilemeyen bir dizi sağlık sorununa, kaplıca tıbbı ve diğer ekolojik tıp yaklaşımları çerçevesinde çözüm aranabilmekte olduğunu sözlerimize ekleyelim. Tanı koyma süreci, kişinin çevresinden olabildiğince soyutlanmasını sağlayarak bireysel özelliklerinin ayrıntılı incelemesine dayanan ve böylelikle bireylerin sağlığını ekolojik çevresiyle etkileşimi açısından değerlendiremeyen, biyolojik indirgemeci tıp paradigması tarafından bazı hastalıkların nedenleri tam olarak kavranamamaktadır. Bu anlam-

Tablo : Kompleks Kaplıca Kürünün Tedavisinin Unsurları
• Doğal balneoterapötik kaynaklar (Termomineral su, çamur, iklimsel özellikler)
• Fizik tedavi
• İlaç tedavisi
• Diyet
• Zararlı çevresel etkenlerin eleminasyonu
• Psikolojik rehberlik
• Sağlık eğitim
• Sosyal destek
KAYNAK: Schmidt KL'den

da etkin bir şekilde korunma ve tedavisi de söz konusu olamayan bir dizi sağlık sorunlarıyla ilgili olarak, ekolojik yaklaşım ve kaplıca tıbbı konusunda yürütülen çalışmalar aracılığıyla daha başarılı sonuçlar elde etmek olanaklı olabilir. Bu sağlık sorunları arasında iltihabi ve dejeneratif kökenli romatizmal hastalıkları, allerjik kökenli solunum sistemi hastalıkları, nörolojik kökenli midebağırsak sistemi hastalıkları, obezite ve tip 2 diyabet gibi metabolizma hastalıkları; fonksiyonel sterilite (kısırlık), psişik-somatik kökenli klimakterik yakınmalar (menapoz döneminde görülen yakınmalar) ve adet bozuklukları gibi kadın-doğum hastalıkları; süreğen allerjik egzema, sedef hastalığı ve mesleki dermatozlar gibi deri hastalıkları; doğum travması, spastik beyin felci ve rehabilitasyon dönemindeki inme gibi nörolojik hastalıklar; ortopedik ameliyatlar sonrası ve kaza sekellerinin rehabilitasyonu çalışmaları; esansiyel hipertansiyon, astım hastalığı ve karaciğer, safra kesesi gibi organların fonksiyonel yetersizlikleri sayılabilir (9, 16).

Kaplıca tedavisinin dünyadaki durumu açısından bakıldığında ise, günümüzde bu uygulamaların daha çok Güney, Orta ve Doğu Avrupa, Asya, Güney Amerika ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaygınlığını korumakta olduğu görüyoruz. Özellikle Almanya, Fransa ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkelerinde, kaplıca tedavisi uygulamaları varlığını, 2. Dünya Savaşı sonrası tıp ve biyolojik bilimlerdeki değişimleri içselleştirerek sürdürmüştür. Örneğin 2000 yılında Almanya'da 10 milyon turistin, 69 milyon gün yataklı kaplıca kurumlarında tedavi gördüğü ve giderlerinin büyük ölçüde sigortaları tarafından karşılanmış olduğu belirtilmektedir (14). Kaplıca tıbbının gelişme gösterdiği bir diğer grup ülkeyi ise Orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkeler oluşturmuştur. Ayrıca geçmişte bu ülkelerde kaplıca tıbbının devlet destekli bir sağlık sektörü olarak ele alındığı gö-

rülmektedir (17). Avrupa dışında Japonya ve İsrail gibi ülkelerde de son zamanlarda kaplıca tıbbı konusunda nitelikli araştırmaların yapılmakta olduğu görülüyor. ABD, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde ise 2. Dünya Savaşı sonrası tıpta yaşanan teknolojik değişimin de etkisi ile böylesi bir geleneğin sürdürülemediği görülmektedir. Bu dönemde İngiltere'de kaplıca tıbbı uygulamaları Ulusal Sağlık Sistemi kapsamından çıkarılmıştır (18). ABD'de ise kaplıca tıbbı uygulamalarıyla ilgili yeterli bilimsel kanıt bulunmadığı eleştirilerinin etkili olduğu ve kaplıca tıbbının konvansiyonel uygulamalar arasında değerlendirilmediği görülmektedir.

Muğla iline bağlı Dalyan ilçesindeki çamur banyolarından bir görüntü.

Ülkemizdeki kaplıca alanları

Bugün ülkemizin önemli merkezlerindeki kalıntıların büyük bölümünün ise Roma ve Bizans yapıtları olduğu biliniyor. 20. yüzyılın başında Osmanlı padişahları, Yalova Kaplıcaları'na Mekteb-i Tıbbiye'nin teklifi ile hekim istemekteydiler. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Dr. Nihat Beşer Berger'in ülkemizin önemli kaplıca merkezlerinden Yalova Kaplıcaları Müdürlüğü'ne atanması ile burada modern bir kaplıca kür merkezi oluşturma çalışmalarına girişildiği görülmektedir. Berger aynı zamanda ülkemizin ilk hidroklimatoloji kürsüsü olan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hidroklimatoloji Kürsü'sünün de kuruculuğunu yapmıştır (6).

Kaplıca tedavisiyle ilgili yayınlar açısından bakıldığında ise Bursalı hekim Ali Mürşi Efendi'nin 1721 yılında yayınladığı *Bıda-tül Müptedi* adlı kitabı, balneoloji konusunda bilgi veren tarihi eserlerden biri durumundadır. Viyanalı tıp profösörü Dr. Bernard'ın 1842'de yayınladığı *Les Bains de Brouse* adlı yapıtında ise Bursa Kaplıcaları ile ilgili tıbbi endikasyonların ilk kez belirlenmiş olduğu görülmektedir. Daha sonraki dönemde Hammer ve Calvi'nin jeolojik etüdleri; Cevat Tahsin, Fehmi Rıza, Nazmi Asaf Beyler'in, Lepape, Borded, Geslin'in kimyasal analizleri içeren yayınları ve Rıza Reman ile Kerim Ömer Çağlar'ın çalışmaları bu konuyla ilgili olarak yapılmış diğer önemli yayınlar arasında sayılabilir (6).

Bununla birlikte ülkemizde kaplıca tıbbı konusunda yürütülen araştırma ve eğitim çalışmalarının, geçen süre içerisinde bir sistematiğe oturtulamamış olduğu da görülüyor. Günümüzde, ülkemizde kaplıca tedavisine başvurma kararının yeterli ve gerekli yöntemler kullanılarak yapılmadığı ve çoğunlukla tedavinin genel ilkelerine uyulmadığı belirtilmektedir (18). Üstelik bu sorunla, yalnızca geleneksel kaplıca tedavisi yöntemlerinin kullanıldığı ruhsatsız kaplıca tesislerinde karşılaşılmamaktadır. Türkiye'de bulunan ruhsatlı 23 kaplıca üzerinde 1997 yılında yapılan bir araştırmada, bu tesislerde de tedavi kararının belirlenmesiyle ilgili işlemlerin bilimsel araştırma yöntemlerine uyularak yapılmadığı saptanmıştır (17). Ülkemizde yılda 6 milyondan fazla kişinin kaplıcaya gittiği tahmin ediliyor. Bu kişilerin yüzde 60'ından fazlasının ise kaplıcaya gitme kararını kendi kendine aldığı ve kaplıcaya gitmeden önce herhangi bir tıbbi denetimden geçmediği belirtiliyor (14). Ayrıca ülkemizde kaplıca tedavisi harcamalarının sağlık sigorta kurumları tarafından karşılanma oranının değişik araştırmacılar tarafından yüzde 5-15 arasında olduğu belirtilmekte (4, 14) ve bu oranın son yıllarda azalmakta olduğuna dikkat çekilmektedir (19). Bununla birlikte ülkemizde bu alanda düzenli olarak eğitim ve araştırma çalışmaları yürüten yeterli sayıda kurum ve kuruluş da bulunmamaktadır. Oysa 2000'e yakın termomineral kaynağı bulunan, 4 mevsimi bir arada yaşayan, güneşli günlerinin sayısı yılın yüzde 65'ini kapsayan, çevre kirliliğinden uzak uygun iklim yöreleri ve 8000 km'lik kıyı şeridi bulunan bir ülkenin kaplıca tıbbıyla ilgili eğitim, araştırma ve uygulama olanaklarının kuşkusuz, bugünkünün çok üzerinde olması gerekirdi (1).

Ülkemizde kaplıca tıbbının fazla gelişememiş olmasının nedenleri açısından konuya yaklaşacak olursak, bunun önemli nedenlerinden bir tanesinin konunun, sağlık turizmi boyutunun dar çerçevesi ile sınırlı olarak ele alınması olduğu

görülecektir. Bu şekilde ele alındığında kaplıca tıbbının, sağlığın korunması, geliştirilmesi, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleriyle doğrudan ilgili olan, merkezi konumdaki bir tıp disiplini olarak ele alınması da söz konusu olmamaktadır. Buna örnek olarak, günümüzde ülkemizde sağlık meslekleri ile ilgili eğitim veren tıp fakülteleri ile diğer fakülte ve yüksekokulların büyük çoğunluğunda, eğitim konuları arasında kaplıca tıbbı ile ilişkili konuların bulunmamasını gösterebiliriz. Benzer şekilde kaplıca tıbbı ile ilgili bilim dalları, üniversitelerin çoğunda kurulmamış ya da gelişmemiştir. Üniversitelerin çoğunda bu konuyla ilgilenen akademisyen de zaten yoktur. Mezuniyet sonrası eğitim fırsatları açısından da benzer bir durum söz konusudur. Tıp fakültesi ve diğer sağlık mesleklerinin üyelerine, mezun olduktan sonra kaplıca tıbbı konusunda kendilerini geliştirme olanağı sağlayabilecek mezuniyet sonrası eğitim organizasyonları, aynı diğer konularda olduğu gibi yok ya da yetersizdir. Dolayısıyla ülkemizde kaplıca tıbbı konusunda hizmet verebilecek sağlık personelinin eğitimi de söz konusu olamamaktadır. Bu alanda üniversitelerce çok kısıtlı sayıda doktora ve uzmanlık öğrencisi yetiştirilmekle beraber; bu yetişen uzmanların, sayıca ülkemizin her bölgesindeki kaplıca tıbbı uygulamalarıyla ilgili çalışmalar yürütmesi olanaklı olmamakta ve ancak az sayıda 5 yıldızlı termal otelde ihtiyaç duyulan hizmetler açısından faydalı olabilmeleri söz konusu olmaktadır.

Oysa ülkemizin kaplıca tıbbı konusunda atılım yapması için yurtdışından, eğitilmiş personele ya da büyük bütçeli projelere gereksinimi bulunmuyor. Sonuçta ülkemizdeki bütün kaplıca tesisleri, 2001 yılında yayınlanan Kaplıcalar Yönetmeliği'nin hükümlerinin uygulanmasını sağlayıp denetleyebilecek bir sağlık ocağı bölgesi sınırları içinde yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında var olan bütün kaplıca tesisleri, hizmet bölgesi içinde bulundukları sağlık ocakları tarafından çalışma bölgesi olarak ele alınabilirler. Yürütülebilecek hizmetiçi eğitim çalışmaları aracılığıyla, bu kurumlarda çalışan sağlık personeline temel kaplıca tıbbı bilgileri kolaylıkla aktarılabilir. Ayrıca hizmet bölgeleri içerisinde kaplıca tesisi bulunan sağlık ocakları, bu konuda hizmet vermelerine olanak sağlayacak basit teknolojik donanımlar açısından desteklenebilir. Bu şekilde halen halk tarafından geleneksel ve amprik yöntemlerle kullanılmakta olan kaplıcaların tesislerinde, Kaplıcalar Yönetmeliği ya da çıkarılacak yeni mevzuat hükümleri doğrultusunda iyileştirilmeler yapılması sağlanabilir. Dahası kaplıca tıbbı, tıp eğitim ve uygulamalarının önemli bir alanı haline getirilerek 1. basamak sağlık kuruluşlarının, 2. basamak sağlık kuruluşları ve üniversitelerle işbirliği halinde eğitim, araştırma ve hizmet sunumu çalışmalarını sürdürmesi sağlanabilir. Böylece kaplıca tıbbı uygulamalarının kapsamının genişlemesi, yürütülen çalışmaların bilimsel denetim altına alınması ve bu alanda yapılacak sağlık harcamalarının sağlık sigortacılığı tarafından karşılanması sağlanabilir.

Sivas'taki Balıklı Göl.

Bu şekilde basit teknoloji kullanımına dayalı bir tıp disiplini olarak kaplıca tıbbı olanaklarından daha üst seviye faydalanılması, bir taraftan ileri teknoloji kullanımındaki artış nedeniyle, sağlık harcamalarının giderek içinden çıkılamaz boyutlara ulaşması sorununun çözülmesine katkıda bulunurken; diğer taraftan kaplıca tesislerinin bulunduğu yerlerin ekonomik gelişmesine ve ülkemizin sağlık turizmi olanaklarının genişlemesine katkıda bulunabilir. Her ne kadar orta vadede bütün bunların gerçekleşebilmesi için, çok büyük bütçelere ya da yurtdışından getirilecek yetişmiş insan gücüne gereksinim duyulmuyor olsa da; öyle sanıyorum ki, bütün bunların gerçekleşebilmesi için geçerli kabul edilen tıp paradigması açısından köklü bazı değişikliklerin yapılmasının gerekli olacağı gözlerden kaçmıyor. Bütün bunların sağlanabilmesi için tıp teknolojisini merkeze alan ve en uç uzmanlık dalları aracılığı ile insanın biyolojik, psikolojik ve sosyal bütünlüğünün iğdiş edilmesi üzerine kurulu güncel tıp paradigmasında birtakım değişikliklerin yaşanması zorunlu görülmelidir. Bu sözünü ettiğimiz değişimin sağlanabilmesi için öncelikle sağlıkla ilgili uygulamaları konunun uzmanlarının teknik uygulamalarının kapsamının ötesinde ele alarak, koruyucu ve sağlığı geliştirici hizmetlere önem ve öncelik veren, kişiyi çevresiyle birlikte bir bütün olarak kabul eden, hizmete yönelik talep olup olmadığına bakmaksızın, toplumun her aşamada ilgili karar mekanizmalarına katılımının sağlanması yoluyla ve belirlenmiş önceliklere göre sağlık hizmetlerini sunmayı amaçlayan tıp yaklaşımla-

rının geçerlilik kazanmış olması gerekiyor. Bu olmadığı ölçüde, kaplıca tıbbı ile ilgili olanaklı olabileceğini belirttiğimiz söz konusu gelişmelerin bırakalım gerçekleşmesini, tasarlanabilesi bile olanaklı değildir.

Geçmiş dönemlerde Anadolu'da kurulmuş olan uygarlıkların tarihine yönelik kısa bir inceleme, kaplıcaların bu uygarlıkların sosyal yaşantıları ve sağlık uygulamaları içerisinde önemli bir yer tutmuş olduğunu şüpheye yer vermeyecek bir şekilde ortaya koymakta. İçinde bulunduğumuz dönemde de bu sürecin kesintiye uğraması için herhangi bir neden bulunmuyor. Her ne kadar Dünya Bankası tarafından planlanıp, İMF tarafından TBMM'ye dayatılan ve son dönemde ülkemizde sağlık alanında onca köklü değişikliğin yapılmasını öngören sağlık reformu kapsamında, kaplıca tıbbı uygulamalarının gelişmesini sağlayacak herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiş olsa da, bu böyle. Önümüzdeki dönemde gerek hükümetlerimiz tarafından; gerekse sendikalar, meslek odaları ve diğer sivil toplum kuruluşları tarafından benimsenen yaklaşımlarda "sağlıkta tasarruf yapılamaz" söyleminin ötesine geçilebilecek olursa, bu konudaki beklentiler daha da güçlenebilecektir.

KAYNAKLAR

1) N. Özer, "Türkiye'de Balneoloji'nin Durumu", III. Ulusal Balneoloji Kongresi Özet Kitabı, 1995, s.83-85.
2) Z. M. Karagülle (editör), Ekolojik Tıp, Balneoloji ve Kaplıca Tıbbı, Nobel Kitabevi, 2002, s.9-14.
3) A. Özışık, İstanbul Dudullu ve Safranbolu'da Geleneksel Tıp Uygulamaları ve Modern Tıp Açısından Değerlendirilmesi, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1999.
4) H. B. Alzafer, Sivas Kangal Balıklı Kaplıcasının Geleneksel Kullanımı ve Balneolojik Açıdan Değerlendirilmesi, Uzmanlık tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul 1997.
5) R. Dramur, "Bursa Kaplıcaları", Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989, s.125-137.
6) N. Özer, "Türk halk hekimliğinde kaplıcalarımız", Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989, s.203-209.
7) N. Özer, "Tıbbi Hidroklimatolojinin Gelişimi", Balneoloji ve Kaplıca Tıbbı, Editör: Z. Karagülle, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2002, s.1-7.
8) G. Staruss, C. Ekmekcioğlu, G. Vacariu, H. Melchart, V. Fialka, W. Marktl, "Contribution of Individual SPA Therapies in the Treatment of Chronic Pain", The Clinical Journal of Pain, 18, s.302-309.
9) Z. M. Karagülle, "Kaplıca Tıbbı ve Kaplıca Tedavisi", Balneoloji ve Kaplıca Tıbbı, Nobel Kitabevi, İstanbul 2002, s.15-36.
10) A. Eşref, Akratotermal Su İle Banyo ve Sodyum Bikarbonatlı Su İle İçme Kürü Şeklinde Bir Balneoterapötik Uygulamanın Glukoz Toleransı Bozuk Tip2 Diyabetik Hastalarda Glukoz Regülasyonu Üzerine Etkisi. Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1997.
11) N. Özer, "Kaplıca Tedevisinin Dünya'daki ve Ülkemizdeki Gelişmesi, Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Dergisi 1. Ulusal Balneoloji Sempozyumu Özel Sayısı, İstanbul 1984, s.2-9.
12) M. Cimşit, H. Gürdal, "Pleoidoterapi", Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Dergisi 1. Ulusal Balneoloji Sempozyumu Özel Sayısı, İstanbul 1984, s.145-153.
13) I. Ghersetich, D. Freedman, T. Lotti, Balneology Today, Europian Academy of Dermatology and Venerology, 14, s.346-348.
14) Z. M. Karagülle, M. B. Doğan, Kaplıca Tedavisi, Balneoterapi ve Klimaterapi, Kaplıca Tıbbı ve Türkiye Kaplıca Rehberi, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2002, s.1-21.
15) K. L. Schmidt, Scientific basis of spa treatment rheumatic disease, Rheumatol Europa, 1995, 24(4), s.136-140.
16) N. Özer (editör), Klinik Balneolojiye Giriş, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1988, s.52-62.
17) M. B. Doğan, "Türkiye'de Ruhsatlı Kaplıcaların Balneolojik Değerlendirmesi", İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2000.
18) M. Z. Karagülle, H. Gürdal, N. Yüzbaşıoğlu, A. Karaçalık, Türkiye'de Romatizmal Hastalıklarda Kaplıca Tedavisi Kullanımı Üzerine Anket, Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Dergisi 1. Ulusal Balneoloji Sempozyumu Özel Sayısı, İstanbul 1984, 2, s.63-70.
19) N. Kafalı, H. Gürdal, E. Merdanoğlu, N. Özer, Emekli Sandığı Desteğiyle Kaplıca Tedavisi Gören Bir Grup Hastanın Tedavi Sonuçlarının Değerlendirilmesi, III. Ulusal Balneoloji Kongresi Özet Kitabı, 1995, s.110-115.

Akdeniz Üniversitesi araştırması

Türkiye'de, gençlere göre yaşlılar

Akdeniz Üniversitesi öğrencileri arasında yapılan bir araştırma, gençlerin gözünde yaşlıların büyük ölçüde otorite ve statü kaybına uğradıklarını ortaya çıkardı. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan L. Simmons'un teorisine göre, modernleşme sürecine giren toplumlarda eğitim düzeyi sürekli yükselir ve bilgi tekeli zamanla gençlerin eline geçer.

Doç. Dr. İsmail Tufan
Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Akdeniz Üniversitesi öğrencileri arasında yapılan kesitsel araştırma, yaşlılara yönelik tutumlarda olumsuz bir atmosferin, gençler arasında çok yaygın olduğunu ortaya çıkardı. Bir taraftan büyüyen, diğer taraftan "yaşlanan" nüfusumuz göz önüne alınarak, ileriki dönemlerde ortaya çıkabilecek olası bir "kuşaklararası çatışmaya" karşı zamanında önlemler alınmasına yönelik bir çalışma olarak tasarlanan araştırmaya, 165'i kız, toplam 300 öğrenci katıldı. Rasgele seçilen öğrenciler, standart bir soru kâğıdına verdikleri cevaplarla "yaşlı insanı" ne şekilde algıladıklarını ortaya koymuş oldular.

Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan L. Simmons'un teorisine göre, modernleşme sürecine giren toplumlarda eğitim düzeyi sürekli yükselir ve bilgi tekeli zamanla gençlerin eline geçer. Daha önce yaşlı kuşakların sahip olduğu, çoğu tecrübeye dayanan bilgilere ihtiyaç azalır, buna karşın sistematik ve organize eğitimden elde edilen bilgilere toplumun ihtiyacı artar. Modernleşme sürecine giren toplumlarda eğitim olanakları öncelikle çocuk ve gençlere sunulduğundan (1), bu tür bilgilere ilk etapta gençler sahip olur. Dolayısıyla iktidar, belli bir süreç içinde gençlerin eline geçer ve yaşlıların sosyal statüsü azalır (Schulz-Nieswandt, 1997) (2). Genç nüfusta eğitim ve bilgi düzeyi en yüksek grubun üniversite gençliği olduğu varsayımından hareket edilerek, araştırmada denek olarak kullanılmalarının gerekçesi de, bu teoriye dayanmaktadır.

Araştırmada yaşlılara yönelik tutumlarda saptanan belirgin bir antipatiden hareket ederek, bütün gençlerde yaşlılara karşı olumsuz tutumların bulunduğu sonucuna varılmamalıdır; ama bu denek grubunda tespit edilen "olumsuz atmosferin", gerçekten Türkiye'de yaygın olup olmadığının da tespit edilmesi, Türk toplumunun bütün kuşakları açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü en geç 21. yüzyılın ortalarında "yaşlı toplumlar" arasında yerini alacak olan Türk toplumunda ortaya çıkabilecek bir kuşak çatışması, sadece yaşlıların dışlanması veya bakıma muhtaç yaşlıların zor durumda kalması anlamlarına gelmemektedir. Aynı zamanda birçok ailenin parçalanmasına, sosyal güvenlik sistemin çökmesine veya orta yaşlardan itibaren bireylerin iş piyasalarından dışlanmalarına kadar varan birçok sosyal problemlerin yaşanmasına da yol açabilecektir.

Kuşak çatışmasında sosyoekonomik nedenler

Sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda, farklı tarz ve biçimlerde gözlemlenebilecek bu olumsuz gelişmelerin ortaya çıkmaması için gereken önlemlerin şimdiden alınması gerektiği düşüncesini doğuran araştırma bulguları, aynı zamanda sosyal politikalar açısından da önemlidir. Kuşak çatışmalarının ardında genellikle fakirlik, işsizlik ve sosyal güvenlik sistemindeki yetersizlikler yatmaktadır. Özellikle gelir durumu kötü olan yaşlıların, böyle bir gelişme karşısında dezavantajları en yüksek kesim olacağından hareket etmek gerekir. ABD'de bunun çarpıcı örneklerine rastlanmıştır. Mesela yaşlısının bakımını yapmak istemeyen gençler, bilinci

kapalı bakıma muhtaç birçok yaşlıyı, mağaza ve hastane önlerine terk ederek, izlerini kaybettirmişlerdir.

Kuşaklararası çatışma, sadece fakir kesimler arasında cereyan eden bir sosyal problem olarak görülmemelidir. Avrupa'da 19.yüzyılda, endüstrileşme sürecine paralel olarak başlayan yaşlılara karşı girişimler, günümüzde değişik simalarla karşımıza çıkmaktadır. Bunlar öncelikle kurumsal otorite sahibi yaşlılara yönelik bir antipatinin artmakta olduğuna işaret etmektedir. Kurumsal otorite sahibi yaşlılar ve bu otoriteye talip olan gençler, öncelikle entelektüel kesimden geldikleri için, bu alanda ortaya çıkan kuşak çatışmaları, genellikle "gençlik akımları" şeklinde kendisini göstermektedir.

Denek grubunda yer alan her 2 gençten 1'nin yaşlılara olumsuz gözle baktığı dikkate alınınca, Türk toplumunda bu tutumların ne ölçüde ve hangi kesimlerde yaygın olduğu sorusu daha da önem kazanmaktadır. Yaşlıların sosyal statüsünün (en azından bu denek grubunda), büyük bir kayba uğradığı, endüstrileşme sürecinde bütün toplumlarda bilgi tekelinin yaşlı kuşaklardan genç kuşakların eline geçtiği dikkate alındığında ise sosyal statüsü düşük olan yaşlı bir kuşağın karşılaşacağı sorunların sosyal yaşamın farklı alanlarında cereyan edeceği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin nüfus yapısında meydana gelen değişimlerden hareket edilerek yapılan tahminler doğru çıkarsa, ki şimdiye kadar başka ülkelerde edinilen tecrübeler bu tahminlerin gerçekleştiğini göstermiştir, 2020'li yıllarda Türkiye'de 15 yaşındaki nüfusla 60 yaşındaki nüfus eşitlenmiş olacaktır. Bunun anlamı, sayları bugün 4 milyon civarında olan yaşlıların, 20 milyona ulaşacaklarıdır. O dönemin yaşlı kuşağını, bugünkü orta yaşlılar meydana getirecektir. Eğitim düzeyi, bugünkü yaşlılardan daha üst seviyede yer alacak olan bu kuşağın, kendisini ilgilendiren konularda günümüz yaşlısı kadar sessiz kalmayacağı, aksine belirgin bir çatışma potansiyeline sahip olacağı düşünülürse, toplumsal yaşlanmanın yaratacağı problemlerden biri de genç ve yaşlı kuşaklar arasındaki rekabet olacaktır.

Artan sayılarından ötürü siyasi bir güç haline gelecek olan yaşlı kuşakların, bu gücü gençlerin aleyhine kullanıp kullanmayacakları kesin değildir. Ama kültürel faktörlerden hareket ederek, Türkiye'de böyle bir gelişmenin yaşanmayacağına inanmak, doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü endüstri ülkeleri de bir asır kadar önce, bugünkü Türk toplumunun önemsediği sosyal norm ve değerlere sahipti. Sosyal norm ve değerlerin sabit değil, aksine dinamik bir yapıya sahip oldukları ve dönemin sosyoekonomik koşullarını altına belirgin şekilde değiştikleri dikkate alınırsa, 2020'li yılların Türk toplumuyla bugünkü arasında birçok ortak nokta hâlâ bulunacaktır, ama birçok yönden de farklı bir Türk toplumu ortaya çıkacaktır.

Sosyal olguların kompleks yapısı, gelecek hakkında kesin öngörülere ulaşma olanağını azaltmaktadır. Özellikle bu yüzden, sosyal olgulardaki gelişmelerin "sürekli" kontrol edilip, olumsuz gelişmelere karşı uygun önlemlerin, zaman kaybedilmeden devreye sokulmaları gerekmektedir. Belli bir perspektiften bakınca, bu araştırmanın küçük kapsamına rağmen, attığı adımın büyük olduğu görülmektedir.

Kuşak çatışmaları her dönemde ve her toplumda vardı

Modernleşme, teknolojik ve ekonomik alanları olduğu kadar, yaşam biçimlerini ve yaşamdan beklentileri de değiştirmektedir. İki yüz yıl önce eğitim ve kariyer, toplumun geneli açısından fazla bir anlam ifade etmezken, uzun yaşam beklentisi de yoktu. Çünkü 1800'lü yılların ortalarına kadar ortalama yaşam süresi 40'ın altındaydı (Laslett, 1989) (3). Ancak bunun anlamı, insanların yaşlanmadığı değil, daha ziyade yaşlanan kişi sayısının azlığıdır. Do-

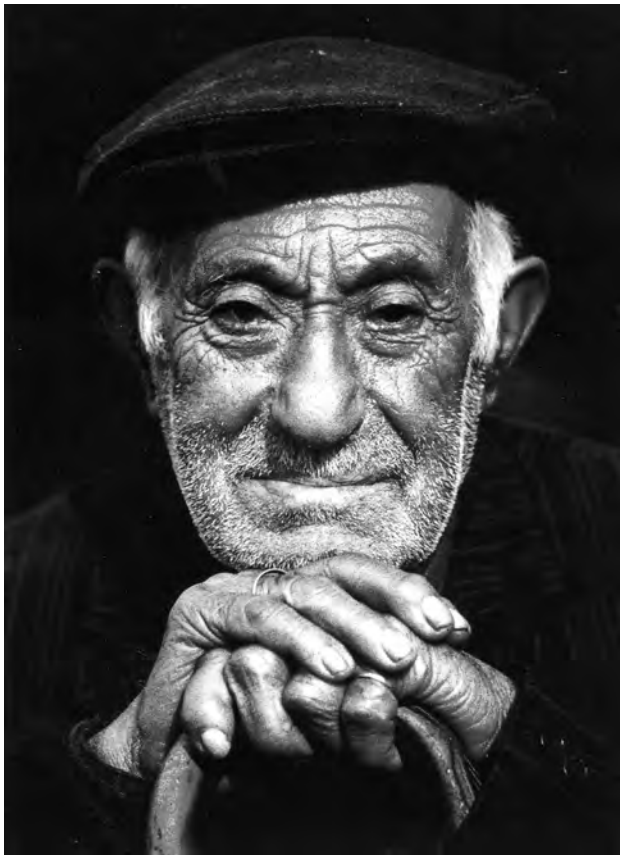

layısıyla "ölümün çehresinin genç olduğu" dönemlerde, kuşaklararası çatışmalar, ancak uzun süre yaşama olanağına sahip olan ufak çaplı imtiyazlı gruplar arasında cereyan etmekteydi.

Tıbbi ilerlemeler sayesinde, uzun bir yaşam herkes için mümkün olduktan sonra toplum genelini yakından ilgilendiren, yani sosyal niteliği bulunan kuşak çatışmaları meydana geldi. Uzun yaşam şansına sahip insan sayısıyla birlikte ortaya, daha önceleri rastlanmayan bir ikilem de çıktı: İnsanlar bir taraftan mümkün olduğunca uzun yaşamak isteğine, ama diğer taraftan da yaşlanmamaya çalışmaktadırlar. Estetik cerrahi ve kozmetik endüstrisinin başarılarının ardında, modern insanın bu tezatlığı yatmaktadır ve yaşlılığın azalan değerine de işaret etmektedir.

Yaşlıların, endüstri öncesi dönemlerde belli bir otoriteye sahip oldukları söylenebilir. Bunun saygınlıkla karıştırılmaması gerekir. Örneğin Eski Roma'da ailenin reisi konumundaki "baba", belki bazen saygıdeğer biri olarak da kabul edilebiliyordu; ama otorite sahibi olarak belirgin bir gücü bulunduğu kesindir. O dönemin yasalarından ve toplum kurallarından aldığı gücü her zaman çocuklarının lehine kullanmadığını gösteren birçok bulgulara rastlanmıştır.

Genç ve yaşlı kuşaklar arasındaki çatışmaların uzun bir geçmişi bulunduğu, günümüze kadar ulaşmayı başaran tarihi kalıntılarla saptanmıştır. Yaklaşık 5000 yıl önce yazılan bir kitabede "Bugünkü gençliğin temeli bozuktur, o kötüdür, Tanrıtanımaz ve tembeldir, hiçbir

zaman daha önceki gençlik gibi olamaz ve hiçbir şekilde kültürümüzü koruması mümkün değildir" cümlesi yer almaktadır. (Rudnick/Sangs 1990) (4). Bu iddianın ilginç yanı ise genç kuşakların, aynı anda hem kötülenmesi hem de övülmesidir. "Daha önceki" gençlikten övgüyle, "bugünkü" gençlikten ise yergiyle söz edilmektedir. Yani o dönemin yaşlısı, hem kendi gençliğini, hem de yaşlılığını ön plana çıkarmak suretiyle, dönemin genç kuşaklarıyla bir çatışmaya girmektedir.

Yaşlanma olgusunu araştıran araştırmacılardan bazıları Antikçağ'ı, yaşlıların "altın çağı" olarak kabul etmişlerdi. Ancak detaylı araştırmalar karşısında bu iddia dayanamadı. Antikçağ'ın ünlü filozofu Aristoteles'in yaşlılar ve yaşlılık hakkında ileri sürdüğü görüşler, o dönemlerde yaşlıların sosyal statüsünün zannedildiği kadar yüksek olamayacağına işaret etmektedir. Aristoteles, yaşlılığın bir hastalık, hastalığın ise erken gelen bir yaşlılık olduğunu öne sürmüştür (Tufan, 2002) (5). Dolayısıyla onun gözünde yaşlılık ve iktidarsızlık, aynı anlamlara gelen farklı terimlerdir.

Yaşlanma olgusuyla sadece filozoflar ve bilim insanları ilgilenmemiştir. Zaten yaşlılığın bilimsel konulardan biri haline gelişi, 20. yüzyılın başlarına rastlar. Daha önceleri özellikle edebiyat alanında yaşlılık en çok işlenen konulardan biriydi. Tom Sawyer'in yaratıcısı Mark Twain'in kuşaklararası çatışmalarla ilgili ilginç bir de anısı vardır. Bir gün 17 yaşındaki genç bir delikanlı ve Twain arasında şöyle bir konuşma geçer:

"Babamla artık hiç anlaşamıyorum, durmadan kavga ediyoruz. Kendisi zamana ayak uyduramayıp çok geri kalmış biridir, modernlikten hiç anlamaz. Ne yapayım bilemiyorum! Evden kaçacağım".

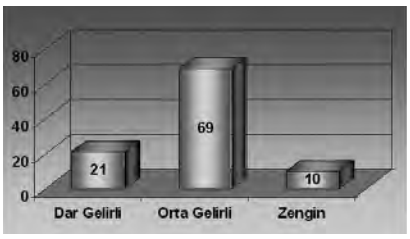
"Genç dostum, sizi çok iyi anlıyorum. Ben sizin yaşınızdayken, benim babamın da cehaleti dayanılacak gibi değildi; ama böyle yaşlılara karşı sabırlı olunuz. Onlar daha yavaş gelişiyorlar. On yıl sonra 27 yaşına eriştiğimde, o kadar çok şey öğrenmişti ki; artık onunla mantıklı konuşulabiliyordu. Ve ben size ne diyebilirim ki? Bugün 37 yaşındayım -ister inanın ister inanmayın- eğer ne yapmam gerektiğini bilmiyorsam, o zaman yaşlı babama danışıyorum. Onlar bu kadar değişebiliyorlar" (Schaube, 1986) (6).

Twain'in yaşadığı dönemlerde, ama 10 bin km ötedeki Avrupa'da genç kuşaklar, yaşlılara karşı başkaldırmaya başlamıştı. Almanya'nın Münih Kenti'nde 1896 yılında yayımlanan *Gençlik* adlı derginin ilk sayısının kapak resminde, gençler tarafından mezara taşınan bir yaşlı görülmekteydi (Borscheid, 1994) (7).

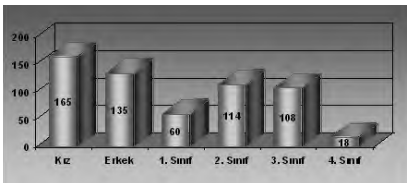
Kuşak çatışmaları tarihin her döneminde rastlanan, ama endüstrileşme sürecinde artan yaşlı sayısından ötürü, bireysel sorun olmaktan çıkıp, sosyal probleme dönüşen bir olgudur. Sosyal ilişkilerin açıklanmasında kullanılan teorilerden biri olan çatışma teorisi (ing. conflict theory), bir çatışmanın varlığından söz edebilmek için en az iki bireye veya gruba ihtiyaç olduğundan hareket eder. Dolayısıyla bireyin kendi içinde yaşadığı psikolojik çatışmalar, kaygılar veya korkular, bu teorinin kapsamına girmez. Örneğin bireyler veya gruplar arasında cereyan eden çıkar çatışmaları, bu teorinin açıklamaya çalıştığı toplumsal olgulardır.

Özellikle kıt miktarda bulunan malları ele geçirebilmek, böylece iktidar ve statü kazanmak için rakipler arasında yaşanan çıkar çatışmaları gibi, değer çatışmaları da, yani değerler hiyerarşisinde hangisinin daha önemli olduğu konusunda yaşanan çatışmalar da, teorinin kapsamına girmektedir. Çatışma teorisine göre, zenginlik, iktidar ve saygınlık elde etmek için statü gruplarının aralarında cereyan eden çatışmaları kazanabilmelerinde, kendilerine imtiyaz kazandıracak özellikleri ve statü belirleyicilerini ele geçirebilmeleri (Hradil, 1999) (8) gerekir.

Bu tür çatışmalara toplumun her alanında rastlayabiliriz. Ailede, okulda, meslek yaşamında veya kuşaklar arasındaki ilişkilerde. Yaşlı ve genç kuşakların aralarındaki çatışmaların en belirgin olduğu toplumlar, endüstri toplumlarıdır.

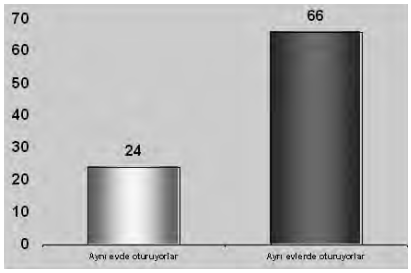
Şekil 1: Öğrencilerin ailelerinin gelir durumu (Şekildeki değerler yüzdelik oranları ifade ediyor).

Şekil 2: Denek grubunda cinsiyet dağılımı ve öğrenim yılına göre dağılım.

Çoğalan yaşlılar, öncelikle sağlık ve sosyal giderlerinde önemli ölçüde artış yaratmaktadır. Bunlar çalışan kesimlerin ödedikleri vergilerle karşılandığı ve çalışan kişi sayısı, doğumların azalmasından ve işsizlik probleminden ötürü azaldığı için, çalışan kişi başına düşen vergi miktarı da sürekli artmaktadır. Birçok bilim insanı son yıllarda bu gidişatın genç kuşakların aleyhine geliştiğine dikkat çekmektedir. Özellikle gelecekte emeklilik maaşlarının ödenmesinde yaşanacak problemler üzerinde durulması, yaşlıları toplum nazarında bir "suçlu" konumuna dahi getirebilmektedir.

Gençler, haklarına tecavüz edildiğine, yaşlılar ise bu hakkın kendilerine armağan olarak verilmediğine, aksine bileklerinin hakkıyla kazandıklarına inanmaktadır. Bu perspektiften bakılarak yapılan farklı değerlendirmeler, yaşlı ve genç kuşakların arasını açacak boyutlara ulaştığı zaman, kuşaklararası çatışmalar ortaya çıkabilir. Bazı bilim insanları bu çatışmanın aslında başladığını, bazıları başlamak üzere olduğunu, bazıları da hiçbir zaman başlamayacağını ileri sürmektedir. Hangisinin haklı çıkacağını bekleyip görmek yerine, hiçbir zaman ortaya çıkmasına fırsat vermeyecek girişimlere yönelmek daha uygun görünmektedir.

Şekil 3: Büyükanne ve büyükbabasıyla veya bunlardan biriyle aynı ve ayrı evde oturanlar.

Denekler ve bulgular

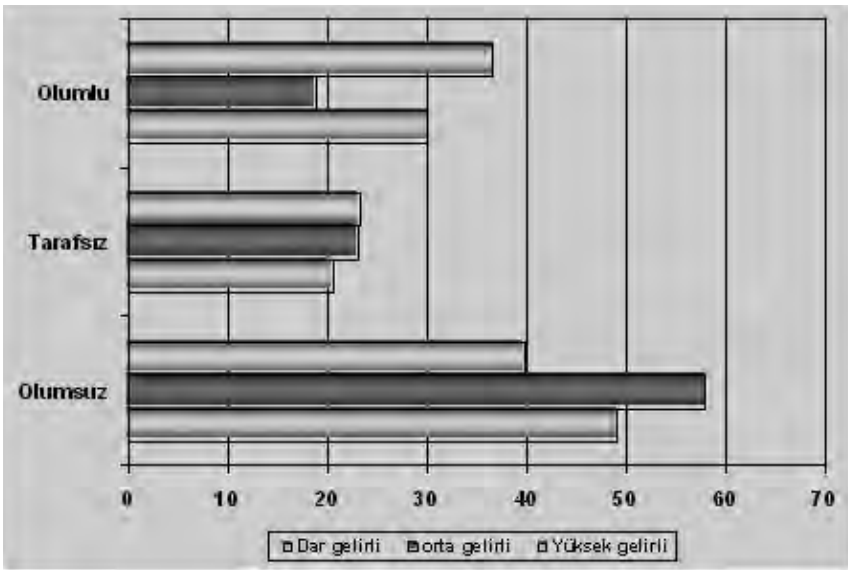
Akdeniz Üniversitesi öğrencileri arasından rasgele seçilen 300 öğrencinin (135 erkek, 165 kız) yaşları 18-22 arasında değişmekteydi. Hemşirelik Yüksekokulu hariç, yarısı erkek yarısı kız öğrencilerden oluşan ve 10 bölümden seçilen öğrencilerin 60'ı birinci, 114'ü ikinci, 108'i üçüncü ve 18'i dördüncü sınıfa gitmekteydi.

İkamet bölgelerine göre köy, küçük kent / kasaba ve büyük kent olmak üzere üç gruba ayrılarak incelendikten sonra, öğrencilerin 61'nin köyde, 78'nin küçük kent veya kasabada, 161'nin ise büyük kentlerde ikamet ettiği belirlendi. Yaşamlarının henüz erken döneminde bulunduklarından, ikamet bölgesiyle sosyalizasyon bölgesinin aynı olduklarından hareket edildi.

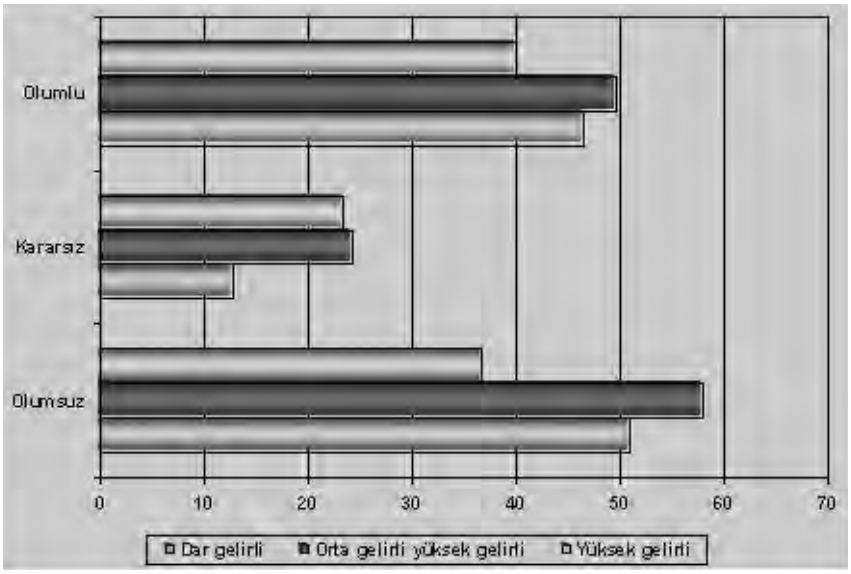
Ailenin gelir durumunun kuşak ilişkilerine direkt veya endirekt etkileri olacağı varsayımından hareket edilerek; öğrencilerin verdiği bilgilere dayanarak, denek grubu dar gelirli, orta gelirli ve zengin olmak üzere üç gruba ayrıldı. Öğrencilerin yüzde 21'i dar gelirli, yüzde 10'u zengin ve yüzde 69'u ise orta halli ailelerin çocuklarıydı.

Öğrencilerin yüzde 90,3'ü ailesinde yaşlı insanların bulunduğunu belirtirken, bu öğrencilerin yüzde 24'ü yaşlılarla (büyükanne, büyükbaba) birlikte ikamet ettiğini belirtti.

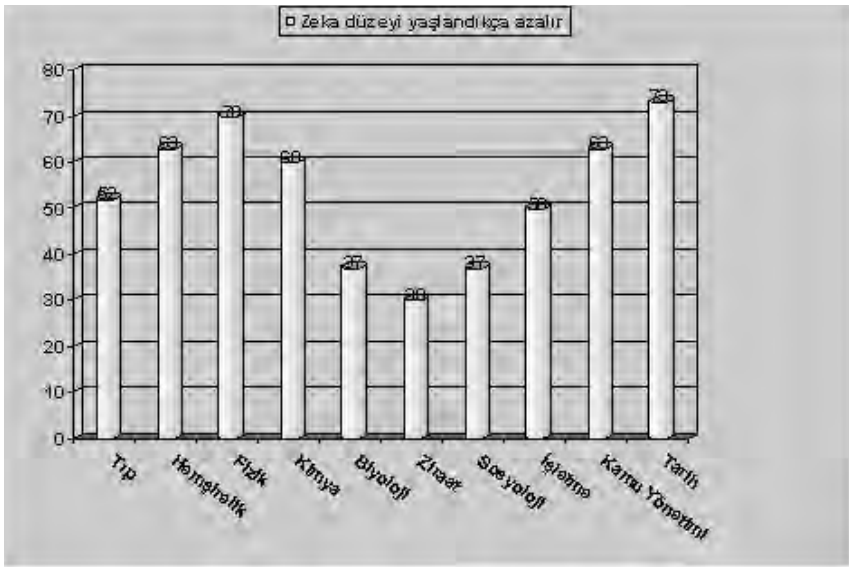
Aile içindeki yaşlılarla sosyal ilişkilerini, 10 öğrenciden 7'si "iyi" olarak değerlendirdi. İlk bakışta olumlu görünse de, yüzde 30'luk bir genç grubu, aile ilişkileri içinde yaşlılarla anlaşamıyor demektir ki, bu oran, Türk toplumu için yüksek sayılır; çünkü genellikle genç ve yaşlı ku-

Şekil 4: Yaşlılara "hastalıklı insan" gözüyle bakılıyor.

Şekil 5: Yaşlılık, fiziksel kayba uğramakla bir tutuluyor ve dış görünüşünden ötürü yaşlılara daha az güven duyuluyor.

Şekil 6: Gençlerin çoğu, insanın yaşlandıkça zekâ düzeyinde azalma olduğuna inanıyor.

şaklar arasında saygı ve sevgiye dayanan bir beraberliğin bulunduğu görüşünden hareket edilmektedir. Her ne kadar deneklerin çoğu, bu görüşü destekleyen cevaplar verdiyse de, küçük denemeyecek bir kesim olumsuz yanıtlar vermiştir. Buna rağmen şimdilik, yaygın olan görüşün kabul edilmesini gerektirmektedir, çünkü bunun tersini ortaya koyan bulgulara ulaşılmamıştır. Ama gelişmelerin daha dikkatli takip edilmesi gerektiğine dair bir mesaj ileten yanıtların ardındaki sosyal sebeplerin araştırılmasında toplum açısından fayda vardır.

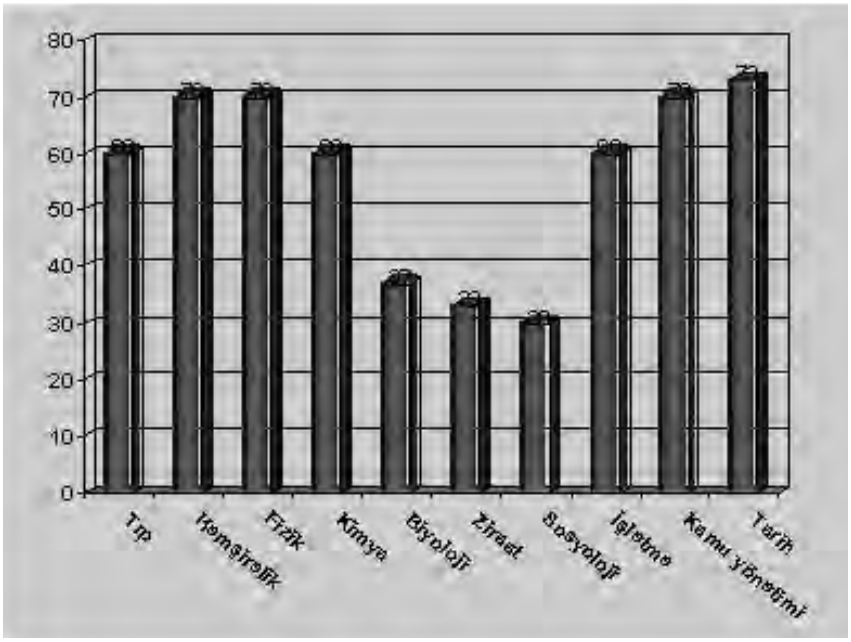
Yaşlılık hastalıkla, yaşlı insan güvensizlikle bağdaştırılıyor

"Yaşlıların çoğu hastalıklıdır" düşüncesinin yaygın olduğu saptandı. Gelir durumu göz önüne alınarak yapılan analizler, öncelikle orta ve dar gelirli ailelerden gelen gençlerin bu görüşe katıldıklarını ortaya çıkardı. Cevap dağılımı istatistikte uygulanan bir yöntemle kontrol edildikten sonra cevap dağılımının tesadüf olarak kabul edilemeyeceği sonucuna ulaşıldı.

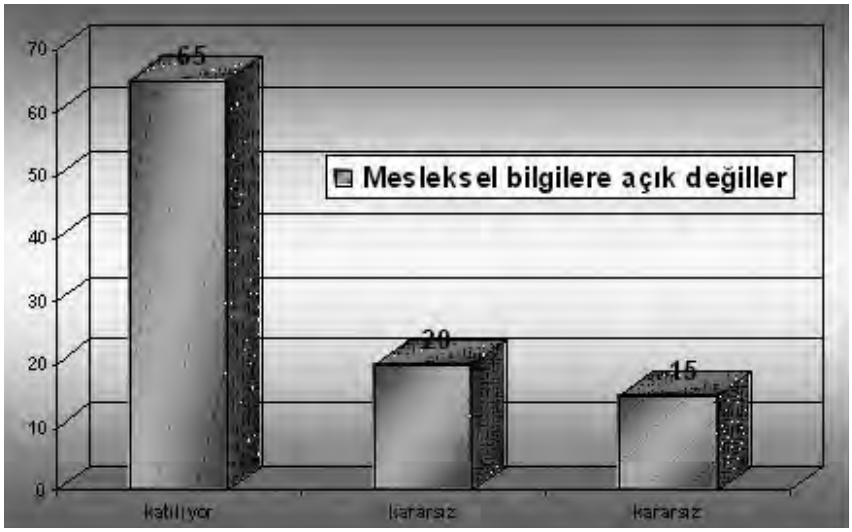
Gençliğin, günümüzde bir ideoloji haline getirildiğine dair birçok gerekçeler öne sürülebilir. Ebedi gençlik hayali, günümüzde de henüz gerçekleşmedi; ama bu hayalin gerçekleşebileceğine dair inanç belirgin şekilde arttı. Bununla birlikte gençlik idealine uymayanlar, yani genç, dinamik ve güzel olarak kabul edilmeyen yaşlılar hakkındaki düşünceler de buna bağlı olarak değişti. Bu görüşten hareket ederek, öğrencilere "Zinde görünümlü insanlar, cılız bir yaşlıdan daha çok güven verir" düşüncesine katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istendi. Bu düşüncenin de, çoğunluk tarafından kabul edildiği anlaşıldı.

Yaşlılık insanı aptal mı yapar?

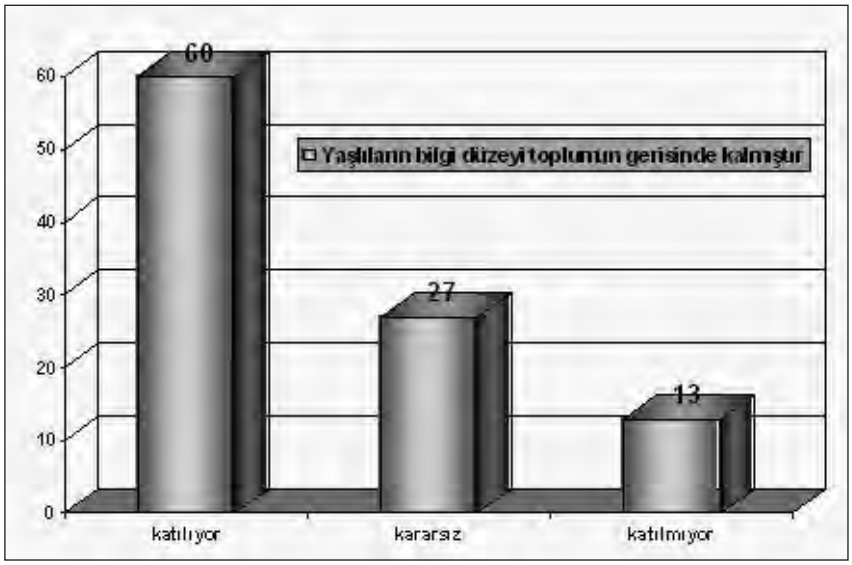
İnsanın yaşlandıkça zekâ kaybına uğradığı düşüncesinin yanlış olduğu bilimsel olarak kanıtlandığı halde, bu görüş bütün toplumlarda yaygındır. Sadece sade vatandaşlar arasında değil, aynı zamanda üst kademelerdeki yönetici kadrolarda da bu görüşe katılanların sayısının az olmadığı tespit edilmiştir. Herhalde bu yüzden, bilimsel araştırma yapmak isteyenlerin, burs için başvuru yaptıklarında 40 yaşından küçük olmaları koşulu aranmaktadır. Bu düşüncenin araştırmaya katılan gençlerde de yaygın olduğu tespit edildi. Tarih ve fizik bölümlerinde öğrenim gören her 10 öğrenciden 7'sinin, hemşirelik, kimya ve kamu yönetimi dallarında öğrenim gören her 10 öğrenciden 6'sının, tıp ve işletme alanlarında okuyan her 10 öğrenciden 5'nin bu görüşe katıldığı tespit edildi. Buna karşın biyoloji ve sosyoloji bölümü öğrencilerinin yüzde 37'si, ziraat bölümü öğrencilerinin ise yüzde 30'u bu görüşü diğerleriyle paylaşmaktaydı. Ayrıca yaşlandıkça hafıza ve öğrenme yeteneklerinde de kayba uğranıldığı düşüncelerinin de benzer bir dağılım gösterdiği tespit edildi. Böylece gençlerin çoğunluğuna göre yaşlılık ve zihinsel yetenekler arasında ters bir orantı bulunmaktadır, dolayısıyla bireysel, kurumsal ve işlevsel otoriteleri zayıflayan bir yaşlı görüntüsünün, gençler arasında yay-

Şekil 7: Gençlerin çoğu, yaşlıları kendilerine denk bir rakip olarak kabul etmiyor.

Şekil 8: Mesleksel bilgileri edinme niyetine sahip olmayan bir yaşlı örüntüsü hâkim.

Şekil 9: Bilgi seviyesi toplumun gerisinde kalan bir yaşlı tasavvur ediliyor.

gın olabileceği düşüncesi bir hayli ağırlık kazanmaktadır.

Yaşlılar, rakip olarak ciddiye alınmıyor

Yaşlılar denince, zekâ, hafıza ve öğrenme yeteneklerinden şüphe duyulan bir varlıktan hareket eden bu denek grubu, yaşlıları kendisi açısından ne ölçüde rakip kabul eder? Yapılan tespitlerden hareket ederek, yaşlıların gençlere ciddi bir rakip olabileceğine pek fazla inanılmadığı söylenebilir. Burada da bölümlere göre dağılımın büyük bir benzerlik göstermesi, bir önceki düşüncenin onaylanması olarak da görülebilir.

Yaşlıları, rakip olarak görmedikleri, daha ziyade öğrenme yeteneğini yitiren yaşlının, aynı zamanda öğrenme niyetine de sahip olmadığı düşüncesinden hareket edildiği anlaşılmaktadır. Gençlerin yüzde 65'i bu görüşe katıldı; sadece yüzde 15'inin reddettiği belirlenmiştir. Öğrenme yeteneğinin ortadan kalkmasıyla bilgi düzeyi toplumun gerisinde kalmış bir yaşlıyı tasavvur ettikleri ortaya çıkan gençlerin, öne sürdükleri bu görüşlerden hareket ederek, yaşlılar hakkında olumsuz bir yaklaşıma sahip oldukları söylenebilir.

Sonuç

Araştırmada öğrencilere toplam 78 soru yöneltildi. Bunların tümünde yaşlılara karşı olumsuz tutumlar ağır basmaktaydı. Yaşlılar hakkındaki genel düşünceler şöyle özetlenebilir: Başarısız, tutucu ve yeteneksiz yaşlılar, zannettikleri kadar önemsenmemektedir. Dolayısıyla saygınlıkları da fazla değildir. Kalıplaşmış tutum ve davranışlarıyla, toplumsal ilerlemeyi engellemektedirler. Belirli pozisyonlardaki kurumsal otorite sahibi yaşlı kuşağın "koltuk sevdası" ve "parlamentodaki ağırlıkları", gençlerin gözünde ciddiye alınmayan yaşlı bir yönetici kadrosunun varmış gibi tasavvur edilmesiyle noktalanmaktadır. Sosyoekonomik gücü iyi durumda olan yaşlıların da gençlerin nazarında, bu güçten yoksun olan yaşlılardan farkı bulunmamaktadır. Genel olarak yaşlılara korkak ve geçimsiz etiketlerini uygun gören gençler çoğunluktadır. Genç ve dinamik yönetici kadroların gençlerden meydana gelebileceğine inanmaktadırlar. Özellikle "taze bilgi" faktöründen hareket ederek, yaşlının eskimiş bilgilerine ve tecrübelerine gerek kalmadığına inanmaktadırlar. Bütün bunları birlikte değerlendirince, en azından bu denek popülasyonunda kuşaklararası çatışmaların izlerine rastlandığı söylenebilir. İleri dönemlerde daha belirgin hale gelme olasılığı bulunan bu tutum ve davranışların, kapsamlı araştırmalarla, gerçekten Türk gençlerinin görüşlerini yansıtıp yansıtmadıklarının en kısa zaman kontrol edilmesi, Türkiye için büyük yarar sağlayacaktır.

DİPNOTLAR

1) Bugün endüstri ülkelerinde yaşlılar için özel üniversite eğitimleri sunulmaktadır; yaşlılar ister gençlerle birlikte, ama isterlerse yaşlılar için açılan özel bölümlerde eğitim alabilmektedirler.
2) Schulz-Nieswandt, F., 1997; Altern in der Türkei: moder nisierungstheoretische Perspektiven zum Kontextwandel des Alterns in Übergangsgesellschaften, Weiden, Regensburg.
3) Laslett, P., 1989; A Fresh Map of Life, Weidenfeld & Nicolson: London.
4) Rudnick / Sangs, 1990; Lernziel Demokratie, Darmstadt.
5) Tufan, İ., 2002; Sosyolojik Yaşlanma, İstanbul.
6) Schaube, W., 1986; "Und wenn wir miteinander reden", Generationskonflikt, München.
7) Borscheid, P., 1994; "Der alte Mensch in der Vergangenheit", in Altern und Alter - Ein interdisziplinärer Studientext zur Gerontologie edited by P. B. Baltes, J. Mittelstraß and U. Staudinger, Walter de Gruyter: Berlin, New York.
8) Hradil, S., 1999; Soziale Ungleichheiten in Deutschland, 7.Aufl. Leske + Budirch: Opladen.

"Fransız Tarih Devrimi"nin tarihi: Annales Okulu

Annales hareketini bir okula dönüştüren Fernand Braudel olmuştur.

1929'da Lucien Febvre ve Marc Bloch, Strasbourg Üniversitesi'nde *Annales: İktisadi ve Toplumsal Tarih* başlığıyla bir dergi çıkarmaya başlar. Bloch ve Febvre'ün, tarihçi olmalarına rağmen diğer sosyal bilim dallarına, bu disiplinlerin tarihle, tarihçilikle etkileşimine duydukları ilgi, dergiyi bambaşka bir mecraya taşıyarak bir fikir hareketinin sürükleyicisi, Cemil Meriç'in "mecmua" tarifine uygun olarak "hür tefekkürün kalesi" yapar.

Peter Burke, *Annales*'dan (Yıllıklar) bu yazının da konusu olan 1990'da yayımlanmış kitabında şöyle bahsediyor: "Bugün altmış yılını geride bırakmış olan dergi, yeni bir tarih çeşidi geliştirmek amacıyla kurulmuştu ve bugün de yenilikleri teşvik etmeye devam ediyor. *Annales*'ın berisinde yatan öncü fikirler kısaca şöyle özetlenebilir. İlkin, olaylardan oluşan geleneksel anlatının yerini sorun odaklı bir analitik tarih alır. İkinci olarak, esasen siyasete odaklanan bir tarihin yerine insan faaliyetlerinin tamamına eğilen bir tarih geçer. Üçüncü olarak, sözünün ettiğim bu iki amacı gerçekleştirebilmek gayesiyle, öbür disiplinlerle işbirliği yapmaya önem verilir. Febvr'ün sıkça başvurduğu karakteristik buyrum kipiyle söylediği gibi, 'Tarihçiler, birer coğrafyacı olun. Hukukçu, sosyolog ve psikolog da olun'. Febvre, 'disipliner duvarları yıkıp geçme'ye ve dar uzmanlaşmayla savaşmaya her an hazır bekliyordu. Benzer şekilde Braudel *Akdeniz Dünyası* adlı eserini, 'tarihin duvarlarla katılmış bahçeleri incelemekten daha fazlasını yapabileceğini kanıtlamak' için o tarzda yazdığını söylüyordu" (1).

Gerçekten de *Annales* mensupları, tarihin, kendi içinden çıkmış disiplinler tarafından giderek sıkıştırılmasına, alanının daraltılmasına, hatta sosyal bilimlerden dışlanmasına verdikleri cevapla bütün duvarları yıkıyorlar. *Annales*'cılar bir bakıma tarihin kaybedilmiş topraklarını yeniden fethediyorlar.

Annales hareketinin Annales'cı yorumu

Marc Bloch ve Lucien Febvre, sosyolojiyi, antropolojiyi ve iktisadı birleştirmek, birlikte ele almak moda olmadan 40 yıl önce, 1920'lerde yapıyorlar bunu. Böylece Annales Okulu, tarihi, gerektiğinde ihtiyaca göre yağmalanacak bir veriler, belgeler yığını olmaktan kurtarıyor. Tabii bu "devrim"in bir dergiye ve birkaç tarihçiye bağlanması, en başta *Annales*'ın tarih kavrayışına tam olarak uymuyor.

Peter Burke de bir mikrotarih çalışması için bile konusu bakımından spesifik sayılabilecek *Annales Okulu* araştırmasında, bu okulun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan tarihsel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve hatta coğrafi unsurları da göz ardı etmeyerek *Annales*'ı onların yöntemleriyle incelemiş oluyor. Başlarken bu grubu "okul" olarak adlandırmanın mensupları arasındaki ayrılıkları ve zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmeleri gözden kaçırmak gibi bir zaafı olduğuna işaret ederek, "Annales hareketi"nden söz etmenin daha isabetli olacağını ifade eden yazar, "Bir fikir hareketi nasıl incelenir?"in de etkileyici bir cevabını veriyor.

Yazar önce, başat biçimi mühim adamların yaptığı büyük işlerin öyküsü biçiminde sunulan askeri ve siyasi olayların anlatısı olan mevcut tarihyazımı alanındaki eski rejim muhaliflerini, yani Annales kurucularına ilham verenleri inceliyor. Voltaire'le başlayıp Edward Gibbon, Leopold von Ranke, Burckhardt ve Michelet'ye kadar uzanan bir zincirin Bloch ve Febvre'ü nasıl etkilediği ayrıntılı biçimde analiz ediliyor.

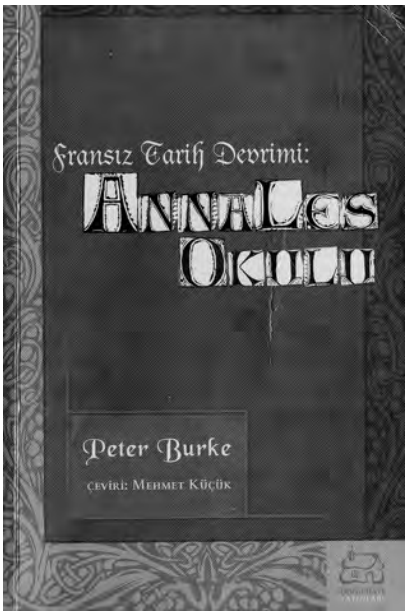
Annales hareketinin üç tarihi evresi

Sonraki üç bölüm ise, Burke'ün Annales hareketinin tarihini ayırdığı üç evreden ibaret. 1920 - 1945 arasında "geleneksel tarih anlayışına, siyasi tarihe ve olaylar tarihine karşı bir gerilla eylemine girişen küçük, radikal ve yıkıcı bir hareket" olarak gördüğü ilk evrede kurucuların, Marc Bloch ile Lucien Febvre'ün dostluğunun hikâyesi, Strasbourg'un bu iki bilim insanına sağladığı imkânlar, fırsatlar, *Annales*'ın kuruluşu ve kurumsallaşması anlatılıyor. Hareketin öncülerinin hâkim akademik çevreyle verdikleri kavga, polemikleri, içinde bulundukları tartışmanın onları yazmaya zorladığı kitaplar, derginin yayın çizgisini etkileyen gelişmeler tahlil ediliyor.

İkinci bölüm, devrimci bir hareket sayılan *Annales*'ın kendi tarihinde de bir devrimin lideri, hareketi tam anlamıyla bir okula dönüştüren, iktidara taşıyan Fernand Brau-

del'in egemenliği altındaki dönemin açıklanmasına ayrılmış. Asilerin iktidarı ele geçirmesi, kendi kavramlarıyla ("yapı" ve "konjönktür"), kendi yöntemleriyle (değişimlerin uzun vadeli "dizisel tarih"i) tarihyazımına hâkim olmaları konu ediliyor. Peter Burke, Braudel'in yaşamöyküsüyle de iç içe geçen bu evreyi onun ve tarih kavrayışı üzerinden açıklıyor.

Braudel'in *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* başlıklı doktora çalışmasının tarihçiliğe getirdiği yeni soluk, bununla birlikte literatüre giren yeni kavramlar Annales hareketinin tarihi açısından oldukça önemli. Braudel'in şaheseri sayılan bu çalışma, onun çalışmalarını belirleyen temel ilkenin, "değişimin içinde gerçekleştiği tarihin farklı düzeyleri arasında yapılan ayrım"ın ilk örneği oluyordu. Bu üçlü ayrım bilindiği gibi olaysal tarih, konjonktürel tarih ve yapısal tarih gibi bir arada işleyen farklı çevrimlerin kabulü esasına dayanıyor. Braudel'e göre "Tarih farklı düzeylerde vardır … yüzeyde görünen olayların tarihi, kendisini kısa vadede dışavurur; bu, bir tür mikrotarihtir. Ortada bulunan konjonktürler tarihi daha geniş, daha yavaş bir ritm izler. Şimdiye kadar öncelikle maddi düzlemdeki gelişmeler, iktisadi çevrimler ve çevrimler arası dönemler incelenmiştir … konjonktürün 'ezberciliği'nden farklı olarak, yapısal tarih ya da uzun süre tarihi, tüm yüzyılları aynı anda inceler … Yapısal tarih, hareketli ile durağan arasındaki sınırda işler ve değerlerinin kalıcı bir istikrar taşıması nedeniyle, kendisinden daha hızlı bir biçimde akıp işleyen ve son tahlilde [yapısal tarihin] yörüngesinde dönen diğer tüm tarihlerle kıyaslandığında hiç değişmiyormuş gibi görünür" (2). Braudel'in bu üç aşamanın içinde en çok önemsediği sonuncusu, inceleme konusu ortamın "jeotarih"ini, "tekrarlanan eylemler, ampirik süreçler, para ya da şehrin kırdan ayrılması gibi eski yöntemler ve çözümler"le maddi yaşamın temelini ortaya koyar. Nitekim *Akdeniz Dünyası*'nda birinci kısımda ele alınan

jeotarihe, dağlara ve ovalara, kıyı şeritlerine ve adalara, iklime, kara ve deniz yollarına 300 sayfa ayrılmaktadır. Peter Burke, Braudel'in "bizim zaman ve mekân nosyonlarımızın bu yüzyılda başka bir tarihçinin yapamadığı kadar değiştirmiş olduğu" için önemli olduğunu yazıyor (3).

Yazara göre *Annales*'ı, tarihinin üçüncü evresinde, yaşadığı parçalanma dolayısıyla bir "okul" olarak tanımlamak mümkün değil. Grubun bazı üyeleri sosyoekonomik tarihten uzaklaşarak sosyokültürel tarihe yönelirken bazıları da siyasi tarihi ve anlatıyı yeniden keşfediyorlar. Asiler egemen hale gelince, doğal olarak hareket kendi içinde de ister istemez hiziplerini, kendi asilerini yaratıyor. Kültürel tarihe yönelen bu ilgi değişikliğini Burke, "mahzenden tavan arasına" geçmek olarak niteliyor ve aynı başlıklı bölümde hareketin çeperlerine doğru uzaklaşan anlayışları tahlil etmeye çalışıyor.

Annales'a tepkiler

Kitabın belki de en keyifli bölümlerinden biri, *Annales*'in nasıl karşılandığının, farklı ülkelerde, farklı disiplinlerde yarattığı reaksiyonların tartışıldığı "Kuşbakışı Annales" başlığı. Mesela Fransa'da komünistlerin şüpheyle karşıladıkları *Annales*'ı İngiltere'de ilk benimseyenlerin Eric Hobsbawm gibi Marksistler olması dikkat çekici. Doğu Avrupa'da, Üçüncü Dünya'da, ABD'de, Sovyetler'de, hareket bambaşka karşılıklar buluyor.

Bugün New York Eyalet Üniversitesi'de kendi araştırma enstitüsüne Fernand Braudel Merkezi adını vermiş olan Wallerstein, *Marksist Düşünce Sözlüğü* için yazdığı Annales Okulu maddesine, böyle bir sözlükte bu maddeye neden yer verilmesi gerektiğini izah ederek çekingen bir girişle başlıyor. Bu okulun büyük isimlerinden kimsenin kendisini Marksist saymadığını hatta bu isimlerin çoğu kez anti-Marksist olmakla suçlandığını söyleyen Wallerstein aradaki ilişki ve benzerlikleri "Her ikisi de şu görüşü paylaşıyorlardı: Siyasal güçlerin gözle görünen hareketlerinin gerisinde, daha derin, uzun erimli ekonomik ve toplumsal güçler vardır ve bunların çözümlenmeye elverişli olan işleyiş biçimlerinin araştırılması, akılcı eylemde bulunmak için zorunludur. Her ikisi de bütüncül bir bilgi kuramına bağlıydılar; hem ampirist, idiografik bir bilgi yaklaşımına, hem de tarih üstü evrenselleştirici bir kural koyma amaçlı yaklaşıma karşıydılar. Bu anlamda ikisi de bir 'orta yol'u savunuyorlardı. Ve her ikisi de bir anlamda, çağdaş dünyanın fikri yerleşik yapısı karşısında isyancı olduklarını hissediyorlardı" (4) şeklinde özetliyor.

Peter Burke'ün tarih çalışmalarındaki yeni eğilimlere hasredilmiş olduğunu belirttiği kitabının sonunda, "Annales Hareketinin Terminolojisi" üzerine bir sözlükçe ve Kurtuluş Kayalı'nın Türkçe basıma önsöz mahiyetinde Annales hareketinin Türkiye serüvenini kaleme aldığı kapsamlı bir makalesi de bulunuyor.

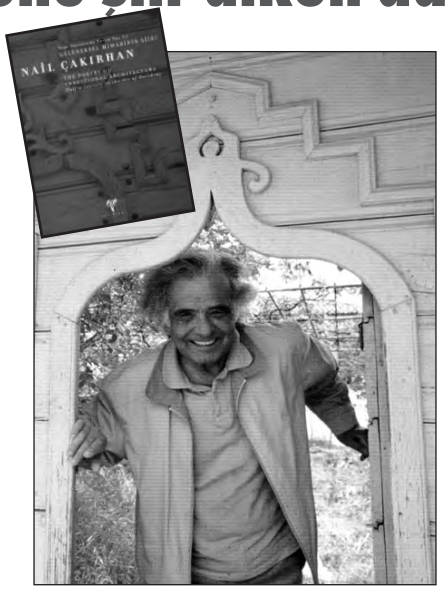
Özer Or

DİPNOTLAR

1) Peter Burke, Annales Okulu: Fransız Tarih Devrimi, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, 2002, s.24.
2) Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003, s.81.
3) Burke, s.78.
4) Tom Bottomore, Marksist Düşünce Sözlüğü, Türkçe Çev. Der. Mete Tunçay, İletişim Yayınları, 2001, s.30.

Peter Burke, Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, 2002, 190 s.

"Toprağın üstüne şiir diken adam" ve şiirleri

Karatepe-Aslantaş kazıları ile ilgili olarak kendisiyle yaptığımız geniş söyleşinin yayımlandığı *Bilim ve Gelecek*'in Temmuz 2005 sayısını götürdüğümüzde, Halet Çambel bir kitabın prova çıkışlarını gözden geçiriyordu. Karatepe-Aslantaş kazılarının yayını mı diye ilgilendim; Halet Hanım, "Nail'in kitabı" dedi, "Geleneksel Mimarinin Şiiri olacak adı". Nail Bey, 95 yaşını sürdüğü koltuğunda, Boğaz'ın sularına dalmış gitmişti. Çok sevindik; Murat da ben de, birbirimizden ayrı ayrı Akyaka'da Nail Çakırhan mimarisinin çeşitli örneklerini görmüş, hayran kalmıştık. Kitaplaşıyor olması, bu benzersiz sanat ürünlerini daha da kalıcı kılacaktı. "Gerçekten şiir gibi yaptıkları" dediğimizde, Halet Hanım bize Sabahattin Eyüboğlu'nun Nail Çakırhan için söylediklerini aktardı: "Artık şiir yazmıyor bu adam, toprağın üstüne şiir dikiyor".

Şair-yapı sanatçısı Nail Çakırhan, duygu ve düşünce hamuruna derin izler bırakan çocukluğunun, ilkgençliğinin mekânlarını, zaten "şiire, türküye, masala, tatlı rüyalara" benzetiyor. Onları böyle tanımlayan birinin, gün gelip bu tanıma uyan yapılar üretmesi şaşırtıcı olmasa gerek.

Nail Çakırhan mimarisi bir mucize, çünkü…

Yine de "mucize" diyor işin erbapları, Çakırhan'ın yaptıklarına. Mucize çünkü, Çakırhan yapıları, her biri daha fazla rant adına birbirine benzetilen beton yığını turistik kentlerin kötü bir kopyasına dönüşmesini önlemiş Muğla-Akyaka'nın. Bir, üç, beş, on ev derken; sayıları giderek artan Nail Çakırhan yapıları; zamanla Gökova Körfezi'nin incisi Akyaka'nın mimari kimliğinde baskın renk haline gelmiş. Öylesine doğayla uyumlu, öylesine insanca, gelenekseli öylesine güçlü yaşatan yapılar ki bunlar; en sonunda Koruma Kurulu kendi amaçlarına birebir uyan Nail Çakırhan evlerinin Akyaka'da yeni yapılacak yapılar için örnek olması gerektiği yönünde karar almış. Sonuç, Akyaka'da yapılan bütün evlerin, onun kadar özenli, onun kadar titiz olmasa da, Çakırhan mimarisinden mutlaka ve mutlaka ilham alması…

Mucize çünkü, can çekişmekte olan geleneksel mimari, Çakırhan'ın elinde yepyeni bir yorumla, kendi küllerinden yeniden doğmuş. Miadını çoktan doldurduğu sanılan "mesleklerini" tarihin mezarlığına gömme hazırlığındayken son iki geleneksel yapı ustası, Çakırhan'ın yapılarıyla ihya olmuşlar. Ve yeni yeni ustalar yetiştirmişler.

Mucize çünkü, Çakırhan'ı yaptıklarını izleyerek yetişen gençler, geleneksel mimarinin değerlerini bilen, seven ve koruyan mimarlar olmuşlar. Mucize çünkü, bu sanat Nail Çakırhan'a, Uluslararası Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü kazandırmış, üstelik akademik bir mimarlık eğitimi almamışlığına rağmen. Burada lafı geçici bir süre Can Yücel'e bırakmakta fayda var: "'Yüksek mimardan geçilmeyen / bu ülkede Yüksek olmayan mimar / bir tek Mimar Sinan var' diyordum / + bir ikincisi var / Yüksek olmayan bir mimar / NAİL V".

Yapı sanatında yarım yüzyıl

Nail Çakırhan, eşi Halet Çambel'in yürüttüğü Karatepe-Aslantaş kazıları bünyesinde gereksinilen yapıların yapımını (biraz da zorunluluktan) üstlenerek, kendisini mimari ustalığa götürecek yola çıkmıştı. Ustalığını, bu ilk yapılarla pişiren Çakırhan, kimisinin tasarım uygulamasını üstlendiği; kimisini restore ettiği; büyük bir çoğunluğunun projesini geliştirip, tasarladığı ve uygulamasının başında bulunduğu çok sayıda yapının ardından, 1983'de, Uluslararası Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü aldığında 73 yaşındaydı. Ve 1990'lı yılların sonlarına, yani yapı sanatında yarım yüz yılı devirene kadar, şiirler dikmeye devam edecekti...

İşte bu yarım yüzyılın bir kayda düşmesi olarak yayımlandı, o gün provalarını Halet Hanım'ın önünde gördüğümüz kitap: *Yapı Sanatında Yarım Yüz Yıl / Geleneksel Mimarinin Şiiri*. Kitapta, aralarında Oktay Ekinci'nin de bulunduğu, kimisi Nail Bey ile birlikte de çalışmış mimar ve mühendisler, Çakırhan'ın yapı sanatını değerlendiriyorlar. Nail Çakırhan'ın mimari yaklaşımlarını içeren iki yazısı da kitapta yerini alıyor. Ayrıca Oktay Akbal ve İlhan Selçuk gibi dostlarının da, Çakırhan yapıları üzerine yazdıkları yazılara yer açılmış.

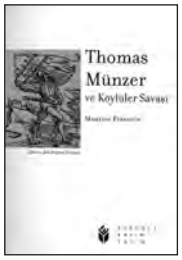
Fakat kitabın önemli bir bölümü, bir mimari kitabına yaraşır görsellikle, Çakırhan mimarisinin örneklerini sunuyor. Gerçekten şiir, hatta art arda sayfaları çevirdiğinizde bir destan gibi: Doğaya sığınmış, ahşapla beyaz duvarların sessiz ve huzur veren uyumunu sergileyen yapılar. Gelenekselliğin, hem yalınlığını hem görkemini yansıtıyorlar. Tüm mimari ayrıntılar, kendini hem sunan, hem gizleyen ağırbaşlı bir güzellik içinde. Ahşabın sıcaklığı, işlenmesindeki ve yapıda kullanılmasındaki olağanüstü ustalık, hayranlık verici…

"Destansı bir yapısal kültürün tahtına kurulmuşuz" diyor Nail Çakırhan. Ama bezirgân ruhuyla bu sanat birikimini hoyratça harcıyoruz. Giden benliğimiz, yiten ruhumuz... Yozlaşıyoruz, bunun sonucunda. Yozlaşan, köleleşir. Bunları diyor özetle ve sözünü bağlıyor: "İşte Nail Çakırhan Evi ve evleri, bu 'yokluk-boşluk-kaybolmuşluk' kaosunda can havliyle soluk soluğa atılmış acı bir 'çığlık'"…

Nalân Mahsereci

Nail Çakırhan, Yapı Sanatında Yarım Yüz Yıl - Geleneksel Mimarinin Şiiri, Ege Yayınları, 2005, 295 s.

KİTAPÇI RAFI

Thomas Münzer ve Köylüler Savaşı

Maurice Pianzola, Çev. Jale Reyhan İdemen, Evrensel Basım Yayınları, 2005, 203 s.

16. yüzyıl başlarında, Avrupa'da feodal düzen tıkanmış, yenileşme ve ilerleme hareketlerini engelleyemez olmuştu. Almanya'da köylü hareketleri bütün ülkede çığ gibi büyümekte ve derebeylik sistemini tehdit etmekteydi. Köylülerin talepleri, dinsel bağnazlığın ve derebeylik sisteminin her türden yaptırım ve uygulamalarına karşı Thomas Münzer tarafından hazırlanan "12 madde"de somutlaşmıştı. Bu "12 madde" ile yola çıkan köylüler, Almanya'nın geniş bir bölgesini Fransa sınırlarından İsviçre ve Avusturya içlerine kadar savaş alanına çevirdiler. Pianzola'nın eseri, 1525 köylü ayaklanmasına yol açan koşulları ve ayaklanmanın seyrini akıcı bir dille anlatıyor.

Ticari "Seks İşçisi" Kız Çocuklar

Esin Küntay-Güniz Erginsoy, Bağlam Yayınları, Aralık 2005, 196 s.

Ticari seks işçileri olarak sömürülen yüksek risk altındaki kız çocukları hakkında İstanbul'da gerçekleştirilmiş ilk sosyolojik araştırmanın verilerine dayandırılarak kaleme alınmış bir çalışma bu. Sömürü mağduru, travma yaşayan çocukların yaşamöyküleri ve çalışma hayatlarından bir kesit sunuluyor. Bu çocukların seslerine kulak verildiğinde; anlatıları dinlendiğinde; "acınma" yerine, kendilerine "duyarlılık"la yaklaşan ve güçlenmelerine destek verebilecek bir toplumsal bilinci hak ettikleri görülecektir.

Hugo Chavez ve Devrimde Devrim

Masis Kürkçügil, Agora Kitaplığı Yayınları, Aralık 2005, 172 s.

Venezüella, Chavez'in yönetiminde uygulamaya koyduğu radikal siyasal dönüşümleriyle neo-liberalizme karşı somut bir alternatif oluşturmuş durumda. Altı yıllık iktidarında girdiği her seçimde oylarını sürekli arttıran Chavez, ülkesinin başındaki yoksulluk, açlık, cehalet, barınma, çalışma ve kadın hakları gibi yakıcı sorunların çözümünün kapitalist sistem içinde kalınarak sağlanamayacağını açık bir dille ortaya koyuyor ve gün geçtikçe daha fazla vurgulayarak "devrimde devrim"den söz ediyor. Masis Kürkçügil bu kitapta, Venezüella'daki Bolivarcı devrim deneyimini ele alıyor.

Sonsuz Adaletin Muhasebesi

Arundhati Roy, Çev. Zehra Savan, Everest Yayınları, Aralık 2005, 221 s.

Edebiyatçı kimliğiyle olduğu kadar aktivist kimliğiyle de tanınan Arundhati Roy bu kitabında, Amerika'nın Afganistan operasyonundan Hindistan'daki baraj politikalarına dek, Ortadoğu'nun hassas meselelerine duyarlı bir bakış açısı geliştiriyor. John Berger'in önsözüyle…

Felsefelogos'un son sayısı Emperyalizm ve Küreselleşme

Sayı: 27-28, Aralık 2005, Bulut Yayınları, 310 s.

Felsefelogos'un son sayısı, "Emperyalizm ve Küreselleşme" konusuyla çıktı. Dosyada yer bulan kimi makaleler ve yazarları şöyle: "Emperyalizm bugün hangi anlama gelmektedir?"- Joachim Hirchs; "Emperyalizm tartışmaları"- B. Erdağı, E. M. Dinçer; "Küreselleşme ve emperyalizm"- David F. Russio; "Küreselleşmenin diyalektiği"- Jerry Haris; "Kapitalist gelişmenin yeni aşaması ve küreselleşme olasılıkları"- George Liodakis, "Quo vadis Amerika? (Amerika nereye?) Demokrasiden muhafazakârlığa dönüşüm"- Ali Rıza Taşkale; "Postkolonyalizm: Bir ad neyi ifade eder?"- Aijaz Ahmad; "Ulusal burjuvaziden dolandırıcılara, haksızlara ve zorbalara: 21. yüzyıl emperyalizmi ve 3. dünyanın çözülmesi"-Radika Desai vb.

İşte Büyük Birader

Uğur Dolgun, Hayykitap Yayınları, Aralık 2005, 168 s.

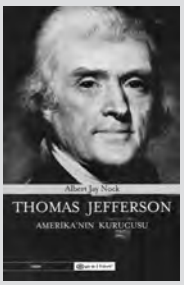
Şifresi çözülen DNA ve elektromanyetik dalgalarla kontrol edilen zihinler. Deri altına yerleştirilen çipler yoluyla uydudan takip edilen potansiyel suçlular. Beyin parmak izleri, infraruj yüz tanıma sistemleri. Bilgisayarlardaki casuslar, evlerdeki truva atları, elektronik olarak fişlenen arkadaşlar. Ve siber alem jandarmaları... Bahsedilenler bir bilimkurgu öyküsünde geçmiyor, içinde yaşamakta olduğumuz yüzyılda günlük yaşamın sıradan kesitleri bunlar! Bu kitap, her türlü mahremiyetimize "göz" diken güçlerin çalışma yöntemlerini deşifre ediyor. Büyük Birader'den nasıl korunacağınızın ipuçlarını veriyor.

İhtilâl ve Diktatörlük

- Tarihte ve Günümüzde-, Henri See, Andre Joussain, Maurice Duverger, Çev. Ali Öner, Kemal Demir, Cemil Aktaş; Örgün Yayınları, Aralık 2005, 569 s.

Bu çalışma "ampirik" tarihe ilişkin bir felsefi tarih denemesi. Kitapta, sırayla 17. yüzyıl İngiliz İhtilalleri, Amerikan İhtilali (1776), Fransız İhtilali (1789), sonra 19. yüzyıl Avrupa İhtilalleri (1830-1848), Rus İhtilali (1917), Türk

Amerika'nın Kurucusu Thomas Jefferson

Thomas Jefferson Amerika Birleşik Devletleri'nin 3. başkanı ve ünlü Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı. Amerikan özerk yönetim sisteminin, eyalet ve federasyon ilkelerinin yaratıcısı olmaktan başka, insan hakları savunucusu, adalet sisteminin kurucusu olarak ve köleliğin ortadan kaldırılışında oynadığı etkin rolle anılıyor. Albert Jay Nock'un onu anlatan kitabı, Thomas Jefferson'ın yaşamöyküsü olmaktan çok, ABD'nin kuruluş sürecine ışık tutan bir yapıt. Tarımın, ekonominin, bilimin, sanatın emekleme çağında olduğu 1800'ler Amerikası'nın yalın bir resmini çiziyor.

Albert Jay Nock, Çev. İbrahim Enis Köksaldı, Epsilon Yayınevi, Aralık 2005, 263 s.

İhtilali (1919), Çin İhtilali (1949) ve Küba İhtilali'ne (1959), "diktatörlük" gibi bir eksende bakılıyor.

Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler

Mehmet Emin Demirci, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005, 680 s.

Bu kitapta, körlerin toplumla sağlıksız şekilde yürüyen ilişkileri, bütün yönleriyle sosyal psikolojinin en verimli çalışma alanlarından birisi olan tutumlar çerçevesinde ele alınıyor ve körlerin toplumsal ilişkileri temel olarak bilgelik-çaresizlik ikilemi içinde sunuluyor. Kitapta gözlerin görmemesinin gelmiş-geçmiş en büyük Arap edebiyat ustası, en büyük Arap edebiyatı eleştirmeni olmaya ya da Nobel Fizik Ödülü almaya engel olmadığının öyküsünü okuyacak; Democritos, Bay Dühring, Ostrovski, Rodrigo, Borges, Ray Charles gibi pek çok kimseyi bir başka yönüyle tanıma olanağı bulacaksınız. Geniş ve zengin içerikli bir tarihsel inceleme olan kitap, eğitimciler, toplum bilimciler ve tarihçiler gibi birbirinden farklı ilgi alanları olan çevrelere hitap ediyor.

Yapay Zekâ

Blay Whitby, Çev. Çiğdem Karabağlı, İletişim Yayınları, Aralık 2005, 179 s.

Kitap, bilgisayarları "düşünen makineler" yapmayı hedefleyen yapay zekâ araştırmalarına giriş niteliğinde. *Yapay Zekâ*, makinelerin insan hayatını kolaylaştırırken nasıl bir yol izlediklerini, insanların makineleri mükemmelleştirmek için harcadıkları çabayı, makinelerin sanatta, edebiyatta, uzay araştırmalarında, iş hayatında, kısaca hayatın tam içinde ne kadar işlevsel olabileceklerini anlamak için başvuru kaynağı. Ancak sadece "makine merkezli" kalmayıp, konuyu sosyal boyutlarıyla da ele alıyor ve gelecekte bir robot istilası beklemenin yersizliğini de değiniyor.

Evreka!

Bilimin Doğuşu, Andrew Gregory, Çev. Emine Ayhan, Güncel Yayıncılık, Kasım 2005, 149 s.

Bilim tarihçisi Andrew Gregory, Yunan Uygarlığı'nda (yazar bu kullanımı tercih etse de, aslında Ege Uygarlığı demek, Anadolu kıyılarını da kapsayacağı için daha doğru) Babil ve Mısırlılar'ın birikimleri üstünde mayalanan bilimin doğuşunu ele alıyor. Platon, Aristoteles, Pisagor, Ptolemaios, Galenos, Arşimedes ve Hipokrates gibi Ege Uygarlığı'ndaki bilimsel patlamanın aktörleri, getirdikleri ve düşünceleriyle işleniyor.

Fragmanlar

Herakleitos, Çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Yayınları, Ekim 2005, 332 s.

"Kendimi keşfettim" diye haykıran bir filozof ve keşfedileni yüzyıllardır anlamaya çalışan insanlık! Hermann Diels 1867'de Herakleitos'a ait olduğu kesin olan ve bazıları da ona atfedilen 139 fragmanı bir araya topladı. Felsefe dünyası için heyecan verici bir gelişmeydi bu; fragmanlar üzerine sayısız yorum ve kitap yazıldı. Ama Türkçe'de Fragmanlar Yunanca asıllarıyla birlikte ilk kez yayımlanıyor. Üstelik her fragmana dair yetkin ve dilden / kültürden beslenen yorumlarla.

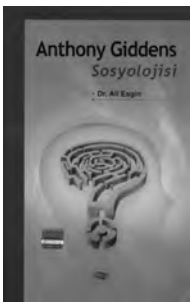
Tabip Odaları-Beyaz Eylemler

Ata Soyer, Sorun Yayınları, Kasım 2005, 432 s.

Solun baskı altına alındığı, sol örgütlerin başından devlet terörünün geçirildiği, en küçük örgütlenmelerin bile dağıtıldığı, diğer insanlar gibi çok sayıda hekimin 12 Eylül'ün tezgâhlarından geçirildiği bir dönemde açılan Tabip Odaları'nın hekimler arasında adım adım güçlenmesinin ve yeniden muhalefet odağı haline gelişinin öyküsü. İçerden bir gözle, hekimlerin ve tabip odalarının toplumsal değişiminin 25 yılı.

Anthony Giddens Sosyolojisi

Ali Esgin, Anı Yayınları, Kasım 2005, 496 s.

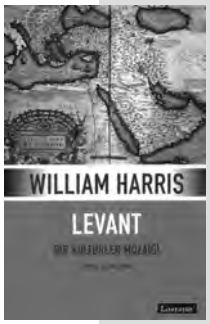
Ali Esgin, sosyoloji adına önemli birçok güncel konunun günümüz Batı sosyolojisinin en önemli temsilcilerinden biri olan Giddens bağlamında ayrıntılı bir analizini yapıyor. Sosyolojik teori kriz içinde midir? Sosyoloji artık gereksiz bir bilim midir? Yapı-eylem ya da pozitivizm-hermeneutik ikiliğinin anlamı nedir? Bütün bunlar, modernlik, postmodernlik ve küreselleşme tartışmalarıyla nasıl ilişkilendirilebilir? Değişen dünya koşullarında, yeniden söz sahibi olmaya çalışan sosyolojiyi enine boyuna sorgulayan bir kitap...

Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim

Birgül Ayman Güler, İmge Kitabevi Yayınları, 2005, 365 s.

Birgül Ayman Güler çalışmasında, Türkiye'de kamu personel sistemini ve yönetimini tarihsel gelişimi içinde güncel liberal reformlarla birlikte değerlendirerek üç temel tercihi ve bunların mekanizmalarını irdeliyor. Liyakat sistemi mi, kayırmacılık sistemi mi? Kariyer düzeni mi, kadro düzeni mi? Sosyal ücret mi, eşit işe eşit ücret mi? Modern devlet tarihinde ve Türkiye'de 150 yıldır işleyen bu tercihler, kamu yönetiminden ne beklendiğine bağlı olarak değişiyor: Genel kamu yararı mı, piyasa çıkarı mı? E-

Tarih boyunca göz koyulan topraklar: Levant

Levant, tarih boyunca kanlı çarpışmalara sahne olan, kültürlerin, dinlerin ve ulusların iç içe geçtiği hareketli bir bölge. Asya ile Afrika arasında jeopolitik bir köprü olarak hayati bir öneme sahip olan Levant, yüzyıllar boyunca bölgede uygulanan hareketli ve şiddet içeren politikalarla çalkalandı. Romalılar ile Persler, Bizanslılar ile Müslümanlar, Memluklar ile Moğollar, İngilizler ile Fransızlar ve en nihayet ABD ile Sovyet Rusya arasında bir çekişme alanı oldu. Bugünkü İsrail, Suriye, Ürdün, Filistin ve Toros Dağları'nın güneyini kapsayan Levant günümüzde de barut fıçısı olma özelliğini koruyor. Bölgenin petrole yakınlığı, ABD'yi yakından ilgilendiriyor kuşkusuz. Harris bölgenin jeopolitik evrimini Romalılar'dan başlayarak ele alırken, günümüzdeki konumunu ve geleceğini de değerlendiriyor.

William Harris, Çev. Ercan Ertürk, Literatür Yayınları, Aralık 2005, 257 s.

şitlik mi, serbestlik mi? Bağımsızlık mı, eklemlenme mi?

"Merhaba" Halikarnas Balıkçısı

İ. Hatice Orman, Bilgi Yayınevi, 2005, 185 s.

Bodrumlu edebiyat eğitmeni Hatice Orman, kültür adamı Halikarnas Balıkçısı'nı yaşamı, sanatı, yapıtları, hakkında yazılanlar ve yapıtlarından seçmelerle tanıtıyor. Anadolu Uygarlığı'na olan sevdası, Bodrum ve denize olan tutkusu, insan sevgisi ve mavi yolculuğun yaratıcısı ve öncüsü olmasıyla, kültür dünyamızda derin bir iz bırakmış Balıkçı'yı daha yakından tanımak isteyenler için…

Anti-Tezler / Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine

Kemal Okuyan, Nâzım Kitaplığı, Kasım 2005, 148 s.

Sovyetler Birliği kapitalizmle giriştiği zorlu mücadelede yenildi. Bu mücadelenin tarafları ve kuralları vardır. Onları yok sayarak Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünü kavrayamazsınız. Bu yaklaşımı temel alan *Anti-Tezler*'de Kemal Okuyan, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına neden olan gelişmelere ilişkin şu ana kadar ileri sürülen birçok tez ele alıp, sorguluyor.

Bir Siyasi Biyografi: Arafat

Barry-Judith C. Rubin, Çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, Aralık 2005, 464 s.

Bir siyasi biyografinin ne kadar tarafsız olabileceği tartışma götürür elbette, ancak yine de belirtmek zorundayız ki bu biyografi Filistin liderine "öteki" taraftan, İsrail tarafından bakan bir çalışma. Zaten ait olduğu tarafı saklamaya çalışmıyor, fazlasıyla sergiliyor. Yaser Arafat gibi tarihsel kişiliği bir de ondan pek hoşlanmayanların gözünden görmek, Filistin liderini bütünlüklü bir şekilde kavramak açısından yararlı olabilir…

Sanat Tarihi

Zahir Güvemli, Varlık Yayınları, Aralık 2005, 285 s.

Bu kitapta resim, heykel, mimarlık, süsleme gibi sanatların doğuş öyküleri ve çeşitli sanat akımlarının özellikleri anlatılıyor. Tarihöncesi çağlardan günümüze; Mısır, Roma, Yunan gibi eski uygarlıklardan yüzyılımızın modern devletlerine değin sanatın öyküsü, bir bakıma insanın uygarlaşma macerasını da içeriyor. Birinci baskısı 1960'da yapılan *Sanat Tarihi*, bu alanda ülkemizde yayımlanmış ilk eser olma niteliğinde.

Metris Kuşları

Erhan İnal, Genç Mephisto Yayınları, Aralık 2005, 176 s.

12 Eylül bir karşı devrimdir. İnsanı ve yaratılan tüm değerleri enkaz haline getirmeye çalışan 12 Eylülcüler, cezaevlerini ölüm kamplarına, ülkeyi de koca bir cezaevine dönüştürmeyi amaçladılar. Tek istedikleri itaatti. Susturmaktı. Ne var ki kendilerini en güçlü sandıkları yerler direnişin, öfkenin ve umudun odaklarına dönüşecekti. Bu çalışmanın yazarı, 12 Eylül'ü bütün çıplaklığıyla cezaevinde bir tutsak, dışarıda bir firari olarak yaşamış…

Sevgilinin Geciken Ölümü

Murat Gülsoy, Can Yayınları, Aralık 2005, 200 s.

Murat Gülsoy, yeni romanı *Sevgilinin Geciken Ölümü*'nde, Proust'tan beri modern edebiyatın temel sorunlarından biri olan zamansallığı konu ediniyor. Roman, bu düşünce çevresinde aşkın insanla ve ölümle ilişkisini sorguluyor. İroni, oyun duygusu, anlatının o en eski koşulu; izlenebilirlik, yazarın bu romanında da öne çıkıyor. Bu kitapta yeni olan, Gülsoy kurmacasında her zaman benin sınırlarını zorlayan ötekinin, bu kez içeri alınmış olması. Anlatının büyüsünü hep kendi eliyle bozan yazar, aşkın büyübozumuna kalkışıyor bu kez. Kahramanlarımız ruhsal ve bedensel bir sınır ihlali olarak aşkın sonundan başına doğru ilerliyor, biz de onları izlemeye çağrılıyoruz.

Maya

Cafer Tiryaki, Berfin Yayınları, Aralık 2005, 375 s.

Tiryaki'nin bu romanında, içerikçe hayli farklı bir romanla karşı karşıyayız: "Artık ormanları terk etmiş, akan suları yaşamından çıkarıp atmış ve fırtınaları önemsemeyen milyonlarca insanın evrimleşmesine neden olabilecek neleri kalmıştı? Bu soru korkuttu Maya'yı. Çünkü yanıt, kötü şeyleri getirmişti usuna. İnsanlığın çoğunluğu doğanın değil de, toplumun kurallarıyla evrim geçiriyor demekti. Özgüllükten kopuş, insanın çarpık bir yapılanışına yol açarak ilkel güdülerinin uygarlıkla elde edilen yetilerle uzlaşıp birbirine karışmasına neden olmuştu. İlkel güdülenmeler, sonradan edinilmiş yetilerle kaynaşıp çağdaş insanı çarpıtmıştı. İnsan çarpıtılmıştı!.. Dinden, büyüden, eciden, bücüden! Çarpıtılmıştı insan!.. Çileden, hazdan, acıdan, tutkudan… 'Çarpıtılan insan, tapan insandı'."

Çingeneler

Jan Yoors, henüz 12 yaşındayken bir Çingene kumpanyasına katılmak üzere evden kaçar ve onlarla tam 10 yıl yaşar. Kaleme alacağı romanda, Çingene yaşamının gerçek bir portresini, kamp yerlerinin zorluklarını ve coşkun sevinçlerini, festivallerini, geleneklerini ve kendilerine düşman kesilmiş bir dünyada özgür göçerler olarak yaşayabilmek için mücadele veren bir halkı yazacaktır: "Her dilde onlarca hatta yüzlerce atasözü vardır, ama Çingeneler'de bir tek atasözü vardır: Evde oturan ölür... Bu küçük belirleme bile koca bir halkın kimliğini ortaya çıkaran turnusol kâğıdı gibidir…"

Jan Yoors, Çev. Hale Alpman, Chiviyazıları Yayınları, Kasım 2005, 352 s.

Şiir Yazıları

Eray Canberk, Toroslu Kitaplığı, 2005, 176 s.

Canberk'in 1993-2002 yılları arasında yayımlanmış yazıları ve konuşmalarından oluşuyor, *Şiir Yazıları*. Kitabın adından da anlaşılacağı gibi yalnızca "şiir" söz konusu ve doğal olarak da şairler. Yazıların ortak özelliği ise ülkemiz şiiriyle sınırlı kalması. Ortak konuları şiir ve şairler; yazılış nedenleri ise çok değişik...

Merak Ettikleriniz Bölümü'yle her ay, sizlerden gelen ilginç sorulara en doğru yanıtları vermeye çalışıyoruz. Sorularınızı, 0212 244 73 20 no'lu faksımıza ya da rukenkiziler@bilimvegelecek.com.tr e-posta adresine iletebilirsiniz. Bu ayki ilk sorumuz şöyle: "Dil kurma ve konuşma becerimiz genetik midir? Örneğin ıssız bir adaya düşen iki bebeğin aralarında konuşacakları dil nasıl bir dil olacaktır?"

Dilimiz toplumsallığımız

Dr. Güven Mengü
Hacettepe Üniversitesi

İnsan dilinin biyolojik ve kültürel bir olgu olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan beyni ve konuşma organlarının anatomik yapısının biyolojik gelişimi, dilin kullanıma hazır olmasını ortaya çıkarması açısından biyolojik bir zemin hazırlamaktadır. Diğer taraftan, her bir insan dilinin, ait olduğu kültürün bir ürünü ve bu kültürün taşıyıcısı olduğu da unutulmamalıdır.

İnsan dili yalın anlamdaki özellikleri bakımından belirli bir grup insan tarafından paylaşılmakta, semboller yardımıyla bir şifre dizgesine yerleştirilmekte ve tarihsel süreç bağlamında öğrenme ve öğretme olaylarıyla yeni kuşaklara aktarılmaktadır. Dil, kültürel değerlerin ve sembollerin bir kişiden diğerine aktarılmasını sağlayan kültürel araçlardan biridir. Dilin, toplumda bireyin kültürlenme süreciyle bir dünya görüşü kazanmasını sağlayan en önemli etmenlerden bir tanesi olduğu unutulmamalıdır.

Normal bir insan, anadilini dünya üzerinde genellikle aynı süreçler bağlamında edinmektedir. Bunlar sırasıyla: sadece sesli sesbirimlerin kullanılması, sessiz sesbirimlerin kullanılması ve sesli sesbirimlerle birleştirilmesi, tek sözcük üretimi, diğer bir değişle ses ve anlamın ilk defa bağdaşması şeklindedir. Söz konusu basamakların tüm toplumlarda aynı zamanlarda başladığı dikkat çekicidir; sesli sesbirimlerin kullanılması 12 hafta, sesli sesbirimlerin sessiz sesbirimlerle kaynaşması 5-6 ay, tek sözcük üretimi 11-12 ay gibi süreçleri kapsamaktadır. Bu noktada beyinde dilsel davranışların bir şekilde önceden belirlendiği, diğer bir değişle kodlandığı söylenebilir. İnsanın fiziksel gelişiminde bulunan genetik kodlar gibi var olan dilsel davranış kodları, dilin kullanım ve dilin

çevresinde bulunan kültürel bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beyin korteksi ve genlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan dilin yapısı ve işlevi, geniş bir dil potansiyelini oluşturmaktadır. Söz konusu potansiyel davranışlar yapı bakımından kısıtlı olsa da, insanın kültürel boyutu yardımıyla dil büyük bir gelişim ve çeşitlilik sergilemektedir. Diğer bir değişle, insan beyni dil edinimi ile ilgili olarak kodlanmış olsa da, dünya üzerinde konuşulan diller bütünüyle sosyal öğrenme süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Normal şartlarda sağlıklı bir bebeğin konuşmaya başlamasından önce öncelikle anne-baba ya da çevresindeki insanların seslerini duyması gerekmektedir. Bu dinleme sürecinden sonra çoğunlukla taklit yöntemiyle bebek yukarıda değindiğimiz süreçler bağlamında sesleri üretmeye başlamaktadır. Bir bakıma çevreden duyulan sesler beyindeki ses kodlarının açılmasını sağlamaktadır. Dil edinimi konusunda "Kritik Yaş Hipotezi"nden de söz etmek yararlı olacaktır. Bu hipoteze göre anadil edinimi belirli bir yaşta başlamakta ve bir süre sonra beynin nörolojik olarak edinim özelliğini yitirmesine paralel sona ermektedir. Günümüzde bu hipotez ışığında önerilen yaş dilimleri farklılıklar gösterse de optimal olarak bu süreç yaşamın ilk 10 yılında sona ermektedir. Bu süreçten sonra dil edinimi istendik anlamda gerçekleşememekle birlikte normal şartlarda olması gereken mükemmeliğe asla ulaşamamaktadır.

Günümüzde dil edinimi sürecinde ormanda bazı hayvanlar tarafından yetiştirilmiş ya da ailesi tarafından kapatılarak cezalandırılan ve insanlardan izole edilen çocuklar (feral children) bulunduktan ya da kurtarıldıktan sonra asla normal bir çocuğun eriştiği dil edinimi düzeyine gelememektedirler.

Bu noktadan hareketle bir adaya bırakılan ve çevrede hiçbir insanın bulunmadığı bir ortamdaki iki bebek dil üretimini kendi başlarına gerçekleştirememekle birlikte çıkartacakları sesler çevredeki hayvan ve doğa olayı seslerini kapsayacaktır. İnsanın dili edinmesi ve üretmesi ancak çevredeki insanlara ait sesleri duyması ve taklit etmesi yoluyla başlamaktadır.

"Dil"imiz toplumsal, "söz"ümüz bireysel

Dr. Yusuf Çotuksöken
Maltepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

İlginç bir soru. Evet, dil becerisi ve konuşma yeteneği insanoğlunun genetik bir özelliği olarak kabul edilebilir. Çünkü, fizyolojik olarak bakıldığında, insanoğlunun sesletim organlarıyla (konuşma aygıtı) donatılmış olduğu görülecektir. Gerçi bugüne kadar, insanoğlunun hançeresinin hangi sesleri çıkarabildiğinden, bu seslerin tümünün abeceye (sesçil abeceye=fonetik alfabeye) göre dökümlenmiş toplamından henüz yoksunuz. İnsanoğlu, bütün canlılar gibi, değişik durum, ortam ve bağlamlarda birtakım sesleri çıkarabilen bir varlıktır. Diğer canlılardan ayrılan yanı ise, bu çıkardığı seslerle kendi soyuna özgü bileşimler yapması, bu bileşimleri mantıksal önermelere dönüştürmesi ve bunları dil bağlamında tümce/sözce adını verdiğimiz dizimlerle anlatmasıdır. İşte insanı insan yapan, öteki canlılardan ayıran en temel özelliğimiz kendimize özgü bir dil geliştirmemizdir.

Dil becerisini, dilyetisi olarak anlıyorsak, şunları da söyleyebiliriz: Dilyetisi, her insanda doğuştan vardır. İnsanın doğal diller çerçevesinde sesli göstergeler aracılığıyla anlaşma sağlaması "dilyetisi"nin bir sonucudur. Dilyetisi içindeki olguları Fransız dilbilimci F. De Saussure ikiye ayırır: 1) Toplumsal nitelikli "dil"; 2) Bireysel nitelikli "söz".

Dil toplumsal bir olgudur. Öbür deyişle uzlaşımsal bir dizge durumundadır. Bildirişim aracı olarak "söz" kişisel/bireysel yaratıdır. Dil'de dizge önemlidir, söz'de ise bildiri.

Galiba şöyle toparlamak gerekir: Dil becerisi/dilyetisi genetiktir; ancak bu becerinin dil durumuna gelebilmesi için başka koşulların gerçekleşmesi gerekir.

Sorunun ikinci bölümüne gelecek olursak; ıssız bir adaya düşen iki bebeğin önce yaşama şansına bakalım. Haydi, yaşamalarına şans verelim fakat bu durumda da aralarında nasıl bir dil geliştireceklerdir? Böyle bir soru dilin (bireyin anadilinin) doğumla birlikte bebekte genlerle taşınıp taşınmadığı sorusunu akla getiriyor. Benim bilgim, insanoğlunun "evrensel dilbilgisi" verileriyle dünyaya geldiği, bunun da onun dilyetisinde görüldüğü yolundadır. Bu iki bebeğin birlikte büyümeye başladığında çeşitli yolları deneyerek iletişim kurmaları doğal bir süreçtir. Dahası kendi aralarında sesli dizge biçiminde özel bir dil geliştirebilecekleri de söz konusu edilebilir. Ama bu dil, her ikisinin benzer/farklı anadillerinden (ana-babalarından, çevreden henüz öğrenmeye fırsat bulamadıkları dil) çok başka olacaktır kuşkusuz. Çünkü söz bir önceki yanıtta da anlatıldığı gibi bireyseldir; dilse toplumsal. Bu bebekleri toplumdan soyutladığımıza göre geleneksel anlamda herhangi bir dilin/kültürün içinde yetişmedikleri için oluşturacakları dil de geleneksel anlamdaki dillerden farklı olacaktır.

Ayrıca bir dilin dünya dilleri arasında anılacak bir konuma gelebilmesi için çok başka koşulların varlığından da söz etmeliyiz (nüfus/halk, ortak kültür, yaşam ortaklığı, üretim, vd)…

"Neden el sıkışıyoruz?"

Mevcut en eski kayıtta "el sıkışma", bir Tanrıdan dünyevi bir yöneticiye gücün ihsan edilmesi anlamına geliyordu. Bu, hiyeroglif yazısında uzanmış bir elle resimlenen Mısır dilinde "vermek" sözcüğüyle yansıtılmaktadır.

MÖ 1800 civarında, Babil'de uygulanan geleneklere göre, kralın, uygarlığın baş Tanrısı olan Marduk'a ait bir heykelin ellerini kavraması gerekirdi. "Yeni Yıl Festivali" sırasında gerçekleşen bu hareket, bir sonraki yıl için hükümdara, otoritenin aktarılması anlamını taşıyordu. Tören o kadar ikna ediciydi ki Asurlular Babilliler'i yenip, topraklarını işgal ettiğinde başa geçen Asur kralları, büyük Tanrısal varlığın saldırısına maruz kalmasınlar diye bu ayini devam ettirmeye mecbur oldular. Michelangelo'ın Sistine Kilisesi'nin tavanına, görkemli bir şekilde çizdiği el sıkışma işte bu ritüelin ürünüdür.

Halk bilimciler ise el sıkışmanın daha eski, daha spekülatif bir kaynağını gösterirler: Eskiden çiftçilerin tanımadıkları kişilerle karşılaşma riskini göze aldıklarında otomatik olarak hançerlerine uzanmak için yaptıkları harekettir aslında "el sıkışma". Yabancı da benzer bir hamle yapar ve bu ikisi birbirlerinin hançerlerini almak için bir süre uğraşırlar. Eğer her ikisi de ölümüne dövüşmek yerine konuşmaya ikna olursa, hançerler kınlarına geri konur ve sağ eller (silah tutan eldir) iyi niyetin bir işareti olarak uzatılır. Bu, aynı zamanda tarih boyunca silah taşımayan kadınların el sıkışma geleneğini geliştirmemelerine dair bir neden olarak da öne sürülür.

KAYNAK

1) Şeylerin Tarihi/Ayrıntılar Klavuzu, Özcan Sapan (Editör), Chiviyazıları Yayınevi, 2004, İstanbul.

Kaplumbağa Aşil'e ne dedi?

Geçen ay matematiksel kanıttan sözetmiştik. Matematiksel kanıtlarda en az bir "çıkarım kuralı"nın olması gerektiğini söylemiştik. Çıkarım kuralı, bilinen önermelerden yeni bir önerme elde etmemizi sağlayan kuraldır. Matematikte genel kabul gören çıkarım kuralı modus ponens'tir, yani "*a* doğru olduğunda *b* de doğruysa ve *a* da doğruysa, o zaman *b* de doğrudur" diyen kural; başka da bir çıkarım kuralına ihtiyaç yoktur. Ünlü *Alice Harikalar Diyarında*'nın yazarı Lewis Carroll'un Aslı Nesin tarafından Türkçe'ye kazandırılan bu olağanüstü zeki ve ayrıca komik yazısında (Bu makale 1895'te *Mind* dergisinde yayınlanmıştır), Kaplumbağa, Aşil'e, kanıtlayamayacağını bile bile modus ponens'i kanıtlatmaya çalışmaktadır.

Aşil, Kaplumbağa'ya yetişip sırtına rahatça yerleşti.

- Yani sen şimdi yarış pistinin sonuna geldin, öyle mi? diye sordu kaplumbağa (Zenon'a ve paradoksuna gönderme). Sonsuz sayıda aralıktan oluşmasına rağmen... Hani bir bilgiç bunun mümkün olmadığını kanıtlamıştı, ne oldu?

- Sonuna geliniyor, dedi Aşil, işte geldim bile, başardım! Yürümek yeterliymiş meğer... Mesafeler sürekli azalıyordu, dolayısıyla...

- Ama ya mesafeler sürekli artıyor olsaydı? diye böldü Kaplumbağa. O zaman halin nice olurdu?

- O zaman mı? O zaman ben burada olmazdım ki... diye mütevazı bir şekilde cevap verdi Aşil. Sen de bu arada bu kaplumbağa hızınla dünyayı birkaç kez turlamış olurdun herhalde!

- Aman efendim... Beni şımartıyorsunuz... İkimiz bir miyiz, siz ne de olsa bir kahramansınız! İster misin sana şimdi çoğu insanın iki üç adımda sonuna varacağını düşündüğü, ama aslında sonsuz sayıda aralıktan oluşan, üstüne üstlük her biri bir öncekinden daha uzun aralıklardan oluşan bir pist tanımlayayım?

- Vallahi çok isterim! diye cevap verdi Yunanlı savaşçı, aynı anda miğferinden kocaman bir not defteri ve kalem çıkararak (Yunanlı savaşçılarının o devirde cepleri yoktu pek). Başla... Ve lütfen yavaş konuş! Steno henüz keşfedilmedi!

- Ah ah... Öklid'in şu güzelim Birinci Önermesi… diye dalgın dalgın mırıldandı Kaplumbağa. Öklid'i sever misin?

- Delicesine! Şimdilik yani... Yüzyıllar sonra yayımlanacak bir makale ne kadar sevilebilirse o kadar severim!

- Simdi, o Birinci Önerme'deki akıl yürütmenin sadece bir bölümünü alalım. Sadece iki adımını ve bu iki adımdan çıkarılan sonucu. Bir zahmet defterine yaz lütfen. Ve daha sonra kolayca gönderme yapabilmek için bu önermelere *A*, *B* ve Z diyelim:

(A) Aynı şeye eşit olan iki şey birbirlerine eşittir.

(B) Bu üçgenin iki kenarı aynı şeye eşit olan iki şeydir.

(Z) bu üçgenin iki kenarı birbirlerine eşittir.

Öklid okurları Z'nin *A* ve *B*'nin mantıksal sonucu olduğunu, dolayısıyla *A* ve *B*'yi doğru kabul edenin Z'yi de doğru kabul etmek zorunda olduğunu kabul ederler herhalde?

- Kuşkusuz... En genç liseli bile –tabii lise diye bir şey 2000 yıl sonra icat edileceği zaman– bunu kabul eder.

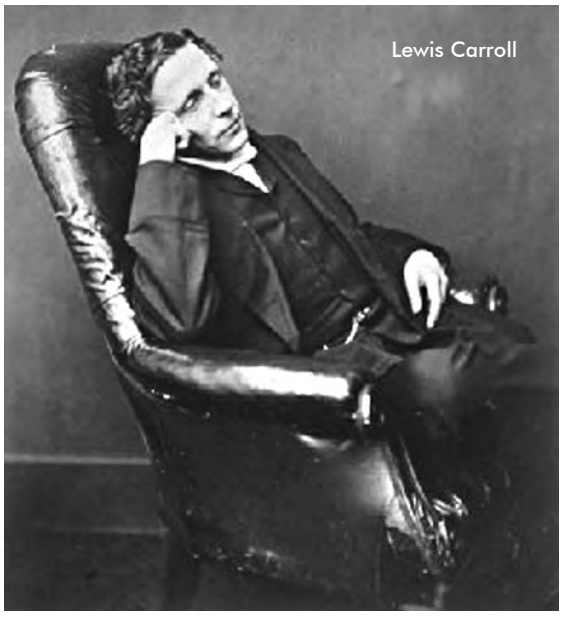
- Hatta *A* ve *B*'nin doğruluğundan kuşku duyan bir okur bile bu akıl yürütmeyi geçerli kabul eder, öyle değil mi?

- Tabii... Böyle bir okur olabilir... "Eğer *A* ve *B* doğru olsaydı Z de doğru olurdu" varsayımsal önermesini kabul eden ama ne *A* ne de *B*'yi kabul eden bir okur olabilir. Böyle biri Öklid'i bırakıp futbola yönelse bence iyi eder...

- Peki tam tersi olamaz mı, yani "*A*'yı ve *B*'yi doğru kabul ediyorum, ama varsayımsal önermeyi kabul etmiyorum" diyen bir okur çıkamaz mı?

- Mümkündür... Çıkabilir... O da futbola yönelmeli bence.

- Ve bu okurların hiçbiri mantıksal olarak henüz

Lewis Carroll

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

anesin@bilgi.edu.tr

Z'yi doğru kabul etmek zorunda değil, öyle değil mi?

- Aynen öyle, diye onayladı Aşil.

- Tamam... Şimdi beni ikinci tür bir okur olarak görüp Z'nin doğru olduğuna mantıksal olarak beni ikna et...

- Futbolcu bir kaplumbağaya çattık desene!

- Biraz absürd olurdu tabii, diye Aşil'in alayını kesti Kaplumbağa. Konudan sapma lütfen. Önce Z, sonra futbol!

- Seni Z'yi kabul etmeye mecbur etmem gerekiyor öyle mi? dedi Aşil düşünceli düşünceli. Sen şimdi *A*'yı ve *B*'yi kabul ediyorsun ama varsayımsal önermeyi...

- *C* diyelim ona, dedi Kaplumbağa.

Aşil kaldığı yerden devam etti:

- ... ama

(C) *A ve B doğruysa o zaman Z de doğrudur.*

önermesini kabul etmiyorsun.

- Evet, durum aynen bu, dedi Kaplumbağa.

- O zaman senden C'yi kabul etmeni rica ediyorum.

- Deftere not ettiğin anda kabul ederim, diye cevap verdi Kaplumbağa, daha önce değil! Defterde daha başka neler var?

- Birkaç anı sadece… Kendimi kanıtladığım savaşlardan kalma... dedi Aşil heyecanlı bir şekilde sayfaları karıştırarak.

- Ühüüü... Birsürü boş sayfa var! dedi Kaplumbağa neşeli bir tonla. Hepsine ihtiyacımız olacak!

Aşil ürperdi.

- Hepsine mi?

- Evet... Şimdi dediğimi yaz:

(A) *Aynı şeye eşit olan iki şey birbirlerine eşittir.*

(B) *Bu üçgenin iki kenarı aynı şeye eşit olan iki şeydir.*

(C) *A ve B doğruysa o zaman Z de doğrudur.*

(Z) *Bu üçgenin iki kenarı birbirlerine eşittir.*

- Ona (Z) değil, (*D*) demen gerekir aslında, dedi Aşil. Ötekilerden hemen sonra geliyor çünkü. *A*, *B* ve *C*'yi kabul edersen Z'yi kabul etmek zorundasın.

- Niye zorundaymışım ki...

- Çünkü bu onların **mantıklı** bir sonucu. Eğer A, B ve C doğruysa Z de **doğrudur**. Bunu da tartışacak halin yok herhalde...

- "Eğer *A*, *B* ve *C* doğruysa Z de doğrudur..." diye düşünceli bir şekilde tekrar etti Kaplumbağa. Bak bunu bilmiyordum... Bu da başka bir varsayım galiba, öyle değil mi? Ve eğer bunun mantığını kavramıyorsam, *A*, *B* ve *C*'yi kabul edip gene de Z'nin doğruluğunu reddedebilirim, öyle değil mi?

- Edersin, diye kabullendi saf kahraman... Eşi benzeri olmayan bir kalın kafalılık göstermiş olursun ama… Tabii böyle bir şey gene de mümkün. O zaman senden bir varsayımsal önerme daha kabul etmeni isteyeceğim.

- Tabii, yazdığın anda kabul ederim. Ona,

(D) *A, B ve C doğruysa, Z mutlaka doğrudur.*

diyelim. Defterine not ettin mi bunu?

- Ettim! diye bir sevinç çığlığı attı Aşil kalemin

kapağını kapatarak. Ve nihayet bu ideal yarış pistinin sonuna geldik! *A*, *B*, *C* ve D'yi kabul ettiğine göre tabii ki Z'yi kabul ediyorsun!

- Öyle mi acaba? diye masum bir sesle sordu Kaplumbağa. Bunu açıklığa kavuşturalım hele bir... Ya ben *A*, *B*, *C* ve *D*'yi kabul edip de hâlâ daha Z'yi reddediyorsam?

- O zaman Mantık boğazını sıkıp zorla kabul ettirir, dedi Aşil bir zafer edasıyla. Mantık sana der ki, "Başka yolun yok. Madem *A*'yı *B*'yi, *C*'yi ve *D*'yi kabul ettin Z'yi de kabul etmek zorundasın". Dolayısıyla başka çaren kalmadı, gördün mü?

- Mantık bana bir şey söyleme lütfunda bulunuyorsa eğer, o zaman o şey deftere yazılacak kadar değerlidir, dedi Kaplumbağa. Dolayısıyla defterine giriş yap lütfen. Ona,

(E) *A, B, C ve D doğruysa Z de doğrudur.*

diyelim. Ben bu önermeyi kabul edene kadar, Z'yi kabul etmek zorunda değilim. Dolayısıyla bayağı gerekli bir adımmış, değil mi?

- Anlıyorum, dedi Aşil. Sesinde hafif bir hüzün vardı.

Burada (bu hikâyeyi) anlatan adamın bankada çok acil bir işi çıktı, ve olay mahalline aylar sonrasına kadar bir daha uğramadı. Aylar sonra oradan geçtiğinde ise, Aşil, dayanıklı Kaplumbağa'nın sırtına oturmuş, dolmasına az kalmış olan defterine hâlâ yazıyordu. Kaplumbağa,

- O son adımı da yazdın mı? Yanlış saymadıysam bin birinci oldu bu. Ve daha milyonlarcası var... diyordu.

A. Utku Üzülmez, 13k utkuman@yahoo.co.uk

Go öğretmek

ODTÜ Kreşi'nin güzel ve minik öğrencisi Go oynuyor.

Bilim ve Gelecek dergisinin Ekim 2005 tarihli 20. sayısında, Koreli go öğretmenleriyle yaptığımız bir röportajı yayımlamıştık. Türkiye'deki oyunculara ne gibi önerilerde bulunabilecekleri sorumuza Lee Sung-Keun'un verdiği yanıtı bir kez daha hatırlayalım: "Oyuncu sayısının artış göstermesi en önemli gerekliliktir. Bence bu konuya önem verilmeli ve bu konuda çalışmalar yapılmalı. Çünkü yeni oyuncular arasından mutlaka güçlü oyuncular çıkacaktır. Bu anlamda da en önemli şey, çocukların go öğrenmesi ve oynamasıdır. Örneğin ben 11 yaşımdan bu yana go oynuyorum ve aslında bu yaş Kore geneli için oldukça geç".

Gonun Uzakdoğu kökenli olduğu ve orada yaygın olarak oynandığı düşünüldüğünde, 11 yaşın gerçekten de "geç" olarak nitelenebilmesi söz konusudur. Türkiye'de ise insanlar, yakın zamana dek, daha çok üniversite yıllarında, daha şanslı olanlar da lise yıllarında go ile tanışabilmekteydi. Ancak özellikle son yıllarda artan gelişmelerle, bu zincir kırıldı ve bazı kreşlerde ve ilköğretim okullarında go etkinlikleri düzenlenir oldu. Örneğin Özel Bursa Nilüfer Fen ve Anadolu Liseleri, Bursa çapında ilköğretim (22 Nisan 2006) ve liseler (20 Mayıs 2006) arasında yapılacak go turnuvalarının duyurusunu şimdiden yaptı.

"Birçok" yetişkin, çocuğunun go, satranç vd. gibi zekâ oyunlarının en azından biriyle ilgilenmesini ister. Bu ay geleceğin go oyuncularını yetiştirmeye nereden ve nasıl başlayabileceğimizi sorgulayacağız. Bunu yaparken de daha çok çocuklara gonun ne şekilde öğretileceği üzerinde duracağım.

Adım adım eğitim programı

Oyunun başlangıcında tahtanın boş olması bizim için bir avantajdır. Dolayısıyla, taşların tahtadaki çizgilerin kesişim noktalarına koyulduğunu ve taşların oynandıktan sonra hareket etmediğini söylemekle bu işe başlayabiliriz.

Taşların kenar, köşe ve tahta ortasındaki tüm noktalara oynanabileceği gösterildikten sonra, genellikle bir taşın nasıl esir alınabileceği ve tabii esir alınmak üzere olan bir taşın nasıl kurtulabileceği gösterilir. Bir taşın ardından iki taşlı bir grup için aynı çalışma tekrar edilir. 6 nefes noktasının da kapanmasıyla, taşların esir alınacağı söylenir. Devamında yine birkaç farklı küçük taş grubu göstererek bunların nasıl esir alınabileceği anlatılır. Bu konu üzerinde konuşurken hırsız-polis kovalamacası ya da aklınıza gelebilecek daha farklı benzetmeler de kullanılabilir.

Taş esir almayı öğrenen öğrencimiz taş esir alma oyununu (atari-go: İlk taşı alan kazanır!) oynamaya hazırdır. Atari-go ile birlikte oyuncu yeni tanıştığı bu oyunda taşlara, tahtaya, taş gruplarına, taşları esir almaya ve oyunun kendisine ısınacaktır.

Oyunu öğrenecek kişiyi kurallara boğmadan en kısa zamanda oyun oynamaya (en azından atari-go veya tahtaya sıra ile taş koyma) başlamakla etkin öğretim şekli yakalanabilir. Yani oynanan ilk oyunların gerçek anlamdaki go olması zorunlu değildir.

Karşınızdaki kişinin karakterine ve go öğrenmeye karşı göstermiş olduğu ilgiye göre, bir süre için kazanmasına izin verebilirsiniz. Oyun aşamasına geçilince, bu şekilde oyun oynadıkça, karşınızdaki, daha iyi oynayan sizin hamlelerinizi görüp kıyas yapabilecek, böylece kendi yanlışlarını da zamanla fark edebilecektir.

Yeteri kadar atari-go oynadıktan sonra bir sonraki basamağa geçebilirsiniz: 3 taşı alan kazanır. 3 taş birden veya teker teker de esir alınabilir.

Bu aşamada bir Ko pozisyonu ile karşılaşma olasılığı vardır (bkz. Bilim ve Gelecek'in Aralık 2005 sayısındaki Go köşesi) ve de Ko kuralından bahsetmek için genellikle bu pozisyon ile ilk karşılaşılacak an beklenir. Daha öncesinde anlatmaya çalışmak soyut bir kavramı açıklamak gibi olacak ve havada kalacaktır. Dahası onun kafasını karıştırıp, sıkılmasına sebep olabilir.

Üçüncü basamak ise alan saymaktır. Üç taş esir alma oynadıkça, oyuncular kendiliğinden iki gözlü gruplar oluşturmaya başlarlar. Bu gibi durumlarda oyun berabere bitebilir. Böylece kazananı belirlemenin bir başka yolu daha olduğunu söyleyebilirsiniz: Alanları saymak. İşte şimdi gerçekten go oynamaya başladı...

Başlangıç aşamasında kaçınılması gerekenleri şöyle sıralayabiliriz:

Hamlelerini eleştirmeyin ve her hamle için analizde bulunmayın.

Bütün her şeyi detaylarıyla açıklamaya çalışarak onu boğmayın.

Hiçbir anlam veremeyeceği Japonca terimlerden bahsetmeyin.

Ve bir Ko pozisyonu ile karşılaşana dek bu kuraldan bahsetmeyin.

Deneyimli bir eğitmenin önerileri

Bu konuda deneyim sahibi bir oyuncu olan Guo Juan, Teaching Go at Different Levels isimli kitapçığında bakın neler söylüyor:

"Çin'de yaşadığım zamanlarda, oradaki bir go okulunda çocukları eğitiyordum. Birkaç yıl önceyse Avrupa'da, özellikle de Hollanda'da çocuklara go dersi vermeye başladım. Başlangıçta birtakım zorluklar yaşadım; çünkü çocuklar verdiğim dersleri dinlerken yeteri kadar yoğunlaşmıyorlardı. Ama kısa bir süre sonra Çinli çocuklar ile buradaki çocuklar arasındaki farkı anladım. Çin'deki (ve belki doğu Avrupa'daki) çocuklar, aileleri geleceklerine faydalı olduğunu düşündüğü için çok şey öğreniyorlar. Örneğin, Çin'de bir çocuk iyi bir go oyuncusuysa, zorlu sınavlara girmeden iyi bir üniversiteye kayıt yaptırabilir. Yani aileleri, çocuklarının gelecekleri için faydalı olabilecek konularda yeteneklerini geliştirmelerini ister. Ama burada hayat oldukça kolay olduğundan çocuklar ekstra çalışmalara ihtiyaç duymuyor. Okuldan sonra oynuyor, eğleniyorlar. Go oynamanın kendisi de eğlence içindir zaten. Ama buradaki çocukların gelecekleri için yukarıda bahsettiğimiz şekilde etkili olamaz; kısacası go oynamasalar da olur. Yani başlangıçta çözmem gereken problemlerden biri onların ilgisini nasıl çekebileceğimdi.

"Yaptığım en önemli şey onları meşgul etmek ve go taşlarına dokunmalarına şans tanımak oldu. Çok fazla açıklamalarda bulunmadım, ama rekabet ortamı oluşturdum. Kulübümde yaklaşık 30 çocuk vardı. Onları 4'er üyeli gruplara ayırdım. Bir yarışma düzenleyerek grup birincisini üst gruba, grup kaybedenini de alt gruba aldım. Bu şekilde daha ciddi oynamaları sağlanmış oldu, çünkü kimse kaybetmek istemez. Ve sürekli küçük ödüller verdim. Çok fazla ödül ve kazanan vardı: Kazanan ödülü, en iyi problem çözme ödülü, en iyi ev ödevi yapma ödülü, zayıf oyuncuya yardım etme ödülü, gürültü yapmama ödülü, iyi dinleme ödülü gibi. Sonuçta neredeyse her çocuk bir ödül alıyordu. Bu şekilde kazandıkları yüksek motivasyonla yeni ödüller almak ve bunun sürekliliğini korumak istiyorlardı. Ama elbette ki, kaybetmeye tahammülü olmadığı veya yeteri kadar yetenekli olmadığından çalışmalara katılmayı bırakan çocuklarla karşılaşabilirsiniz (Bunu söylediğim için üzgünüm ama, gonun yetenekli insanlar için olduğunu düşünüyorum). Bu durumda onlara yardım edemeyeceğimize inanıyorum. Ama iyi haber: Oyunu seven, kaybetme korkusu olmayan ve daha fazlasını öğrenmek isteyen çocuklar her zaman bulunuyor. Benim çalıştığım kulüplerde, bir yılın ardından çocukların yaklaşık yarısı çalışmalara devam ediyor..."

Guo Juan, profesyonel 5 dan seviyeli bir Çinli oyuncu olmanın yanı sıra, yukarıda söz ettiği gibi kulüplerde ve bunun yanı sıra internet üzerinden (KGS+ da buna dahil olmak üzere) dersler veren bir öğretmendir. Konuya yaklaşımı bizim için biraz fazla profesyonel gözüküyor. Çünkü çocuklara go öğretirken, onun yaptığı biçimde, bir şampiyon yetiştirmek gibi büyük ölçekli hedeflerle yola çıkmayabiliriz. Go en azından hem bizim, hem de çocuğumuz için birlikte güzel vakit geçirebileceğimiz bir "oyun"dur. Oyunu öğrendikten sonra bu konuda ne kadar ileri gidileceğine, daha sonra da karar verilebilir.

"Çocuklara go öğretirken daha farklı kavramlar kullanıyorum. Örneğin, 'öldürmek' kelimesini kullanmayı sevmiyorum, bence bu çocuklar için fazla kanlı bir kelime. Ve 'alan yapmak' yerine de lego taşlarını kullanarak ev yapmak demeyi tercih ediyorum. Neredeyse tüm çocuklar lego ile oynamayı sever. Yeni başlayanlara go oynamanın legolarla ev yapmaya benzediğini söylüyorum. İki çocuğun da eşit sayıda taşı vardır ve daha büyük evi yapan kazanır. Onlara bu biçimde açıkladığımda, son derece çabuk kavrıyorlar...

"Son olarak, çocuklara go öğretirken yapılan en büyük hatanın çok konuşmak olduğuna inanıyorum. Bu konuda bir kuralım var: Asla bir derste 5 dakikadan daha uzun konuşma. Çocuklar kıpırdanmaya veya gürültüye başladığında, susmalarını istemenin değil, sizin konuşmayı bırakmanızın zamanı gelmiştir..."

Hikaru No Go.

Go öğrenmek isteyen küçüklerin ilgisini çekebilecek bir etkinlik de, Hikaru No Go çizgi filmini izleyebilmeleridir. 75 bölümlük bu müthiş sürükleyici çizgi filmi takip eden, küçük-büyük çok fazla insan go öğrenmeye heves etmiş ve bir yolunu bulup öğrenmiştir. Özel televizyonlarımız Pokemon haricindeki Japon çizgi filmlerini yayımlama fırsatı bulurlarsa (!) belki Hikaru No Go'yu (Hikaru'nun Go'su) da izleme şansımız olur.

İnsanlarda go öğrenme isteği uyandıran etkenlerden biri olarak karşımıza Trevanian'ın Şibumi romanı da çıkabilir. Trevanian takma ismini kullanan Amerikalı yazar Rodney Whitaker'ın bu bağlamda go oyununa çok önemli hizmeti geçmiştir. Bu vesileyle, Amerikan Go Derneği'nin 19 Aralık 2005 tarihli e-dergisinde yer verilen üzücü bir habere göre, 74 yaşında yaşamını Rodney Whitaker'i saygıyla analım.

KAYNAKLAR

1) http://www.sentex.net/~mmcadams/teachGo/
2) Teaching Go at Different Levels, Guo Juan, 3nd Fujitsu European Training, Nov. 2002
3) Go Oyunu E-posta Grubu: http://games.groups.yahoo.com/group/GoOyunu/
4) American Go E-Journal V5 #109: December 19, 2005.

Teksas transferi

(Sanzatu açışına cevapçı tarafından kullanılır)

Jacoby transferin cevapçı tarafından 4 düzeyinde kullanış biçimidir. Örnek:

♠76
♥RD10987
♦R85
♣87

Açıcı	Cevapçı
1 NT	4♦ (4♥ de)
4♥	Pass

Texas transferi yapmanın amacı sanzatu açan ortağın puanlarının yere açılmasını önlemek ve kontratı sanzatu açanın oynamasını sağlamaktır.

Cevapçının elinde her iki majör de 5'li ise

Bilindiği gibi cevapçının elinde 5-5 majör ve 7'den daha az puan varsa, kaliteli majöre transfer edip pass geçiyordu. 7 ve daha fazla puan olduğunda konuşmalarımızı ikiye ayırıyoruz.

1) 7-8 puan ile davet konuşmaları yapılır. Bunun için önce küçük majöre transfer edip, büyüğünü 2 düzeyinde söylüyoruz. Örnek:

Açıcı	Cevapçı
1NT	2♦ (2♥ de 5'li Kör var)
2♥	2♠ 5'li de Pik.7-8 hcp

Yukarıdaki konuşmalardan sonra açıcı eline göre tutuş yaparak part skor ya da zon ilan edebilir.

1) 10+ puan varsa kesin zon oynanacağı için forsing konuşma yapılır. Bunun için önce büyük majöre transfer edilir sonra küçük majör tekrar okunur. Örnek:

Açıcı	Cevapçı
1NT	2♥ (2♠ de 5'li Pik var.)
2♠	3♥ (5'li de Kör var)

Yukarıdaki konuşmalardan sonra açıcı, majörün birine tutuş göstermelidir. Bundan sonra konuşmalar cevapçının kaptanlığında devam edebilir.

EL NO 19:

Fazla mal göz çıkarır

♠AV843
♥RD85
♦D85
♣5

K
B D
G

♠D109
♥AV97
♦RV9
♣AV9

G	K
1NT	2♣
2♥	3♠(1)
3NT(2)	4♣(3)
4♥	pas

1) 4'lü Kör tutuşu herhangi bir single ya da şikan.
2) Hangisi ?
3) Trefl
Kontrat: 4♥
Atak: ♠ 2'li

Nasıl oynamalıyız?

Yeri gördükten sonra Şlem'i kaçırdığımızı mı! düşünüyoruz? Pik pasını bulabilirsek Şlem'in batarı yok. Bu gibi dağılımlarda acemi oyuncuların çoğu hata yaparak fazla çıkaracağım diye oyunu batırırlar.

Yanıt: Derhal Pik Asını yerden koyup, koz As ve Ruayı çekmeliyiz. Piki ele çekersek bakın ne olur? Pik Rua ile alan Doğu, Pik dönerek Batı'ya çaktırır. Karo dönüşünü As ile alan Doğu pike bir kez daha çaktırarak kontratı batırırlar.

Tüm dağılım

♠AV843
♥RD85
♦D85
♣5

♠2
♥432
♦10743
♣R10432

K
B D
G

♠R765
♥106
♦A62
♣D876

♠AD109
♥AV97
♦RV9
♣AV9

EL NO 20:

♠R654
♥R76
♦R43
♣A43

K
B D
G

♠----
♥ADV543
♦A8765
♣R10

G	K
1♥	3NT(1)
4♣(2)	4♦(3)
5♠(4)	6♦(5)
6♥	pas

1)3'lü kör
13-15 hcp
2-3)Kontrol
4)Void-wood
5)2 key-card
Kontrat: 6♥
Atak: ♠10

Körler ve Karo'lar partaj ise problem diye sorulmaz. Körler 3-1, Karo'lar 4-1 dağıldıysa nasıl oynamalıyız?

Yanıt: İki tur koz oynadığımızda Doğu uymazsa elden Karo As ve yere doğru Karo Batı uymazsa yerden Rua Karo ve ele Karo oynarız Rakip çakarsa boşa çakmış olur. Kağıt atarsa alır, bir Karo verir ve diğer Karo'ya Kör Rua ile çakarız. Son Karo'da sağlanmış olur.

Tüm dağılım

♠R654
♥R76
♦R43
♣A43

♠D10987
♥1098
♦2
♣9876

K
B D
G

♠AV32
♥2
♦DV109
♣DV52

♠----
♥ADV543
♦A8765
♣R10

Geleceğimizi ortaçağ karanlığına teslim etmeyelim!

Bilimsel düşüncenin önemli dayanak noktalarından evrim kuramına dönük yıpratma çabalarının son zamanlarda yeniden hızlandığı görülüyor. Üniversite Konseyleri Derneği toplumu gericileştirme amacını güden bu girişimlere karşı çıkmak ve bilimsel düşünceyi savunmak amacıyla bir imza kampanyası başlattı. Bugüne kadar çok sayıda akademisyenin imzasıyla destek verdiği bu çağrıya ilgi giderek artıyor.

Türkiye'de son birkaç haftadır "evrim kuramı" bir kez daha gündeme girmiş bulunuyor. Özellikle Mersin'de bir mahalle imamının ve muhtarının şikayetleri üzerine "öğrencilerine evrim kuramını anlatmak" suçuyla beş öğretmenin sürgün edilmesiyle birlikte, liselerde ve üniversitelerde ilerici ve aydınlanmacı düşünceye karşı iktidar destekli ideolojik bir saldırının varlığı yakıcılığını hissettirmiştir.

Aynı şekilde, geçtiğimiz yıl Ankara'da, derste öğrencilerine Darwin'i ve evrim kuramını anlatan bir öğretmen hakkında soruşturma açılmış, öğrencilerin beyinlerinde tahribat yarattığı yollu iddialar ortaya atılmıştır.

Evrim tartışmaları, özellikle AKP iktidarının ve beraberindeki gerici çevrelerin aktörü olduğu karanlık bir senaryoyu hayata geçirmektedir. AKP, iktidara geldiği günden bugüne, evrim kuramının öğretilmesini engelleyecek adımlar atmıştır. Müfredatta evrim kuramına ilişkin vurgular azaltılmış, okullarda fen bilgisi ve biyoloji derslerinde yaradılış inancının öğretilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak, 2005-2006 eğitim-öğretim yılı başında derslerde okutulmak üzere hazırlanan fen bilgisi kitabında evrim kuramına ilişkin paragraflar çıkartılmış ve yaratılış görüşü tek yanlı bir biçimde işlenmiştir.

Evrim kuramının gerici iktidarların hedef tahtasına yerleşmesi sadece Türkiye ile sınırlı değildir. ABD yönetimi, birçok eyalette evrim kuramını müfredattan çıkarmıştır. ABD yönetimi ile sıkı ilişkileri olan köktendinci hıristiyan cemaatlerin evrim karşıtı söylemleri, Türkiye'de evrim karşıtı hareketlerin temel argümanlarını oluşturmuştur.

Tüm bunlara karşın, evrim kuramı biyolojik bilimlerde olduğu kadar diğer fen bilimlerinde de yaygın bir kabul görmüştür. Deneysel çalışmalar, her geçen gün evrim kuramının etki alanını daha da genişletmektedir. Evrim kuramına karşı başlatılan bu saldırı, ortaçağ yanlısı karanlık düşüncelerin ürünüdür. Evrim kuramını hedef tahtasına koyarak başlatılan tartışma, bilimsel düşüncenin reddi noktasına varmaktadır. Bizler, Türkiye'nin aydınlık geleceği için çalışan bilim insanları olarak, bu tablonun en kısa sürede değişmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bunun bir sonucu olarak diyoruz ki: Derslerinde evrim kuramını öğreten ve bu nedenle sürgün edilen meslektaşlarımız hakkında açılan soruşturmalar geri alınmalı, AKP hükümeti ve MEB'in evrim kuramının öğretilmesini engelleyen karar ve uygulamaları sona ermelidir. Eğitim, bilimdışı öğelerden arındırılmalı, bilimden ve aydınlanmadan yana bir müfredat uygulamaya konmalıdır.

Üniversite Konseyleri Derneği

Bilim ve Gelecek'e bazı eleştiri ve öneriler

Son sayıyı ayrıntısıyla okudum. Özellikle sunuş yazısı çok hoş. Gazali ile günümüz gericiliği, öyle örtüşmüş ki...

Nalân Mahsereci'nin daha önceden kadınları konu alan yazısını zevkle okumuş ve çok olumlu bulmuştum. O, yazısında daha çok Antikçağ'la ilgili ünlü kadınları anlatmıştı. Bence, bir de "Anadolu'da Kadın" başlığı altında ilkçağda kadın anlatılmalı. Çatalhöyük'te bulunan bereketi simgeleyen Tanrıçadan başlayıp, toprak ana bağıntısını da konu ederek anlatılmalı. Anadolu'da kadının dün ve bugünkü yeri..

Önceki önerilerimde, *Bilim ve Gelecek* yalnızca bilim insanlarının kendi aralarında laflaştığı bir dergi olmasın demiştim. Güncel olmayan bilgileri, ansiklopedik bilgi olarak vermesin. Dergide halktan kişiler de yazsın. Genel okuyucu da kendini derginin içinde gücü oranında hissetsin.

Dergi üniversitelerde bilim toplulukları oluşturmalı. Bu zor ama, olanaksız değil. Bir de neredeyse her ilçede temsilciler olmalı ve yörelerindeki bilim alanındaki gelişmeleri dergide yazmalılar. Bütün Türkiye'de mutlaka haber değeri olan ve bir bilim dergisinde yer alabilecek olaylar, görüşler vardır. Örnek olarak, Çivril'de müze olmasını istediğimiz eski hükümet binası var. Osmanlı devrine ait. Ama ovadaki arkeolojik soygun bitmemiş olduğundan bir yerlerden engelleniyor. Ayrıntısına girmeden, bir fotoğraf altına "Çivril, müzesini istiyor" gibi kısa bir yazı hoş olur düşüncesindeyim. Bir başka örnek, Pamukkale-Hierepolis Kazıları'nda horoz kabartması çıktı. Biraz dikkat çekici biçimde, horozun Antikçağ'dan bu yana Denizli'nin simgesi olduğu kısa bir yazıyla aktarılabilir.

Bir okur mektubunda da sözü geçiyordu. Arkeoloji konusunda temel bilgiler olsun deniyordu. Örneğin, Halaf kültürü, Ubeyt kültürü gibi. ABD-Şikago Üniversitesi'nde Oğuz Soysal'ın Hitit dili ile ilgili bir çalışması var. Onun çalışması kendi anlatımı ile dergiye taşınabilir. Luwiler ile ilgili farklı görüşler var. Ahmet Ünal'ın *Hititler'de Anadolu* adlı eserinde Bilge Umar'ın görüşlerini eleştirdiğini biliyorum. Bence Ahmet Ünal'ın bakış açısını yansıtan bir yazı yerinde olur.

Bir okur olarak dergide çeşitliliğin az olduğunu düşünüyorum. Belki biz hazırcılığı seçiyor ve işin kolayına kaçıp eleştirme yolunu seçiyor da olabiliriz.

Bilim ve Ütopya'da çıkan kimi yazıları eleştirmek bence çok yerinde. Aslında güneş dil teorisi de masaya yatırılmalıydı. Alman patentli bu teori, o yıllarda kızıl elmacılara yaradı. Atatürk, Sadri Maksudi Arsal'ı görevlendirdi ve yerinde inceletti. O günlerde resmi bir tarih peşindeydi. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne bir kimlik gerekiyordu. Ama gerçeği hemen fark etti ve altından ırkçı ve şoven bir şeyin çıkacağını bildi. Daha sonra itibar etmedi.

Mümtaz Başkaya / Çivril Temsilcisi

Selanik'te Mustafa Kemal'le birlikte olmak

Aklıma herşey gelirdi de, büyük önder Atatürk'ü ölüm gününde doğduğu evde anmak, o günde orada olmak gelmezdi. Türkiye'den buralara gelirken, yine bir şans eseri doğduğum ilin adını taşıyan Eskişehir adlı THY uçağı ile geldim. Mustafa Kemal'in doğduğu yerde bulunacak, belki dolaştığı yerlerde dolaşacak, hatta bastığı taşa ben de basacaktım. Bu içimde inanılmaz bir heyecan yaratıyordu. Selanik'te Aristoteles Üniversitesi'ne ders vermek için gelmem ve bu ders günlerine 10 Kasım gününün rastlaması da yine şanslı bir insan olduğumu gösteriyordu diye düşündüm.

Selanik Havaalanı'na ayak bastığımda içimin bir hoş olmuştu. Büyük önderin gözünü ilk açtığı yerleri görmek benim için çok önemliydi. Burada bulunduğum 15 gün içinde onun içine çektiği havayı benim de çekebilmemin ne derece önemli bir şey olduğunu anladım. Gerçekten burada dolaştığım sürece bu hiç aklımdan çıkmadı. Doğduğu evin arka taraflarında eski Selanik olarak adlandırılan yerde Osmanlı mimarisinin egemen olduğu yerlerde dolaşırken 120 yıl önce onun da dik sokaklardan geçerek kaleye çıktığını düşünmek heyecan vericiydi.

Bu arada, onun doğduğu topraklardan, uğruna mücadele verdiği ve bir ulus yarattığı topraklara dönüp baktığımda bu heyecanı duymanın ne kadar önemli olduğunu anladım. Yeni baştan okumaya başladığım ve tekrar tekrar okunması gerekli olan Doğan Avcıoğlu'nun *Milli Kurtuluş Tarihi* kitabında satır satır yazılan koşulları aklıma getirdim. Düşman, Polatlı'dan Ankara'ya doğru ilerlemeye başladığı zaman, Mustafa Kemal'in neredeyse tek başına kaldığı ve herkesin ona karşı çıktığı anda bile umudunu yitirmemesi ve başaracağına olan inancını kaybetmemesi, Selanik'te başka bir duygu içinde dolaşmama neden oldu.

10 Kasım gününden önce konsolosluğa gidip Mustafa Kemal'in doğduğu evde anma töreni yapılıp yapılmayacağını sormak gereksinimi bile duydum. Belli olmaz, belki de tören yapılmazdı. Çünkü böyle bir dönemden geçiyorduk. Tören yapılacağını oradaki ilgililerden öğrenmem içimi bir parça olsun rahatlattı. Böyle düşünmekte haklıydım. Ülkesinde, onun uğruna ölümü göze aldığı topraklarda, ne yazık ki, ona karşı olan ve onu bir düşman gibi gören aydınlar yetişmeye başlamıştı. Onun adının anılmasına, onun sembolünün geçtiği şekillere bile karşı olanların bulunduğu bir ülkede yaşıyorduk.

Mustafa Kemal'in Selanik'te doğduğu ev.

Bir de Selanik'te bulunduğum süre içinde, her yerde, her koşulda Türk olduğumu söylediğim zaman karşılaştığım davranıştan söz etmek istiyorum. Otobüste, üniversitede, tavernada ve bunun gibi her yerde Türk olduğumu söylediğimde hiç beklemediğim şekilde bir dostlukla karşılaştım. Buna ilk seferlerde ben de inanamadım. Fakat gerçekti. Meyhanede para ödetmediler; tavernada benim için sirtaki oynadılar. Kitabevlerinde Mustafa Kemal ile ilgili kitapları vitrinlerde gördüğümde gerçeği anladım. Sanki dışa vurmasalar, açıkça belli etmeseler de Selanikliler onunla övünüyor ve gurur duyuyorlardı. Doğrusu da buydu. Acı olan, onun sayesinde bugünlere ulaşan kişiler olan bizlerin bunu anlamamasıydı. Buna birde 10 Kasım günü büyük önderin doğduğu evin hemen yanı başında bulunan evde oturan din adamlarının bile yapılan törene ilgi göstermesi, ama buna karşın oradaki Türk Konsolosluğu'nun anma törenine ne yazık büyük önderin bir fotoğrafını bile çok görmesi, Türkiye'den gelen onca ilkokul öğrencisinin katıldığı anma töreninde *İstiklal Marşı*'nı bile zor söyletmeleri eklenince görevimizin ne derecede zor olduğu ortaya çıkmıştı.

İşimiz gerçekten zordu. Bu denli zor koşullarda, onun gibi mücadele edebilecek miydik? Gerçekten bazı yazarların söylediği gibi sadece onun izinden mi gidecektik? Hepiz mi kovalayacaktık? Ama o bunu hiç ama hiç istememişti ve istemezdi. O bence değil izinin, her şeyin Türk ulusunca kendisinden daha iyi şekilde yapılmasını ister, yapılabileceğini de bilirdi.

Sonuçta, Selanik'te onun doğduğu yerlerde dolaşıp, o havayı içime çekebilmenin mutluluğu ile Mustafa Kemal'e olan sevgi ve saygımın birkaç kat arttığını anladım. Bu sevgi ve saygının daha da artması için ona karşı çıkanların karşısında daha dik durmalıydık. Mustafa Kemal'in babası Rıza Efendi'nin Mustafa Kemal daha doğmadan evlerinin arka bahçesine diktiği, hâlâ dimdik ayakta duran ve ürün veren nar ağacı gibi olmamız gerektiğini hepimizin anlaması gerekmektedir.

Prof. Dr. Can Ayday
Anadolu Üniversitesi

Müslüman ülkelerden neden düşünür çıkmıyor?

Günümüzde Müslüman ülkelerden gerçek anlamda neden bilim insanı, düşünür çıkmıyor? Neden insanlığın gelişimine bir katkı sunamıyorlar? Neden Müslüman ülkeler ekonomik, sosyal, siyasal, askeri ve teknolojik anlamda geri? Geniş anlamda bu geri kalmışlığın, bu düşünce fukaralığının altında ne yatmaktadır? Bu durum İslami düşünceden mi kaynaklanıyor; yoksa İslam ülkelerinde egemen olan İmam Gazalî'nin sorgulamayı men eden, "her şeye vahiy mantığıyla bakılması gerekir" şeklindeki kabul gören baskın anlayışından mı kaynaklanıyor? Benzer soruları çoğaltabiliriz.

Şöyle geriye dönüp baktığımızda; el-Farabî, İbni Sina, İbni Rüşd, İbni Haldun, Şeyh Sadî, Ömer Hayyam, el-Birunî, el-Gazen, el-Kindî... gibi bilim ve düşünce adamlarının yazmış oldukları eserlerle bilim ve düşün dünyasına nasıl muazzam katkılar sunduklarını görürüz. Bunlar, yoksa Müslüman değildiler mi? Hâşâ! Müslüman'dılar. Peki, nasıl oluyor da bu bilim ve düşün adamlarının eserleri Batı'da hâlâ ilgiyle okunuyor ve inceleniyor? Çünkü, yaklaşık 1300'lü yıllara kadar kısıtlı da olsa, İslam düşünürlerinde sorgulayıcı, bilgi ve olgulara karşı kuşkulu bir yaklaşım vardı. Bilinmeyenin önünde eğilmiyorlardı.

Örneğin, Magellan'dan çok önce Suriyeli Ebul Fida, dünyayı dolaşan bir yolcunun, gittiği yöne göre, takvimden bir gün geri kalacağını ya da bir gün ileride olacağını ispat etmişti. Kopernik'ten çok daha önce Harzemli el-Birunî, dünyanın kendi ekseni çevresinde dönüşünün, yıldızların yer ve durumlarını gösteren cetvelle de aykırı olmadığını söylemişti.

Arap fizikçi el-Gazen, ufkun ötesinde Güneş'in nasıl indiğini gözlemleyerek, hava okyanusunun yüksekliğini, alacakaranlığın sınırlarına kadar ölçmüştü. 99 eser bıraktığı söylenen, "düşünen insanı her şeyin üstünde gören" İbni Sina (980-1037), tıp, mantık, fizik, ilahiyat üzerine "zındıkça" çalışmalar yaparak bilime muazzam katkılar sundu. İbni Haldun (1334–1406), *Mukaddime* adlı eseriyle sosyolojinin temellerini attı, vs. Bunlar, hava okyanusunun yüksekliğini ölçüp gezegenlerin yolunu tespit ederken, bazıları da küçük zerrecikler âlemini inceliyordu. Bunlar Aristoteles'i iyice biliyorlardı. İskenderiyeli bilim insanlarının kitaplarını da okumuşlardı. Kısacası, insanlık yine büyük adımlarla ilerliyordu. Sonra Doğu'da parlayan kültür ışığı sönmeye başladı. Doğu'ya koyu bir karanlık çöktü. Şehirlerin meydanlarında kitaplar yakılmaya başlandı. Bağdat'tan kovulan bilim, ta Kordoba'da (İspanya) barınak buldu.

Bağdat'ta, insanlardan uzak yaşayan filozof İmam Gazalî (1059-1111), bilginin gereksiz, aklın güçsüz olduğunu söylerken, Kardoba'da, 12. yüzyılda, filozof İbni Rüşd (1126-1198), bilimi cesaretle savundu.

"İslam'ın Aristoteles'i" İbni Rüşd, en büyük mutluluğun bilinmeyenin önünde eğilmekte değil, her şeyi öğrenmeye can atmakta olduğunu savunuyordu. O, insanlığın ortaklaşa düşünüşünden söz ediyordu. Ama İbni Rüşd gibilerin gücü yetmedi. İslam, düşünsel anlamda karanlığa gömüldü. "Amel etmesek onun vaadettiği gerçek saadete nasıl erişebiliriz" diyen İmam Gazalî'nin tekçi, her şeyi vahiy ile açıklamaya çalışan, her şeyin *Kuran*'da yazılı olduğu, aksi halde, sorgulama yapılırsa, kuşkulu bir yaklaşım içinde olunursa Allah'ın varlığı ve birliği (tevhid)'nin de tartışılacağı; bunun da "küfür" olduğunu açıklayan düşüncesi İslam âlemine egemen oldu. Bu anlayışın sonucu, düşünsel anlamda Müslümanlar düşünce üretemez oldular. Her şeyden geri kaldılar. Bugünkü istemediğimiz, arzu etmediğimiz durum ortaya çıktı (Dikkat edilirse, İslam'ın gerileyişi de bu tarihlerde, 1300'lü yıllardan sonra başlamıştır).

Bırakalım İmam Gazali'yi, bazı kesimlerce "sosyalist" bile olduğu iddia edilen Doğu-İslam bilgini, sosyolog İbni Haldun bile, *Mukaddime* adlı eserinde; "Felsefenin boş ve yanlış bir şey olduğuna ve bu bilgiyle uğraşanların

yanlış bir yola sapmış olduklarına" dair açıklamalarda bulundu. Bugün aklı başında olan biri, felsefenin "boş ve yanlış bir şey" olduğunu iddia edebilir mi?

Bu doğru olmayan anlayış ve yaklaşımın en güzel örneği, Pakistan'da yaşanmaktadır. Pakistan'da bugün yaklaşık 50 bin medrese var. Bu medreselerde 50 milyon çocuk eğitim görüyor ve yine bu medreselerde 5 milyon molla ders vermektedir. Bunların ana dilleri Urduca, Peştunca, Kırgızca... ama medreselerde kendi ana dillerinde değil de, sürekli Arapça *Kuran*'ı okumaya çalışıyorlar. Peki, bu 55 milyon insandan düşünür çıkar mı? Bırakalım düşünür çıkmasını, Ekim 2005'te yaşanan büyük depremde ne yapacaklarını dahi bilemediklerini televizyonlardan içimiz sızlayarak izledik. Sadece mollalar değil, çok iyi darbe yapmasını bilen Pakistan Silahlı Kuvvetleri'nin de eli kolu bağlı kaldı. Türkiye'de yolsuzluğa batmış olan Kızılay gibi bir kurum, Pakistan'da depremin koordinatörlüğünü üstlendi. Depremde ölenlere mi, yaralananlara mı, evsiz barksız kalanlara mı üzülelim, yoksa bu hakiki Müslümanlar'ın içler acısı durumlarına mı?

Benim bildiğim, Müslümanlar'ın şimdi karanlık, kör bir kuyunun içinde olduklarıdır. Karanlık kuyudan çıkılmadıkça da Müslüman ülkelerden zor düşünür çıkar. Peki, Müslümanlar bu kör kuyudan nasıl çıkacaklar? Şeyh Sadî (1213-1292), "durgun su çürür" diyor. Çürüyen su ise, kokar. Kokan su, insana şifa ve lezzet vermez, zehirler. Bilim, cesur koruyucuların olduğu yerde tüm engelleri aşar; düşünce nerede özgürleşirse orada yeşerir, vesselam.

Müslüm Üzülmez

Georg Simmel'in eserlerinde modernitenin diyalektiği ve karamsarlık

Önceki yazımızda (1), modernitenin büyüsünün 19. yüzyılın ortalarından itibaren modernitenin kendi içinden bozulmaya başladığını, zira Marx, Simmel, Tönnies, Durkheim, Weber gibi toplumsal teorinin kurucularının; bir yandan bizzat kendilerinin modern insanlar olduklarını, ayrıca modernitenin insanlığın gelişiminde ileri ve olumlu bir aşamayı temsil ettiğine inandıklarını; öte yandan modernitenin karanlık yüzünü kendilerine ait yollardan açığa çıkardıklarını söylemiştik. Bu düşünürlerin temel eserleri önceki yazımızda açıkladığımız gibi modern olmayan bir yoldan ve üzerlerindeki tarihi etkiler dikkate alınarak incelendiğinde, sonuçta teker teker hepsinin modernitenin büyüsünün bozulmasına katkıda bulunduklarının açığa çıkarılabileceğine dair inancımızı belirtmiştik.

Peki, bir eseri tarihi etkileri dikkate alarak incelemek ne anlama gelmektedir? Kısaca ifade edecek olursak bu, "metin" (toplumsal bilgi) ile "incelenen süreç ve bağlam" (toplumsal gerçeklik) arasındaki ayrılmaz bağı göz önünde bulundurmaktır. Dolayısıyla, bir eserin tarihi etkiler bağlamında incelenmesi; eserdeki kavram ve sorunları, yazar tarafından tanımlanma şekilleriyle kabullenmenin tehlikelerinin farkında olarak, eserin yazıldığı zamanın temel ekonomik, siyasi ve toplumsal özelliklerinin yazar üzerindeki etkilerini dikkate almak anlamına gelmektedir.

Bir an için tersinden düşünürsek, tarihi etkiler kadar, yazarın öznel tecrübelerinin, kendi hayatındaki etkenlerin de eseri üzerinde belirleyici etkiler bıraktığını kabul etmemiz gerekir. Hatta "düşünümsellik" (reflexivity) açısından, eserin oluşmasında yazarın öznelliğinin temel etmen olduğu iddia edilebilir. Ancak biz, yazarın öznelliğinin oluşmasının temelinde yine tarihi etkiler bulunduğu için, eserdeki düşünümsel etkilerin çok önemli olmadığını düşünüyoruz.

Ele aldığı eserleri sözünü ettiğimiz tarzda inceleyenlerin başında Walter Benjamin (2) ve Marshall Berman (3) gelmektedir. Üstelik Berman, kendi çalışmalarının Benjamin'in açtığı yoldan gittiğini söylemektedir (4). Dolayısıyla, modernitenin karanlık yüzünü açığa çıkaran düşünürlerin temel eserlerini modern olmayan bir yoldan ve tarihi etkileri dikkate alarak inceleyen çalışmaların bu yolu izlemesi gerekir.

Berman'ın ele almadığı, ama sorunumuz açısından çok önemli bir düşünür Georg Simmel'dir. Berman'ın Simmel'i ele almamasının sebebi, teorisinin yeterince diyalektik olmadığını,

Georg Simmel.

eserlerinde ortaya çıkan her diyalektik yaklaşım teşebbüsünün hemen kendindeki "monolitik kültürel umutsuzluk" tarafından engellendiğine inanmasıdır (5). Simmel'e bu açıdan yaklaşan Berman, onun, modernitenin diyalektik çelişkisini yansıtan bir teori oluşturmakta yetersiz kaldığını düşünmüş ve hiç ele almamıştır. Peki modernite hakkında umutsuz olmanın mutlak sonucu, Berman'ın iddia ettiği gibi, modernitenin gerçek anlamını keşfedememek midir? Bu konuda Alan Swingewood (6), içinde Simmel'in de yer aldığı klasik sosyolojinin görüşünü -umutsuzluktan da ötede- kötümser, ama aynı zamanda diyalektik olarak nitelemektedir.

Modernitenin diyalektik çelişkisinin yarattığı kriz çağının insanı olarak Simmel'in, çağının özelliklerini ve sorunlarını tüm çelişkileriyle yansıtabildiğini düşünüyoruz. Nitekim, açıkladığımız metodoloji açısından da Simmel'in, yaşadığı zamanın etkilerini kişiliğinde ve eserlerinde yansıtmış olması kaçınılmazdır. O halde bu noktadan itibaren bize düşen, Simmel'in moderniteye hem diyalektik hem de karamsar bir şekilde yaklaştığını göstermektir.

Georg Simmel ve modernite

Simmel'de (1858-1918) modernite kendisini toplumsal ilişkiler bakımından en çok "bireysellik" olarak açığa vurmaktadır. Bireysellik, toplumsal farklılaşmanın (differentiation) bir ürünüdür. Ortaçağdan, bireyselliğin bütün özellikleriyle yaşandığı modern şehir hayatına; nüfus artışı, ticaret, işbölümü ve uzmanlaşma yoluyla ulaşılmıştır. Bu farklılaşma süreci, birey açısından daha fazla özgürlük anlamına gelmektedir. Ortaçağ'da bireysel özgürlük/farklılık çok sınırlıdır. Her grubun diğerlerine göre farklılığı ise, tersine çok geniştir. Kapitalist toplumda ise, yerel bir grupta sermayedar-işçi farklılaşması vardır. Her ikisi de, benzerlerini ancak kendi (yerel) gruplarının dışında, yeni gruplaşmalarda bulabilir. Farklılaşma iki yönde işleyen bir süreçtir. Yeni, geçişken gruplaşmalar; bir yandan birbirlerine yakın olan bireylerin arasındaki mesafeyi açar, öte yandan birbirlerine uzak olan gruplar arasında benzeşmeler yaratır. Dolayısıyla, bu farklılaşma süreci devam ettikçe, bir yandan -bireylerde- aşırı bireysellikler, öte yandan -gruplarda- aşırı benzerlikler ortaya çıkar.

Böyle bir toplumsal bağlamda, bireysellik (farklılaşma) sorunlu bir süreçtir. Zira bir yandan bireysel özgürlük artarken, öte yandan gruplar arasındaki benzeşmeler toplumu dev bir makineye dönüştürerek bireysellikleri yok etmeye başlar. Birey, kendisini özerk ve otantik bir

Modern toplum, bir yandan bireysellik üretirken, öte yandan "trajik" bir şekilde ve kaçınılmaz olarak bireyselliği yok eder.

şekilde gerçekleştirmeye çalışırken, toplum onu belirli bir işlevle sınırlandırır. Simmel, orijinali 1903'te "The Metropolis and Mental Life" başlığıyla yayınlanan makalesinde (7), modern şehrin bireylerden aşırı performans beklediğini, yalnızlıklarını ve yabancılaşmalarını çoğalttığını söylemektedir. Şehir, bireyleri izlenim yağmuruna tutar: Kalabalıklar, hadiseler, kazalar, vs. Her şey aşırı hızla gözümüzün önünden geçmektedir. Bu izlenimlerin veya dışsal etkilerin cehenneminde ayakta kalabilmek için, şehirliler zihni bir tepki mekanizması geliştirmiştir: İzlenimlerini zihni olarak yorumlar ve bencil hesaplarla hareket ederler. Oysa, kırsal hayatta insanlar doğal veya duygusal tepkiler verirler. Zira burada içsellik (duygusallık) egemendir.

Şehirde, kişisel ilişkilerin yerini, kişisel-olmayan bir nesnellik ve kesinlik sağlayan niceliksel birimler (zaman ve para) alır. Simmel, ilk olarak 1900'de yayınlanan ve Almanca adı *Philosophie des Geldes* olan eserinde (8), ekonomik alışverişin takastan kâğıt paraya ve oradan da kredi sistemine doğru evrimiyle, günlük hayatın akılcılaştığını (rationalisation) söylemektedir. Para ekonomisinde, dışsallık (mantık veya akılcılık) egemendir. Bu sebeple, şehirliler zevkten bunalır veya, tersine, temkinli olurlar. Genellikle olumsuz bir hayat sürerler ve herkesin biricikliğini fark edemezler. Sürekli bir para akışında, her şey ve herkes aynı derecede önemli ve aynı seviyededir. Farklılıkları yaratan nitelik değil, niceliktir. Her eşyanın ve her insanın bir fiyatı veya ücreti vardır. Birbirinden farkı kalmayan insanlar, aşırılıklardan hoşlanır. Zira aşırılık ve acayiplik, tek fark edilme yoludur. İlişkiler geçici ve yapaydır. Bu sebeple, kolaylıkla göze çarpacak kadar özgün görünmek önem taşır. Kırsal hayatta ise ilişkiler yoğun ve kalıcıdır. Farklılaşan şehirlilerin dev toplumsal makinede bir işleve veya role sahip olması, "niceliksel bireysellik" yaşadıkları anlamına gelmektedir. Sadece, olması gereken şekilde "niteliksel bireysellik" yaşayanlar bütünleşebilir.

Özetle, modern toplum, bir yandan bireysellik üretirken, öte yandan, "trajik" bir şekilde ve kaçınılmaz olarak, bireyselliği yok eder. Yukarıda değindiğimiz gibi, Berman, Simmel'in moderniteye yönelik bakışını umutsuzlukla (despair) nitelemektedir. Swingewood ise (9), Simmel'in bu konuda kötümser olduğunu düşünmektedir: "Simmel'in kötümser modernite sosyolojisi". Klasik Alman sosyolojisi üzerine çalışmaları bulunan Henrik Ørnstrup ise (10), 1890'lara kadar iyimser bir bakışa sahip olan Simmel'in daha sonra giderek karamsarlaştığından söz etmektedir. Açıktır ki umutsuzluk, kötümserlik ve karamsarlık aşağı yukarı aynı anlama gelmektedir.

Sonuç olarak, modernitenin diyalektik çelişkisinin yarattığı kriz çağının insanı ve düşünürü olarak Simmel'in, yaşadığı zamanın etkilerini kişiliğinde ve eserlerinde hem diyalektik hem de karamsar bir şekilde yansıttığını söyleyebiliriz. Simmel ne kadar da haklı ve ileri görüşlüymüş değil mi? 20. yüzyıl boyunca yaşadığımız ve bugün de yaşamakta olduğumuz çevre kirliliği, dünya savaşları, nükleer savaş tehdidi, yabancılaşma, kültürel kimlik sorunu ve daha birçok vahim sorun, modernitenin değilse kimin eseridir?

Bener Ergüngör

DİPNOTLAR

1) Bener Ergüngör, Modernitenin Büyüsü "İçeriden" Bozuluyor, Bilim ve Gelecek, Sayı: 20, Ekim 2005, s.95.
2) Walter Benjamin, Pasajlar, çev. Ahmet Cemal, 4. baskı, İstanbul, YKY, 2002 [1993].
3) Marshall Berman, All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity, 10. baskı, Londra ve New York, Verso, 1999 [1982].
4) Berman, s.146.
5) Age, s. 28'de dipnot.
6) Alan Swingewood, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, çev. Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998 [1991], s. 371.
7) Georg Simmel, Metropol ve Tinsel Hayat, (çev. Nazile Kalaycı) in Georg Simmel, Modern Kültürde Çatışma, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004 [2003], s.85-102.
8) Georg Simmel, Philosophie de l'Argent, çev. Sabine Cornille ve Philippe Ivernel, Paris, P.U.F., 1999.
9) Swingewood, s.261.
10) Henrik Ørnstrup, Georg Simmel, in Heine Andersen ve Lars Bo Kaspersen, der., Classical and Modern Sociology, Malden (MASS) ve Oxford, Blackwell Publishers Ltd., 2000, s.105.

KAYNAKLAR

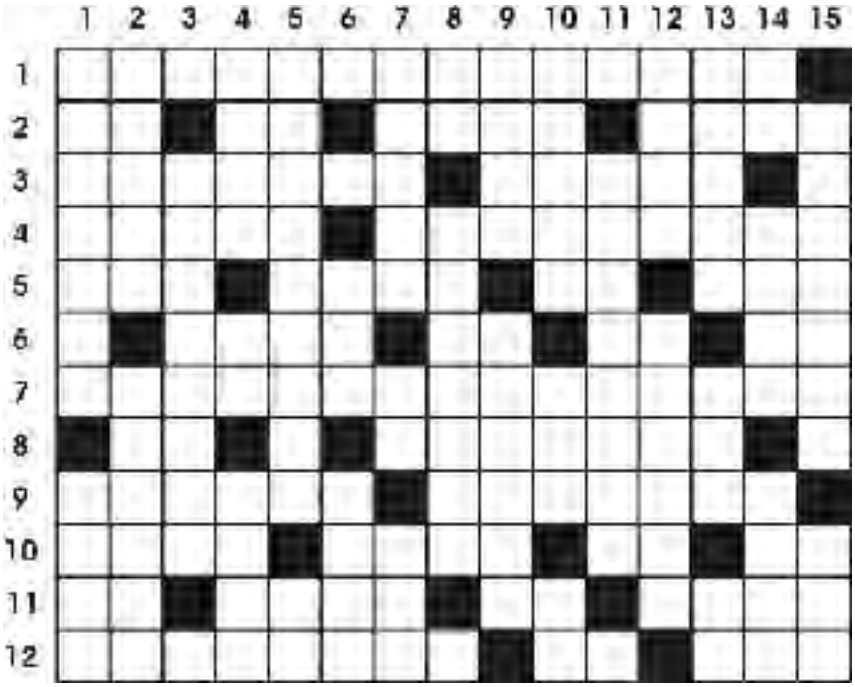
1) Walter Benjamin, Walter, Pasajlar, çev. Ahmet Cemal, 4. baskı, İstanbul, YKY, 2002 [1993].
2) Marshall Berman, All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity, 10. baskı, Londra ve New York, Verso, 1999 [1982].
3) Bener Ergüngör, Modernitenin Büyüsü 'İçeriden' Bozuluyor, Bilim ve Gelecek, Sayı: 20, Ekim 2005.
4) Georg Simmel, Metropol ve Tinsel Hayat, (çev. Nazile Kalaycı) in Georg Simmel, Modern Kültürde Çatışma, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004 [2003].
5) Georg Simmel, Philosophie de l'Argent, çev. Sabine Cornille ve Philippe Ivernel, Paris, P.U.F., 1999.
6) Alan Swingewood, Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, çev. Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998 [1991].
7) Henrik Ørnstrup, Georg Simmel, in Heine Andersen ve Lars Bo Kaspersen, der., Classical and Modern Sociology, Malden (MASS) ve Oxford, Blackwell Publishers Ltd., 2000.

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) *Azarya, Yorgaki Dandini, Zor Nikâhı* gibi uyarlamaları, *Hikmet-i Tarih, Lehçe-i Osmani* gibi yapıtları olan, 1823 - 1891 yılları arasında yaşamış tiyatro yazarı, yönetmeni ve devlet adamı.
2) Radyum'un simgesi.- Bir nota.- "... *Halde Leman*" (A. İlhan'ın bir yapıtı).- Önüne getirildiği birimi binle çarpan önek.
3) "... *Islıkları*" (Orhan Kemal'in bir romanı).- MÖ 5. yüzyılda yaşamış Atinalı ressam ve heykelci.
4) Bir tür pamuklu kuşmaş.- İran ülkesi.
5) Dolaylı anlatım.- Antalya'da ünlü bir plaj.- "... *Yazılarına Vuruyor Güneş*" (İlhan Berk'in bir yapıtı).- Evlerin dışında, konukları ağırlamak için özel olarak yapılmış küçük ev.
6) İsviçre'de bir kent.- Lantan'ın simgesi.- Jüpiter'in bir uydusu.- İlaç, deva.
7) "Telaş göstermeme, soğukkanlı davranma" anlamında kullanılan deyim.
8) Rodyum'um simgesi.- Kendine güvenmek.
9) Etçil.- Bithynia bölgesinde, antik Anadolu kenti.
10) Bir atımlık barut miktarı.- İtalya'da bir ırmak.- Nikel'in simgesi.- Sahip.
11) ".. Emir" (Sina'da Hz. Musa'ya bildirilen Tanrı buyrukları.- Ciltte görülen büyükçe leke.- Güney Afrika Cumhuriyeti'nin plaka imi.- "Hatırada kalan şey değişmez zamanla / Ne vefalı komşumuzdan Sen Fahriye ...!" (A. Muhip Dranas).
12) Bir sınırı geçebilmek için verilen yazılı izin belgesi.- Bir bağlaç.- Demiryolu.

Yukarıdan aşağıya

1) 11. yüzyılda Arap tıp okulunun ilkelerini benimseyen Batılı hekimlere verilen ad.- Çığır.
2) "Sensiz uykuyu ... bilen için / Ayrılık ölümün diğer ismidir." (C. Sıtkı Tarancı).- İzmir yöresinde "sahur" anlamında kullanılan sözcük.
3) Anadolu'nun güneybatısında Likya'nın merkezi olan kent.
4) Aşağı Dicle'nin batısında, Sümerler'in Haltam dedikleri bölgeye *Tevrat*'ta verilen ad.- Dilbilgisinde LoLo'nun eşanlamlısı.- Çözgü ve atkıya göre verev kesilmiş dokuma.
5) "Kalktı göç eyledi Avşar illeri / Ağır ağır giden iller bizimdir / Arap atlar yakın eder ırağı / Yüce dağlar aşan yollar bizimdir" diyen, 1785-1868 yılları arasında yaşamış ünlü ozanımız.- Bir haber ajansı.
6) Birdenbire.- Hitit inancında Tanrı Vişnu'nun yedinci cisimleşmesi.
7) "Sıkan, ezen, suyunu çıkaran" anlamında eski bir sözcük.- Sodyum'un simgesi.- Etyopya'da bir soyluluk unvanı.
8) Demir'in simgesi.- Shakespeare'in *Fırtına* adlı yapıtındaki canavar.
9) Gelgit olayı sırasında deniz sularının karadan çekilmesi, uzaklaşması.- Siyah damarlı ya da siyah renkli odunu olan birçok ağacın genel adı.
10) Eskiden kâğıt paraya verilen ad.- Klavyeli bir çalgı.- Bir renk.
11) Sazlık, kamışlık.
12) Saban, pulluk ya da traktörün toprakta açtığı iz, çizgi.- "El-..." (Cezayir'de bir kent).
13) Japonya'nın ulusal dini.- Tropikal bir Afrika ağacı.- Brom'un simgesi.
14) "... ile aslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz" (Türk atasözü).- Yokluk, hiçlik.- "Bakarım bakarım ...'m görünmez / Aramızda yıkılası dağlar var" (Karacoğlan).
15) İnip çıkmak, değişiklik göstermek.- "Fazıl ..." (Ünlü piyanistimiz).

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	A	H	M	E	D	R	İ	Z	A	■	M	A	N	A	S
2	Z	A	İ	R	E	■	S	A	K	S	A	■	A	S	U
3	Z	İ	L	■	M	A	K	R	O	K	O	Z	M	O	Z
4	E	Z	A	N	■	M	A	■	N	L	■	N	U	R	İ
5	N	■	N	A	P	O	L	İ	T	E	N	■	S	■	N
6	A	G	O	P	A	R	A	D	■	R	İ	P	■	K	A
7	S	L	■	A	R	A	■	O	T	O	M	A	T	İ	K
8	R	İ	O	■	A	■	G	L	A	F	E	N	İ	N	■
9	Ü	S	K	Ü	D	A	R	■	V	İ	T	A	M	İ	N
10	H	E	■	L	■	G	O	G	O	L	■	Y	İ	N	E
11	U	M	M	E	T	■	G	O	L	■	T	İ	S	■	T
12	■	İ	A	Ş	E	C	İ	■	O	S	İ	R	İ	S	■

Aralık sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Kağan Arıkan** (İstanbul), **Nagehan Pala** (Ankara), **Eray Ünal** (İstanbul) Özcan Sapan'ın, Chiviyazıları'ndan çıkan *Beyaz Ölümün Güncesi* adlı kitabını kazandı. Ocak bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, Andrew Gregory'nin, Güncel Yayıncılık'tan çıkan *Evreka* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ocak tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

